

AZ ÉSZAKI-SARKVIDÉK VÁLTOZÓ BIZTONSÁGPOLITIKAI KÖRNYEZETE

Szerkesztette
Szilvási Simon

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Az ÉSZAKI-SARKVIDÉK
VÁLTOZÓ BIZTONSÁGPOLITIKAI KÖRNYEZETE

Az Északi-sarkvidék változó biztonságpolitikai környezete

Szerkesztette:
Szilvási Simon

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2025

Szerkesztette
Szilvási Simon

Szerzők

Bazsó-Vigh Vivien
Csatlós Erzsébet
Ilyás György
Márton Andrea

Molnár Dóra
Németh Viktória
Padányi József
Rada Péter

Szalkai Patrik
Szilvási Simon
Topál Dániel
Zoltai Alexandra

Szakmai lektorok
Rada Péter
Szálkai Kinga

A borító Kovács Inge Csenge festményének felhasználásával készült.

Kiadja a Nemzeti Közzolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu
Felelős szerkesztő: Vida Krisztina
Olvasószerkesztő: Bíró Csilla
Korrektor: Fülöp Éva
Tördelőszerkesztő: Kőrösi László

DOI: https://doi.org/10.36250/01212_00

ISBN 978-963-653-120-1 (nyomtatott)
ISBN978-963-653-121-8 (elektronikus PDF) | ISBN 978-963-653-122-5 (ePub)

© A szerkesztő, 2025
© A szerzők, 2025
© A kiadó, 2025
Minden jog védve.

Tartalom

<i>Előszó</i>	7
<i>Bevezetés</i>	9
 BAZSÓ-VIGH VIVIEN	
Az Északi-sarkvidék felértékelődése a 21. században	17
 TOPÁL DÁNIEL	
A globális klímaváltozás hatásai az Északi-sarkvidéken	37
 CSATLÓS ERZSÉBET	
Az Északi-sarkvidék nemzetközi jogi helyzete	51
 RADA PÉTER	
Az Északi-sarkvidék értelmezése a nemzetközi kapcsolatok elméleteiben	81
 PADÁNYI JÓZSEF	
Az Északi-sarkvidék katonai jelentősége és az éghajlatváltozás hatása a térségre	107
 NÉMETH VIKTÓRIA	
Állam alatti és szupranacionális szereplők az Északi-sarkvidéken	129
 MÁRTON ANDREA	
A skandináv országok Északi-sarkvidék-stratégiái	149
 ILYÁS GYÖRGY	
Oroszország dominanciája az Északi-sarkvidék térségében	167

MÁRTON ANDREA

Kanada változó biztonság- és védelempolitikája 189

SZILVÁSI SIMON

Az Amerikai Egyesült Államok északi-sarkvidéki biztonságpolitikája 207

ZOLTAI ALEXANDRA

A Kínai Népköztársaság az Északi-sarkvidéken 229

MOLNÁR DÓRA – SZALKAI PATRIK

Az Északi-sarkvidéken kívüli államok érdekei az Északi-sarkvidéken 253

A szerzőkről

288

Előszó

Mint a könyv szerkesztője nagy örömömre szolgál, hogy az Északi-sarkvidék több diszciplínát felölelő változásának témakörét jelen kötet képviseli elsőként a hazai tudományos palettán. A szakterület iránti szakmai kitartás és ennek érdekében végzett tudományszervezői tevékenység gyümölcse ez a kötet, amely nem valósulhatott volna meg a terület hazai kutatóinak és azoknak az embereknek a tanácsai, útmutatásai nélkül, akik e téma tudományos relevanciáját felismerték és támogatták.

Szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik e régóta tervezett kötet létrehozásában részt vettek, és támogattak az elkészítésében. Legfőképpen a Hadtudományi Doktori Iskola vezetőjének, Kovács László tábornok úrnak, témavezetőmnek, Rada Péternek, továbbá a könyv szerzőinek és lektorainak, a Ludovika Egyetemi Kiadó munkatársainak, a Tudományos Ügyek Iroda vezetőinek és munkatársainak, valamint Rudolf Szilviának és Kovács Inge Csengének a könyv borítóképének elkészítésében.

A kötetet nagyszüleim emlékének ajánlom, akik végig támogattak tanulmányaim és céljaim elérése során.

Az Északi-sarkvidék kutatásával kapcsolatos további tartalmakat a lenti QR-kód beolvasásával érheti el a Nemzeti Közszolgálati Egyetem tudományos platformján (www.ludovika.hu) podcastek és tudományos cikkek formájában.

URL: <https://www.ludovika.hu/podcast/ludovika-podcast/2024/04/23/miert-kap-kiemelt-figyelmet-az-eszaki-sarkvidek/>

Vákát oldal

Bevezetés

Az Északi-sarkvidék egyre jelentősebbé válik a 21. században mind az éghajlatváltozás, mind a geopolitikai feszültségek szempontjából. A térség különleges természeti adottságai és erőforrásai egyre inkább a nemzetközi figyelem középpontjába kerülnek, ami komoly biztonságpolitikai és gazdasági kihívásokat vet fel. A tanulmánykötet célja, hogy részletesen bemutassa az Északi-sarkvidék biztonságpolitikai helyzetét, valamint a különböző országok és nemzetközi szervezetek reakcióit a térségben zajló változásokra. Ezek elsősorban a biztonságpolitikai és nemzetközi kapcsolatok és a jog összefüggéseit tárgyalják és értelmezik az olvasó számára.

Az Északi-sarkvidék különleges földrajzi és természeti adottságai miatt egyedi szerepet játszik a globális politikai környezetben. A leggyakoribb és legáltalánosabb meghatározás az Északi-sarkvidéket a föld és a tenger területeként határozza meg, amely az északi sarkkörtől (66° 33' 39" északi szélesség) északra található. Az ebben a zónában található felszíni helyekre általában érvényes, hogy évente legalább egyszer a nap 24 órán keresztül a horizont felett van (a nyári napforduló idején), és évente legalább egyszer a horizont alatt van (a téli napforduló idején).¹ Az északi sarkkörön belüli szárazföldi és tengeri területek körülbelül 21 millió négyzetkilométer, ami körülbelül 4,1%-a a Föld felszínének, és több mint kétszerese az Egyesült Államok szárazföldi területének, amely körülbelül 9 millió négyzetkilométer (Congressional Research Service 2024). A Jeges-tengeri jég a globális éghajlatváltozás hatására az utóbbi években, évtizedekben jelentősen veszített a tömegéből, az évszakosan

¹ Bővebb meghatározásért lásd Csatlós Erzsébet fejezetét.

előforduló jégmentes időszakok és azok térbeli kiterjedése is egyre növekszik, amely lehetővé teszi a régió könnyebb megközelítését. Friss tudományos eredmények alapján az északi sarki területek a földi átlagnál mintegy 2-4-szer gyorsabban melegednek.² (RANTANEN et al. 2022). Ez nemcsak a meglévő, de ritkán használt hajózási útvonalak időszakos megnyitását jelenti, hanem az ismert és feltételezett olaj- és gázlelőhelyek feltárását és kitermelését is (Government of Norway 2024). A nagyhatalmak közötti együttműködés és versengés egyaránt jelen van, amelyek különböző nemzetközi szerződésekkel és jogi keretekkel próbálják szabályozni a térség használatát és védelmét.

Az Északi-sarkvidéken területtel rendelkező országok – az Amerikai Egyesült Államok, Oroszország, Kanada, Norvégia, Svédország, Finnország, Izland és Dánia – egyre inkább versengenek ezekért az erőforrásokért, ami nemzetközi konfliktusok forrásává válhat. Ez a mondat gyakran hangzik el nemzetközi és hazai médiumokban, azonban könyvünk alapvető célja, hogy ezeket a sok esetben túlzó megfogalmazásokat tudományos szempontokkal és adatokkal támassza alá, vagy éppen cáfolja meg (NILSSON–CHRISTENSEN 2019). Ezt elősegítve kértem fel az Északi-sarkvidékkel hazánkban foglalkozó katonai, nemzetközi jogi és más terület szakértőit a témakör alapos vizsgálatára és annak objektív bemutatására. Az Északi-sarkvidék ugyanis a Déli-sarkvidékkel ellentétben a nyolc sarkkörü ország területének szerves része, nem egy különálló kontinens, amelyet évtizedes nemzetközi megállapodás szabályoz, és kizárólag tudományos kutatás engedélyezett a területén (The Secretariat of the Antarctic Treaty 2024).

A könyv kiadásának célja és felépítése

A kötet célja, hogy átfogó képet nyújtson az Északi-sarkvidék folyamatosan változó biztonságpolitikai helyzetéről, bemutatva a klímaváltozás hatásait, az egyes térségen belüli és kívüli országok stratégiáit és tevékenységeit, valamint a térséget szabályzó nemzetközi jogi kereteket. A kötet szerzői hazai tudományos szakemberek, akik az elmúlt években jelentős kutatásokat végeztek ezen a területen, így a kötet úttörő és megkerülhetetlen az Északi-sarkvidékkel kapcsolatos biztonságpolitikai kutatások és publikációk között.

² Lásd Topál Dániel fejezetét.

A térség különleges geopolitikai helyzete és természeti adottságai miatt különös figyelmet igényel mind az északi-sarkvidéki országok, mind a területen kívüli országok³ és a globális szervezetek részéről egyaránt. Az Északi-sarkvidék iránti növekvő érdeklődés és a regionális stabilitás fenntartása érdekében elengedhetetlen a nemzetközi jogi keretek betartása és a különböző országok közötti együttműködés előmozdítása. A könyv elkészítésének célja az északi-sarkvidéki nemzetállamok, valamint az Északi-sarkvidéken kívüli államok, szervezetek szerepének bemutatása korunk változó geopolitikai és biztonsági környezetében. A kötet több részből tevődik össze, többek között a klímaváltozás térségre gyakorolt éghajlati és katonai hatásait elemzi, valamint a nemzetközi kapcsolatok elméleteinek és a jelenlegi nagyhatalmi versengés politikai és jogi vonatkozásait is górcső alá veszi. A tematikus fejezetek az északi-sarkvidéki országok északi-sarkvidéki stratégiáinak és jelenlegi tevékenységének elemzésével foglalkoznak. Végül az Északi-sarkvidéken kívüli országok kapcsolódási pontjaira és térségbeli érdekeire világít rá az utolsó két fejezet. Kiemelendő, hogy több fejezet is foglalkozik Magyarország szerepével és kapcsolódási pontjaival, főként a 2010-es évek utáni időszakban. Mivel e témakör egyre nagyobb figyelmet kap a hazai fiatal kutatók, egyetemisták részéről is, őszintén reméljük, hogy könyvünk alapművé válhat, amelyet minden kutató felhasználhat a jövőben.

A fejezetek szerzői különböző akadémiai álláspontokat jelenítenek meg a könyvben, ami jól tükrözi a tématerület tudományos töréspontjait, így különböző álláspontokat ismertet az olvasóval. A továbbiakban röviden ismertetjük a könyvben tárgyalt témaköröket és szerzőiket.

Baszó-Vigh Vivien fejezete az Északi-sarkvidék jelentőségének növekedését vizsgálja a 21. században. Átfogó képet nyújt az Északi-sarkvidék 21. századi geopolitikai kihívásairól és lehetőségeiről, valamint a terület legfontosabb történelmi vonatkozásait is megemlíti. Az éghajlatváltozás hatására a térség jégtakarója csökken, ami új kereskedelmi útvonalak megnyitását és új nyersanyagforrások feltárását teszi lehetővé. Ez a változás az északi-sarkvidéki országok között sarkvidéki stratégiájuk átalakítását eredményezte. A fejezet kiemeli, hogy következőképp az érintett sarkvidéki államok, mint az Egyesült Államok, Kanada, Oroszország és a skandináv országok, fokozzák jelenlétüket és katonai képességeiket a régióban. Elemzi a térség biztonságpolitikai jelentőségét különös tekintettel az energetikai és stratégiai erőforrásokra. Részletesen tárgyalja a különböző nemzetközi együttműködési és konfliktuskezelési mechanizmusokat, mint például az Északi-sarkvidéki Tanács szerepét.

³ Lásd Molnár Dóra és Szalkai Patrik fejezetét.

Topál Dániel fejezete a globális klímaváltozás következményeit tárgyalja bolygónk ökoszisztémáira, az emberi társadalmakra és a globális éghajlatra nézve. Az elmúlt 30 évben az északi-sarkvidéki hőmérséklet akár kétszer-háromszor gyorsabban emelkedett, mint a globális átlag. Ennek a megdöbbentő melegedésnek a következtében a tengeri jég kiterjedése jelentősen csökkent annak vastagságával egyetemben. Amennyiben a jelenlegi károsanyag-kibocsátási trendek fennmaradnak, a Jeges-tenger nyáron alkalmanként jégmentessé válhat már a 2030-as évektől. Az Északi-sarkvidék olvadásának következményei messzemenők és súlyosak. A tengerszint emelkedése egyaránt fenyegeti a tengerparti városokat és szigeteket, az óceáni áramlatok megváltozása kihatással lehet a globális éghajlatra és az időjárási mintázatokra, a sarkvidéki élővilág pusztulásnak indulhat, a szélsőséges időjárási események pedig egyre gyakoribbak és súlyosabbak lehetnek. Az Északi-sarkvidék olvadása nem csupán távoli probléma, hanem a Föld klímájának kulcsfontosságú eleme. A jégmennyiség évről évre történő csökkenése súlyos következményekkel járhat bolygónk ökológiai egyensúlyára, a gazdaságra és a nemzetközi biztonságra nézve.

Csatlós Erzsébet *Az Északi-sarkvidék nemzetközi jogi helyzete* című fejezetében részletesen tárgyalja az Északi-sarkvidék jogi státuszát és az ezzel kapcsolatos kihívásokat. Az Északi-sarkvidék térségének jelentősége a klímaváltozás miatt folyamatosan növekszik, mivel a jég olvadása új lehetőségeket teremt. Az Északi-sarkvidék földrajzi meghatározása szintén jogi szempontból releváns, mivel a terület az északi sarkkörtől az Északi-sarkig terjed, és magában foglalja több állam szárazföldi és tengeri területeit. A fejezet kiemeli, hogy az Északi-sarkvidék jogi helyzetét alapvetően az befolyásolja, hogy mely területi komponenst vizsgáljuk. Míg a szárazföldi részekben az állami szuverenitás nem vitatott, a jégolvadás új helyzeteket teremt a tengeri területeken. A 20. század végére a *status quo* stabilizálódott, de a klímaváltozás most új kihívások elé állítja a nemzetközi közösséget, mivel az Északi-sarkvidék jégtakarója jelentősen csökkent az elmúlt évtizedekben. Hangsúlyozza, hogy a nemzetközi jog szempontjából az államoknak bizonyítaniuk kell a tényleges hatalomgyakorlást egy terület fölött, ami az Északi-sarkvidéken nehézségekbe ütközik a szélsőséges környezeti viszonyok miatt.

Rada Péter fejezete az Északi-sarkvidék nemzetközi kapcsolatainak politikaelméleti kérdéseit vizsgálja. Különlegessége, hogy a magyar szakirodalom eddig nem tárgyalta a sarkvidékre mint önálló térségre vonatkozó elemzést. A realista elméletek az államok közötti hatalmi versengésre fókuszálnak, amelyet az Északi-sarkvidék nyersanyagkincsei és stratégiai jelentősége fűtenek. A liberális elméletek az együttműködés fontosságát hangsúlyozzák, különösen az olyan közös intézmények szerepét, mint az Északi-sarkvidéki Tanács. A konstruktivista megközelítés szerint a régió politikai

dinamikáját az érintett államok identitása és normái alakítják. A szerző részletesen bemutatja, hogy ezek az elméletek miként segítenek megérteni az Északi-sarkvidék geopolitikai helyzetét. Az éghajlatváltozás és az új tengeri útvonalak megjelenése új kihívások elé állítja az államokat, amelyekre eltérően reagálnak az egyes elméletek szerint. A fejezet kitér az őslakos közösségek szerepére is, akiknek az érdekei gyakran háttérbe szorulnak a nagyhatalmi versengésben. A nemzetközi jogi keretek és az ENSZ tengerjogi egyezménye szintén fontos szerepet kapnak az elemzésben. A tanulmány átfogó elméleti alapot nyújt az Északi-sarkvidék politikai és biztonsági kérdéseinek megértéséhez.

Padányi József tábornok, könyvünk katonai szakértője, *Az Északi-sarkvidék katonai jelentősége és az éghajlatváltozás hatása a térségre* című fejezetében az Északi-sarkvidék geopolitikai jelentőségét vizsgálja, különösen a katonai szempontokat és az éghajlatváltozás hatását a térségre. Kiemeli, hogy az orosz–ukrán háború fel erősítette a globális katonai konfliktusok veszélyét, és az Északi-sarkvidék kiemelt figyelmet érdemel, ahol több ország is politikailag szemben áll egymással. A régió stratégiai szerepe nőtt katonapolitikai szempontból is, így a szakértők e térségben lévő konfliktusokra is erőteljesebben készülnek. Az érintett országok gazdasági, politikai, diplomáciai és katonai eszközöket is bevetnek érdekeik érvényesítésére. Az Északi-sarkvidék tengeri útvonalai, mint a GIUK-átjáró, stratégiai fontosságúak mind gazdasági, mind katonai szempontból, és az újonnan megnyíló átjárók további lehetőségeket jelentenek a régió számára.

Németh Viktória *Állam alatti és szupranacionális szereplők az Északi-sarkvidéken – az északi-sarkvidéki őslakos népek és az Európai Unió politikái* című tanulmányában az Északi-sarkvidék összetettségét tárgyalja, különösen az őslakos népek és az Európai Unió szerepvállalását hangsúlyozva. Az őslakos népek az Északi-sarkvidék különleges régiójában élnek, amelyben arányuk jóval nagyobb, mint globálisan, átlagosan 15%. Rávilágít arra, hogy ezek a népcsoportok nem csupán helyi szinten, hanem nemzetközi fórumokon is képviseltetik magukat, mint például az Északi-sarkvidéki Tanácsban. A geopolitikai változások és a posztmaterális szempontok, mint a környezetvédelem és az identitáspolitika, kiemelkedő fontosságúak az északi-sarkvidéki politikában. Az őslakos népek érdekképviselője az ENSZ és más nemzetközi szervezetek révén jelentős szerephez jutott, és hozzájárul a régió politikai és környezeti stabilitásához.

Márton Andrea a skandináv országok északi-sarkvidéki stratégiáit vizsgálja, különös tekintettel Norvégiára, Svédországra és Finnországra. A 2022 februárja óta tartó orosz–ukrán háború a semleges Finnországot és Svédországot a NATO szövetségi rendszerébe integrálta. Történelmileg a skandináv országok politikái a fenntartható fejlődésre,

a környezetvédelemre és a béke előmozdítására fókuszáltak, de az éghajlatváltozás és a gazdasági kihívások új megközelítést igényelnek. Norvégia, Izland és Dánia különleges helyzetben vannak part menti területeik miatt, míg Svédország és Finnország a kutatásra és az őslakosok jogainak védelmére koncentrálnak. Az Északi-sarkvidéki Tanács létrejötte 1996-ban fontos mérföldkő volt a nemzetközi együttműködés erősítésében. Norvégia stratégiája hangsúlyozza a fenntartható fejlődést, az illegális halászat elleni küzdelmet és az őshonos népek kultúrájának, jogainak védelmét. Az ország szuverenitásának fenntartása és a régióban való jelenlét stratégiai prioritás, amely magában foglalja a katonai és a civil jellegű együttműködést is.

Ilyás György fejezetének központi témája Oroszország dominanciája az Északi-sarkvidék térségében, amely több évszázados múltra tekint vissza, és a jelenben is meghatározó. Hangsúlyozza, hogy az orosz dominancia számos történelmi és stratégiai tényezőnek köszönhető, amelyek közé tartoznak a régió földrajzi adottságai és a gazdag természeti erőforrások. A szerző rámutat, hogy Oroszország számára az Északi-sarkvidék mindig is kiemelt fontosságú volt, és ezt a prioritást a történelmi események is alátámasztják. Az orosz stratégiai gondolkodásban az Északi-sarkvidék Oroszország államiságának és gazdasági potenciáljának egyik legfontosabb tartaléka. Az orosz GDP jelentős hányada a térségből származik, ami jól mutatja a régió gazdasági jelentőségét. Az orosz katonai kapacitások fejlesztése a térségben szintén jelentős, de nem a militarizáció céljával, hanem a regionális biztonság és gazdasági stabilitás biztosítása érdekében történik. A fejezet részletesen elemzi az orosz stratégiai gondolkodást és a nemzetközi kapcsolatokban betöltött szerepét, valamint az észlelés és percepció fontosságát a geopolitikai folyamatok megértésében.

Márton Andrea második tanulmánya Kanada biztonságpolitikájának fejlődését és változásait tárgyalja. Kanada mint a második legnagyobb sarkvidéki ország biztonság- és védelempolitikája jelentős átalakuláson ment keresztül az elmúlt két évtizedben, figyelembe véve az ország földrajzi elhelyezkedését és történelmi kapcsolatait, különösen az Egyesült Királysággal és az Amerikai Egyesült Államokkal. Az orosz–ukrán konfliktus tovább fokozta a katonai jelenlét szükségességét az Északi-sarkvidéken, bár Kanada csupán a szükséges mértékben növelte katonai erejét. Jelenleg is szoros együttműködés fűzi a két angolszász országhoz, különösen a NATO, a G7 és a G20 keretében. Az energetikai szektor felértékelődése és a klímaváltozással kapcsolatos kérdések fontos szerepet játszanak Kanada biztonság- és védelempolitikájában. A kanadai védelempolitika három fő sarokpontja az ország területi integritásának és szuverenitásának védelme, Észak-Amerika védelme és a nemzetközi békéhez és biztonsághoz való hozzájárulás.

Szilvási Simon *Az Amerikai Egyesült Államok északi-sarkvidéki biztonságpolitikája* című tanulmányában bemutatja az Egyesült Államok északi-sarkvidéki biztonságpolitikájának fejlődését. Az elmúlt években a régió stratégiai fontossága megnövekedett a geopolitikai változások, például a Krím félsziget orosz annexiója, majd az orosz–ukrán háború, illetve a Kínai Népköztársaság északi-sarkvidéki tevékenysége miatt. Az USA több stratégiai dokumentum és kormányzati szerv létrehozásával alakította sarkvidéki politikáját különösen a biztonság és katonai képességek, valamint a gazdasági erőforrások optimalizálására összpontosítva. Alaszka kulcsfontosságú szerepet játszik ebben a politikában, különösen az olaj- és a gázipar révén. Az Északi-sarkvidéki Tanácsban való részvétel és a természeti erőforrások fenntartható kiaknázása szintén központi elemei az amerikai stratégiának. Ezek mellett a tanulmány kitér az USA-ra mint globális és regionális politikai szereplőre, amely elsősorban az Északi-sarkvidék nemzetközi hasznosítását preferálja a nemzetállami megoldások helyett.

Zoltai Alexandra a Kínai Népköztársaság és az Északi-sarkvidék geopolitikai és geoökonómiai helyzetéről nyújt mélyreható elemzést az olvasónak. A szerző rámutat arra, hogy az Északi-sarkvidék válhat a nagyhatalmak közötti versengés új színterévé. Az Északi-sarkvidéknek jelentős potenciálja van a kereskedelem, a turizmus és a tudomány területén, ami az egész világ számára előnyös lehet. Kína feltörekvő hatalomként az északi-sarkvidéki jelenlétét gazdasági és tudományos téren is tovább erősíti. Az ország 2018-ban elfogadta első északi-sarki stratégiáját, 2013 óta megfigyelői státuszt tölt be az Északi-sarkvidéki Tanácsban. Kína tudományos jelenléte megkérdőjelezhetetlen, saját kutatóállomással rendelkezik a térségben. Kína célja a békés együttműködési légkör fenntartása az Északi-sarkvidéken annak érdekében, hogy stratégiai céljait megvalósíthassa. A szerző hangsúlyozza a nemzetközi jog jelentőségét és a régióban fennálló kihívásokat, különösen az állami szuverenitás és a tengeri területek feletti fennhatóság kérdéseiben.

Molnár Dóra és Szalkai Patrik *Az Északi-sarkvidéken kívüli államok érdekei az Északi-sarkvidéken* címmel átfogó elemzést nyújt a régió kívüli országok érdekeiről a térségben. A tanulmány bevezetője rámutat, hogy az Északi-sarkvidék egyre nagyobb nemzetközi figyelmet kap a klímaváltozás és a hajózási útvonalak miatt. Az Északi-sarkvidéki Tanács, amely a térség elsődleges nemzetközi szervezete, biztosítja, hogy az Északi-sarkvidék a béke és együttműködés régiója maradjon. Az írás részletezi az Északi-sarkvidéki Tanács szerepét és a megfigyelő államok korlátozott részvételét, kiemelve a 13 megfigyelő állam jelenlétét. A szerzők kitérnek arra is, hogy az Oroszországi Föderáció konstruktív hozzáállása nélkül a szervezet működése veszélybe kerülne. A fejezet megemlíti, hogy a térség iránti globális érdeklődés békés

biztonsági fejleményeket hozott, és az Északi-sarkvidék szerepe a jövőben tovább növekedhet. A szerzők álláspontja szerint Magyarország számára stratégiai szinten fontos lenne előkészíteni a térséggel kapcsolatos lépéseket, mivel az Északi-sarkvidék geopolitikai jelentősége növekvő tendenciát mutat. Az európai államok közül számos ország rendelkezik kifejezetten északi-sarkvidéki stratégiával, ami bizonyítja a régió iránti elkötelezettségüket. Svájc például a „vertikális északi-sarkvidéki állam” kifejezéssel próbálja hangsúlyozni természeti adottságait. Az északi-sarkvidéki identitás hangsúlyozása különösen erős az Európai Unió és Nyugat-Európa államaiban, amelyek stratégiáik révén kifejezik érdekeltységüket a térségben.

Felhasznált irodalom

- Congressional Research Service (2024): *Changes in the Arctic: Background and Issues for Congress*. Online: <https://sgp.fas.org/crs/misc/R41153.pdf>
- Government of Norway (2024): Public consultation of the first licensing round for seabed minerals. Press release. *Government.no*, 2024. június 26. Online: www.regjeringen.no/en/aktuelt/public-consultation-of-the-first-licensing-round-for-seabed-minerals/id3047008/
- NILSSON, E. Annika – CHRISTENSEN, Miyase (2019): *Arctic Geopolitics, Media and Power*. New York: Routledge.
- RANTANEN, Mika et al. (2022): The Arctic Has Warmed Nearly Four Times Faster than the Globe since 1979. *Communications Earth & Environment*, 3(168). Online: <https://doi.org/10.1038/s43247-022-00498-3>
- The Secretariat of the Antarctic Treaty (2024): *The Antarctic Treaty*. Online: www.ats.aq/e/antarctictreaty.html

Bazsó-Vigh Vivien

Az Északi-sarkvidék felértékelődése a 21. században

Bevezetés

A földünkön zajló globális felmelegedés hatása egyre nagyobb mértékben megfigyelhető az Északi-sarkvidék térségében. Évtizedekkel ezelőtt a régiót masszív jeges terület vette körül, azonban ez mára megváltozott, ugyanis egy minden évben visszatérő pár hetes jégmentes időszak figyelhető meg a térségben. Ezáltal ezt a területet egyre könnyebb megközelíteni mind a hajózási útvonalak,¹ mind az olaj- és gázlelőhelyek felfedezése és kitermelése kapcsán. A kitermeléshez szükséges technológia megjelent az északi-sarkvidéki vizeken, ezáltal akkora nemzetközi figyelmet kapott az Északi-sarkvidék térsége,² amekkora az elmúlt évekhez képest kiemelkedő. A régióban jelen levő számos országnak vannak egymással versengő igényei és követelései, amelyek nemzetközi konfliktusforrások is lehetnek a közeljövőben.

Az Északi-sarkvidék felfedezése más volt, mint a többi földrész meghódítása, ami elsősorban a hidegnek és a szélsőséges időjárási viszonyoknak volt köszönhető. Ezeket a területeket még a bátor utazók és felfedezők is sokáig elkerülték.

¹ Az északi-sarkvidéki hajózási útvonalak legátfogóbb vizsgálatát Grega Csilla készítette *A klímaváltozás tengeri hajózásra gyakorolt hatásai. Új hajózási útvonalak a 21. században* címmel, aki a Maersk hajózási vállalat hazai képviselőjével készített interjút. E vállalat volt az első, amely a konténerszállítás területén próbautat tett az északi tengeri útvonalon 2007-ben.

² Lásd Molnár Dóra és Szalkai Patrik fejezetét.

Az Északi-sarkvidéken és a Déli-sarkvidéken³ is gyéren találhatók meg ember által lakott települések, ezért hódító háborúk sem voltak ezekben a térségekben. Az északi és a déli sarkkörök által határolt területek sok szempontból hasonlítanak egymásra. Közös jellemzőként lehet említeni a térségek zordságát, a szélsőséges időjárási viszonyokat, a szinte lakatlan területeket, a különleges és egyben jellegzetes állat- és növényvilágukat. A globális felmelegedés napjainkban érinti és megváltoztatja ezeket a tájakat, bár eltérő mértékben. Egy fontos tényező, amely nagyban megkülönbözteti a Déli-sarkvidéket és az Északi-sarkvidéket⁴ egymástól: az Antarktisz önálló kontinens, vastag belföldi jégtakarót hordozó lakatlan rész található a sziklatalapzatán, ellentétben az Északi-sarkvidékkel vagy Arktisszal, amely a tengeri jéggel borított Jeges-tenger és a körülötte elterülő északi sarkkörön belül elhelyezkedő eurázsiai és amerikai területek összessége, tehát az Északi-sarkvidék hatalmas kiterjedésű és meglepően változatos terület, amely szárazföldeket és jégmezőket foglal magába.

Felfedezések kora

Az Északi-sarkvidék feltérképezése érdekében már több száz évvel ezelőtt expedíciókat indítottak a kutatók. Ezáltal a térségben több ország és nagyhatalom is megfordult, amelyek felfigyeltek az ott lévő földterületekre. Emiatt több évtizedre visszanyúló és a mai napig tartó viták alakultak ki az északi területekkel kapcsolatban, amelyeket jelenleg nemzetközi együttműködések, szerződések és jogszabályok próbálnak kordában tartani, hogy a térségben békés legyen az együttműködés. Ezeket a vitákat nevezhetjük nagyhatalmi törekvéseknek is, mert olyan államok között jöttek létre, amelyek folyamatos nagyhatalmi státuszt töltenek be a világban. Emiatt a konfliktusforrás kiélezett lehetőségként merül fel az északi-sarkvidéki országok partjainál,

³ A hazai tudományos irodalom nem természettudományokra épülő publikációi közül a térséggel kapcsolatban lásd Csengeri Dániel *Az Antarktisz jelentősége a 21. században, együttműködés és vetélkedés a Föld déli pólusán* című szakdolgozatát (Nemzeti Közszerológiai Egyetem), illetve Szalánczi József Krisztián doktori értekezését, *Németország helye a déli-sarkvidéki Nap alatt. Az Antarktisz felosztásának kérdése a 20. század első felében, különös tekintettel az 1938–1939-es német Antarktisz-expedíció előzményeire, valamint nemzetközi, katonai és gazdasági vonatkozásaira* címmel (PTE, 2018), valamint Szűcs Gáborné *Az Antarktisz-jelenség: együttműködés és vetélkedés a Föld déli pólusán* cikkét (*Honvédségi Szemle*, 2014, 65–71.).

⁴ Északi-sarkvidék, más néven az Arktisz. Az északi-sarkvidéki térségek összefoglaló neve.

az államokhoz tartozó területeket szükséges tisztázni, hogy békés úton történjen például az ásványkincsek kitermelése a jégtakaró alóli tengerfenékről. A térségben megfigyelhető az egyre jobban fokozódó nemzetközi figyelem, amely a régió határain kívülről is érkezik.

Az északi sarkkör a Föld északi féltekéjén, az északi szélesség 66,5°-án húzódó, képzeletbeli körvonal. Az északi sarkkörön belül mindenhol előfordul a nyári napforduló idején (június 22-én) egy 24 órás nappal, a téli napforduló idején (december 22-én) egy 24 órás éjszaka. Az Északi-sarkvidéknek nincs pontos határa, de általában azt a területet nevezik így, ahol az év legmelegebb hónapjában, júliusban a havi középhőmérséklet 10°C alatt marad (LATTMANN 2008: 52). Az északi sarkkörön túlra a következő országok területe nyúlik át: Amerikai Egyesült Államok (Alaszka), Oroszországi Föderáció, Kanada, Norvégia, Svédország, Finnország, Izland és a Dánia fennhatósága alatt álló Grönland (*1. ábra*).

A korai felfedezések első szakaszában a legjelentősebb előrelépést a Spitzbergák szigetcsoport vagy más néven a „hideg part” feltérképezése jelentette, amely terület Norvégia fennhatósága alá tartozik. 1596-ban fedezték fel a szigetet a holland Willem Barents expedíciója során. Az expedíció kudarcba fulladt, mivel Barents meghalt, ám a túlélők hírért vitték annak, hogy a szigeten bőséges vadállomány található. Ennek hatására a következő néhány év a rozmárvadászatról szólt. Miután néhány év alatt teljesen kiirtották a rozmárokat, a kereskedelmi cégek a parti vizek bálnái ellen indítottak hajtvadászatot. Az angol és orosz érdekltségű Moszkva Társaság tapasztalt baszk bálnavadászokkal dolgozott, és a kifőzött bálnazsírt Európában értékesítették (KLEIN 2017: 30). A 17. század végére a bálnavadász-társaságok kolóniákat alapítottak a szigetekre, és nyaranta már 200–300 bálnavadász hajó és kb. 1000 ember dolgozott a Spitzbergák vidékén. Ez a mérhetetlen túlvadászás is a bálnák közeli kihalásához vezetett, ezért a 18. század végén a zsákmány súlyos meggyérülése vetett véget ennek az állapotnak (KLEIN 2017: 32). A sziget iránti érdeklődésüket a tengeri nagyhatalmak is elvesztették, amikor a bálnaállomány megritkult.

Ám a 19. században újból megnőtt az Északi-sarkvidék iránti érdeklődés, mivel több expedíció is indult az Északkeleti-átjáró felkutatására. A szigetek az északi elhelyezkedésüknek és a hónapokig jégmentes vizeiknek köszönhetően a kutatóutak fő bázisává váltak. Adolf Erik Nordenskjöld, Fridtjof Nansen, Roald Amundsen, Floyd Bennett és Umberto Nobile is expedíciókat indított az északi térség felé. Magyar vonatkozásban először az osztrák–magyar északi-sarki expedíciót említeném meg, amely 1872–1874 között zajlott. Az expedíció célja az Északkeleti-átjáró megtalálása lett volna a Tegetthoff gőzhajóval, ám a 24 fős csapat felfedezte a Ferenc József-földet.

1. ábra: Az Északi-sarkvidék országai

Forrás: CIA World Factbook 2022

Az expedíciót Julius von Payer főhadnagy és Karl Weyprecht irányította, egyetlen magyar tagja Kepes Gyula hajóorvos volt. A költségek legnagyobb részét osztrák és magyar nemesek, arisztokraták finanszírozták (Földgömb Alapítvány [é. n.]). Ebből az időből ered a norvég Svalbard névnél nálunk jóval ismertebb Spitzbergák, vagyis a „Csúcsos-hegyek” elnevezés. A magyar geográfus Cholnoky Jenő 1910-ben fordult meg itt egy kutatóútja során. Ennek tiszteletére az ő nevét viseli ma egy hegycsúcs a Nordenskjöld-landon.

A sarkvidéki szigetcsoport geológiai vizsgálata során kiderült, hogy a Spitzbergák földje hatalmas ásványkincsvagyont rejt. Megtalálható a térségben többek közt az ólom, a réz, az arany, a foszforit, a cink és a márvány is. Ennek köszönhetően a terület újra fellendült, és a kitermelők számára ismét vonzó térséggé vált. Azonban a szigetcsoport a „senki földje” volt, mivel egyetlen ország sem kaphatott kizárólagos fennhatóságot rá. Svédok, norvégok és hollandok alapítottak itt bányavárosokat, az északi területekre pedig Oroszország tartott igényt. A folyamatos feszültségek következtében 1920-ban Párizsban megkötötték a svalbardi egyezményt, amely lezárta a területi vitákat. Ez az egyezmény napjainkban is érvényes, és Magyarország is aláírta. Az egyezmény értelmében a térség gazdája-kezelője Norvégia, de a Spitzbergák önálló terület, amelyet a Norvégia által kijelölt kormányzó irányít. Norvégia felvásárolta a bányászati jogokat is. Az egyezményt aláíró országok állampolgárainak joguk van itt letelepedni, vállalkozást indítani, használni a vizeket, kutatóállomást létrehozni, bányászni, halászni és vadászni, ám a terület élővilága szigorúan védett, és a letelepedésre is szigorú törvények vonatkoznak. A szigetekeken körülbelül 3000-en laknak jelenleg, és a lakosoknak a 60%-a norvég, míg a 40%-a orosz és ukrán származású. Itt található a Spitzbergák Nemzetközi Magbunker, amely állandóan fagyos hőmérsékleten őrzi a világ élelmi-szernövényeinek a magjait egy esetleges globális katasztrófa esetére (KLEIN 2017: 30).

A 19. században számos expedíció indult az ismeretlen terület felderítése érdekében. Több híres sarkkutató, feltaláló, mérnök tett kísérletet arra, hogy ezt a korábban ismeretlen vidéket meghódítsák. Számos tengeri, légi és szárazföldi expedíció irányult a térségre. Majdnem száz éven keresztül hitték azt a felfedezők, hogy elérték az Északi-sarkot, ám későbbi mérések segítségével megállapítható volt, a legsikeresebb expedíció is „csak” 40 kilométerre közelítette meg a földrajzi pontot. A nagy áttörés 1926. május 9-én történt, amikor is egy légi expedíciónak köszönhetően a két amerikai felfedező, Richard Byrd kapitány és navigátor, az expedíció vezetője, valamint Floyd Bennett, a repülőgép pilótája sikeresen felszállt a Spitzbergákról. A céljuk az Északi-sark elérése volt, amit sikeresen teljesítettek, majd a pólus felett tizenhárom

percig köröztek, és visszatértek a Spitzbergákra. A két amerikai felfedezőt hazájukba visszatérve hősöknek járó tisztelettel fogadták (SZŰCS 2016).

Hamar kiderült, hogy a sarkkör feletti terület légi útvonala elég rövid, és ha a jég területe elkezd olvadni, akkor hajózható is lesz a térség. Ebből kiindulva az Északi-sarknak a katonai jelentősége fokozatosan növekedni fog. Az 1930-as években az Egyesült Államok és Kanada⁵ már felismerte, hogy az Északi-sarkvidéknek nagy a stratégiai jelentősége.

1924-ben felmerült egy légi északi-sarki expedíció ötlete. Ennek következtében a norvég származású Roald Amundsen egy évvel később, 1925-ben két hidroplánnal indult útnak az Északi-sarkhoz, de csak a 87. szélességi fokig jutott el (STANGE 2019). A sarkkutató Oslóban találkozott Umberto Nobilével, és a következő légi expedíciót már Nobile átalakított léghajójával hajtotta végre. A léghajó a Norge (2. ábra) nevet kapta, a fedélzetén 13 fő utazott, és 1926. április 10-én szállt fel Rómából. Az expedíció vezetője Roald Amundsen volt, a léghajó kapitánya Umberto Nobile, és a támogató forrás pedig Lincoln Ellsworth volt.

Így alakult meg a közös norvég, olasz és amerikai együttműködés az Északi-sark felfedezése érdekében. Leningrádon át repültek, majd a Spitzbergákon megálltak, ahol még három fő csatlakozott hozzájuk. Ezáltal a felfedező útjuk 1926. május 11-én indult el. Felszállás után 17 órával később elérték az Északi-sarkot, és ott olasz, norvég és amerikai zászlót engedtek a jégre. További 29 óra múlva meglátták Alaszkát (SZŰCS 2016). Megérkezésük után Amerika és Európa is ujjongva köszöntötte a felfedező hősokeket.

Látva a terület fontosságát és a rá irányuló figyelmet, a térség felfedezéséből az akkori Szovjetunió sem akart kimaradni. A szovjet-orosz kormány 1917 után kezdett bekapcsolódni az akkor még részben ismeretlen Északi-sarkvidék feltárásába. Az Északi-sarkvidéken folytatott orosz kutatások egyszerre szolgáltak gazdasági, katonai és politikai érdekeket, amennyiben előkészítették az északi-tengeri út rendszeres működtetését, és segítették a Jeges-tenger és partvidékeinek katonai birtokbavételét (NAGY 2001: 99). Az 1920-as években a Szovjetunió hatalmas léghajóflotta építésébe kezdett, amely Umberto Nobile irányításával valósult meg. A két világháború közötti évtizedekben befejeződött a Szovjetunióhoz tartozó északi földrész felfedezése. Többek között szovjet felderítő expedíciók járták be a Kara-tengert, valamint jelentős előrelépéseket tettek a Novaja Zemlja és a Szevernaja Zemlja feltárásában is. Ebben az időszakban katonaföldrajzi szempontok szerint megtörtént a fontos szigetek

⁵ Lásd Csatlós Erzsébet és Márton Andrea fejezetét. Kanada sarkvidéki politikájával számottevőbben Harsányi Márton Péter *Kanada hidegháborút követő északi-sarkvidéki külpolitikája a nemzetközi jogi összefüggések tükrében* című szakdolgozatában foglalkozott (Budapesti Corvinus Egyetem, 2010).

2. ábra: A Norge léghajó

Forrás: Szűcs 2013

birtokbavétele is a térségben. Például: Vrangel-sziget, Herald-sziget, Ferenc József-föld szigetei. Az Északi-sarkvidéken az 1930-as évek közepétől egyre gyakoribbak lettek az orosz kutatóutak is.

Az Északi-sarkvidék térsége kulcsfontosságú szerepet játszik a mai geopolitikai gondolkodásban. Ebben szerepe van az elhelyezkedésének és a térségben jelen lévő országoknak is. Az északi térség iránt már az 1900-as évek elején is megindult a verseny több nemzet között. Mára az államok közötti együttműködések felértékelődnek, mivel a térség nagysága miatt a közös szabályozási rendszer kialakítása alapvető fontosságú, ugyanis általa a terület a későbbiek során is biztosítva lesz az államok részéről. Egyedüli kivételt az együttműködések kapcsán talán Oroszország jelent a nagysága és az ambíciói miatt.⁶ Jól látszik viszont az a tény, hogy a sarkvidéken mennyire súlyos mértékben megy végbe a klímaváltozás, és ezzel összefüggően a felmelegedés is bekövetkezik. Emiatt egy igen értékes területről beszélhetünk, mivel, mint említettem, rengeteg ásványkincs található a jelenlegi kiterjedésű jég alatt, amely várhatóan a közeljövőben kitermelhető lesz, és a hajózási útvonalak elérhetősége is még nagyobb szerephez juttatja ezt a régiót.

Hajózás – a 21. század legjelentősebb kihívása a térségben

A 20. század végére geopolitikailag feledésbe merült az Északi-sarkvidék, viszont a 21. század elején bekövetkezett nagymértékű globális felmelegedés okozta

⁶ Lásd Ilyás György fejezetét.

3. ábra: Az Északi-sarkvidéken található hajózási útvonalak

Forrás: RODRIGUE 2024:18

klímaváltozás és a feltárt ásványkincsek lelőhelyei miatt geopolitikai és geostratégiai verseny indult meg a térség iránt. Az északi jégsapka fokozatosan olvad, emiatt a hajózási útvonalak megnyílhatnak a térségben, valamint az Északi-sarkvidéki kontinentális talapzatban található szénhidrogének és egyéb ásványkincsek új fejezetet nyitnak a régió történetében.

A klímaváltozás következtében egyre többen igyekeznek meghódítani a sarkvidéki tengereket. A kereskedelmi hajók szállítási útvonala is lerövidül, ha az Északnyugati- vagy az Északkeleti-átjárót használják a szállítás lebonyolítása érdekében (lásd a 3. ábrát). Azonban ezek a tengeri útvonalak még ma is rengeteg kockázatot rejtnek. Az északi jeges térségben a hajózás csak a parthoz viszonylag közeli területeken volt lehetséges, ott is csak jelentős nehézségek árán, ezért a kialakult útvonalak, az Északkeleti- és az Északnyugati-átjáró a tengerszorosok láncolatát jelentik (HUMPERT–RASPOŦNIK 2012). A jelenleg hatályos szabályok szerint a nemzetközi

hajózásra használt tengerszorosokon történő áthaladás a tengerszorosokat alkotó vizek jogállását, valamint a tengerszorosokkal határos államoknak az említett vizek és a felette lévő légtér, a tengerfenék és altalaj feletti szuverenitás gyakorlását semmilyen egyéb szempontból nem érinti (CSATLÓS 2013: 67). A technika fejlődésével és a jégtakaró szezonális visszahúzódásával az északi jeges térségben történő közlekedés várhatóan egyre jobban megélénkül.

Az Északnyugati-átjáró

Az Északnyugati-átjáró 5780 kilométer hosszúságú tengeri útvonal Kanada északi partjai mentén a Jeges-tengeren, amely összeköti az Atlanti-óceánt és a Csendes-óceánt (lásd a 4. ábrát). Nyugatról kelet felé indulva az átjáró áthalad a Bering-szoroson, a Csukcs-tengeren, a Beaufort-tengeren és a Kanadai sarkvidéki szigetsorozat közötti vizeken. Több különböző útvonalat használnak, köztük a McClure-szorost, a Dease-szorost és a Prince of Wales-szorost, de nagyobb hajók számára nem mind hajózható (PHARAND 1980: 17). A szigetsortot elhagyva az átjáró a Baffin-öblön és a Davis-szoroson keresztül éri el az Atlanti-óceánt. Az Északnyugati-átjáró jogi értelemben egy nagy szoros, amely két nyílt tengeri területet köt össze: az Atlanti- és a Csendes-óceánt. Az Északnyugati-átjáró az elmúlt években gyakrabban vált jégmentessé, és nyitott utat a hajók számára, mint a 20. században összesen (VIGH 2020: 58). Ennek oka a sarkvidék felmelegedése, amelynek következtében a jégpáncél nyáron visszahúzódik. 2016-ban következett be az első olyan dokumentált eset, amikor az átjáró használatát akadályozó tengeri jég a nyári hajózási szezonban szinte teljesen elolvadt, és így felszabadult az útvonal a hajók számára.

Az Északkeleti-átjáró

Az Északkeleti-átjáró az Atlanti-óceánt és a Csendes-óceánt köti össze Oroszország szibériai partjai mentén. Az északi tengeri útvonal után sok évszázadon keresztül kutattak, főleg gazdasági okokból. Az útvonal jó része sarkvidéki vizeken vezet, és bizonyos részei évente csak két hónapig mentesek a jégpáncéltól. 1525-ben az Orosz Birodalom megbízásából kezdték el az Északkeleti-átjáró utáni kutatást, amelyet számos nemzet hajósai követtek, végül 1648-ban sikerült bizonyítani a létezését. Az átjárót más észak- és nyugat-európai országok – Anglia, Hollandia, Dánia, Norvégia – hajósai is kutatták,

akik Kína és India felé kerestek új, reményeik szerint a délinél rövidebb tengeri utat. Bár ezek a korai expedíciók nem találták meg az átjárót, számos felfedezéshez vezettek. A dán születésű Vitus Jonassen Bering a Kamcsatka-félszigetről indult észak felé Szent Gáriel nevű hajóján, és felfedezte a ma a nevét viselő tengerszorost. Ezeken az expedíciókon elkészítették az útvonal részletes térképét is. Az útvonal első teljes megtétele a svéd Adolf Erik Nordenskiöld⁷ nevéhez fűződik, aki 1878 és 1879 között járt a térségben.

Az útvonal Murmanszknál kezdődik, a Bering-tengeren fut keresztül, északon megkerüli a Novaja Zemlját, majd a Kara-tengeren folytatja az útját az Északi-föld után. A Vilkickij-szoroson át kijut a Laptjev-tengerre, ahol két ágra szakad. A déli ág a Dimitrij Laptjev-szoroson, az északi ág pedig a Szannikov-szoroson keresztül halad tovább, és éri el a Kelet-szibériai-tengert, ahol ismét kettéválik az út, és a parthoz legközelebbi ága a Wrangel-sziget déli részénél halad tovább, és a Bering-szoroson keresztül éri el a Csukcs-tengert.

Az öt tenger közül (Bering-tenger, Kara-tenger, Laptjev-tenger, Kelet-szibériai-tenger, Csukcs-tenger) négyhez jelentős kontinentális talapzat tartozik, elméletileg mindegyik alkalmas a vízfelszíni hajózásra, de a jégtakaró vastagsága eltérő. A jeges-tengeri útvonal jelenleg évente már mintegy négy hónapig vehető igénybe a globális felmelegedés hatására elolvadt jégpáncélnak köszönhetően. Az útvonalon azonban egyelőre hiányos a hajózási infrastruktúra, a kikötők fejlesztése szükségessé válik (SZILVÁSI 2018).

Ebből is látszik, hogy az északi partoknál veszélyes és nem mindennapi körülmények között lehet hajózni, azonban sokkal rövidebb lenne, ha az Ázsiából induló Szezi-csatorna megkerülésével érnék el a hajók az úti céljukat. A rövidülési idő miatt új hajózási útvonalak alakulhatnak ki az északi-sarki jég olvadása következtében. Így a szállítási útvonal lerövidül, és a szállítás ideje lecsökken. 2018 szeptemberében több száz hajó szelte át a Jeges-tengert, amikor a sarki jég éves minimumszintre zsugorodott. Jelenleg a Malaka-szoroson és a Szezi-csatornán keresztül átlagosan 35 napot vesz igénybe az út Ázsiából Európába, az északi-sarki útvonalon viszont átlagosan 22 napig tartana (FÁBIÁN 2020). A célállomástól függően az északi útvonallal egy-két hetet nyerhetne az Ázsiából Európába irányuló tengeri kereskedelem, jelenleg azonban így is költségesebb a jeges út nemcsak a jégtörők alkalmazása miatt, hanem mert a Jeges-tenger csak kisebb hajók számára járható, mint amekkorák a Szezi-csatornán átférnek.

⁷ Adolf Erik Nordenskiöld (Helsingfors [ma Helsinki], Finn Nagyhercegség, 1832. november 18. – Dalby, 1901. augusztus 12.) finnországi svéd sarkkutató, geológus, mineralógus.

A Jeges-tenger medre mélyebb, mint a Malaka-szorosé vagy a Szezei-csatornáé, ezáltal ha biztonságosan hajózhatók lesznek, ezeken az útvonalakon nagyobb teherbírású hajók is közlekedhetnek majd. Mellesleg az útvonal biztonsági szempontból is megfelelőbb, mert nem kell kalóztámadástól tartani a térségben a zord időjárási viszonyok miatt.

Arktikus híd útvonal

Az arktikus híd útvonal⁸ Murmanszk vagy a norvég Narvik városát köti össze a kanadai Churchill kikötővel. Láthatjuk a 3. ábrán, hogy nem egy transzjellegű útvonalról beszélünk, hanem a két kontinens közötti leggyorsabb kereskedelmi útvonalról, amelyet nem csupán földgáz és kőolaj szállítására, hanem leggyakrabban gabonaszállítás esetén használnak. Ez az útvonal, ellentétben a többi útvonallal, egy bilaterális kezdeményezés után merült fel. Az útvonalat először 1992-ben dolgozták ki, amikor az akkori orosz elnök, Borisz Jelcin és Kanada korábbi miniszterelnöke, Brian Mulroney egy megállapodási szerződést írtak alá országaik északi-sarki területeinek fejlesztéséről. Az addig elkészült megvalósíthatósági tanulmányok az orosz politikai átmenet következtében az 1990-es években a projekt elhalasztását jelentették. Bár az új kereskedelmi útvonalak elég prosperálóak a jövőt tekintve, a hatalmas hajóforgalom még több szén-dioxidot fog felszabadítani a légkörbe, amivel még jobban hozzá fog járulni a már-már visszafordíthatatlan globális felmelegedéshez. Azonban ez a kezdeményezés számos akadályba ütközik a zord időjárás miatt. Az útvonal időjárási viszonyai csak pár hónapig alkalmasak a hajózásra, ugyanis egész évben csupán öt hónap áll rendelkezésre a szállítmányozás lebonyolítására, mert ekkor válik a víz teljesen jégmentessé (SZILVÁSI 2020: 23). Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a kezdeményezés megvalósításának intenzitása Oroszország és Kanada között alábbhagyott. Egyik állam sem törekszik a kikötők és az útvonal fejlesztésére, nem készülnek új stratégiák sem erre vonatkozóan.

Transzpoláris tengeri útvonal

A transzpoláris útvonalat⁹ a Kínai Népköztársaság 2018-ban az északi-sarkvidéki stratégiájában elsőként említette meg mint jövőbeli lehetőséget a tengeri szállítmányozásra.

⁸ Angolul Arctic Bridge.

⁹ Angolul Transpolar Route vagy Central Arctic Route.

Ez a szezonális jellegű útvonal gyakorlatilag teljesen átszelné a Jeges-tenger központi részét, ezzel a legrövidebb kapcsolódást kijelölve a Csendes-óceán és az Atlanti-óceán között. Ez az útvonal a sarki selyemút része, amellyel az orosz vizeket szeretnék elkerülni, de egyelőre a kínaiaknak várniuk kell, amíg teljesen hajózhatóvá válik – ezt egyes tudósok 2040–2050 környékére jósolják a jégolvadási folyamatok elemzései alapján (SZILVÁSI 2020: 20). Ez az útvonal napokkal rövidítené le a jelenlegi Ázsiából Európába jutó hajók menetidejét, ami jelentős költségcsökkenéssel járna.

A transzpoláris hajózási lehetőség egy körülbelül 3889 km hosszúságú útvonal, amely a már említett másik három lehetséges útvonal közül a legrövidebb lenne (SZILVÁSI 2020: 20). Azonban a térségben állandóan változó jégviszonyoknak köszönhetően a transzpoláris útvonal nem egy fix érintési pontokkal rendelkező úton, hanem az éppen adott jégviszonyokat figyelembe véve haladna. Ezért több nyomvonal is lehetséges, ugyanis az időjárási viszonyokhoz kell alkalmazkodniuk a hajózóknak.

A transzpoláris útvonal esetében nem partvonal közeli útról van szó, mint az Északnyugati- vagy az Északkeleti-átjáró esetén, ezért nemzetközi tengerjogi szempontból nem számít beltengernek, mivel az útvonal nemzetközi vizeken halad át az ENSZ tengerjogi konvenciója szerint (SZILVÁSI 2020: 21). Ez nagymértékben megkönnyíti a jövőbeni esetleges hajóforgalom lebonyolítását, mivel nem kell külön engedélyeket beszerezni, illetve a part menti országoknak az áthaladás jogán szedett költségek bevétele jelentenek, mert az áthaladó hajóknak kerül ez az útvonal költségeibe. Az útvonal nagy része mélytengeri terület, ennek okán a legnagyobb típusú konténerszállító hajók számára is ideális útvonalként szolgálhat.

A felmelegedés következtében az Északi-sarkvidéken új területek nyíltak meg a hajózás előtt az eddig jéggel borított területeken. Mivel a hajózás számít a teherszállítás legolcsóbb formájának, ezért a világ kereskedelmének 90%-a még mindig vízi úton történik. Ezek az újonnan megnyíló útvonalak a globális kereskedelemben játszhatnak kiemelt szerepet. Kína éppen ezért igyekszik részt venni a régió ügyeiben és vezető szerepet kialakítani a térséget érintő szabályalkotásban, mivel így lehetősége nyílik mint feltörekvő nagyhatalomnak, hogy részt vegyen benne, és ne csak az eddigi szabályalkotó nagyhatalmak alakítsák azt (ZOLTAI 2018).

A régió felértékelődése a hidegháború korszakától napjainkig

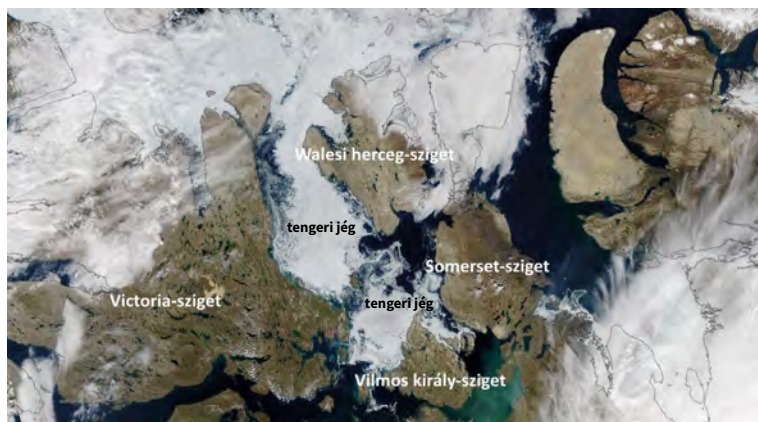
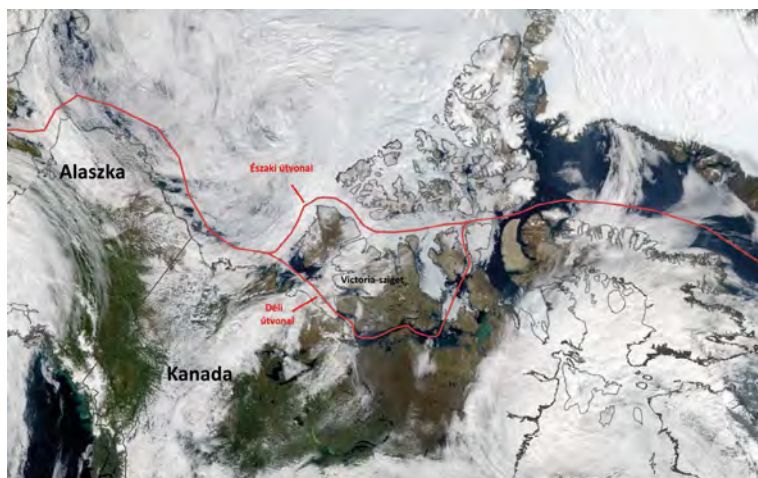
A II. világháború után még jobban megnőtt a régió stratégiai jelentősége a német és a szovjet tengeralattjáró-tevékenység számára. Tovább fokozódott a jelentősége

a hidegháborúban is a térségnek, mert ez az útvonal volt a legrövidebb az akkori Szovjetunió és Észak-Amerika között, ugyanis egy esetleges ballisztikus rakéta beindítása során ezen a területen lett volna a legnagyobb esély a támadásra.

Az Északi-sarkvidék térségének a hidegháború alatt fontos stratégiai szerepe volt, mert a két nagyhatalom, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió aktív katonai tevékenységet folytatott a térségben. A két nagyhatalom között csupán 82 kilométer a távolság a Bering-szoroson keresztül. Ebben a tengersizorban találhatók a Diomede-szigetek, amelyek a két állam közti legkisebb távolságukról nevezetesek. Csupán 4 kilométer választja el a két országot egymástól. A Diomede-szigetek két szigetből állnak, az Egyesült Államokhoz tartozó Kis-Diomede-szigetből és az Oroszországi Föderációhoz tartozó Nagy-Diomede-szigetből, az ezek közti határ 1867 óta létezik, mivel ekkor vásárolta meg az Egyesült Államok Alaszkát Oroszországtól. A szerződés a két állam között úgy rendelkezik, hogy a határ egyenlő távolságra húzódjon a két szigettől, majd egyenesen észak felé tartva ossza ketté a Jeges-tengert. Az átjárás a két sziget között tilos. A Nagy-Diomede-sziget az Oroszországi Föderáció legkeletibb pontja, ma azonban lakatlan, mivel a hidegháború alatt a szovjet kormány a kontinensre költöztette a népességet (BAZSÓ-VIGH 2023: 6).

Amikor a Szovjetunió szétesett, és gazdasági nehézségekkel kellett szembenéznie az országnak, az addig fejlesztett és kialakított katonai bázisok kiépítése háttérbe szorult (KOÓS-SZTERNÁK 2017: 6). Azokban a városokban, amelyek az északi partokhoz közel voltak, szintén visszaesés következett be, és az egykor gazdaságilag fontos és kedvezményezett városok elszegényedtek és ezáltal elnéptelenedtek. Az 1998-ban kitört gazdasági válság hatására tudatos leépítések következtek be, amit csak Vlagyimir Putyin hatalomra kerülése változtatott meg. Ezután gazdaságilag felívelőben volt az ország, és a nemzetközi politikában is egyre nagyobb szerepet kapott. A felerősödés következtében Oroszország helyzete stabilizálódni kezdett a növekvő olajáraknak köszönhetően. Az új vezető és a gazdasági növekedés új alapokra helyezte Oroszország geopolitikai helyzetét és szerepét, az állami vagyon gyarapodása az ország befolyását is növelte a világ többi országához viszonyítva. A Putyin-korszakban a gazdasági stabilitás biztos alapokon állt, és új nagyhatalmi ambíciók alakultak ki, ezért a 2000-es évek második felétől az északi sarkkörön túli területek felé is fordult Oroszország figyelme (RASMUS 2020: 64). A felsorolt tényezők miatt és főként a jég alatt rejlő ásványkincsek kitermelése folytán Oroszország részére kedvező változásokat hozhat az Északi-sarkvidék felértékelődése geostratégiai és geopolitikai szempontból is.

Ennek köszönhetően az utóbbi években az északi térségben következett be a legnagyobb gazdasági-katonai fejlesztési beruházás. Oroszország számára stratégiai

4. ábra: Az Északnyugati-átjáró útvonala

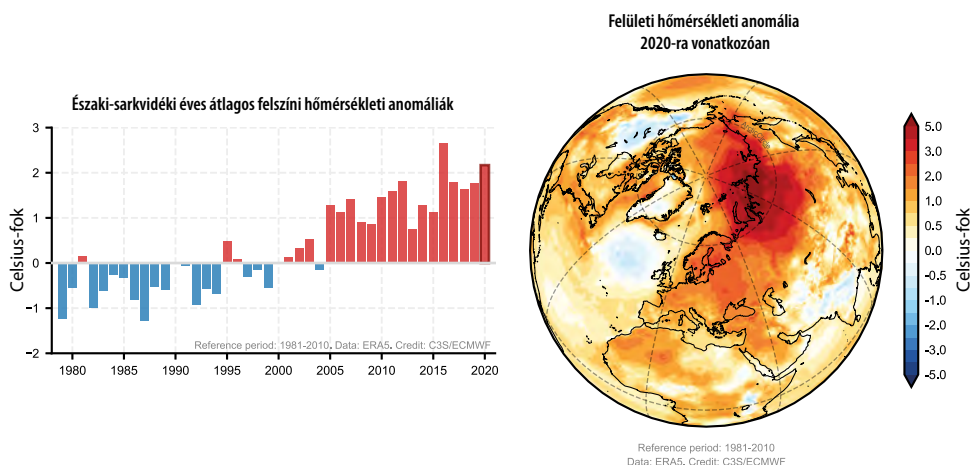
Forrás: LANDY-GYEBNÁR 2021

jelentőségű ez a térség, ezért aktív tevékenységeket is folytat itt évek óta. Kiemelkedő ezen tevékenységek közül a gazdasági és a védelempolitikai tényező, ám jelenleg a gazdasági teljesítménye korlátozza ezt. Tény, hogy Oroszország gazdasági befolyása elmarad az Amerikai Egyesült Államokétól vagy épp Kínáétól, mert a világkereskelemből kevesebb részesedése van. Ez főként a meleg tengeri kijárat hiányossága miatt van így. Az északi-sarkvidéki régió a legkönnyebben a tengeri kereskedelem révén kapcsolódhatna be a nemzetközi gazdaságba, mert az Északkeleti-átjáró az orosz partok mentén halad el (3. ábra).

Az északi-sarkvidéki régióban található energiatartalék fontos gazdasági előnyhöz juttathatná az országot, mivel az északi térségben lévő szénhidrogénkészletek nagyobb számban találhatók meg az ország északi térségében, mint Oroszország más területein. Ebből is látszik, hogy az ország gazdasági biztonság szempontjából kiemelkedő területnek számít az északi térségben, és megköveteli a terület a fokozott védelmi készséget. A régiót az orosz állami vezetés Oroszország vezető stratégiai erőforrásbázisává nevezte ki gazdasági szerepe miatt. Ha más szempontból is vizsgáljuk a területet, akkor észrevehető, hogy az Északi-sarkvidék meghatározó az ország területi biztonságának fenntartásában is a hatalmas partszakasza miatt.

Mi várható a jövőben az Északi-sarkvidéken a jégolvadás után

Az északi sarkköri változások és az olvadó tengeri jég a világ más részeinek éghajlatára is hatással lesz az úgynevezett futóáramlások miatt, amelyek nagy sebességű, vízszintes légáramlási zónák, és szerepük van a hőmérséklet szabályozásában. Az Északi-sarkvidéket leginkább érintő bukóáramlás az AMOC, amely az Észak-Atlanti-óceán térségében lelhető fel. Az AMOC (Atlantic Meridional Overturning Circulation) bukóáramlás az óceáni áramlatok hatalmas rendszere, és a globális klíma szabályozásának az egyik kulcstényezője. Az AMOC-áramlás magába foglalja a Golf-áramlatot és más egyéb áramlásokat is. Az áramlás hőt, szén- és tápanyagokat szállít a trópusokról a sarkkör felé, ahol lehűl, és lesüllyed az óceán mélyére, valamint ez a kavargás segít eloszlatni az energiát a bolygón, és szabályozza az ember által okozott globális felmelegedés hatását. A grönlandi gleccserek és az északi-sarkvidéki jégtakarók vártánál gyorsabb olvadása felülírja ezt a folyamatot, ugyanis nagy mennyiségű édesvíz kerül az óceánba, és akadályozza a délről érkező sósabb, melegebb víz lesüllyedését. Ha ez az áramlási rendszer összeomlik, akkor az befolyással lesz az egész bolygóra, mivel az Atlanti-óceán szintje egyes régiókban egy méterrel megemelkedne, ezáltal elárasztva számos tengerparti várost, a hőmérséklet világszerte sokkal kiszámíthatatlanabbul ingadozna, valamint a Föld déli féltekéjén a hőmérséklet megnövekedne (WATTS 2024). Nemcsak a globális hőmérsékleti csúcs, hanem a rendkívül kis mennyiségű tengeri jég és a tengerszint szakadatlan emelkedése is egyedülálló jelenség a 21. században. A mediterrán térséget érinti leginkább a klímaváltozás, a globális felmelegedés, amely tengerszint-emelkedéssel jár. Az ENSZ tudományos testülete (IPCC) 2019. szeptemberi jelentésében olvasható, hogy a klímaváltozásnak hatása van a tengerekre és a jéggel borított területekre. Ezeknek a területeknek az olvadás miatt

5. ábra: Az Északi-sarkvidék hőmérsékletének változása évekre lebontva

Forrás: C3S/ECMWF

bekövetkezett helyzete még sosem volt ilyen aggasztó, mint most. Az IPCC 2050-ig terjedő előrejelzése szerint 0,1–0,3 méterrel emelkedik a tengerszint, ami komoly hatással lesz a tengerparti területekre. A tengerszint jelenleg évi 3,6 milliméterrel emelkedik, amely több mint kétszerese az 1900 és 1990 közötti emelkedésnek (MTI–WMO [é. n.]). Előrejelzések szerint megállapítható, hogy a felszíni hőmérséklet, vagyis a levegő éves átlaghőmérséklete tovább fog emelkedni az elkövetkezendő évek során, valamint a csapadék mennyisége tovább fog növekedni a 21. században mindkét sarkvidéki pont körül. Ezt a tényt igazolja az 5. ábra, amelyen jól látszik, hogy az elmúlt tíz évben milyen mértékben emelkedett a hőmérséklet az Északi-sarkvidéken.

Szinte biztosra vehető, hogy az Északi-sarkvidék továbbra is fel fog melegedni, és a Föld más térségeihez viszonyítva ez a felmelegedés gyorsabb lesz, mint bárhol máshol a világon. Az eddigi felmelegedés üteméhez képest a további hőmérséklet-ingadozás a jelenlegi ütemezéshez képest akár kétszer olyan mértékben is bekövetkezhethet, mint ami eddig megfigyelhető volt. Valószínűleg az emberi tényező a legnagyobb befolyásolója és a fő mozgatórugója ennek a folyamatnak. A gleccserek globális visszahúzódása az 1990-es évek óta, valamint a sarkvidéki tengeri jégterület csökkenése 1979–1988 és 2010–2019 között a szeptemberi hónap folyamán körülbelül 40%-kal csökkent, és a márciusi hónapok folyamán pedig 10%-kal (IPCC 2021). Az IPCC 2021. évi jelentése kapcsán megállapítható, hogy az Északi-sarkvidéken lesz a legmagasabb a hőmérséklet-emelkedés a leghidegebb napokban a globális

felmelegedés ütemét figyelembe véve. A további globális felmelegedés következtében a tengeri hóhullámok gyakorisága tovább növekszik, ami a víz melegedéséhez és a jég olvadásához vezet. Ez a melegedés különösen a trópusok körüli óceánokon és az Északi-sarkvidék vizei mellett fog elsőként tapasztalhatóvá válni.

A további felmelegedés az előrejelzések szerint tovább erősíti a permafroszt olvadását, valamint a szezonális hótakaró, a szárazföldi jég és a sarkvidéki tengeri jég elvesztését. A permafroszt kifejezés állandó fagyot vagy örök fagyot jelent, és ezt az elnevezést olyan talajra használjuk, amely legalább két éven keresztül fagyott állapotban van. A folytonos örök fagyott talaj kialakulásához az szükséges, hogy a térség éves átlaghőmérséklete -5°C alatt legyen. Kiterjedése függ a klíma változásaitól. A permafroszt vastagsága és kiterjedése a globális felmelegedés hatására egyre csökken.

Az IPCC-jelentésből kiderül, hogy 2050 előtt az Északi-sarkvidék valószínűleg egész szeptember havában gyakorlatilag tengeri jégmentes lesz, ezáltal biztonságosan hajózható, és gyakrabban fordul majd elő magasabb felmelegedési hőingadozás is. A 21. század végére a Jeges-tenger a nyári időszakokban gyakorlatilag teljesen jégmentessé válik a Föld lakói általi magas CO_2 -kibocsátás következtében. A gleccserek tömege tovább fog csökkenni az elkövetkező évtizedekben még akkor is, ha a globális hőmérséklet stabilizálódik, és a 21. század során a jégterület olvadása gyakorlatilag biztos a grönlandi jégtakaró és valószínű az antarktiszi jégtakaró esetében is. Az Északi-sarkvidék tengeri jégborítottságának a jelenlegi szintje mind az éves, mind pedig a nyári időszak végén 1850 óta nem produkált ilyen alacsony vastagsági szintet (IPCC 2021). Az 1970-es évek vége óta a sarkvidéki tengeri jég területe és vastagsága nyáron és télen egyaránt csökkent, a tengeri jég fiatalabbá, vékonyabbá és dinamikusabbá vált. Nagyon valószínű, hogy a veszteség fő oka az ember tevékenységéből eredő és ahhoz kapcsolódó antropogén jelenség, amely elsősorban az üvegházhatású gázok növekedése miatt történt. Az északi-sarkvidéki tengeri jégterület éves minimumszintje 2050 előtt valószínűleg legalább egyszer 1 millió km^2 alá fog csökkenni. Ez gyakorlatilag tengeri jégmentes állapotot jelent, amely a 21. század végére a nyári időszakokban rendszeressé fog válni. A sarkvidéki nyári tengeri jég megközelítőleg lineárisan fog változni a globális felszíni hőmérséklettel, ami azt jelenti, hogy nincs fordulópon, és a megfigyelt vagy előre jelzett veszteségek visszafordíthatatlanok lesznek. Gyakorlatilag biztos, hogy a felszíni felmelegedés az Északi-sarkon továbbra is végbe fog menni hasonlóan a Föld más térségeihez, ugyanis ez lesz jellemző a 21. századi globális felmelegedésre. A poláris víz körforgásának felerősödése növelni fogja a csapadék átlagos mennyiségét, a csapadék intenzitása tovább erősödik, és inkább esős időszakok lesznek a jellemzők a térségben, nem pedig a havazás. A permafroszt felmelegedése,

a szezonális hótakaró elvesztése és a gleccserek olvadása széles körben lesz jelen. Megállapítható, hogy mind a grönlandi, mind az antarktiszi jégtakarók nagy tömeget veszítettek 1992 óta, és ebben az évszázadban ez a jégterjedelmi veszteség tovább fog erősödni. A tengerszint emelkedése és a part menti áradások az előrejelzések szerint növekedni fognak az olyan területeken, amelyek nem magas part menti területekkel rendelkeznek (IPCC 2021). Valószínűleg a szél átlagos csökkenése az orosz sarkvidéki partoknál bekövetkezik, és az észak-amerikai sarkvidék északkeleti részén is, ami szintén fagyvesztéshez és olvadáshoz vezet e térségekben. A magasabb tengerszint hozzájárul az észak-sarkvidéki part menti árvizekhez és a tengeri jégvesztesség által előidézett magasabb part menti erózió előre jelzett növekedéséhez főként azokban a régiókban, ahol jelentős a talajemelkedés. Ilyen például az Észak-sarkvidék északkeleti része, Észak-Amerika és Grönland is. Az elkövetkezendő évek során a sarkvidéki tengeri jeget vékony, szezonális jég fogja felváltani a korábbi tavaszi olvadással és késleltetett őszi fagyással szemben.

Összefoglalás

Az Észak-sark térsége változatos környezetet foglal magába, amely egy összetett, szorosan összefüggő és kölcsönösen egymásra épülő ökoszisztéma, egy sajátos éghajlati övezet, amelyre jellemző az utolsó jégkorszakig visszanyúló, a helyi őshonos kultúrák, hagyományok és bennszülött népcsoportok életvitelének sokfélesége.

Az Észak-sarkvidék jelentőségét jól tükrözik az általam röviden vázolt tények is a térségről. Látszik, hogy a terület iránt már a felfedezések korszakában megindult az érdeklődés, a kutatók számos expedíciót szerveztek a terület feltérképezésére. Ezek közül a legfontosabbak a fent említettek voltak. Ezenkívül, amikor a térség már jobban ismertté vált, a hidegháború során jelentős szerepet játszott főként a két nagyhatalom szembenállása miatt. A terület körüli békés folyamatok jelenleg is zajlanak, a jelen lévő sarkvidéki országok számára fontos a békés területrendezés. A klímaváltozás előrehaladtával a Jeges-tenger területe még jobban felértékelődik, és a hajózási útvonalak megnyílása nagy lehetőséget jelent az érintett országok számára. Hatalmas gazdasági előnyt jelent az államok számára az, ha a jelenleg „megszokott” tengeri szállítási útvonal helyett az északi útvonalakat használják. Az Északnyugati- és Északkeleti-átjárók megnyílása és perspektivikusan a hajózási útvonal északra áttolódása jelentős hatással lesz például a hozzánk is közel lévő mediterráneum térségére, a közösségek életére, értékeire és érdekeire.

A globális felmelegedés hatására az Északi-sarkvidék ásványkincsei és hajózási útvonalai elérhetővé válnak, ezáltal a Föld legértékesebb területévé emelve az Északi-sarkvidéket. Számátalan konfliktusforrás rejlik ebben a térségben politikai, gazdasági és etikai téren is. Új biztonságpolitikai kihívást feltételezhetünk az Északi-sarkvidék kapcsán. A térség felértékelődni látszik, így geopolitikai játszmák színterévé válhat. Megállapítható, hogy a térség meghatározó fontosságú politikai, gazdasági, katonai és környezetvédelmi szempontból. A globális klímaváltozás jelentősen felértékeli a térséget, és megváltoztatja a geopolitikai erőviszonyokat. Látható, hogy az Északi-sarkvidéken végbemenő klímaváltozás nem csupán a Föld északi részét fogja érinteni, hanem az egész bolygóra hatással lesz.

Felhasznált irodalom

- BAZSÓ-VIGH Vivien (2023): Geopolitikai érdekek és haderőfejlesztés az Északi-sarkon. *Hadtudományi Szemle*, 16(3), 5–15. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2023.3.1>
- CIA World Factbook (2022): Az Északi-sarkvidék izotermával meghatározott határa. *Wikipedia*. Online: https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%89szaki-sark#/media/F%C3%A9jl:Arctic_hu.png
- CSATLÓS Erzsébet (2013): *Az Arktisz nemzetközi jogi helyzete*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- FÁBIÁN Emese (2020): Jégolvadás az északi-sarkvidéken: így változtatja meg a hajózási útvonalakat. *Ecolounge*, 2020. december 18. Online: <http://ecolounge.hu/nagyvilag/jegolvadas-az-eszaki-sarkvidéken-igy-valtoztatja-meg-a-hajozasi-utvonalakokat>
- Földgömb Alapítvány [é. n.]: Osztrák–magyar északi-sarki expedíció 1872–1874. *Expedicio.eu*. Online: www.expedicio.eu/expedicio/expedicios-hoskor/17-osztrak-magyar-eszaki-sarki-expedicio-1872-1874
- STANGE, Rolf (2019): The Race to the Pole 3: Ny-Ålesund. *Spitsbergen-Svalbard.com*. Online: www.spitsbergen-svalbard.com/spitsbergen-information/history/amundsen.html
- HUMPERT, Malte – RASPOTNIK, Andreas (2012): The Future of Arctic Shipping along the Transpolar Sea Route. *Arctic Yearbook 2012*, 281–307. Online: https://arcticyearbook.com/images/yearbook/2012/Scholarly_Papers/14.Humpert_and_Raspotnik.pdf
- IPCC (2021): Summary for Policymakers. In: *Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Online: www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_Full_Report.pdf
- KLEIN Dávid (2017): Svalbard, a „hideg part”. *A Földgömb*, 35(312), 30–37.
- Koós Gábor – SZTERNÁK György (2017): Az Északi-sark geopolitikai és geostratégiai jelentősége – orosz szemmel. *Szakmai Szemle*, 15(2), 5–23.

- LANDY-GYEBNÁR Mónika (2021): Jég az északnyugati átjáró területén. *National Geographic*, 2021. szeptember 13. Online: <https://ng.24.hu/fold/2021/09/13/jeg-az-eszaknyugati-atjaro-teruleten/>
- LATTMANN Tamás (2008): Olvadó jég, fagyossá váló viszonyok (Viták az Északi-sarkvidék körül). *Nemzet és Biztonság*, 2008. november, 50–58.
- MTI-WMO [é. n.]: Idén is folytatódnak a szélsőséges időjárási jelenségek. *Érdekes Világ*. Online: www.erdekesvilag.hu/iden-is-folytatodnak-a-szelsoseges-idojarasi-jelensegek/
- NAGY Miklós Mihály (2001): Egy tengeralattjáró-katasztrófa politikai földrajza. *Iskolakultúra*, 5. 97–104. Online: http://real.mtak.hu/61086/1/EPA00011_iskolakultura_2001_05_097-104.pdf
- PHARAND, Donat (1980): The Northwest Passage in International Law. *Canadian Yearbook of International Law/Annuaire Canadien De Droit International*, (17), 99–133. Online: <https://doi.org/10.1017/S0069005800001454>
- RODRIGUE, Jean-Paul (2024): *The Geography of Transport Systems. The spatial organization of transportation and mobility*. Sixth Edition. New York: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9781003343196>
- SZILVÁSI Simon (2018): *The Geopolitical Rivalry for Navigable Sea Routes in the Arctic*. KKI Policy Brief Series of the Institute for Foreign Affairs and Trade Publisher. Budapest: Institute for Foreign Affairs and Trade.
- SZILVÁSI Simon (2020): *Az Északi-sarki régió hajózási útvonalainak értékelése biztonságpolitikai szempontból*. Diplomamunka, Budapesti Corvinus Egyetem, Társadalomtudományi Tanszék.
- SZÜCS József (2016): *Dráma a Sarkvidéken: Léghajótörtek*. Online: https://amirolatortenelem.blog.hu/2016/02/25/drama_a_sarkvideken_leghajotorottek
- SZÜCS József (2013): *Léghajótörtek jégén, Nobile kudarca, Amundsen halála*. Online: <https://iho.hu/hirek/leghajotorottek-jegen-nobile-kudarca-amundsen-halala-130525>
- VIGH Vivien (2020): Az Északi-sarkvidék geopolitikai jelentősége a 21. században. *Hadtudományi Szemle*, 13(2), 47–61. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2020.2.5>
- ZOLTAI Alexandra (2018): Selyemút az Északi-sarkon. *Pageo*, 2018. június 27. Online: www.geopolitika.hu/hu/2018/06/27/selyemut-az-eszaki-sarkon/
- WATTS, Jonathan (2024): Atlantic Ocean Circulation Nearing ‘Devastating’ Tipping Point, Study Finds. *The Guardian*, 2024. február 9. Online: www.theguardian.com/environment/2024/feb/09/atlantic-ocean-circulation-nearing-devastating-tipping-point-study-finds

Topál Dániel

A globális klímaváltozás hatásai az Északi-sarkvidéken

Bevezetés

Ebben a fejezetben az északi-sarki éghajlati változásokat vesszük szemügyre. Elsőként áttekintjük az éghajlatváltozás fizikai alapjait, majd rátérünk az északi-sarki tengeri jég és a grönlandi jégtakaró változásaira, amelyek az antropogén éghajlati kényszer egyik leginkább kézzelfogható jelei. Hazánkban csak kevesen foglalkoznak az Északi-sarkot célzó éghajlati kutatásokkal; ez a fejezet mintegy ösztönzőként is hathat további kutatások előmozdítására.

Az éghajlat definíciója

Az *éghajlat* meghatározásához a releváns légköri változók (például a hőmérséklet, a csapadék, szél) időben vett átlagát és változékonyságát egyaránt vizsgáljuk. Az éghajlat definíció szerint a napi szintű légköri változások (azaz az *időjárás*) szintézisének – statisztikai átlagának – tekinthető. Egy adott régió éghajlatának leírásához információ szükséges az átlagos időjárási körülményekről, az évszakos változékonyságról, valamint az időjárási szélsőségek előfordulási valószínűségéről. A Meteorológiai Világszervezet (WMO) szabványa szerint az éghajlat meghatározásához használt átlagolás elvégzésére 30 év ajánlott. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a légkör állapotát, amelyet az éghajlat fenti meghatározásában használunk, számos olyan folyamat befolyásolja, amely nemcsak a légkört (atmoszféra), hanem a hidroszférát (óceánok, tengerek,

természetes vizek), a krioszférát (a sarki területek, valamint a hegyvidékek jéggel borított részei) és a bioszférát (az összes élő szervezet), valamint a különböző szférák közti kölcsönhatásokat is érinti (IPCC 2023). Ezért mindinkább elterjedő fogalom az *éghajlati rendszer*, amely mind az átlagos időjárást, mind pedig a különböző szférák közti kölcsönhatásokat magában foglalja.

Az éghajlatváltozás fizikai alapjai és a globális átlaghőmérséklet emelkedése

Az antropogén tevékenység következtében a modern műszeres mérések kezdete óta (1979) évente körülbelül 1%-kal növekszik a légköri szén-dioxid-koncentráció, amely az éghajlati rendszer *kényszerű változásait*¹ eredményezi. Az emberi tevékenység éghajlat-módosító hatásának megértéséhez elsőként tekintünk meg az éghajlati rendszer energia-háztartását! Az éghajlat „állandóságának” feltétele, hogy a Föld éghajlata úgynevezett sugárzási egyensúlyban legyen. Ez azt jelenti, hogy a Naptól érkező sugárzási energia (amely a légköri mozgások, így az időjárás változásának is mozgatórugója) és a Föld által visszasugárzott/visszavert energia egyensúlyban van. Az éghajlati rendszer energiája szinte teljes egészében a Naptól érkező elektromágneses sugárzás. A Föld légkörének tetején, a napsugarakra merőleges, átlagos Föld–Nap-távolságban lévő felületre mintegy 1360 W/m^2 jut (KOPP–LEAN 2011). Ennek az energiának valamivel kevesebb mint a fele az elektromágneses spektrum látható tartományába eső sugárzás formájában érkezik, a fennmaradó rész pedig főként a közeli infravörös tartományba esik, és kisebb mértékben az ultraibolya tartományba.

A Föld felszínéről a világűr felé távozó sugárzási energia számos formát ölt. A felhők például közvetlenül visszaverik a beérkező sugárzás egy részét hasonlóan a sarki területeket borító jéghez. Az energiának ezt a visszavert hányadát nevezzük a Föld *albedójának*, amelynek értéke mintegy 30% (GOOSSE 2015). A világóceán relatíve sötétebb felszíne több napsugárzást nyel el, mint amennyit visszaver – az albedója kicsi –, míg a sarki területek jéggel borított felszínének relatíve magasabb az albedója, azaz nagymértékben visszaveri a sugárzási energiát, amivel egyfajta természetes hűtőként üzemel a Föld energia-háztartása szempontjából. A légköri energia-háztartás szempontjából még kulcsfontosságúak

¹ A *kényszer* itt egyszerűen fogalmazva az éghajlati rendszert valamilyen módon egyensúlyi állapotából kibillenteni képes külső hatás.

a légkörben található üvegházhatású gázok, mint például a vízgőz, amely a leg-erősebb üvegházhatású gáz. Az üvegházhatású gázok a Föld által visszasugárzott hosszúhullámú kisugárzást elnyelik, majd a térszög minden irányába visszasugározzák – ennek a sugárzásnak a földfelszínre előrése az üvegházhatásnak köszönhető felszíni hőmérsékletnövekedés.

A Föld energia-háztartásában bekövetkező változásokat, azaz az egyensúlyi állapottól való eltérést (perturbációt) számszerűsíti az úgynevezett „sugárzási kényszer”. Ez definíció szerint a nettó (a földfelszín felé mínusz a világűr felé irányuló) sugárzási fluxus változása W/m^2 -ben kifejezve. Az éghajlati rendszert különböző típusú perturbációk érhetik, például a beérkező napsugárzás mennyiségének vagy a légkör összetételének változása. Az éghajlat a perturbációk hatására reagál, úgynevezett „éghajlati választ” produkál, és végül új egyensúlyi állapotba kerül. A Föld éghajlatát befolyásoló fő tényezők, amelyek a sugárzási kényszeren keresztül képesek megváltoztatni a Föld energia-háztartását, két fő kategóriába sorolhatók. Ezek a természetes és mesterséges (vagyis antropogén) eredetű kényszerek.

Természetes kényszerkomponens például a Napból a teljes elektromágneses spektrumban érkező sugárzás változékonyságát kifejező napállandó (amely az utóbbi évtizedekben tapasztalt gyors éghajlati változások időskáláján valóban állandónak tekinthető) vagy a vulkánkitörések során a légkörbe kerülő vulkáni hamuból (főként kén-dioxid) oxidálódó szulfát aeroszol részecskék légköri koncentrációja, amelyek képesek a globális éghajlatot kb. egy-két évre befolyásolni (lehűteni). A légkörben található számos üvegházhatású gáz légköri koncentrációjának változása is természetes eredetű kényszerű éghajlati változásokat eredményezhet, különös tekintettel azokra a gázokra, amelyek légköri tartózkodási ideje nagy (például a szén-dioxid vagy a metán). Ezek természetes változékonysága azonban szintén állandónak tekinthető azokon az időskálákon, amelyekről a modern globális éghajlatváltozás során beszélünk (évtizedek, évszázadok).

Az antropogén kényszer elsősorban ez utóbbi tényező révén, a légköri üvegházhatású gázok koncentrációjának változásán keresztül fejt ki éghajlat-módosító hatást vagy másképp sugárzási kényszer. Az elmúlt 250 évben tehát döntően a légköri üvegházhatású gázok koncentrációjának növekedése (ezek közül is a CO_2 -koncentráció változása) az, ami hozzájárult az 1750-től napjainkig megfigyelt közel $2 W/m^2$ sugárzási kényszerhez. Ez a többletenergia a fő oka a tapasztalt éghajlati változásoknak, amelyek közül a globális átlaghőmérséklet emelkedése a legkézzelfoghatóbb bizonyíték. A globális felszínhőmérséklet átlaga az elmúlt évtizedben körülbelül $1^\circ C$ -kal haladta meg az 1850–1900 közötti időszak átlagát. Ez a felmelegedés a kibocsátási

forgatókönyvektől függően tovább folytatódik, 2100-ig 1,5–5 °C közötti globális átlaghőmérséklet-emelkedést várunk (IPCC 2023). A jelenlegi globális átlaghőmérséklet vagy a jégtakarók kiterjedése tehát nincsenek egyensúlyban az aktuális légköri CO₂-koncentrációval, a sugárzási kényszerre adott válasz kialakulása jelenleg is tart.

Az északi-sarkvidéki krioszféra utóbbi 45 évben megfigyelt változásai

Jelen könyv szempontjából kiemelten fontosak a krioszférát érintő éghajlati változások. A krioszféra a Föld felszínének az a része, ahol a víz szilárd formában létezhet. Idetartozik a tengeri jég, a tavak és folyók jege, a hótakarók, a gleccserek, a jégsapkák és jégtakarók, valamint a permafroszt (fagyott talaj). Ebben a fejezetben kizárólag az északi-sarkvidéki krioszféra egyes elemeivel; a Jeges-tenger felszínét borító tengeri jéggel és a grönlandi jégtakaróval foglalkozunk.

„Kényszer-visszacsatolás-válasz” és az északi-sarkvidéki felerősítés

Az Északi-sarkvidék éghajlati rendszerben betöltött fontos szerepének szemléltetéséhez további fontos fogalmakkal kell megismerkednünk. Mint azt az előzőkben már említettük, az éghajlati rendszer állapotát jellemző változók (például hőmérséklet) az antropogén sugárzási kényszerre (ΔQ) adott válaszként megváltoznak. Ezzel párhuzamosan a légköri sugárzási mérleg is változik, amely olyan visszacsatolást indukál, amely *felerősítheti* (pozitív visszacsatolás) vagy *tompíthatja* (negatív visszacsatolás) a perturbáció közvetlen hatását. Ennek megértéséhez leegyszerűsítjük a légköri komplex folyamatokat, és azt feltételezhetjük, hogy az antropogén sugárzási kényszer hatására a légkör külső határán bekövetkező sugárzási változások jól becsülhetők pusztán a globális felszíni átlaghőmérséklet (T_c) változásainak függvényében. Ezt a választ (ΔR) úgy írhatjuk, mint $\Delta R = \Delta Q + \lambda * \Delta T_c$, ahol a λ (W m⁻² K⁻¹) úgynevezett „éghajlati visszacsatolási paraméter”, amely a T_c globális felszínhőmérséklet ΔQ sugárzási kényszerre adott válaszána mértékét szabályozza. A perturbációt követő elegendően sok idő után a rendszer a $\Delta R = 0$ állapothoz tartozó egyensúlyi állapotba kerül. A λ visszacsatolási paraméter értéke a pozitív és negatív visszacsatolások együttes hatásából adódik. Minél nagyobb a λ abszolút értéke (azaz minél erősebbek a negatív visszacsatolások), annál stabilabb a rendszer, és annál kisebb

egy adott sugárzási kényszerre adott hőmérséklet-változás. A fenti egyenlet alapján kapjuk a ΔQ sugárzási kényszerre adott globális felszínhőmérséklet-változást: $\Delta T_G = \frac{1}{\lambda} \Delta Q$. Ebből definiáljuk az egységnyi sugárzási kényszerhez tartozó úgynevezett „éghajlati érzékenység” paramétert: $\alpha = \frac{1}{\lambda}$, amelynek mértékegysége $\text{K m}^2 \text{W}^{-1}$ (α -nak mindig pozitívnak kell lennie ahhoz, hogy egy *pozitív* sugárzási kényszerhez globális *felmelegedés* társuljon). Miután az egységnyi ($\Delta Q = 1 \text{ W/m}^2$) sugárzási kényszerhez tartozó hőmérséklet-változás kissé elvont fogalom, a gyakorlatban az úgynevezett „egyensúlyi éghajlati érzékenységet” határozzák meg, amely definíció szerint a globális átlagos felszínhőmérséklet-változás értéke akkor, amikor a légköri CO_2 koncentrációjának (az iparosodás előtti értékéhez képesti) megduplázódására adott válaszul az éghajlati rendszer már stabilizálódott egy új egyensúlyi állapotban. Ez a fenti egyenlet alapján $\Delta Q = 3,7 \text{ W/m}^2$ sugárzási kényszernek felel meg.

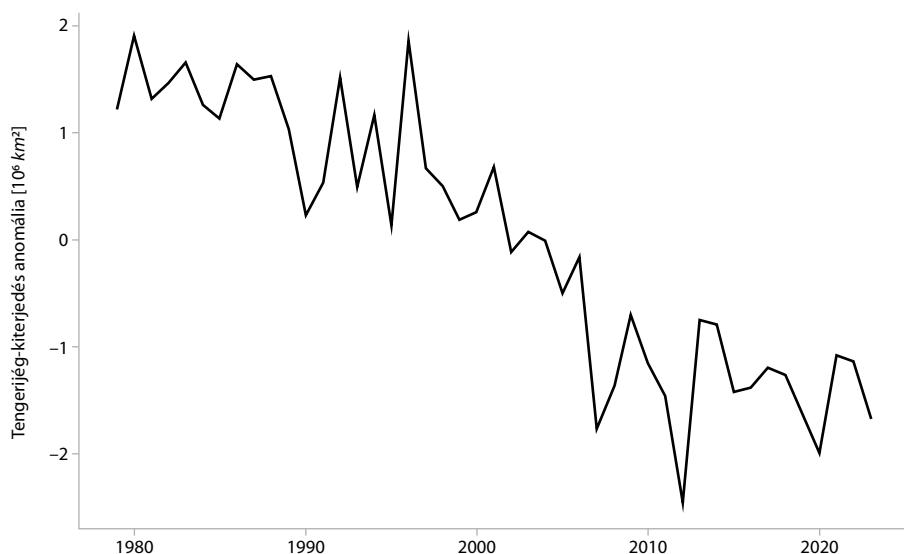
Az északi-sarkvidéki területekhez kapcsolódó legfontosabb éghajlati visszacsatolási folyamat a hó és a jég magas albedójából adódó, úgynevezett „jég-albedó visszacsatolás”. Egy hőmérséklet-emelkedést okozó perturbáció hatására a hóval és jéggel borított területek nagysága lecsökken, ami a felszíni albedó csökkenéséhez vezet. Ennek következtében a relatíve sötétebb felszínek több beérkező sugárzást nyelnek el, ami további felmelegedéshez vezet. Ez a jelenség rendkívüli módon tetten érhető az Északi-sarkvidéken, ahol a globális átlagot akár négyszer is meghaladó (úgynevezett „arktikus felerősítés” vagy *Arctic amplification*) melegedést mértek az elmúlt négy évtizedben (RANTANEN et al. 2022). Ezért kiemelten fontos a sarki jéggel borított területek fizikai folyamatainak megértése, a kutatások és a tudományterületek közötti együttműködések sürgetése.

A fenti levezetés azonban jelentős mértékben leegyszerűsített a valós éghajlati rendszerhez képest. Bonyodalmat okoz egyrészt, hogy potenciálisan nem lineáris módon is válaszolhat a felszínhőmérséklet a sugárzási kényszerre, valamint az is, hogy a globális átlag nem mindig reprezentatív a regionálisan erősen különböző területek folyamataira. Így például az északi-sarkvidéki területekre, ahol az éghajlati rendszer természetes változékonysága igen nagy mértékű (TOPÁL–DING 2023). Az északi-sarkvidéki éghajlati kutatások során tehát figyelembe kell vennünk, hogy az antropogén üvegházhatású gázok által okozott sugárzási kényszer jelentősen befolyásolja a légkör természetes változékonysága, amely a rendszer sajátos dinamikájából, annak kaotikus jellegéből adódik. Erről lentebb részletesen is szót ejtünk. Az éghajlati rendszer válasza az antropogén kényszerre tehát fokozott bizonytalanságokkal terhelt a sarki területeken, amely tény kiemelt jelentőséget kölcsönöz az északi-sarkvidéki kutatásoknak.

A tengeri jég megfigyelt változásai

A tengeri jég a tengervíz megfagyásakor képződő mozgó közeg, amelynek jelentős a szezonalitása (hasonlóan a kontinentális hótakaróhoz): nyáron nagymértékben csökken a tengeri jég koncentrációja. Általánosságban ezért azokat a hónapokat szokás vizsgálni, amikor a tengeri jég minimális (szeptember), illetve maximális (március) kiterjedést mutat egy adott éven belül. A tengeri jég koncentrációját például egy műholdkép rácspontjának azon hányadaként határozzuk meg, amelyet ténylegesen tengeri jég borít. Az 1 értékű (vagyis 100%-os) jégkoncentráció tehát egy összefüggő jégtakarónak, míg a 0 érték a nyílt óceánnak felel meg: e között a két érték között változhat a tengeri jég koncentrációja. Szokványos mérőszám a tengeri jég „kiterjedése” (angolul *sea ice extent*): azon rácspontok területének összege, amelyekben legalább 0,15 (azaz 15%) a tengeri jég koncentrációja függetlenül az aktuális koncentráció értékétől. Ezzel a mérőszámmal a műholdas mérési bizonytalanságok figyelembevétele mellett egy könnyen számítható mennyiséget kapunk, amely összehasonlíthatóvá teszi a méréseket az éghajlati modellek tengerijég-szimulációival. Az úgynevezett *sea ice area*, azaz a tengeri jég „területe” szintén használatos mennyiség, amely abban különbözik a fenti tengeri jég kiterjedésétől, hogy figyelembe vesszük az adott tengeri jég koncentrációjának értékét is az integrálás során (azaz megszorozzuk a jég koncentrációjának értékét a rácspont területével, majd integráljuk minden rácspontra). A tengeri jég térbeli szerkezetét jellemző kifejezéseknek sincs egyelőre magyar szakirodalma. Ilyenek az egyébként folytonosan jéggel borított tenger/óceán felszínén található kisebb nyílt vízi területek, a tengeri jég szerkezetében található keskeny törések, hasadékok (angolul *leads*) vagy a nagyobb, tengeri jég által körbezárt összefüggő nyílt vízterületek, amelyeket angolul *polynya* kifejezéssel nevezünk meg. A tengeri jég felületén kialakuló olvadákvíz tavak (úgynevezett *melt ponds*) szintén fontos jelenségek a sarki területeken, bennük a jég-albedó visszacsatolás kifejezetten tetten érhető.

Az északi-sarkvidéki tengeri jég kiterjedésének 1979 (a műholdas mérések kezdete) óta megfigyelt drámai csökkenése a folyamatban lévő éghajlatváltozás már-már ikonikus szimbólumává vált. Leginkább a nyári (június–július–augusztus) hónapokra tehető az olvadás, amelynek integrált hatását a szeptemberi jég kiterjedésének mérésével szokás számszerűsíteni. A modern mérések kezdetéhez képest szeptemberben mára már csupán feleannyi jég borítja a Jeges-tenger felszínét (1. ábra). Míg a globális felszíni átlaghőmérséklet tekintetében az antropogén sugárzási kényszer dominanciája mára vitathatatlan (HAWKINS et al. 2020), a regionális és így az északi-sarkvidéki területeket érintő változások tekintetében továbbra is nagy a bizonytalanság (DING et al. 2017;

1. ábra: Szeptemberi tengeri jég-kiterjedés eltérése
a hosszú idejű (1979–2023) átlagtól (azaz anomália)

Forrás: National Snow and Ice Data Centre,

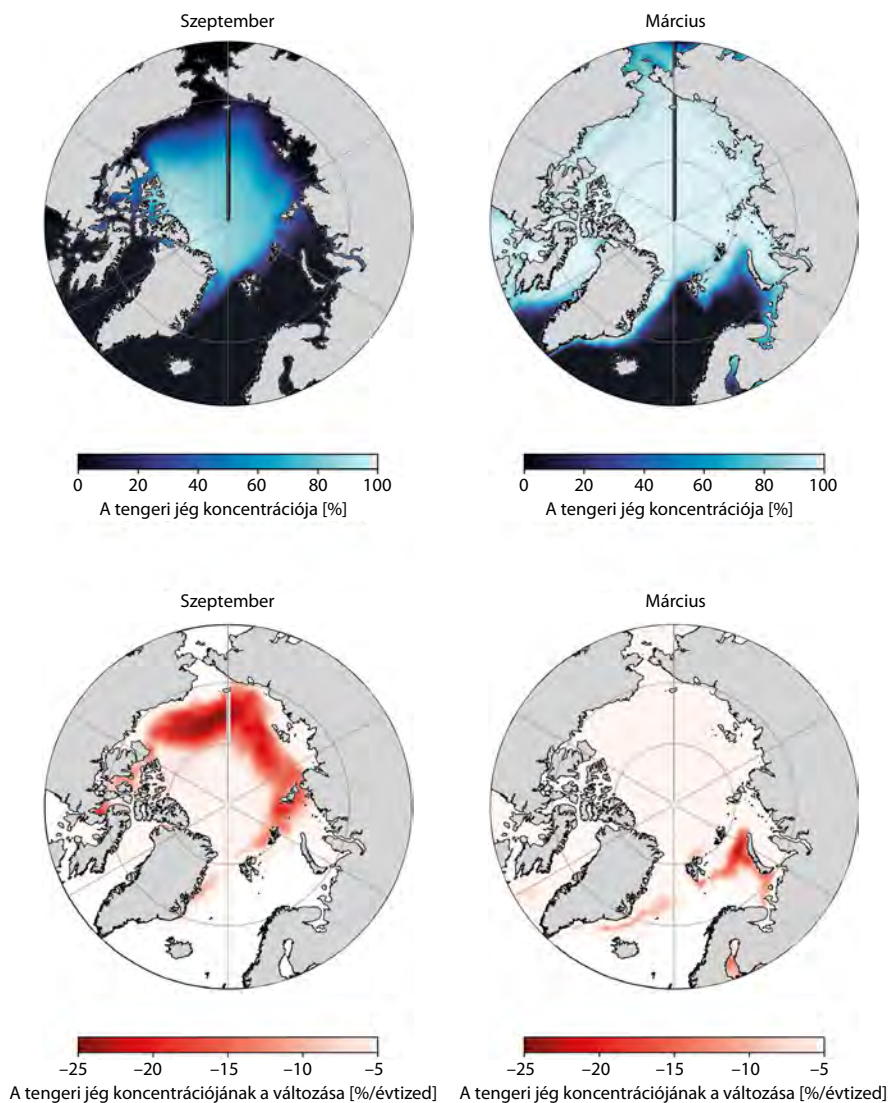
https://noaadata.apps.nsidc.org/NOAA/Go22o2_V4/north/monthly/

TOPÁL–DING 2023). Mindazonáltal a megfigyelt sarkvidéki felmelegedés jelentős – de még bizonytalan – része kétségtelenül az antropogén kényszernek és a hozzá kapcsolódó pozitív visszacsatolásoknak tulajdonítható, amelyeket együttesen a már fentebb említett északi-sarkvidéki felerősítésnek (*Arctic amplification*) neveznek (DESER et al. 2010; SCREEN–SIMMONDS 2010; NOTZ–STROEVE 2016; SCREEN et al. 2018).

Az északi-sarkvidéki regionális változásokat tekintve a legnagyobb nyári (szeptemberi) jégolvadás a Csendes-óceán felőli térségben (Beaufort- és Csukcs-tenger) tapasztalható, míg télen leginkább az Atlanti-óceán felőli térségben (Barents- és Kara-tenger) a legnagyobb mértékű a jégveszteség (2. ábra). Az olvadás mögött álló fizikai okok tekintetében légköri és óceáni eredetű folyamatok is szerepet kapnak. Az óceáni folyamatok közül kiemelendők az északi-sarkvidéki térségbe az alacsonyabb szélességekről beáramló víztömegek, amelyek melegebbek és sósabbak is a sarki tengerek vizeinél. A relatíve melegebb óceáni áramlatok a klímaváltozás hatására tovább melegednek, ami az északi-sarkvidéki térségben elsődlegesen a tengeri jég vízfelszínnel érintkező alsó részén fejt ki olvasztó hatást (úgynevezett *basal melt*), ezzel pedig a jég vastagságát csökkenti. A légköri folyamatok közül mind a rövidhullámú,

mind pedig a hosszúhullámú sugárzás hozzájárul a sarki tengeri jég olvadásához, ami elsősorban a jég felszíni részén fejt ki olvasztó hatást (úgynevezett *surface melt*), de a konduktivitás révén a tengeri jég alján is képes olvasztani. Így a légköri hatások nemcsak a jég kiterjedését, de annak vastagságát is könnyen befolyásolják. A jégolvadás szempontjából fontos tényező a sarki magaslégtörő (5–7 km magasságú) cirkuláció (vagyis szelek) a műholdas mérések kezdete óta megfigyelt változásai, amelyek friss kutatások szerint a megfigyelt jégolvadás mintegy 50%-áért felelősek (DING et al. 2017; TOPÁL–DING 2023). A megfigyelt légköri áramlatok trendje (főként a nyári hónapokban) mindinkább egy anticiklonra jellemző cirkulációs mintázat kialakulását jelzi. Az anticiklon magjában a légkör teteje felől a felszín felé leszálló levegő adiabatikusan (azaz a környezetével vett hőcsere nélkül) felmelegszik, ami a felszínközeli melegedvekeiós hatásokkal együtt (az anticiklon széléről a közepe felé a felszín közelében áramló levegő) a hosszúhullámú sugárzás anomálinak erősödését okozza az alsó troposzférában. Ez pedig a felszín felmelegedéséhez és a tengeri jég olvadásához vezet. Fontos kiemelni, hogy ez a mechanizmus az éghajlati modellek szerint csupán kismértékben kapcsolódik az antropogén kényszerhez. A megfigyelések szerint a sarki légköri változások háttérében inkább a trópusi Csendes-óceán középső, keleti medencéjében megfigyelt felszínhőmérsékleti anomáliák játszanak szerepet, amelyek légköri hullámmozgásokat keltve „hidat” képeznek a trópusi és az északi-sarkvidéki éghajlati változások között (TOPÁL–DING 2023). Az azonban, hogy a folyamatban mekkora szerep jut az antropogén sugárzási kényszernek, napjaink egyik legfontosabb, máig megválaszolatlan kérdése.

Az oladásért szintén felelős antropogén kibocsátás okozta sugárzási kényszer hatásait az északi-sarkvidéki területeken tovább erősíti a fentebb már említett jég-albedó visszacsatolás (SCREEN–SIMMONDS 2010). A jég elolvadása után hátramaradó relatíve sötétebb tengerfelület több rövidhullámú sugárzást képes elnyelni, ezzel pedig tovább gyorsítja az oladást, valamint a hőenergiát el is tárolja az óceán. A nyáron eltárolt többletenergiát a rákövetkező őszi és téli folyamán (amikor sötétségbe borul a Jeges-tenger nagy része) az óceán „visszaadja” a légkörnek, amivel jelentősen befolyásolhatja a sarki légköri áramlatokat. Ez a hatás a kutatások szerint a közepes szélességeket is elérheti sarki hidegbetörések formájában (YE et al. 2024). Fontos azonban megjegyezni, hogy a legújabb kutatások ezeket a jégolvadás által okozott légköri cirkulációs változásokat minimálisnak ugyan, de nem elhanyagolhatónak tartják (például SMITH et al. 2022). Láthatjuk tehát, hogy az északi-sarkvidéki jégolvadás korántsem lokális probléma. Az északi-sarkvidéki tengeri jégolvadás szorosan a globális éghajlati rendszerhez csatolt, amelynek változásaira nemcsak reagál, de vissza is hat.

2. ábra: Az északi-sarkvidéki tengeri jég átlagos kiterjedése (az 1979–2023 időszakra átlagolva) szeptember és március hónapokban (felső panelek), valamint az 1979–2023 időszakra számított lineáris trend, azaz az elmúlt 45 év alatt megfigyelt változások %/évtized mértékegységben (alsó panelek)

Forrás: National Snow and Ice Data Centre,

https://noaadata.apps.nsidc.org/NOAA/Go22o2_V4/north/monthly/

A grönlendi jégta­karó megfigyelt változásai

A jégta­karók jég­to­meg­egyen­su­lya a fel­szí­ni to­meg­mér­leg (a hófelhalmozódás és a fel­szí­ni olvadékvíz lefo­lyá­sa­nak kü­lön­bsé­ge), a láb­za­ti (angolul *basal*) to­meg­mér­leg (a jégta­karó alapköz­ze­ttel érint­ke­ző részén tör­te­nő jég­képződés és olva­dás miatti nettó to­meg­vá­lto­zás) és a jégta­karó di­na­mi­kai fo­lyamatainak függvé­nye. A di­na­mi­kai fo­lyamatok kö­zé tar­to­zik a jégta­karó alá lefo­lyó olvadékvíz, il­let­ve az úgy­ne­vezett *calving*, amely a fel­szí­ni vi­zek­hez ké­pest me­le­gebb, mé­lyeb­ben (pár 100 mé­ter mé­lység­ben) ta­lá­lha­tó óceáni vi­zek és a jégta­karó ten­gerszint alatti részé­nek ta­lá­lko­zá­sa­ból ere­dő fel­szí­ni alatti olva­dás. A to­meg­mér­leg több évtizede negatív a grönlendi jégta­karó esetében, amelynek érté­ke a 2002 és 2022 kö­zötti idő­szakban műholdas mé­re­sek al­apján $-255 \pm 19 \text{ Gt év}^{-1}$ (HANNA et al. 2024). Ez kö­rül­be­lül $0,74 \text{ mm év}^{-1}$ ten­gerszint-egyenérték­nek fe­lel meg, te­hát a két évtized alatt a grönlendi jégta­karó olva­dása min­tegy 15 mm glo­bális ten­gerszint-emel­ke­dést ere­d­ményezett. A grönlendi jégta­karó olva­dása a tel­jes glo­bális ten­gerszint-emel­ke­dés min­tegy ne­gye­de­ért fe­lelős ön­ál­lóan (a hegy­vi­dé­ki gleccserek és az antarktiszi jégta­karó olva­dásán ki­vül).

A grönlendi jégta­karó olva­dását – a ten­ge­ri jég­hez ha­son­lóan – mind lé­g­kö­ri, mind pe­dig óceáni fo­lyamatok is befo­lyá­sol­ják. A lé­g­kö­ri fo­lyamatok a jégta­karó to­meg­mér­le­gét szé­les tér- és idő­ská­lán ké­pesek befo­lyá­sol­ni. A lé­g­kö­ri cir­ku­lá­ció elsősorban a hó/jég fel­hal­mozódá­sa­ra és annak olva­dásá­ra gyako­rolt kö­zvet­len ha­ta­sa ré­vén befo­lyá­sol­ja a jégta­karót, a hó- és csapa­dé­kmennyisé­get, va­lamint a fel­szí­ni sugár­zá­si mér­le­get sa­ba­lyoz­va. A ten­ge­ri je­get is befo­lyá­soló fe­tebb em­lí­te­tt anti­ciklonális cir­ku­lá­ciós mintá­zat éppúgy ha­ta­sal van a grönlendi jégta­karó to­meg­mér­le­gé­re (HANNA et al. 2024). Óceáni fo­lyamatok elsősorban a ten­ge­rben vé­gződő grönlendi gleccserek és jég­ta­blák olva­dását okoz­zák. A Grönland kör­nyé­ki óceán fel­me­le­ge­de­se az 1990-es évek ele­je óta szá­mos part menti gleccser olva­dásában, a gleccserek frontális helyze­té­nek és vastagsá­gá­nak vá­lto­zá­sa­ban is szerepet játs­zott. Ezek a gleccserek nagy­részt sziklaszir­tszerű függő­le­ges jég­falban vé­gződ­nek a fjordokban, ahol a gleccser fel­szí­ni alatti részé­nek olva­dását az óceáni hőáramlás sa­ba­lyoz­za (HANNA et al. 2024).

A grönlendi jégta­karó olva­dása a je­len­legi legnagyobb egye­dül­i ho­zzá­járuló a glo­bális ten­gerszint emel­ke­de­sé­hez (HOFER et al. 2020). A grönlendi jégta­karó olva­dását az an­tro­po­gén kényszert jól kö­ze­lítő modellszimulációk szé­pen vissza­ad­ják, azon­ban érde­mi szimulált lé­g­kö­ri cir­ku­lá­ciós vá­lto­zá­so­k nél­kül. Mindeközben a megfigye­lé­sek al­apján a lé­g­kö­ri cir­ku­lá­ció meg­vá­lto­zá­sa egyértelműen egy­ütt jár a grönlendi jégta­karó olva­dásá­val. Ez arra en­ged kö­vet­ke­z­te­etni, hogy a háttérben álló fizikai fo­lyamatok

a modellekben és a valóságban eltérők lehetnek (HANNA et al. 2024; TOPÁL et al. 2022). A modellek kiértékelése és fejlesztése napjaink szintén egyik legfontosabb sarki kutatási területe.

A jövőben várható változások

A jövőben várható változások becslését kizárólag éghajlati modellszimulációkkal lehetséges elvégezni (Norz – SIMIP Community 2020). A modelleket terhelő bizonytalanságok természetesen az előrejelzés bizonytalanságát is magukban hordozzák, amelyekkel együtt is számos trend kirajzolódik, ezek pedig összhangban állnak az elmúlt négy évtized megfigyeléseivel.

Az első jégmentes északi-sarkvidéki nyár eljövetele

Az északi-sarkvidéki tengeri jég hosszú távú csökkenését a kutatók, hajózási vállalatok és a helyi lakosok is figyelemmel kísérik, hiszen fontos pont lehet, amikor a Jeges-tenger (legalábbis szezonálisan) először válik jégmentessé. Ennek pontos meghatározása, előrejelzése azonban nem egyszerű, a vélemények és jóslatok igen csak eltérnek. Ezt mi sem szemlélteti jobban, mint az, hogy 2023 júniusában két, egymástól csupán néhány nap különbséggel megjelent *Nature* lapcsaládhoz tartozó publikáció látszólag ellentétes következtetésekre jutott. Az egyik tanulmány azt állította, hogy a jégmentes nyár hamarabb jöhet, mint várták, mert az éghajlati modellek alábecsülik az üvegházhatású gázok által okozott sugárzási kényszer következtében tapasztalt tengeri jégolvadást (Kim et al. 2023). A másik tanulmány azonban azt emelte ki, hogy a klímamodellek a természetes változékonyság szerepét becsülik alá, ami legalább egy évtizeddel késleltetheti az első jégmentes nyár eljövetelét (TOPÁL–DING 2023). A jégmentes nyár időpontjának eljövetelét övező széles körű érdeklődést tovább jelzi, hogy egy 2024. márciusi tanulmány következtetései szerint az első jégmentes északi-sarkvidéki nyár még ebben az évtizedben bekövetkezhet (JAHN et al. 2024).

A „jégmentes Északi-sarkvidék” kifejezés alatt nem azt értjük, hogy a teljes Jeges-tenger egész évben jégmentes lenne, hanem csak a nyári hónapokban megfigyelt jégmentességre gondolunk. Télen még legalább pár évszázadig nem várható, hogy elolvadjon a tengeri jég. A Jeges-tenger még nyáron sem kifejezetten meleg hely; a víz hőmérséklet

0°C körül mozog. Még néhány fokos globális átlaghőmérséklet-emelkedés sem zárja ki, hogy némi tengeri jég megmaradjon a legmelegebb hónapokban is. Ezért konszenzus szerint a jégmentesség határát az 1 millió km² tengeri jég kiterjedés jelenti (OVERLAND–WANG 2013). Az 1 millió km² alatti jégkiterjedés gyakorlatilag jégmentes körülményeket jelent a jeges-tengeri hajózás szempontjából, bár a foltokban fennmaradó jég még értékes élőhelyet biztosítana például a jegesmedvék számára.

Az ENSZ éghajlatváltozással foglalkozó kormányközi testülete (Intergovernmental Panel on Climate Change: IPCC) jelentése (IPCC 2023) szerint az északi-sarkvidéki tengeri jégvesztesség a globális felmelegedés egyik leglátványosabb és legkézzelfoghatóbb jele, és további intézkedések szükségesek a jégvesztesség csökkentésére és a klímaváltozás hatásainak mérséklésére. A globális közönségnek sürgősen csökkentenie kell az üvegházhatású gázok kibocsátását, hogy megakadályozza az északi-sarkvidéki tengeri jég további veszteségét, és megvédje az északi-sarkvidéki ökoszisztémát.

A grönlendi olvadás hozzájárulása a tengerszint emelkedéséhez 2100-ig

A grönlendi jégta­karó jövőbeli hozzájárulása a tengerszint emelkedéséhez a különböző kibocsátási forgatókönyvek szerint változik. Ezek a forgatókönyvek elsősorban azt hivatottak modellezni, hogy milyen mértékben csökken a jövőben az emberi tevékenységből származó üvegházgázok kibocsátása (IPCC 2023). Az IPCC által használt SSP5-8.5 forgatókönyv esetén az IPCC hatodik értékelő jelentésében szereplő előrejelzések szerint a grönlendi jégta­karó további 13 cm-rel (9–18 cm közötti valószínűsíthető tartományban) járulhat hozzá a tengerszint emelkedéséhez. A párizsi egyezményhez használt hasonló jövőbeli forgatókönyv (SSP2-4.5) szerint a tengerszint emelkedéséhez való hozzájárulás 8 cm (valószínűsíthetően 4–14 cm). A két forgatókönyv leginkább 2050 után tér el egymástól, amit a grönlendi nyári felszínhőmérséklet különbözőségei okoznak.

Összefoglalás

Az északi-sarki területeket érintő éghajlati változások az utóbbi négy évtizedben igencsak felgyorsultak. A jeges-tengeri jég és a grönlendi jégta­karó egyaránt fontos szerepet töltenek be az antropogén kényszerre adott éghajlati válasz szabályozásában.

A sarki változások következményei közül kiemelendő a jeges-tengeri jég olvadása miatt lehetségesen megnyíló új hajózási útvonalak és a hajózási útvonalakra vonatkozó tengerijég-előrejelzések felértékelődése. A sarki jég előrejelzéséhez azonban széles körű fizikai ismeretekre és helyszíni tapasztalatra van szükség, ami a probléma interdiszciplináris jellegét is jól mutatja. A sarki jég olvadása mellett az ökoszisztémát érintő változások sem elhanyagolhatók; a jegesmedvék számára például fontos élettér a tengeri jég. A fejezetben bemutatott változások felhívják a figyelmet arra, hogy miután a sarki területek a globális éghajlati rendszer komponenseihez szorosan csatolt, a látszólag távolban játszódó jelenségek, mindennapi életünkre is hatással vannak már a jelenben.

Felhasznált irodalom

- DESER, Clara et al. (2010): The Seasonal Atmospheric Response to Projected Arctic Sea Ice Loss in the Late Twenty-First Century. *Journal of Climate*, 23, 333–351. Online: <https://doi.org/10.1175/2009JCLI3053.1>
- DING, Qinghua et al. (2017): Influence of High-Latitude Atmospheric Circulation Changes on Summer-time Arctic Sea Ice. *Nature Climate Change*, 7(4), 289–295. Online: <https://doi.org/10.1038/nclimate3241>
- GOOSSE, Hugues (2015): *Climate System Dynamics and Modelling*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HANNA, Edward et al. (2020): Mass Balance of the Ice Sheets and Glaciers – Progress since AR5 and Challenges. *Earth Science Reviews*, 201, 102976. Online: <https://doi.org/10.1016/j.earscirev.2019.102976>
- HANNA, Edward et al. (2024): Short- and Long-term Variability of the Antarctic and Greenland Ice Sheets. *Nature Reviews Earth & Environment*, 5, 193–210. Online: <https://doi.org/10.1038/s43017-023-00509-7>
- HAWKINS, Ed et al. (2021): Observed Emergence of the Climate Change Signal: From the Familiar to the Unknown. *Geophysical Research Letters*, 47(6), e2019GL086259. Online: <https://doi.org/10.1029/2019GL086259>
- HOFFER, Stefan et al (2020): Greater Greenland Ice Sheet Contribution to Global Sea Level Rise in CMIP6. *Nature Communications*, 11, 6289.
- IPCC (2023): Summary for Policymakers. In The Core Writing Team – LEE, Hoesung – ROMERO, José (szerk.): *Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Geneva: IPCC, 1–34. Online: <https://doi.org/10.59327/IPCC/AR6-9789291691647.001>
- JAHN, Alexandra – HOLLAND, Marika M. – KAY, Jennifer E. (2024): Projections of an Ice-free Arctic Ocean. *Nature Reviews Earth & Environment*, 5(3), 164–176. Online: <https://doi.org/10.1038/s43017-023-00515-9>

- KIM, Yeon-Hee et al. (2023): Observationally-constrained Projections of an Ice-free Arctic Even Under a Low Emission Scenario. *Nature Communications*, 14(1), 3139. Online: <https://doi.org/10.1038/s41467-023-38511-8>
- KOPP, Greg – LEAN, Judith L. (2011): A New, Lower Value of Total Solar Irradiance: Evidence and Climate Significance. *Geophysical Research Letters*, 38, L01706. Online: <https://doi.org/10.1029/2010GL045777>
- NOTZ, Dirk – SIMIP Community (2020): Arctic Sea Ice in CMIP6. *Geophysical Research Letters*, 47(10), e2019GL086749. Online: <https://doi.org/10.1029/2019gl086749>
- NOTZ, Dirk – STROEVE, Julianne (2016): Observed Arctic Sea-ice Loss Directly Follows Anthropogenic CO₂ Emission. *Science*, 354(6313), 747–750. Online: <https://doi.org/10.1126/science.aag2345>
- OVERLAND, James E. – WANG, Muyin (2013): When Will the Summer Arctic Be Nearly Sea Ice Free? *Geophysical Research Letters*, 40(10), 2097–2101. Online: <https://doi.org/10.1002/grl.50316>
- RANTANEN, Mika et al. (2022): The Arctic Has Warmed Nearly Four Times Faster than the Globe since 1979. *Communications Earth & Environment*, 3(168). Online: <https://doi.org/10.1038/s43247-022-00498-3>
- SCREEN, James A. et al. (2018): Consistency and Discrepancy in the Atmospheric Response to Arctic Sea-ice Loss across Climate Models. *Nature Geoscience*, 11, 155–163. Online: <https://doi.org/10.1038/s41561-018-0059-y>
- SCREEN, James A. – SIMMONDS, Ian (2010): The Central Role of Diminishing Sea Ice in Recent Arctic Temperature Amplification. *Nature*, 464, 1334–1337. Online: <https://doi.org/10.1038/nature09051>
- SMITH, Doug M. et al. (2022): Robust but Weak Winter Atmospheric Circulation Response to Future Arctic Sea Ice Loss. *Nature Communications*, 13, 727. Online: <https://doi.org/10.1038/s41467-022-28283-y>
- TOPÁL, Dániel et al. (2022): Discrepancies Between Observations and Climate Models of Large-scale Wind-driven Greenland Melt Influence Sea-level Rise Projections. *Nature Communication*, 13. Online: <https://doi.org/10.1038/s41467-022-34414-2>
- TOPÁL, Dániel – DING, Qinghua (2023): Atmospheric Circulation-constrained Model Sensitivity Recalibrates Arctic Climate Projections. *Nature Climate Change*, 13(7), 710–718. Online: <https://doi.org/10.1038/s41558-023-01698-1>
- YE, Kunhui et al. (2024): Response of Winter Climate and Extreme Weather to Projected Arctic Sea-ice Loss in Very Large-ensemble Climate Model Simulations. *npj Climate and Atmospheric Science*, 7, 20. Online: <https://doi.org/10.1038/s41612-023-00562-5>

Csatlós Erzsébet

Az Északi-sarkvidék nemzetközi jogi helyzete

Bevezetés

Az Északi-sarkvidék az nekünk, ami a mediterráneum volt a görögöknek és rómaiaknak: a világ közepe (HAYTON 1958: 747).

Hayton 1958-as szavai aktuálisabbak, mint valaha. A jég birodalma erőteljesen hanyatlik (JOHANNESSEN–MILES 2000: 217–218), egyes becslések szerint a 2030-as években már jégmentes nyárral (DIEBOLD et al. 2023: 105479), 2050-re teljesen jégmentes szeptemberrel lehet számolni (KIM et al. 2023: 1), ezzel pedig új lehetőségek nyílnak meg a világ előtt. Az Északi-sarkvidék alatt húzódó kontinentális talapzat bizonyítottan kőolaj, földgáz és megannyi ásványkincs kiaknázatlan forrása (JONG-RYEOL – YEADONG 2001: 53–62; GAUTIER et. al. 2009: 1175), az északi-sarkvidéki hajózó útvonalak járhatóvá válása pedig mintegy felére csökkentheti a most használt Tokió–London hajózási útvonalat (POTTS–SCHOFIELD 2008: 156). Mindez a katonai stratégiai kérdések újragondolását is magával hozza (RUSSELL 2008: 96–97; SZILVÁSI 2022: 61), nem utolsósorban pedig a jég olvadásával és az áramlatok révén az Északi-sarkvidéken bekövetkező változás potenciálisan minden területen érezteti a hatását. Az Északi-sarkvidék a globális klímaváltozás elleni törekvések aktív és egyben passzív szereplője, így egyelőre beláthatatlan, hogy a területre visszavezethetően a jövő milyen kihívásokat tartogat (BUDIKOVA 2009: 149–163; WEST 2009: 1083–1087; MUIR 2006: 54).

A térségre összpontosuló nemzetközi figyelem oka viszont annak találgatása, hogy a megnyíló kereskedelmi és gazdasági lehetőségek haszonélvezői vajon kik lesznek. A terület ugyanis nemcsak földrajzi adottságai miatt sajátos helyzetű, hanem annak

jogi helyzete is figyelemre méltó: sok évvel a földrajzi felfedezések és a nagy területszerzési háborúk után, még a 21. században is kérdőjeleket és nyitott kérdéseket tartogat. Ennek okának és következményeinek rövid feltárására teszünk most kísérletet elsőként azt tisztázva, hogy mi az a terület, amelyről beszélünk. Ez fogja ugyanis alapvetően determinálni azt, hogy milyen tényleges és potenciális szabályozás az, amely uralja, így valamennyi részkomponens áttekintése a fő feladatunk.

Az Északi-sarkvidék területének meghatározása és jogi relevanciája

Az Északi-sarkvidék görög eredetű neve (Arktisz) a görög medve (ἄρκτος) szóból ered, amely a Nagy Medve csillagkép alatt elhelyezkedő vidéket jelenti. Jogi szempontból a hóhatár és a hőmérsékleti értékek helyett inkább az északi sarkkörtől az Északi-sarkig húzódó terület földrajzát szükséges alapul venni, amely Oroszországnak, az Amerikai Egyesült Államoknak (USA), Kanadának, Norvégiának, Grönlandnak (Dánia) és Izlandnak a sarkkörtől északra található szárazföldi részeit és az általuk közrefogott, magyar nyelven Jeges-tengernek (Arctic Ocean) nevezett tengeri területeket, valamint a mindezek feletti légtérrel jelenti (CSATLÓS 2013: 13).

Az *államterületen* az állam a főhatalmát saját nemzeti jogi szabályai szerint gyakorolja, egészen addig kizárólagos jelleggel, amíg az más államok államterületét vagy annak valamely tartozékát nem érinti. Az *államterületnek nem minősülő területen* ezzel szemben a nemzetközi jog¹ szabályai az irányadók. Az ilyen terület lehet az *államterület tartozéka*, ahol az állam jogai még a nemzetközi jog által meghatározott mértékig és korlátokkal fennállnak, és vannak a tisztán az emberiség érdekét szolgálva, a nemzetközi jog uralma alatt álló területek, ahol az egyéni állami érdekeknek már nincs helye (CSATLÓS 2018: [1]–[2]).

Az Északi-sarkvidék jogi helyzetét tehát alapvetően az határozza meg, hogy a terület mely komponenséről van szó. Az északi államok szárazföldjei (és az afeletti légtér) kapcsán az állami szuverenitás mára már nem vitatott, utolsóként a Hans-sziget státusza is rendeződött 2022-ben,² a tengeren viszont a jégolvadás új helyzeteket teremt(het).

¹ A térség nemzetközi jogi összefüggéseiről a kötet egyik szakmai lektora, Szálkai Kinga is értekezett *Jégre vitt nemzetközi jog, kiújuló szuverenitási igények az Északi-sarkvidék térségében* című munkájában.

² A Hans-sziget (inuit néven *Tartupaluk*) alig több mint egy négyzetkilométeres, kopár, lakatlan sarkvidéki sziget, amely pontosan félúton fekszik a kanadai Ellesmere-sziget és a dán fennhatóság alatt álló Grönland között. 1973 óta vita tárgya volt a hovatartozása (RUDNICKI 2016: 313–315), amelyet

A kérdések és problémák oka az Északi-sarkvidék feletti uralom kapcsán

A 20. század vége felé a *status quo* világszerte stabilizálódott, és a szabad foglалás tárgya, a *terra nullius* már csak egy történelmi emlék a nemzetközi jogban. Az Északi-sarkvidék jogi státusza ugyanakkor továbbra is nyitott kérdés az időjárás, illetve az annak okán még mindig fennálló okkupációs nehézségek miatt. A helyzet azonban a klímaváltozás miatt dinamikusan változik. Az északi-sarkvidéki vízfelszín 90%-át még 1970-ben is átlagosan 3 méter, gyakorlatilag soha el nem olvadó jég borította (PHARAND 1979: 79–80), az utóbbi évtizedekben ez drasztikusan megváltozott: 2022-ben volt, ahol mindössze 26%-os jégborítást mértek, a jégtakaró vékonyodása pedig folyamatos tendenciát mutat (TURNER et al. 2022: 1).

A vikingek korából is származnak feljegyzések az Északi-sarkvidékről, ténylegesen viszont a 15. század hajósnepei voltak azok, akik elsőként érdemben szembesültek a meghódíthatatlan északkal. Az állandóan fagyott szárazföld (*permafrost*) és a vízfelületet borító jégpáncél egybefüggősége miatt a terület alkalmatlan volt a letelepedésre, és ezzel az állami uralom megtartásának minden formájára. Tényleges hatalomgyakorlás hiányában pedig nem volt területszerzési jogcím, amellyel érvényesen kiterjeszthető lett volna egy-egy hódító állam területe, hiszen alapvető követelmény, hogy egy terület kapcsán nem elegendő kijelenteni a foglалási szándékot (zászlót kitűzni), hanem azt ténylegesen birtokolni is kell, ami pedig olyan szintű letelepedés és állami adminisztráció kiépítését feltételezi, amilyen itt kivitelezhetetlen volt. A körülmények azonban csak a hatalom manifesztációját és nem az állami terjeszkedési vágyat gátolták.

A tényleges uralom alatt nem tartható területekre nézve a 18. századi afrikai (sivatagi) gyarmatosítások, továbbá a tengeri területek állami főhatalom alá vonása kapcsán kezdett elterjedni az úgynevezett *földrajzi egybefüggőség* mint alkalmazható terület-szerzési jogcím (SHAW 2003: 456; CSATLÓS 2011b: 2). Ennek az Északi-sarkvidéken alkalmazott speciális verziója a *szektorelmélet*. Az ötlet szerint a térségben szárazföldi területtel rendelkező parti államok a partvonalukat az Északi-sarkkal összekötve, a hosszúsági és szélességi körök alkalmazásával jelölik ki maguknak azt a körcikkelyszerű területet (szektort), amelyre a szárazföldi államterületük meghosszabbításaként és ekként a fennhatóságuk alá tartozóként tekinthetnének. A magyarázat rendkívül egyszerű: a szárazföldet és a tengert egyébként is együvé kovácsolta az őket borító

végül 2022. június 14-én Kanada és Dánia – Grönland miniszterelnökével együtt – rendezett el ügy, hogy félbevágta a szigetet a két fél között, és ennek megfelelően a tengeri határokat is megállapította egy közösen felállított munkacsoport (LACKENBAUER-NIELSEN 2022: 1–4; MACNEILL 2023: 20).

1. ábra: Az északi-sarkvidéki szektorok

Forrás: Kovács 2006: 196

vastag jégpáncél. (1. ábra). Ezzel tulajdonképpen – az összes északi állam számára megnyugtatóan – rendezhető a jég uralta észak jogi helyzete is, ideértve a jégtakaróval borított szárazföldet, és a tőle északra húzódó teljes tengeri területet is.

A tengeren való állami hatalomgyakorlás kizárólagosságát a 15. század végétől kezdve számos állam – ha gyakorolni nem is tudta, de – jelezte. Ennek gyökerei a rómaiak *mare nostrum* (a mi tengerünk) teóriájára vezethető vissza, amely a Földközi-tengerre vonatkozott. A hajós kereskedelem és a halászat okán végül a 17. századra ért meg igazán a tengeren gyakorolható kizárólagos uralom kérdése, főként a nagy földrajzi felfedezések korának a világot szimplán hosszúsági és szélességi körök mentén felosztó pápai bullák megkérdőjelezéseként: szabad-e, lehet-e egyáltalán kizárólagosan uralni a tengert (CsATLÓS 2012a: 5–6). Az idők – és a szélesebb körű érdekek – próbáját a Grotius által képviselt *mare liberum*, azaz a nyílt tengerek szabadsága (GROTIUS 2011: Letter II) állta ki Selden *mare clausum*ával (bezárt, más államoktól elzárt tenger) szemben (FAWCETT 1973: 14; CHURCHILL–LOWE 1988: 3–4; DUPUY–VIGNES 1991: 386–387). A fejlődés útja hosszú távon viszont a kettejük közötti átmenetet képviselő Welwoodot igazolta: a parti államterület biztonsága érdekében a partot szegélyző

vizeken az adott állam bizonyos jogait már a 13–14. század óta univerzálisan elismerik, ettől távolabban pedig alapvetően a nyílt tengerek szabadsága szerint szabadon volt hajózható, kiaknázható a tenger világa (PARDO 1984: 7; CSATLÓS 2012b: 4–8).

A *szektorelmélet* koncepcióját Poirier szenátor tárta 1907-ben a kanadai alsóház elé, de általános támogatottságot nem kapott (HEAD 1963: 203–204; CASTEL 1976: 163), és területszerzési jogcímként sem hivatkozott rá soha egyetlen északi-sarkvidéki állam sem (LAKHTINE 1930: 704; WILLIAMS–MESTRA 1979: 131).

A tengerjog szokásként élő, évszázadok során kiforrott szabályait azóta (többször) kodifikálták, a fehér foltokat szabályozták, így a tengeri területek feletti állami uralom gyakorolhatóságának jelenleg legfőbb jogforrása az ENSZ égisze alatt 1982-ben elfogadott tengerjogi egyezmény (UNCLOS) lett, amely 1994. november 16-án lépett hatályba.³

A jég és az államterület: olvadó kapcsolat

Annak, hogy a jég és a szárazföld egykoron elválaszthatatlan egységet képezett, jogi szempontból kiemelkedő jelentősége van: a szárazföldi pontokat összekötő vonaltól (alapvonal) mérjük ugyanis a tengeri államterület kiterjedését.

A parti állam kizárólagos joghatósága és mások békés áthaladásának joga

Az alapvonal főszabály szerint az apályvonallal azonos (*normál alapvonal*), de ahol a földrajzi jellemzők – földnyelv, félsziget, egyéb nyúlvány, part menti sziklazátony vagy például természetes úton keletkezett jégpáncél – miatt a partvonal nem egyenletes, ott a tengerbe legtávolabb benyúló vagy legtávolabb elhelyezkedő pontokat összekötő vonal (*egyenés alapvonal*) az irányadó (UNCLOS 4.; 7. cikk). Az állam jogosult az alapvonaltól legfeljebb 12 tengeri mérföldet meg nem haladó sávban *parti tengert* megállapítani, amely államterület, és itt kizárólagos joghatósága érvényesül, de köteles biztosítani idegen államok kereskedelmi és hadi hajói részére a *békés áthaladást* (UNCLOS 17–32. cikk).

³ United Nations Convention on the Law of the Sea. Montego Bay, 10 December 1982, 1833 UNTS 3. Az egyezmény aktuális állapotát lásd: <https://treaties.un.org/pages/showdetails.aspx?objid=0800000280043ad5>

Az egyes *partközeli természeti képződményeket* az alapvonal vizsont megkerüli, így a szárazföld és az alapvonal által bezárt vízterület (*belvízi jogrend alá tartozó terület*) gyakorlatilag államterületté válik, ahol a parti államnak kizárólagos a joghatósága (UNCLOS 8. cikk), és itt nincs más államnak békés áthaladásra vonatkozó joga sem. A szigeteknek minősülő természetesen létrejött, vízzel körülvett földterületek, ha dagálykor is a vízfelszín felett maradnak (UNCLOS 121. cikk 1), akkor saját alapvonaluk lehet. Ha a part mentén a sziget a parti tenger szélességénél kisebb távolságon belül helyezkedik el, akkor az alapvonal megkerüli a szigetet, ellenkező esetben a szigetnek saját parti tengere van, ha pedig több sziget bizonyos távolságon belül helyezkedik el, akkor a partvonal körülöttük fut. A partvonalról befelé eső terület belvízi jogrend alá esik, ott az állam diszkrecionális joga megszabni a hajózás szabályait – kivéve, ha utóbb vonja meg aszerint a partvonalát különleges metódus alapján, amivel korábban szabadon hajózható részeket zár el ekként, mert ilyenkor továbbra is biztosítani kell a békés áthaladást (UNCLOS 2. cikk 2) –, a partvonalról kifelé, a nyílt tenger felé eső vízterület pedig parti tenger, ami ugyan az állam területe, de a kizárólagosságot minden esetben csorbítja a békés áthaladás joga.

Ennek okán kardinális kérdés, hogy hol és miként húzható meg az a bizonyos alapvonal. A fjordokról és az apró part menti szigetekről ismert Norvégia például egyenes alapvonalat alkalmazott még a 20. század elején, amelyet a Nemzetközi Bíróság is elismert 1951-ben az angol–norvég halászati ügyben, Kanada északi-sarkvidéki szigetvilága körül 1985-ben megvont egyenes alapvonalának jogosságát viszont az USA és az Európai Unió is a mai napig vitatja (BANKES – DAS NEVES 2020: 377; SATEI 2018: 249). Kína ugyancsak az útvonal nemzetközi jellegére hivatkozva igényli a tranzitjogot a kanadai szigetvilág között, és az orosz partok mentén is, holott ő maga még a békés áthaladás jogát is korlátozza a saját parti tengerén (ODGAARS 2024: 72–73).

Alapvonal-megvonási kihívásokat jelent(het) a part mentén elhelyezkedő különböző jégformációk léte is, amely az Északi-sarkvidék specifikumát adja. A szárazfölddel egybefagyott jégtáblák és az arról letört jégszigetek olyan természetes formációk, amelyek kevésbé vannak kitéve a hőmérséklet-változásnak, nevük van, és konstans léteznek, viszont még ha lassan is, de folyamatosan olvadnak (MUELLER et al. 2017: 109–111). A szárazföldhöz szervesen kapcsolódó, több tíz méter vastag, évszázados eredetű jég főleg a kanadai szigetvilág északi részére jellemző, és az alapvonal megvonásakor figyelembe is vették őket (BIAYS 1953: 377–380; PHARAND 1969: 461; JOYNER 1991: 213). A klímaváltozás hatására viszont az egykor sok kilométerre kiterjedő jégmezekből az áramlatok nagyobb darabokat törtek le, amelyek a szigetekhez hasonló képződményekké váltak, csak éppen életvitelre alkalmatlanok, akárcsak a sziklák.

Ugyanakkor mozognak, mint a hajók, viszont ez utóbbiakkal ellentétben természetes úton irányíthatatlanok. A jogi kategorizálásuk tehát abszolút kérdéses, főként mivel sok esetben – Kanadában az 1960-as évek elején elterjedt gyakorlatot követve – mesterségesen megerősítik ezeket, és a kontinentális talapzati fúrások, kutatások érdekében rögzítik is, így helyhez kötve legfeljebb a mesterséges szigetekre vonatkozó szabályozás alkalmazható rájuk (UNCLOS 60. cikk). Abban az esetben viszont, ha a jégszigetek az áramlatok mozgását követve úsznak a víz felszínén, azok jogi helyzete aszerint minősíthető, hogy éppen melyik tengerjogi zónában tartózkodnak (UNCLOS 56. cikk 1).

Az északi-sarkvidéki útvonalak feletti állami fennhatóság kérdése

Minél távolabb van a partvonal megvonva az egybefüggő szárazföldtől, annál kiterjedtebb a beltengeri (állam)terület; a szabályok szerint pedig ez akkor is így lesz, ha az olvadásnak köszönhetően már nem jégpáncél, hanem ekként beltenger fog az alaponaltól a szárazföld felé esni, egészen addig, amíg a parti állam meg nem változtatja azokat (UNCLOS 5. és 7. cikk). Ezzel viszont belvízi jogrend – és nemzeti szabályozás – alatt tartja az így járhatóvá váló hajózási útvonalakat. Utópisztikus elképzelés, hogy bármely állam is önként redukálná saját államterületét, korlátozva önmagát az uralomgyakorlásban. A járhatóvá váló útvonalakban rejlő nemzetközi kereskedelmi forgalmi potenciál miatt viszont érthető a dilemma, hogy a kanadai szigetvilágot átszelő Északnyugati-átjáró, valamint az orosz partok előtt húzódó Északkeleti-átjáró milyen jogi státuszú. Ezek ugyanis tulajdonképpen szorosok (sorozata), vagyis olyan természetes vízi utak, amelyek szabad tengerrészeket kötnek össze, és amelyek nemzetközi közlekedés szempontjából hasznosíthatók (Corfu Channel case 1949: 28–29). Pontosabban hasznosíthatók lennének, ha nem lenne a zord időjárás és a jég természetes akadály a ennek már évszázadok óta (ROUCEK 1983: 463).

A nemzetközi hajózásra használt vízi útvonalak esetében ugyanis a nyílt tenger vagy egy kizárólagos gazdasági övezet egyik része és a nyílt tenger vagy egy kizárólagos gazdasági övezet másik része között mindenkit megillet a – gyors és folyamatos – *transzitáthaladás (és átrepülés) joga* (UNCLOS 38. cikk). A parti állam az előtte fekvő sziget és a part közötti áthaladást ennek okán csak akkor korlátozhatja, amennyiben a főhatalma alatti másik, a nyílt tenger felé eső oldalon is van hajózható, alternatív útvonal. A szoroson való keresztülhaladást azonban biztosítani kell függetlenül attól, hogy a szoros két oldalán különböző államok vannak-e, vagy sem, ezért a szorosok jogi helyzetét legtöbbször nemzetközi egyezményekkel szabályozzák. Ugyanakkor,

ha az állam belvíznek tudja minősíteni a szigetek közötti területét az alapvonalaknak a számára leginkább előnyös meghúzása segítségével, ahogy Kanada is teszi, akkor teljes mértékben uralhatja a hajózási kérdéseket is. Ahogy az ábrák is mutatják, a kanadai területen húzódó útvonal az, amely gyakorlatilag teljes egészében nemzeti szabályozás alá eső terület, és ekként a hajózási (biztonsági) feltételek és a díjfizetés is belső jogi kérdés (UNCLOS 21–26. cikk; RAGNER 2008: 122).

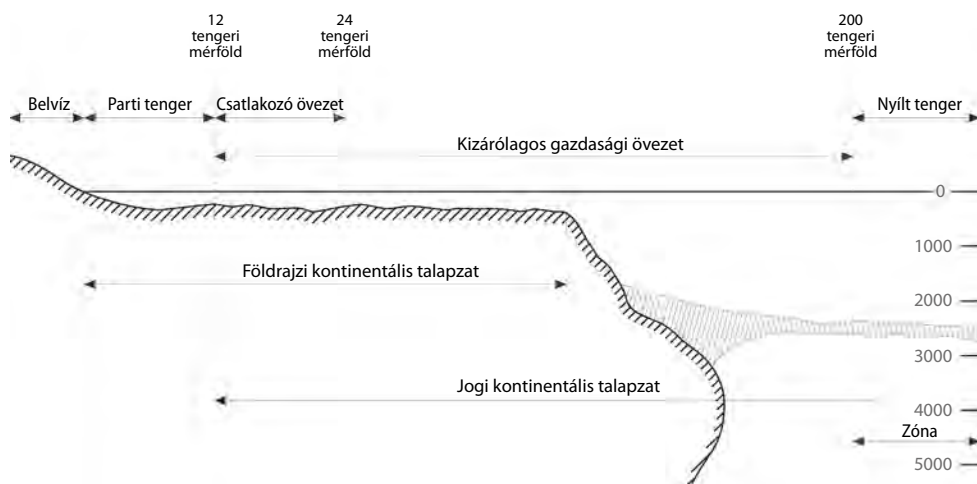
A hasznosíthatóság lehetősége egyik átjáró esetében sem jelent *jelenleg* érdemben megvalósult kritériumot, a mesterségesen átvágott jég révén elért közlekedési lehetőség ugyanis nem nyit utat a státusváltozáshoz. Stílusosan szólva: a jég olvadása miatt az északi-sarkvidéki vizek jogi helyzetével kapcsolatban vékonyodik a jég, amin a *status quo* mozog, a globális felmelegedés pedig potenciálisan számos konfliktus melegágya lehet.

Az államterület tenger alatti meghosszabbítása és a nyílt tengerek szabadsága

A földrajzi egybefüggőség elmélete nem kopott ki nyomtalanul a tengerjogi kodifikációval, hanem annak alapját képezi, a parti tengertől távolodva viszont fordul a szabályozási koncepció: az állami joggyakorlás bizonyos észszerű keretek között még elismert (Fisheries case 1951: 132; Territorial Sovereignty 1998: 239; BROWNLIE 1979: 156), de a távolsággal együtt egyre gyengül, míg végül eljutunk a nyílt tengereken gyakorolható szabadságig, ahol a korlátokat az emberiség érdekeit szolgáló nemzetközi szabályozás jelenti (SHACKELFORD 2009: 114).

A tengerjogi zónák

Évszázadokon át a tenger a hajózás és halászat terepe volt, majd a 20. században már az ásványkincsek tengeri kitermelésének lehetősége kezdte vonzani az érdeklődést. Amikor az Egyesült Államok korábbi elnöke, Henry Truman 1945-ben kijelentette, hogy az államterület tenger alatti folytatásaként tekint a kontinentális talapzatra (Proclamations 1945: 485), azzal elindította az immáron elodázhatatlan tengeri területekre vonatkozó szabályozás kodifikációját. Az ENSZ égisze alatt 1958-ban négy tengerjogi egyezmény született Genfben: (1) a *nyílt tengerek szabadságáról* szóló, amely a hajózás, halászat, kábel- és csővezeték-fektetés és a tenger feletti szabad átrepülés

2. ábra: Tengerjogi zónák

Forrás: BRUHÁCS 2010: 109

szabadságát megállapító; (2) a *parti tenger*, továbbá ezenfelül a parti állam rendészeti jogainak érvényesítését még legfeljebb az alapvonalától számított 24 tengeri mérföldig megengedő *csatlakozó övezet* megvonására jogot megállapító; (3) a *kontinentális talapzatra* vonatkozó, valamint (4) a *halászatról és a nyílt tenger élő erőforrásainak védelméről* rendelkező (SWAN–UEBERHORST 1958: 1132–1141).

Innentől kezdve tekinthető univerzális szabályozás tárgyának a legtöbb tengerjogi zóna (4. ábra), amely több évszázados organikus fejlődésen átment szokásjogi szabályokra és gyakorlatra vezethető vissza (TREAT 1984: 259–273), és ez adja az alapját az 1982-es (re)kodifikációnak, amikor egy újabb zónával, a *kizárólagos gazdasági övezettel* csorbították a *grotiusi* nyílt tengerek szabadságát (UNCLOS 55–75. cikk). Itt, az alapvonalától legfeljebb 200 tengeri mérföldig terjedően a parti államot arra jogosították fel, hogy a tengerfenék feletti vízréteg, a tengerfenék és az altalaj akár élő, akár élettelen természeti erőforrásainak felkutatása, kiaknázása, megóvása és kezelése céljából szuverén jogokat, valamint a zónában található mesterséges szigetek, létesítmények és építmények felállítása és használata, a tengeri tudományos kutatás, valamint a tengeri környezet védelme és megóvása felett joghatóságot gyakoroljon (UNCLOS 56–57. cikk). A kizárólagos gazdasági övezet vize hajózás szempontjából nyílt tenger, ahol minden államot megillet a békés célú hajózás szabadsága, a tenger feletti átrepülés joga azzal, hogy a parti állam a kontinentális talapzatán a tengeri tudományos kutatást is szabályozhatja és azt idegen államok számára engedélyhez

kötheti (UNCLOS 57. cikk; CSATLÓS 2017: 57). Tovább bonyolítja az állami uralomgyakorlás kérdését az UNCLOS 234. cikke, amely kifejezetten az Északi-sarkvidék jeges környezetének megóvása végett született, és felhatalmazza a parti államokat, hogy a kizárólagos gazdasági övezetük határain belül a tengeri környezet szennyezésének megelőzése, csökkentése, valamint ellenőrzése céljából hátrányos megkülönböztetéstől mentes nemzeti szabályozást alkossanak és érvényesítsenek ott, ahol a különösen kemény időjárási viszonyok és az év legnagyobb részében a területeket borító jégtakaró akadályokat vagy kivételes veszélyeket jelent a hajózás számára, és emiatt a környezet-szennyezés az ökológiai egyensúlyban lényeges kárt vagy visszafordíthatatlan zavarokat okozhat. Ez a rendelkezés meglehetősen tág keretet szab az értelmezésnek, és a jégolvadással van egyfajta szavatossági ideje a hatályának is. Kanada egy olajtanker balesetét követően már 1970 óta egyébként is csak meghatározott biztonsági szabályoknak megfelelő hajót enged a térségbe, ezt pedig azzal támasztotta alá, hogy az egyoldalú állami aktusra addig van szükség, ameddig a nemzetközi jog nem tudja a terület biztonságát garantálni (CSATLÓS 2013: 161–162; BARTENSTEIN 2019: 336). A Nemzetközi Tengerészeti Szervezet (IMO) 2002-ben ugyan elkészített egy északi-sarkvidéki jeges környezethez igazodó tengerészeti szabályzatot (*Arctic guideline*), amely többszöri módosítás és az antarktiszi területre is kiterjesztett hatály után kifejezetten sarkvidéki szabályzattá vált (*Polar Code*). A mintaként szolgáló nemzetközi egyezmények módosításával a 2010-es évek közepére sikerült ugyan elérni, hogy a részes felek kötelezően alkalmazott *technikai útmutató*ként alapozzanak rá (JENSEN 2016: 64), de ez korántsem old meg minden problémát. A hatására Kanada és Oroszország is módosították a hajózási szabályaikat, viszont merőben más koncepció szerint, így mindkét állam szabályozásának megfelelni igazi gyakorlati kihívás – ha nem lehetetlen küldetés – a hajósoknak (SOLSKI 2023: 112, 126–133).

Szükséges megjegyezni, hogy a tengerjogi zónák lehetőségek és nem alanyi jogon járó adottságok, hiszen ezek sokszor átfedésbe kerülnek más államok ugyanilyen zónáival. Ezeknek a határoknak a rendezése az érintett (szomszédos) államok feladata, amelynek megoldását a gyakorlatban kialakult különböző elvek, illetve nemzetközi bírói fórumok is segítik. Ez alól bizonyos távolság felett kivétel a kontinentális talapat megvonása, ehhez ugyanis előfeltétel, hogy közzétanilag megállapítsák, hogy melyik állam szárazföldi meghosszabbításáról van szó, és a területi határokat ezen érintetteknek kell rendezni, amihez az UNCLOS nemzetközi intézményi kereteket is teremt. Az Északi-sarkvidék területén a tengeri határok kérdéseire javarészt sikerült pontot tenni az elmúlt évtizedek során (ØSTHAGEN–SCHOFIELD 2021: 3–7). Legutóbb 2010-ben sikerült megállapodnia Oroszországnak és Norvégiának a Barents-tengerre

vonatkozó, az 1957-től húzódó határvitában, legalábbis 15 éves időszakra nézve rendezték a gazdasági kérdéseket (JENSEN 2011: 151–168). Egyedül a Beaufort-tengeren maradtak elvarratlan szálak: az USA az *egyenlő távolságok* elvének alkalmazását szorgalmazná, míg Kanada ragaszkodik ahhoz, hogy az Oroszország és az Egyesült Királyság által egykoron megkötött szárazföldi határokat megvonó 1825-ös szerződésben már kijelölték azokat, mégpedig hosszúsági fokokkal, amelyek a tengerre is értelmezendők, és ezt 1867-ben meg is erősítették;⁴ ebben a jogirodalmi álláspontok is megoszlanak (HUNTER 1925–26: 61; SMEDAL 1932: 67; CASTEL 1976: 168).

A kontinentális talapzat mint az államterület víz alatti vitathatatlan szárazföldi meghosszabbítása

A kontinentális talapzat földrajzi értelemben az a sekély tengerfenék, amely a szárazföldről képez átmenetet a kontinensek és szigetek körül a mélyebb tengerfenékhez; jogi szempontból pedig az állam szárazföldi területéhez kapcsolódó, állandóan vízzel borított tengerfenék, ahol a földrajzi összefüggés címén a parti állam speciális gazdasági jogokat élvez (Tunézia v. Líbia 1982: 47–48; CSATLÓS 2011a: 67–68.), és ez a parti tengerén túlnyúló tenger alatti területek tengerfenekét és altalaját foglalja magában egészen – a szárazföldi terület természetes meghosszabbításaként – a kontinentális perem külső széléig vagy a parti tenger szélességének mérésére szolgáló alapvonaltól számított kétszáz tengeri mérföld távolságig, ha a kontinentális perem külső széle nem terjed ki eddig. A kontinentális perem a parti állam szárazföldjének víz alatt folytatódó része, és amely a talapzataból, lejtőből és küszöbből, tengerfenékből és altalajból áll, de nem foglalja magában a mélytenger medrét és az óceáni hátságokat, illetve az alattuk fekvő altalajt (UNCLOS 76. cikk 1; PHARAND 1972: 536–546).

A parti állam a kontinentális talapzatán kutatás és gazdasági kiaknázás tekintetében kizárólagos jogokat gyakorol, amelyek sem tényleges vagy jelképes elfoglalástól, sem kifejezett nyilatkozattól nem függenek (UNCLOS 77. cikk). A haszon kérdése viszont más: az alapvonaltól 200 tengeri mérföldnél messzebbre található területek élettelen kincseinek kiaknázása után, a kitermelés megkezdését követő öt éven túl már

⁴ Az 1825-ös francia szöveg szerint a határ „dans son prolongement jusqu'à la mer glaciale”, míg az angol 1867-es úgy szól, hogy „without limitation into the Frozen Ocean”. Az egyértelmű angollal ellentétben a francia helyhatározó szó kétértelmű: jelentheti, hogy a határ a Jeges-tenger kezdetéig, vagyis csak a szárazföldig tart, de értelmezhető úgy is, hogy az a Jeges-tenger északi kiterjedéséig húzódik egészen addig, ameddig a hosszúsági fokok találkoznak (CSATLÓS 2013: 42–43).

befizetésekkel és természetbeni járulékokkal tartozik az állam a Nemzetközi Tengerfenék Hatóság felé, amely biztosítja, hogy arányosan és méltányosan a világ minden állama részesüljön ebből akkor is, ha nincs is tengere (UNCLOS 82. cikk). Ez azonban egyelőre még nem élő gyakorlat az Északi-sarkvidék kapcsán (ROWLAND 2017: 488–504). Itt érdemes megjegyezni, hogy a parti államnak a kontinentális talapzat feletti jogai nem érintik az azt borító vizek, illetve az afeletti légtér jogállását, ahol más államoknak a nyílt tengerek szabadságából eredő jogait a parti államnak is tiszteletben kell tartania (UNCLOS 78. cikk).

Az államok az alapvonalától számított 200 tengeri mérföldig (gyakorlatilag a kizárólagos gazdasági övezetig) viszonylag egyszerűen, egyoldalú aktussal meghvonhatják a kontinentális talapzatuk külső határát, illetve szabadon egyezhetnek meg a szomszédos államokkal. Ezen távolságon túl viszont van egy objektív távolságbeli és mélységbeli korlát (UNCLOS 76. cikk 3–6; JARES 2009: 1265), amelyen belül már igazolni kell a közzetani azonosságot a jogosultságok megszerzése végett. A *parti állam kontinentális talapzata* a parti tengerén túlnyúló tenger alatti területek tengerfenekét és altalaját foglalja magában, a szárazföldi területének egész természetes meghosszabbításán a kontinentális perem külső széléig vagy a parti tenger szélességének mérésére szolgáló alapvonalától számított 200 tengeri mérföld távolságig, ha a kontinentális perem külső széle nem terjed ki eddig. A kontinentális perem a parti állam szárazföldjének elsüllyedt meghosszabbítását foglalja magában, és a talapzat, a lejtő és a küszöb tengerfenekéből és altalajából áll, tehát a földrajzi kontinuitás elmélete dominál, ugyanakkor korlátot jelent, hogy a kontinentális perem nem foglalja magában a mélytenger medrét az óceáni hátságokkal, illetve az alattuk fekvő altalajt; ezek már nem tekinthetők a szárazföld meghosszabbításának. Ha egy parti állam kontinentális pereme az állam alapvonalától számított 200 tengeri mérföldön túlnyúlik, a kontinentális talapzatának külső határát az alábbiak figyelembevételével vonhatja meg az állam: (a) az egyik, hogy ez a külső határt alkotó pontokat összekötő vonal nem lehet távolabb, mint a kontinentális lejtő lábától mért 60 tengeri mérföld, illetve (b) a pontokat összekötő vonal olyan területet határolhat le csak, ahol az üledék vastagsága a kérdéses pontoktól a kontinentális lejtő lábáig terjedő legrövidebb távolság legalább 1%-a. Ellenkező bizonyítékok hiányában a kontinentális lejtő lábát a lejtő alján a lejtés maximális változásának pontjaként határozzák meg, egyébként pedig az előbbieket szerint meghúzott vonal sem nyúlhat túl az attól az alapvonalától számított 350 tengeri mérföldön, ahonnan a parti tenger szélességét mérik vagy a 2500 méteres izobáttól, a 2500 méteres mélységeket összekötő vonaltól mért 100 tengeri mérföldön (UNCLOS 76. cikk 1–6). Egyszerűen szólva: rendkívül bonyolult annak meghatározása,

hogy mire alkalmazható a földrajzi egybefüggősére alapított állami igény, amit még az optimális mérési eredmények esetén is felülír az, ha hamar mélyül a tenger.

A mindezen fizikai körülményekre vonatkozó adatok elbírálásának fóruma az egyezmény alapján felállított Kontinentális Talapzat Bizottság (Commission on the Limits of Continental Shelf, CLCS), amelyhez haladéktalanul, de legkésőbb az 1982-es egyezménynek az adott állam tekintetében történő hatálybalépését követő 10 éven belül kell benyújtani az igényeket alátámasztó adatokat (UNCLOS 76. cikk 8. és II. jgyk. 4. cikk; RIDDELL–DIXON 2008: 345; MACNAB 2004: 3). A határidő jogvesztő, aminek ellensúlyozására a beadványhoz szükséges igazoló mérések időigényessége és bonyolultsága okán a részes felek igyekeztek kiskapukat nyitni a szabályozás értelmezésén,⁵ ugyanis ami nem kerül kontinentális talapzatként a parti államhoz, az tengerfenékként az *emberiség közös öröksége* (UNCLOS 136. cikk), és ekként a Nemzetközi Tengerfenék Hatóság joghatósága alá tartozik. Mindebben pedig a nemzetközi közérdek és az egyéni állami érdekeltség ismételten potenciális ütközőpontként manifesztálódik.

A tenger vize által borított közegréteg jogállása tehát speciális: gyakorlatilag ugyanazon dolog három különböző elnevezés és ennek megfelelően jogi státusz alatt állhat. Ez már önmagában is konfliktuslehetőséget hordoz. Lehet (1) az államterület automatikus meghosszabbításaként értelmezett kontinentális talapzatként *ipso facto* a parti állam kizárólagos szuverenitásához tartozó; ezen túlmenően (2) a közzetani viszonyok és meghatározott távolsági limitek keretei között külső szerv által megítélten az állam kizárólagosan kiaknázzható területe; és a távolsági limiten túl pedig (3) teljes mértékben a nemzetközi jogrend alá tartozóan, minden állam szuverenitását kizárva az emberiség közös öröksége. Nem egyszerű (jogon túli) kérdések tehát azok, amelyekről egy beadványban szólni szükséges, és amelyekről a Kontinentális Talapzat Bizottságnak döntenie kell, hogy végül az ajánlása birtokában a parti állam megvonhassa a kontinentális talapzata külső határát, alkalmasint pedig a szomszédos állammal való megegyezés révén végső soron lezártnak tekinthető legyen a tengeri határok kérdése is.

⁵ Lásd: Decision regarding the workload of the Commission on the Limits of the Continental Shelf and the ability of States, particularly developing States, to fulfil the requirements of article 4 of annex II to the United Nations Convention on the Law of the Sea, as well as the decision contained in SPLOS/72, paragraph (a) Eighteenth Meeting New York, 13–20 June 2008. Online: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/no8/398/76/pdf/no839876.pdf?token=z8o6zNn7IqdsRspjTt&fe=true>

*A kontinentális talapzat mint az államterület víz alatti
potenciális szárazföldi meghosszabbítása*

A kontinentális talapzat külső, 200 tengeri mérföldön túli határának megállapításához vezető út nem egyszerű, részletes adatokkal alátámasztott beadványt igényel, amelyet a bizottság különböző szakemberei vizsgálnak meg alaposan. Az 1997 óta működő Kontinentális Talapzat Bizottság (SUAREZ 2010: 133) elé 2024. márciusi adatok alapján a világ minden tájáról összesen 93 beadvány érkezett eddig, amelynek csak töredéke, mintegy 28 minősül lezártnak, vagyis olyanoknak, ahol bizottsági ajánlás született, több esetben is a beadványok átdolgozása után.⁶

A nemzetközi közvélemény figyelmét a víz alatti területek jogi helyzete irányába elsősorban – az UNCLOS-ban egyébként részes – Oroszország 2007-es nyári bravúrja adta, amikor is sikeres merülést hajtott végre az Északi-sark alatt, és ott, 4200 méter mélyen kitűzte a területszerzést szimbolizáló zászlaját (KOIVUROVA 2011: 211; SPIELMAN 2009: 334). Oroszország volt egyébként az első – nemcsak az északi-sarkvidéki államok közül, hanem a világon is – 2001-ben, amely indítványt nyújtott be a bizottsághoz, hogy az érintett területre nézve megszerezze a szuverenitása kiterjesztésének jogait. Ezt a kérelmét az alátámasztó adatok hiányossága miatt akkor elutasították, viszont löketet adott ezzel a többi államnak, hogy ne késlekedjenek a beadványaikkal.

Mivel a Jeges-tenger középső tengerfenéke számos gerincet tartalmaz, ahol a tenger mélysége nem éri el a 2500 métert, az egyes államok kontinentális talapzati igényei között jelentős átfedések vannak, beleértve az Északi-sark körüli 214 800 tengeri mérföldben mért négyzetméternyi területet, amelyen a távolság okán Dánia, Oroszország és Kanada is érintett. Ugyanakkor a Jeges-tenger fenekének topográfiája alapján egyes területek már az alapvonaltól 200 tengeri mérföldön túl túlmutatnak minden állam igényén: ez magában foglalja a Svalbard- és Jan Mayen-sziget közötti 2500 négyzetméteres területet (*Banana Hole*), valamint a Jeges-tenger középső részén található 4000 négyzetméteres tengeri mérföldet a Ferenc József-föld és az Északi-sark között. A legnagyobb horderejű kérdés az északi-sarkvidéki geopolitikában viszont a Lomonoszov-hátság köré összpontosul (3. ábra), amely egy olyan, az Északi-sarkon keresztül Szibériától Grönlandig, illetve az Ellesmere-szigetig futó víz alatti kiemelkedés, amely a területet az eurázsiai és az amerikai medencére osztja. A kérdés az,

⁶ Valamennyi beadvány és döntés elérhető 2024. március 14-i állapot szerint: Submissions, through the Secretary-General of the United Nations, to the Commission on the Limits of the Continental Shelf, pursuant to article 76, paragraph 8, of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982. Online: www.un.org/Depts/los/clcs_new/commission_submissions.htm.

hogy a Lomonoszov-hátság kontinentális talapzatok természetes meghosszabbítása-e, és hogy milyen természeti képződménynek tekinthető pontosan. A hátságokon ugyanis a kontinentális talapzat külső határa nem nyúlhat az attól az alapvonal-tól számított 350 tengeri mérföldön túl, ahonnan a parti tenger szélességét mérik. Ez a bekezdés viszont nem alkalmazható azon tenger alatti kiemelkedésekre, amelyek a kontinentális perem természetes alkotóelemei, úgymint a fennsíkjai, magaslatai, fedőkőzete, sziklapadjai és hegynyúlványai (UNCLOS 76. cikk 6). A dán kérelem szerint a Lomonoszov-hátság kőzettanilag szerves része Grönland északi kontinentális peremének, így a követelésük annak mentén egészen az orosz kizárólagos gazdasági övezetig terjed. A kanadai beadvány ezzel szemben arra hivatkozik, hogy a Lomonoszov-hátság és a párhuzamos Alpha-hátság a kanadai kontinentális talapzatról nyúló természetes magaslatok (LAMBACH 2022: 8).

Kanada először 2019-ben nyújtott be beadványt, és arra hivatkozott, hogy a kontinentális pereme morfológiailag egy olyan kontinentális perem része, amely számos kiterjedt tengerfenéki magasságot foglal magában, ideértve a Lomonoszov-hátságot és az Alpha-lejtőt is; ezek a szárazföldjének meghosszabbításai. Ezt kiegészítette 2022-ben, és majdnem megduplázta a területi igényeit (350-ről közel 600 tengeri mérföldben számított négyzetméterre). Ezzel átfedésbe került az USA igényeivel, a megjelölt terület továbbá magában foglalja az Északi-sarkot, amivel pedig a Dán Királysággal és Oroszországgal is. Hivatkozott továbbá arra, hogy mindhárom szomszédos állammal van érvényes kifogástételt kizáró megállapodása (*non-objection agreement*), így a beadványának megítélése nem érinti a jövőbeni elhatárolásra vonatkozó tárgyalásokat.⁷

A legkiszámíthatóbb módon a Dán Királyság, Izland és Norvégia járt el, amikor 2006 szeptemberében megállapodtak, és már a Kontinentális Talapzat Bizottsághoz címzett beadványaikat megelőzően rendezték maguk között a kontinentális talapzat 200 tengeri mérföldön túli lehatárolását az Atlanti-óceán északkeleti részén található *Banana hole* déli pontjain. Ebben kitértek arra is, hogy mi a teendő, ha a három állam valamelyike nem tudta igazolni jogosultságát a megállapodás értelmében a számára megállapított kontinentális talapzat teljes területén. Ez a helyzet végül Dánia és Norvégia között be is következett az Ægir-medencére vonatkozóan. A Dán Királyság ugyanis 2013-ban és 2014-ben részleges beadványt nyújtott be a Grönland északkeleti kontinentális talapzatának külső határával kapcsolatban. A Grönland alapvonalaitól

⁷ Lásd: Submission of Canada. Partial Submission of Canada on the limits of the continental shelf regarding its continental shelf in the Arctic Ocean. 2019. Online: www.un.org/Depts/los/clcs_new/submissions_files/can1_84_2019/CDA_ARC_ES_EN_secured.pdf

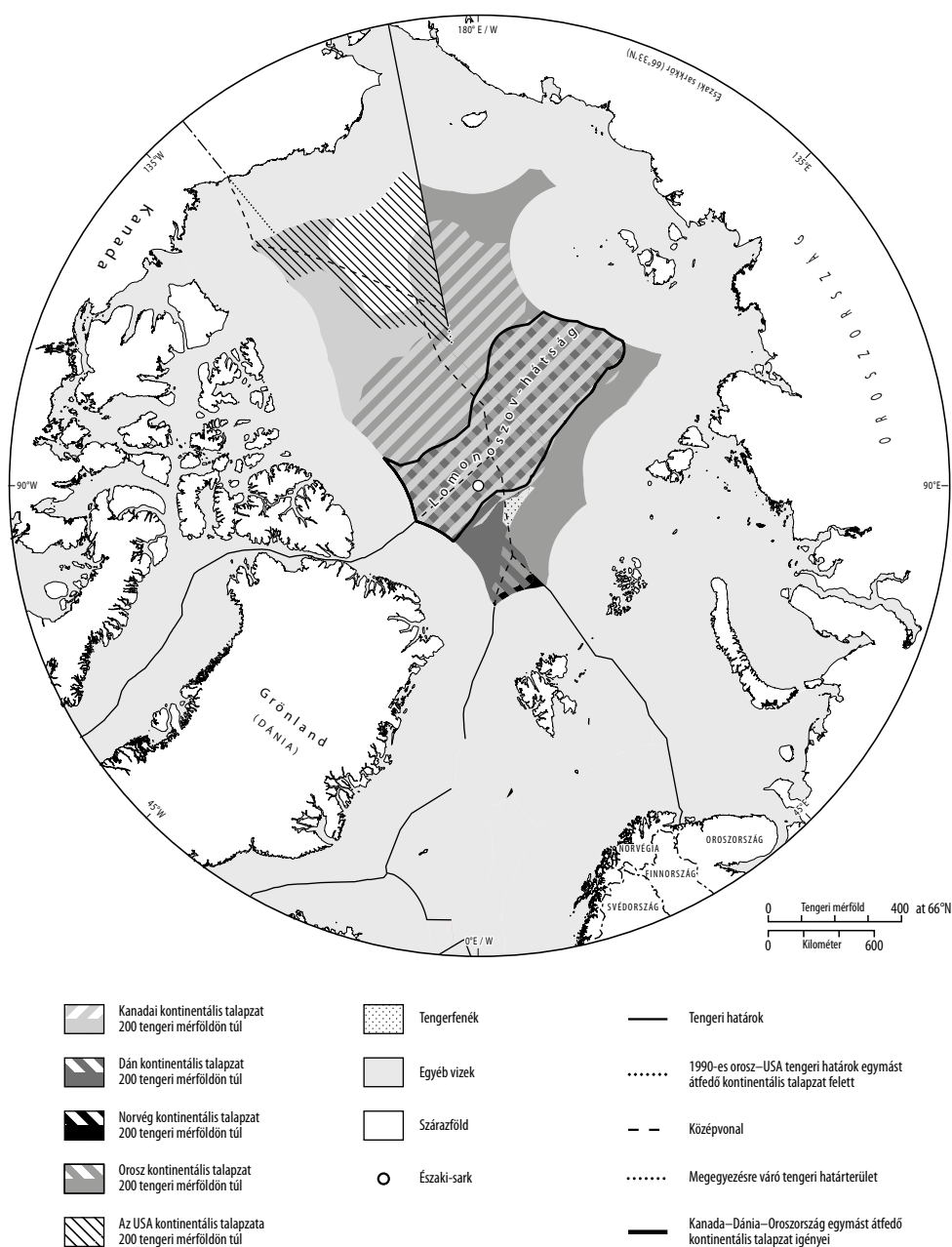
200 tengeri mérföldön túli kontinentális talapzat területe körülbelül 261 000 tengeri mérföldben mért négyzetméter, amely 3000 négyzetméternyi pluszt jelent számára a megállapodás szerinti norvég területek kárára, továbbá így átfedésbe került az Oroszország és Kanada által igényelt 200 tengeri mérföldön túli területekkel is összességében mintegy 214 800 tengeri mérföldben mért négyzetméternyi területet érintően. A beadvány már ekkor előre jelezte, hogy valószínűleg átfedésben lesz az Egyesült Államok jövőbeni kontinentális talapzati beadványával is, mindennek tudatában pedig kitért arra, hogy minden szomszédjával konzultált a beadványban szereplő igényei kapcsán, és hivatkozott a Norvégiával és Oroszországgal kötött kifogástételt kizáró megállapodásokra.⁸

Az USA nem tartozik a Kontinentális Talapzat Bizottság joghatósága alá, ugyanakkor nem is zárkózik el teljesen attól, hogy beadványt nyújtson be. Az 1958-as kontinentálistalapzat-egyezménynek a részese, ebben viszont még nem voltak egzakt távolságbeli limitek (MALONE 1983: 36), sem egyéb instrukciók a jogok gyakorlása kapcsán. Az UNCLOS kontinentális talapzattal összefüggő rendelkezései szokásjogként egyelőre biztosan nem állják meg a helyüket (MAO et al. 2023: 8; VAANGAL 2022: 12–17). Az USA viszont – némiképp szelektálva – 2023-ban szokásjogként hivatkozott többek között a 76. cikkre, amellyel összhangban egyoldalú aktussal megállapította a kontinentális talapzatának külső határait valamennyi érdekeltségébe tartozó területen, ideértve az alaszakai partoknál az Északi-sarkvidéket is. Mindezt azzal támasztotta alá, hogy az ehhez való joga magától értetődik. Több mint 150 000 tengeri mérföldben mért négyzetméternyi területet érint a határkijelölés, amelyből durván a fele átfedésben van a Kanada által igényelt területtel, az átfedett terület kis része pedig egyúttal a 2023 februárjában született orosz igényeket érintő ajánlás hatálya alatt van (United States Department of State 2023: 7; 16).

Az északi-sarkvidéki államok egymást átfedő területi igényét az 3. ábra szemlélteti.

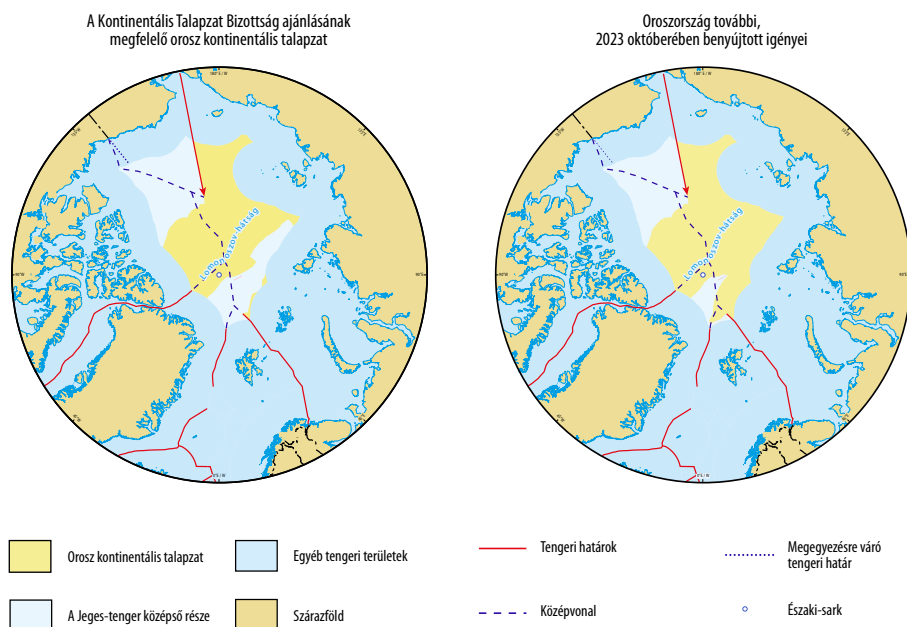
Oroszország 2001. december 20-án nyújtotta be a legelső beadványát, amely kapcsán további adatokat kellett szolgáltatnia az igényei alátámasztása végett. Erre részlegesen 2015-ben, majd 2021-ben került sor, ezután egy újabb kiegészítést követően végül 2023 elején megerősítették igényeit a Lomonoszov-hátságon. 2023 októberében újabb beadványt nyújtott be, minden eddiginél nagyobb, több mint 600 000 tengeri mérföldben mért négyzetméternyi területre vonatkozó igényekkel, amelyek magukban

⁸ Lásd: The Northern Continental Shelf of Greenland. Partial Submission of the Government of the Kingdom of Denmark together with the Government of Greenland to the Commission on the Limits of the Continental Shelf. Executive summary. 2014. Online: www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/dnk76_14/dnk2014_es.pdf

3. ábra: A kontinentális talapzati igények, egymással átfedésben

Forrás: IBRU 2024a alapján a szerző szerkesztése

4. ábra: Az orosz kontinentális talapzat a 2023-as javaslat fényében és az arra épülő kiegészítő igények

Forrás: IBRU 2024b alapján a szerző szerkesztése

foglalnak dán és kanadai beadványokban is szereplő területrészeket.⁹ A két 2023-as beadvány közötti eltérést (Gakkel-hátság) a 4. ábra szemlélteti.

A történet korántsem lezárt, sőt, ahogy az orosz beadványok sorában is látható, mintha felgyorsultak volna az események. A Kontinentális Talapzat Bizottság szupranacionális szervként geológiai és geomorfológiai adatok birtokában dönt a kérelmezett területről, így ad a parti államoknak a kontinentális talapzataik külső határainak megállapításával kapcsolatos ajánlást, amely *végleges és kötelező* (UNCLOS 76. cikk 8). Az ajánlásban foglaltakat nem vitathatja sem bírói fórum, sem a Nemzetközi Tengerfenék Hatóság (NOYES 2009: 1239). Ugyanakkor a Bizottság hatásköre nem terjed ki az elhatárolási kérdések rendezésére – a szomszédos államok feladata abban megállapodni (UNCLOS, 76. cikk 10; KUNOY 2009: 134–135) –, és nem vehet részt az államok

⁹ A legutolsó beadványt lásd: Partial revised submission of the Russian Federation in respect of the continental shelf of the Russian Federation in the area of the Gakkel Ridge in the Arctic Ocean. Vol. 1. Executive Summary, 2023. Online: www.un.org/depts/los/clcs_new/submissions_files/ruso3/2023rusrev3e.pdf

közötti viták bírói rendezésében, és nem utalhat nemzetközi bírói fórumok elé ügyet (MATZ-LÜCK 2009: 245; RANGEL 2006: 347).

A tengerjogi egyezmény számos fórumot és mechanizmust teremt a nézeteltérések tisztázásához (ATTIA 2023: 7–22), ugyanakkor azon a tényen nem tud változtatni, hogy minden a részes államok hajlandóságán múlik: Oroszország az UNCLOS aláírásakor deklarációval kizárta a kötelező vitarendezési mechanizmust előíró a 286. cikk alkalmazását, ahogyan Dánia és Kanada is. Norvégia az egyetlen Északi-sarkvidék-állam, amelyik csak a választottbírói eljárást zárta ki jogvita esetén (CSATLÓS 2013: 139),¹⁰ az USA pedig nem részese az egyezménynek, (ISTED 2009: 365), a szokáskövetésről tanúskodó magatartása mellett ezt is érdemes figyelembe venni. Láthattunk ugyanakkor arra is példát a fentiekben, hogy megelőző tárgyalások és egymás beadványát illető kifogástételre vonatkozó megállapodás is született. Nehéz prejudikálni a jövőt, miközben a Kontinentális Talapzat Bizottságnak az egyik állam beadványát a másik állam beadványának sérelme nélkül kell értékelni, ezáltal az átfedések békés és jogszerű rendezésében a méltányos megoldást az érintett államoknak kell megvalósítaniuk. Mivel a választottbírói testületek, bíróságok és törvényszékek gyakran az egyenlő távolságok elvét propagálják, ezért a potenciális konfliktus forrása garantált lehet akkor is, ha jelenleg úgy tűnik, hogy az érdekelt államok között a külső határok miatt nincs feszültség.

*Az állami szuverenitáson túl: a mindenki által szabadon
használható területek az Északi-sarkvidéken*

Azok a területek, amelyeket egyetlen állam sem vonhat uralma alá, mert azok természetüknél fogva olyanok, hogy azok javai mindenkit megilletnek, a nemzetek közös – rendeltetésszerű és békés – használatának tárgyai. Napjainkra a nyílt tenger, a tengerfenék és a világűr az, amely teljes mértékben a nemzetközi jog által szabályozott *res communis omnium usus* jogállású terület.

A tengerfenék és a kontinentális talapzat nem azonos fogalmak, és ugyan fizikailag nehéz őket elhatárolni, jogi értelemben az UNCLOS különbséget tesz a jogállásuk között. A tengerfenék az állami szuverenitáson kívüli tengeri területen lévő közetréteg és altalaj ásványi és más élettelen forrásaiból, valamint a fenéklakó fajokhoz tartozó élő organizmusokból áll; azon organizmusokból, amelyek a begyűjtési szakaszban

¹⁰ A fenntartásokat lásd: Status. Online: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-6&chapter=21&Temp=mtdsg3&clang=_en

vagy mozdulatlanok a tengerfenéken, illetve az alatt, vagy csak a tengerfenékkal, vagy az altalajjal szilárd fizikai kapcsolatban képesek elmozdulásra. Ezeken egyetlen állam sem igényelhet vagy gyakorolhat szuverenitást, viszont mindez csak 1994-ben egy kiegészítéssel került az egyezménybe. Ennek oka az, hogy a tengerjog (re)kodifikációjával párhuzamosan az USA 1980-ban egyoldalúan szabályozta a tengerfenék kiaknázásának rendjét, és példáját akkor több állam is követte: Franciaország, Olaszország, Japán, a Szovjetunió, az Egyesült Királyság és Németország (CSATLÓS–MIHÁLKA 2013: 15), majd kellett némi idő és belátás, hogy ezekkel az igényekkel az UNCLOS szabályai javára felhagyjanak, és ezzel elismerjék a Nemzetközi Tengerfenék Hatóság (International Seabed Authority, ISA) joghatóságát (BUNIK 2008: 116). A tengerfenék *erőforrásai* – azaz minden szilárd, folyékony vagy gáznemű ásványi erőforrás a természetes helyén, a területen, a tengerfenéken vagy az alatt, beleértve a fémtartalmú rögöket [UNCLOS 133. cikk a) pont] – feletti minden jog ugyanis az emberiséget illeti meg, amelynek nevében a Nemzetközi Tengerfenék Hatóság jár el: kitermelési engedélyt ad, és kontroll alatt tartja a területen folyó valamennyi tevékenységet (BLANCHARD et al. 2023: 2–3). A terület ugyanakkor hasznosítható a béke fenntartása a biztonság és a nemzetközi együttműködés és kölcsönös egyetértés jegyében az emberiség hasznára (UNCLOS 137–140. cikk) úgy, hogy a felette lévő vízterület, valamint a légtér a nyílt tengerek szabadságával összhangban használható.

Nemzetközi együttműködési rezsim lehetősége az Északi-sarkvidéken

Az Északi-sarkvidéken számos állam jelen van: a parti államok a területi hovatartozásuk miatt, a többiek pedig vagy a térség használata, vagy a globális felmelegedés és a környezetvédelem egybefonódó egysége miatt érintettek a sarkvidékkel kapcsolatos kérdések alakulásában.

Az Északi-sarkvidék vonatkozásában magától értetődő az összehasonlítás az Antarktisszal, ami pedig felveti, hogy lehetne-e az északi területet is egy nemzetközi rezsim alá helyezni. A hatodik kontinens jogi helyzetét az 1950-es években ugyanis, ha nem is véglegesen, de egy jó időre megoldották egy szerződéses rendszerrel, amelynek középpontjában a demilitarizáció, a nukleáris fegyvermentesség és a kiaknázási moratórium veti fel azt, hogy esetleg helye lenne a világűrhez hasonlóan egy az egyben az emberiség közös örökségének minősíteni azt (CSATLÓS 2012c: 47–69). A sarkvidéki problémakör összetettsége ellenére a nemzetközi összefogás szintje azonban nem érte el az Déli-sarkvidék esetében tapasztaltat, de abban egyetértés uralkodik, hogy szükség van regionális összefogásra, hogy

hatékony megoldást tudjanak kidolgozni, amelyet ki lehet terjesztetni globális szintésre is. A kooperáció Gorbacsov 1987. évi murmanszki beszéde nyomán kezdett el nagy léptékkel fejlődni (ARMSTRONG 1988: 68–69), és annak nyomán jött létre először 1991-ben az Északi-sarkvidéki környezetvédelmi stratégia (AEPS), majd pedig intézményesült az együttműködés vagy a párbeszéd fórumaként az Északi-sarkvidék államait tömörítő Északi-sarkvidéki Tanács (Arctic Council), de ezzel párhuzamosan egyéb nemzetközi szervezetek a teljesség igénye nélkül: EU, NATO, ENSZ, IMO, OECD napirendjén is megjelennek kifejezetten – és leggyakrabban környezetvédelmi célú – az Arktisszal kapcsolatos kérdések (JOHNSON 2010: 33, 36, 40–81; HESSE 2003: 327–336; AIROLDI 2008: 52).

A regionális Északi-sarkvidéki Tanács elsősorban környezetvédelmi indíttatású, ez az a közös nevező ugyanis, amely alapján az államok képesek közös erőfeszítéseket tenni, ám az együttműködés legnagyobb hiányossága a kötelező erejű jogalkotás hiánya. Vitathatatlan előnye viszont annak elérése, hogy a térség politikai egységként képviseltesse magát a nemzetközi rendszer színterein (KOIVUROVA–VANDERZWAAG 2007: 130). Emellett a globális szinten jelentős fórumként biztosít párbeszédet és együttműködési terepet az izlandi fővárosban évente megrendezésre kerülő Sarkköri Konferencia (Arctic Circle Assembly). Ennek nívója abban rejlik, hogy az állami, valamint a nem állami, a szubnacionális és szubregionális egységek érdekharmónizációs szintézisét igyekszik elérni. Formális státusztól függetlenül minden résztvevőnek egyenlő esélyekkel biztosítja, hogy hallassa a hangját, lehetőséget adva ezzel a különböző problémák, érdekek és potenciális lehetőségek tető alá hozására (STEINVEG 2022: 241–242).

Az Északi-sarkvidékre vonatkozó kiaknázási moratórium kérdését környezetvédelmi okokból kezdték szorgalmazni (BASSE et al. 2009: 12–14; Tromsø 2009), hiszen az előrejelzések szerint a világ kőolaj- és földgáztermelésének java a munkálatokat akadályozó jég olvadásával a tenger alatti területekre fog egyébként is áthúzódni (CSATLÓS 2013: 19.), és a megélénkülő hajóforgalom is nem várt kihívások elé állítja majd a terület ökoszisztémáját. Ez viszont abszolút konszenzus nélkül esélytelen, így hatékonyság szempontjából a gyökerénél lehetne kezelni a problémát azzal, ha az Északi-sarkvidékre az emberiség közös örökségként lehetne tekinteni (SHELTON 2009: 33–40; BASLAR 1998: 107–112; LE BRIS 2008: 336–352). Ez viszont elkésett idea. A tengerfenék az emberiség közös örökségként – már amennyi marad, ha véget ér a kontinentális talapzat 200 tengeri mérföldön túli külső határainak a megvonása – így is a Nemzetközi Tengerfenék Hatóság alá fog tartozni, a többi tengerreszen pedig a multilaterális megoldásokat kell szorgalmazni. Az Északi-sarkvidék különösen sérülékeny ökoszisztémája miatt rendkívül fontos lenne az *elővigyázatosság elvére* épülő szabályozási szemlélet (VANDERZWAAG 2000: 175). Annak ellenére, hogy az államok számára lehetőség van védetté nyilvánítani egy-egy

térséget, az Északi-sarkvidéken kevés ilyet találunk (NOWLAN 2001: 33). Pozitívum, hogy legalább specifikus nemzetközi egyezmények nyomán létrejött néhány. A Ramsari egyezmény például – amelynek minden északi-sarkvidéki állam a részese – élőhelyeket (4. cikk), a világörökség egyezmény pedig különleges természeti képződményeket (2. és 5. cikk) helyezett speciális környezetvédelmi szabályok hatálya alá (CSATLÓS 2012d: 22; JOHNSEN 2010: 35). Az elmúlt évtizedekben számos szervezet hívta fel a figyelmet arra is, hogy környezetvédelmi megfontolásból az Északi-sarkvidéket demilitarizált vagy legalábbis nukleáris fegyvertől mentes övezetté kellene minősíteni (VINOGRADOV-RICH 1964: 22–23; NEWCOMBE 1980: 175–181; ICC 1983). A légkör, a világűr és a víz alatti közeg mellett a földfelszín alatti kísérletekre is kiterjedő, 1996-os átfogó atomcsendszerződést az USA kivételével (amely eddig csak aláírta) az összes Északi-sarkvidék-állam ratifikálta (JONAS 2007: 1007–1046), és már ez is jelentős előrelépésnek tekinthető, hiszen közöttük két atomhatalom – az USA és Oroszország – is van (CIMBALA 2009: 68–86), így szándék szintjén sikerként értékelhető az összefogás akkor is, ha egyébként az egyezmény a mai napig nem lépett még hatályba.¹¹

A hatékony multilaterális tevékenységek gátja összességében ugyanaz, mint minden nagyobb volumenű összefogásé. Azonos szabályozási alapok mellett is az alapvető érdekkülönbségek eltérő módon öltenek testet – ahogy az például a Polar Code alkalmazása kapcsán is látható volt Kanada és Oroszország szabályozási dichotómiájában (SOLSKI 2023: 133) –, a hatékonyság viszont homogén megoldást feltételezne.

Összefoglalás

A tanulmány az Északi-sarkvidék területének meghatározása alapján a jogi helyzet szempontjából releváns területszegmenseket sorra véve mutatta be azt, hogy milyen szabályozás alá esik a terület, kitérve arra, hogy a jég jelenléte mennyiben jelent kihívást, szabályozási eltérést, illetve hol vannak azok a kérdőjelek, amelyek kapcsán még nem tisztázott a területen fennálló állami szuverenitás kiterjedtsége. A térséget övező bizonytalanság a jeges környezettel és annak olvadásával előálló új helyzetben ölt testet.

Az Északi-sarkvidék speciális nemzetközi jogi státuszú, amelyet nem a szektorelméleten alapuló területszerzési jogcímnek tulajdoníthatunk, hanem a különleges földrajzi körülményeinek: évszázadokig a jég uralta, megközelíthetetlen, meghódíthatatlan

¹¹ Lásd: The Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty. 10 September 1996, New York, U.N. Doc. A/50/1027. Status. Online: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-4&chapter=26

vidék volt. A globális felmelegedés viszont átformálja azokat a fizikai jellemzőket, amelyek a jogi helyzetet eddig determinálták, és ezzel nemcsak a terület gazdasági kiaknázása és hasznosítása válik lassan elérhetővé, hanem a terület jogállásával kapcsolatos egykori *status quo* is képlekenyvé válik, ami potenciálisan nemzetközi konfliktusokhoz vezethet. Mindebből következik, hogy ha fizikailag nem is a világ közepe, de az érdekek mögött meghúzódó lehetőségek latolgatása, a területben rejlő kiaknázatlan lehetőségek és az ezzel járó veszélyek miatt valóban ide szegeződik a világ szeme.

A parti államot a nemzetközi jog alapján megillető tengeri zónák feletti fennhatósága több ponton is megkérdőjelezhető olyan területen, ahol eddig a környezeti körülmények miatt erre nem került sor. Leginkább sarkalatos pont, ha a tengeri zónák alapját képező alapvonal-megvonási módszer jogossága megkérdőjeleződik, és ütköztetik az állami kizárólagosságot és a nemzetközi tranzitútvonat használatához fűződő jogokat (útvonalak). Ugyancsak kardinális kérdés, hogy ki és mennyiben profitálhat a kiaknázatlan kőolaj- és földgázkészletéből (kontinentális talapzat), és az is, hogy mindennek járulékos hatásait ki fogja elszenvedni (környezetvédelem).

Megannyi kérdésnek nyit ajtót az olvadó jég, jelen tanulmány pedig a szabályozási környezet bemutatásával igyekszik annak megértéséhez hozzájárulni, hogy mindezzel milyen gócpontok azok, amelyek biztonságpolitikai kihívásként a felszínre kerülhetnek.

Végezetül álljon itt egy szemléletes összefoglalás – Dal munkáját alapul véve – az Északi-sarkvidék jogállásával összefüggő (potenciális) konfliktusok aktuális helyzetéről (1. táblázat).

1. táblázat: Az Északi-sarkvidék államai közötti nézeteltérések
a 21. században – 2024. márciusi állapot

<i>Vitatott terület</i>	<i>Vitában érintett arktiszi államok</i>	<i>A vita állása (2024 március)</i>
Beaufort-tenger	Kanada–USA	megoldásra vár
Lincoln-tenger	Kanada–Dánia	megoldásra vár
Hans-sziget	Kanada–Dánia	rendeződött
Jan Mayen-sziget	Dánia–Izland–Norvégia	rendeződött
Lomonoszov- és Gakkel-hátság	Kanada–Dánia–Oroszország	megoldásra vár
Alpha-lejtő	Kanada–Oroszország	megoldásra vár
Barens-tenger	Norvégia–Oroszország	rendeződött
Északnyugati-átjáró	Oroszország–USA	vitattott status quo
Északkeleti-átjáró	Oroszország–USA	vitattott status quo

Forrás: DAL 2023: 90 alapján a szerző szerkesztése

Felhasznált irodalom

- AIROLDI, Adele (2008): *The European Union and the Arctic: Policies and Actions*. Copenhagen: Nordic Council of Ministers.
- ARMSTRONG, Terence Edward (1988): Soviet Proposals for the Arctic: A Policy Declaration by Mr Gorbachev. *Polar Record*, 24(148), 68–69. Online: <https://doi.org/10.1017/S0032247400022427>
- ATTIA, Islam (2023): Revisiting Jurisdiction of UNCLOS Courts and Tribunals over Ancillary Sovereignty Disputes. *Journal of Territorial and Maritime Studies*, 10(2), 5–26.
- BANKES, Nigel – DAS NEVES, Maria Madalena (2019): The United Nations Convention on the Law of the Sea and the Arctic Ocean. In COATES, Ken S. – HOLROYD, Carin (szerk.): *The Palgrave Handbook of Arctic Policy and Politics*. Cham: Palgrave Macmillan, 375–391. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-20557-7_23
- BARTENSTEIN, Kristin (2019): Between the Polar Code and Article 234: The Balance in Canada's Arctic Shipping Safety and Pollution Prevention Regulations. *Ocean Development & International Law*, 50(4), 335–362. Online: <https://doi.org/10.1080/00908320.2019.1617932>
- BASLAR, Kemal (1998): *The Concept of the Common Heritage of Mankind in International Law*. The Hague – Boston – London: Martinus Nijhoff Publishers. Online: <https://doi.org/10.1163/9789004635227>
- BASSE, Ellen Margrethe et al. (2009): Beyond Kyoto – Addressing the Challenges of Climate Change. The 7 Aarhus Statements on Climate Change. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 8, 011002. Online: <https://doi.org/10.1088/1755-1315/8/1/011002>
- BIAYS, Pierre (1953): Les îles de glace arctiques. *Annales de Géographie*, 62(333), 377–380. Online: <https://doi.org/10.3406/geo.1953.13530>
- BROWNLIE, Ian (1979): *Principles of Public International Law*. Oxford: Clarendon Press.
- BUDIKOVA, Dagmar (2009): Role of Arctic Sea Ice in Global Atmospheric Circulation: A Review. *Global and Planetary Change*, 68, 149–163. Online: <https://doi.org/10.1016/j.gloplacha.2009.04.001>
- BUNIK, V. Ivan (2008): Alternative Approaches to the Delimitation of the Arctic Continental Shelf. *International Energy Law Review*, 4, 114–125.
- CASTEL, Frederic J.-G. (1976): *International Law*. Toronto: Butterworths.
- CHURCHILL, Robin Rolf – LOWE, Alan Vaughan (1988): *The Law of the Sea*. Manchester: Manchester University Press.
- CIMBALA, Stephen J. (2009): Forward to Where? U.S. – Russian Strategic Nuclear Force Reductions. *Journal of Slavic Military Studies*, 22(1) 68–86. Online: <https://doi.org/10.1080/13518040802695266>
- Corfu Channel Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania) ICJ Rep. 1949.
- CSATLÓS Erzsébet – MIHÁLKÁ György (2013): Az emberiség közös öröksége a XXI. században. *Közjogi Szemle*, (6)3, 14–21.

- CSATLÓS Erzsébet (2011a): A kontinentális talapzat határaival kapcsolatos aktuális kihívások az Északi-sarkvidék példáján. *Pro Futuro*, 1(1), 67–83. Online: <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2011/1/4730>
- CSATLÓS Erzsébet (2011b): A szektorelmélet és az Északi-sarkvidék. Múlt. Jelen. Jövő? *De iurisprudentia et iure publico*, 5(3), 1–27. Online: <https://real.mtak.hu/168134/1/2011-3-01.pdf>
- CSATLÓS Erzsébet (2012a): A római kor és a középkor tengerjoga. *De iurisprudentia et de iure publico*, 6(3). Online: www.dieip.hu/2012_2_01.pdf
- CSATLÓS Erzsébet (2012b): Grotius és a mare liberum koncepciója. *Jogtörténeti Szemle*, 3, 1–9. Online: http://jogineprajz.hu/wp-content/uploads/2013/03/2012_3.pdf
- CSATLÓS Erzsébet (2012c): Az Antarktisz nemzetközi jogi helyzete a XXI. században. *Miskolci Jogi Szemle*, 7(1), 47–69.
- CSATLÓS Erzsébet (2012d): Környezetvédelmi rezsim az Északi-sarkvidéken. *Jogelméleti Szemle*, 13(2), 24–45.
- CSATLÓS Erzsébet (2013): *Az Arktisz nemzetközi jogi helyzete*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- CSATLÓS Erzsébet (2018): Térseg és terület a nemzetközi jogban. In JAKAB András – FEKETE Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: SULYOK Gábor). Online: <http://ijoten.hu/szocikk/terseg-es-terulet-a-nemzetkozi-jogban>
- DAL, Adnan (2023): Introducing Territorial Disputes in the Arctic. In HOSSAIN, Kamrul – RONCERO, J. Miguel (szerk.): *Arctic Law in 1000 Words*. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 87–90.
- DIEBOLD, Francis X. et al. (2023): When Will Arctic Sea Ice Disappear? Projections of Area, Extent, Thickness, and Volume. *Journal of Econometrics*, 236(2), 105479. Online: <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2023.105479>
- DUPUY, René Jean – VIGNES, Daniel (1991): *A Handbook on the New Law of the Sea*. Vol. 1. Dordrecht–Boston–Lancaster: Martinus Nijhoff Publishers.
- FAWCETT, J. E. S. (1973): How Free Are the Seas? *International Affairs*, 49(14), 14–22. Online: <https://doi.org/10.2307/2612902>
- Fisheries case (United Kingdom v. Norway) [1951] ICJ Rep. 1951.
- GAUTIER, Donald L. et al. (2009): Assessment of Undiscovered Oil and Gas in the Arctic. *Science*, 324, 1175–1179. Online: <https://doi.org/10.1126/science.1169467>
- GROTIUS, Hugo (2001): *The Freedom of the Seas, or the Right Which Belongs to the Dutch to Take Part in the East Indian Trade*. New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd.
- HAYTON, Robert D. (1958): Polar Problems and International Law. *American Journal of International Law*, 52(4), 746–765. Online: <https://doi.org/10.1017/S000293000019061X>
- HEAD, Ivan (1963): Canadian Claims to Territorial Sovereignty in the Arctic Regions. *McGill Law Journal*, 9(3), 200–226.

- HESSE, Hartmut (2003): Maritime Security in a Multilateral Context: IMO Activities to Enhance Maritime Security. *International Journal of Marine and Coastal Law*, 18(3), 327–340. Online: <https://doi.org/10.1163/092735203770223567>
- HUNTER, Miller David (1925): Political Rights in the Arctic. *Foreign Affairs*, 4(1), 47–60. Online: <https://doi.org/10.2307/20028421>
- IBRU (2024a): *Continental Shelf Submissions in the Central Arctic – Black and White Version*. IBRU Arctic Maps Series. Centers for Border Research. Durham University. Online: [www.durham.ac.uk/media/durham-university/research-/research-centres/ibru-centre-for-borders-research/maps-and-databases/arctic-maps-2024-january/Map-3-IBRU-Arctic-map-04-01-24-\(Continental-shelf-submissions-in-the-CAO\)\(bw\).pdf](http://www.durham.ac.uk/media/durham-university/research-/research-centres/ibru-centre-for-borders-research/maps-and-databases/arctic-maps-2024-january/Map-3-IBRU-Arctic-map-04-01-24-(Continental-shelf-submissions-in-the-CAO)(bw).pdf)
- IBRU (2024b): *Russia's Evolving Central Arctic Ocean Submission*. IBRU Arctic Maps Series. Centers for Border Research. Durham University. Online: [www.durham.ac.uk/media/durham-university/research-/research-centres/ibru-centre-for-borders-research/maps-and-databases/arctic-maps-2024-january/Map-6a-e-IBRU-Arctic-map-04-01-24-\(Russia-evolving-submission\)-updated.pdf](http://www.durham.ac.uk/media/durham-university/research-/research-centres/ibru-centre-for-borders-research/maps-and-databases/arctic-maps-2024-january/Map-6a-e-IBRU-Arctic-map-04-01-24-(Russia-evolving-submission)-updated.pdf)
- ICC (1983). *Inuit Circumpolar Conference Position on Nuclear Activity in the Arctic and Sub-Arctic Areas*, Res. 83-01. Online: <https://ebenhopson.com/icc-resolutions-1983/>
- ISTED, Kathryn (2009): Sovereignty in the Arctic: An Analysis of Territorial Disputes & Environmental Policy Considerations. *Journal of Transnational Law & Policy*, 18(2), 343–376.
- JARES, Vladimir (2009): The Continental Shelf Beyond 200 Nautical Miles: the Work of the Commission on the Limits of the Continental Shelf and the Arctic. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 42(4), 1265–1305.
- JENSEN, Øystein (2011): The Barents Sea: Treaty between Norway and the Russian Federation concerning Maritime Delimitation and Cooperation in the Barents Sea and the Arctic Ocean. *International Journal of Marine and Coastal Law*, 26(1), 151–168. Online: <https://doi.org/10.1163/157180811X541422>
- JENSEN, Øystein (2016): The International Code for Ships Operating in Polar Waters: Finalization, Adoption and Law of the Sea Implications. *Arctic Review on Law and Politics*, 7(1), 60–82. Online: <https://doi.org/10.17585/arctic.v7.236>
- JOHANNESSEN, Ola M. – MILES, Martin W. (2000): Arctic Sea Ice and Climate Change – Will the Ice Disappear in This Century? *Science Progress*, 83(3), 209–222.
- JOHNSON, Kathrine I. et al. szerk. (2010): *Protecting Arctic Biodiversity. Limitations and Strengths of Environmental Agreements*. UNEP Publications, GRID-Arendal. Online: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/7871>
- JONAS, David S. (2007): The Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty: Current Legal Status in the United States and the Implications of a Nuclear Test Explosion. *New York University Journal of International Law and Politics*, 39(4), 1007–1046.

- JONG-RYEOL, Yoon – YEADONG, Kim (2001): Reviews on Natural Resources in the Arctic: Petroleum, Gas, Gas Hydrates and Minerals. *Ocean and Polar Research*, 23(1), 51–62.
- JOYNER, Christopher C. (1991): Ice-covered Regions in International Law. *Natural Resources Journal*, 31(1), 213–242.
- KIM, Yeon-He et al. (2023): Observationally-constrained Projections of an Ice-free Arctic Even Under a Low Emission Scenario. *Nature Communication*, 14, 3139. Online: <https://doi.org/10.1038/s41467-023-38511-8>
- KOIVUROVA, Timo – VANDERZWAAG, David L. (2007): The Arctic Council at 10 Years: Retrospect and Prospects. *University of British Columbia Law Review*, 40(1), 121–194.
- KOIVUROVA, Timo (2011): The Actions of the Arctic States Respecting the Continental Shelf: A Reflective Essay. *Ocean Development & International Law*, 42(3), 211–226. Online: <https://doi.org/10.1080/00908320.2011.592470>
- KOVÁCS Péter (2006): *Nemzetközi közjog*. Budapest: Osiris.
- KUNOY, Bjørn (2009): The 10 Year Time Frame to Disputed Areas. *Ocean Development & International Law*, 40(2), 131–145. Online: <https://doi.org/10.1080/00908320902864938>
- LACKENBAUER, P. Whitney – NIELSEN, Rasmus Leander (2022): “Close, Like-minded Partners Committed to Democratic Principles”: Settling the Hans Island/Tartupaluk Territorial Dispute. *Arctic Yearbook 2022*. Online: https://arcticyearbook.com/images/yearbook/2022/Briefing-Notes/3BN_-_AY2022_Lackenbauer_Nielsen.pdf
- LAKHTINE, Valeri (1930): Rights over the Arctic. *American Journal of International Law*, 24(4), 703–717. Online: <https://doi.org/10.2307/2190058>
- LAMBACH, Daniel (2022): Technology and the Construction of Oceanic Space: Bathymetry and the Arctic Continental Shelf Dispute. *Political Geography*, 98, 102730. Online <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2022.102730>
- LE BRIS, Catherine (2008): Le degel en Arctique: briser la glace entre États dans l’intérêt de l’humanité. *Revue Générale de Droit International Public*, 112(2), 329–360.
- MACNAB, Ron (2004): The Case for Transparency in the Delimitation of the Outer Continental Shelf in Accordance with UNCLOS Article 76. *Ocean Development & International Law*, 35(1), 1–17. Online: <https://doi.org/10.1080/00908320490271483>
- MACNEILL, Christopher Mark (2023): UNCLOS, UNDRIP & Tartupaluk: The Grim Tale of Hans Isle and Graense. *Sustainable Development Law & Policy*, 23(2), Article 4, 18–21.
- MALONE, James L. (1983): The United States and the Law of the Sea after UNCLOS III. *Law and Contemporary Problems*, 46(2), 29–36. Online: <https://doi.org/10.2307/1191507>
- MAO, Zhengkai et al. (2023): Binding Force of Extended Continental Shelf Limits: Investigating whether Article 76(8) of UNCLOS Constitutes Customary International Law. *Frontier in Marine Science*, 10. Online: <https://doi.org/10.3389/fmars.2023.1266802>

- MATZ-LÜCK, Nele (2009): Planting the Flag in the Arctic Waters: Russia's Claim to the North Pole. *Goettingen Journal of International Law*, 1(2), 235–255.
- MUELLER, Derek et al. (2017): Changes in Canadian Arctic Ice Shelf Extent Since 1906. In COPLAND, Luke – MUELLER, Derek (szerk.): *Arctic Ice Shelves and Ice Islands*. Dordrecht: Springer, 109–148. Online: https://doi.org/10.1007/978-94-024-1101-0_5
- MUIR, Magdalena A. K. (2006): Oceans and Climate Change: Global and Arctic Perspectives. *Sustainable Development Law and Policy*, 7, 50–54.
- NEWCOMBE, Hanna (1980): A Proposal for a Nuclear-Free Zone in the Arctic. *Peace Research*, 12(4), 175–181.
- NOWLAN, Linda (2001): Arctic Regime for Environmental Protection. *IUCN Environmental Policy and Law Paper*, No 44. Online: <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/EPLP-044.pdf>
- NOYES, John E. (2009): Judicial and Arbitral Proceedings and the Outer Limits of the Continental Shelf. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 42(4), 1211–1264.
- ØSTHAGEN, Andreas – SCHOFIELD, Clive H. (2021): The Arctic Ocean: Boundaries and Disputes. *Arctic Yearbook 2021*. Online: https://arcticyearbook.com/images/yearbook/2021/Scholarly-Papers/1_AY2021_Osthagen_Schofield.pdf
- PARDO, Arvid (1984): The Law of the Sea: Its Past and its Future. *Oregon Law Review*, 63(1), 7–18.
- PHARAND, Donat (1969): The Legal Status of Ice Shelves and Ice Islands in the Arctic. *Les cahiers de droit*, 10(3), 461–475. Online: <https://doi.org/10.7202/1004659ar>
- PHARAND, Donat (1972): The Continental Shelf Redefinition, with Special References to the Arctic. *McGill Law Journal*, 18(4), 536–546.
- PHARAND, Donat (1979): The Legal Status of the Arctic Regions. *Recueil des cours*, 163(2), 49–115.
- POTTS, Tavis – SCHOFIELD, Clive (2008): Current Legal Developments: The Arctic. *The International Journal of Marine and Coastal Law*, 23(1), 151–176. Online: <https://doi.org/10.1163/09273208X272256>
- Proclamations Concerning United States Jurisdiction over Natural Resources in Coastal Areas and the High Seas. Department of State Bulletin. 13 (1945) Online: www.gc.noaa.gov/documents/zones_1945_press_truman.pdf
- RAGNER, Claes Lykke (2008): *Northern Sea Route*. Stockholm: Arena Norden.
- Ramsar Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat. Ramsar, 2 February 1971, 996 UNTS 245.
- RANGEL, Vicente Marotta (2006): Settlement of Disputes Relating to the Delimitation of the Outer Continental Shelf. *The International Journal of Marine and Coastal Law*, 21(3), 347–362. Online: <https://doi.org/10.1163/157180806778884796>
- RIDDELL-DIXON, Elizabeth (2008): Canada and Arctic Politics: the Continental Shelf Extension. *Ocean Development & International Law*, 39(4), 343–359. Online: <https://doi.org/10.1080/00908320802459052>
- ROUCEK, Joseph S. (1983): The Geopolitics of the Arctic. *American Journal of Economics and Sociology*, 42(4), 463–471. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1536-7150.1983.tb01733.x>

- ROWLAND, J. Harrison (2017): Article 82 of UNCLOS: The Day of Reckoning Approaches. *Journal of World Energy Law & Business*, 10(6), 488–504. Online: <https://doi.org/10.1093/jwelb/jwx022>
- RUDNICKI, Jan (2016): The Hans Island Dispute and the Doctrine of Occupation. *Studia Iuridica*, 68, 307–320.
- RUSSELL, Anthony (2008): Carpe Diem: Seizing Strategic Opportunity in the Arctic. *Joint Force Quarterly*, 51(4), 91–101.
- SATEI, Saied (2018): The Legal Status of the Northwest Passage: Canada's Jurisdiction or International Law in Light of Recent Developments in Arctic Shipping Regulation? In HILDEBRAND, Lawrence P. et al. (szerk.): *Sustainable Shipping in a Changing Arctic*. Cham: Springer, 241–252. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-319-78425-0_14
- SHACKELFORD, Scott J. (2009): The Tragedy of the Common Heritage of Mankind. *Stanford Environmental Law Journal*, 28(1), 109–169.
- SHAW, Malcom N. (2003): *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SHELTON, Dinah (2009): Common Concern of Humanity. *Environmental Policy and Law*, 39(2), 83–86.
- SMEDAL, Gustav (1932): *De l'acquisition de souveraineté sur les territoires polaires*. Paris: Rousseau.
- SOLSKI, Jan Jakub (2023): The Polar Code Process and Sovereignty Bargains: Comparing the Approaches of Canada and Russia to POLARIS. *Ocean Development & International Law*, 54(2), 111–134. Online: <https://doi.org/10.1080/00908320.2023.2190940>
- SPIELMAN, Brian (2009): An Evaluation of Russia's Impending Claim for Continental Shelf Expansion: Why Rule 5 Will Shelve Russia's Submission. *Emory International Law Review*, 23(1), 309–350.
- STEINVEG, Beate (2022): Arctic conferences as Arenas for Power Games and Collaboration in International Relations. *The Polar Journal*, 12(2), 240–260. Online: <https://doi.org/10.1080/2154896X.2022.2137086>
- SUAREZ, Suzette V. (2010): Commission on the Limits of the Continental Shelf. *Max Plank UNYB*, 14, 131–168. Online: <https://doi.org/10.1163/18757413-90000051>
- SWAN, Charles – UEBERHORST, James (1958): The Conference on the Law of the Sea: A Report. *Michigan Law Review*, 56(7), 1132–1141. Online: <https://doi.org/10.2307/1285761>
- SZILVÁSI Simon (2022): Az Északi-sarkvidék változó szerepe a NATO északi szárnyának védelmében. *Felderítő Szemle*, 21(2), 61–75.
- Territorial Sovereignty and Scope of the Dispute (Eritrea v. Yemen) [1998] 22 UNRIAA 209.
- TREAT, David Lawrence (1984): The United States' Claims of Customary Legal Rights under the Law of the Sea Convention. *Washington and Lee Law Review*, 41(1), 253–273.
- Tromsø Declaration on the occasion of the Sixth Ministerial Meeting of the Arctic Council. 29 April, 2009, Tromsø, Norway. Online: <https://oarchive.arctic-council.org/items/e338fb6f-5096-44b1-9807-76e784ba1c2c>

- United States Department of State (2023): *The Outer Limits of the Extended Continental Shelf of the United States of America: Executive Summary*. Washington. Online: www.state.gov/wp-content/uploads/2023/12/ECS_Executive_Summary.pdf
- VAANGAL, Kishore (2022): Reexamining the UNCLOS: A Lack of Compliance and Enforceability. *Lex Portus*, 8(1), 7–27. Online: <https://doi.org/10.26886/2524-101X.8.1.2022.1>
- VANDERZWAAG, David (2000): Land Based Marine Pollution and the Arctic: Polarities between Principles and Practice. In VIDAS, Davor (szerk.): *Protecting the Polar Marine Environment: Law and Policy for Pollution Prevention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- VINOGRADOV, Aleksandr P. – RICH, Alexander (1964): Arctic Disarmament. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 20(9), 22–23. Online: <https://doi.org/10.1080/00963402.1964.11454718>
- WEST, Mary Beth (2009): Arctic Warming: Environmental, Human, and Security Implications. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, 42(3), 1081–1108.
- WILLIAMS, Sharon A. – MESTRA, Armand L. C. (1979): *An Introduction to International Law Chiefly as Interpreted and Applied in Canada*. Toronto: Butterworths.

Rada Péter

Az Északi-sarkvidék értelmezése a nemzetközi kapcsolatok elméleteiben

Bevezetés

Az Északi-sarkvidék a nemzetközi kapcsolatok történetében és következésképpen elméletében is egy távoli, szó szerint befagyott határvidéket jelentett, amelynek semleges ütközőzóna jellegét a hidegháború csak erősítette. Azonban a régió jelentősége stratégiaiilag¹ is láthatóvá vált az elmúlt évtizedben, a klímaváltozás, az új kitermelhető nyersanyaglelőhelyek felfedezése vagy az új tengeri kereskedelmi utak lehetősége miatt. Az új dinamika az elméleti viták látóterébe is beemelte az Északi-sarkvidéket. A nemzetközi kapcsolatok elméleti iskoláinak mindegyike hasznos nézőpontokat hozhat be a régióval foglalkozó politikai elemzésekbe attól is függően, hogy a lehetséges együttműködést vagy az elkerülhetetlen versengést állítják a középpontba.

Jelen fejezet legfőbb célja, hogy erre a jelenségre reagálva áttekintse azokat a *mainstream* elméleteket, amelyek hasznos ontológiai vagy módszertani eszközként szolgálhatnak az Északi-sarkvidék és az azt övező politikai kérdések mélyebb megértéséhez. Véleményünk szerint politikai elemzések tekintetében – még ha leegyszerűsítő és egyes specifikus, azaz nem általánosítható kérdéseket figyelmen kívül hagy – a *mainstream* elméletek ismerete a kulcs. Nem kell arra törekedni, hogy az elméleti palettán feltűnt minden egyes megközelítésnek egyformán terepet adjunk, ha a valóságot szeretnénk jobban megérteni, főleg azzal a céllal, hogy előrejelzéseket

¹ 2022-ben az Egyesült Államok a „hagyományos” nemzetbiztonsági stratégián kívül egy önálló északi-sarkvidéki stratégiát is megfogalmazott (The White House, 2022). Az amerikai politikáról lásd bővebben jelen kötet az Egyesült Államokkal foglalkozó fejezetét.

tegyünk jövőbeli forgatókönyvekkel kapcsolatban. A gyakorlati politikai kérdéseket és döntéseket legtöbb esetben, beleértve a hosszabb folyamat során megalkotott stratégiákat is, az jellemzi, hogy követik egy-egy nagyobb elméleti iskola modellszerű kereteit. A politikai döntések szűkösen rendelkezésre álló időkeretei nem engedik meg, hogy minden részletet egyszerre vegyen figyelembe a gyakorlatban a döntéshozó.²

A fejezet két meghatározó, a racionális gondolkodásból kiinduló elméleti iskola – a realizmus és a liberalizmus – mellett bemutatja a konstruktivizmus módszerét, és részletesebben a kérdésspecifikus biztonsági komplexumok elméletét. A cél az átfogó és kismértékben történeti bemutatása az elméletek evolúciójának, azok egymáshoz való viszonyának, majd azok alkalmazhatósági kereteinek bemutatása az Északi-sarkvidék tekintetében. Ezenkívül a fejezet figyelmet szentel a világrend változásával kapcsolatos kérdéseknek,³ illetve annak elméleti magyarázatainak. Mindezt azért teszi, mert a változó világrendben az Északi-sarkvidék minden bizonnyal távoli peremvidékből központi (geo)politikai és gazdasági szintérré válik.

A hidegháború vége egy új nemzetközi politikai környezet kialakulásához s egyúttal a blokkokba tagolt világban való, leegyszerűsített gondolkodás elavulásához is vezetett. A nemzetközi politikai környezet növekvő komplexitásával kellett szembenézni, a korábban távolinak tűnő fenyegetések karnyújtásnyi közelségbe kerültek. Továbbá olyan dimenziókkal is foglalkozni kezdett a politikaelmélet, amelyek korábban a bipoláris szemüvegen keresztül nézve minimum másodlagosak voltak. A klímaváltozás, a környezetvédelem és végső soron az Északi-sarkvidék is így került be az elemzésre érdemes kérdések körébe. De mindez nem változtatott azon a tényen, hogy amióta létezik politikai gondolkodás, azóta igyekeznek a különböző szerzők és elméleti iskolák válaszokat keresni arra a kérdésre, hogy miképpen élhetünk biztonságban. A két legmeghatározóbb elméleti paradigma, a realizmus és a liberalizmus egymást kiegészítve, de sok ponton egymást kritizálva igyekeznek a nemzetközi kapcsolatok és a biztonság minél teljesebb magyarázatára.

A nemzetközi politikai elméletek mindegyike reflektálni próbál a nemzetközi kapcsolatok működésére, és különböző hangsúlyokkal és megközelítéssel válaszokat keres a nemzetközi rendszer szereplőivel vagy azok tulajdonságaival, a szereplők közötti viszonyral, illetve magával a nemzetközi rendszerrel kapcsolatban. A nemzetközi rendszert vagy világrendet független, bizonyos szempontból önálló entitásként kezelő

² Lásd bővebben Marton Péter könyvét a külpolitikai döntéshozatal természetéről, amely a magyar nyelvű szakirodalomban a megjelenése óta hiánypótló (MARTON 2013).

³ Lásd bővebben a világrend elméleti értelmezéseiről: PONGRÁCZ–RADA 2023; RADA 2023a; RADA 2023b; RADA–VARGA 2023.

strukturális megközelítések nem idegenek tulajdonképpen egyik elméleti irányzat-tól sem attól függetlenül, hogy eltérnek abban, maga a világrend milyen mértékben határozza meg szereplőinek tulajdonságait, lehetőségeit és cselekedeteit.

Az elméleti megközelítések csoportosításában sincs következőképpen egyetértés, így kritika nélkül egyetlen felosztást – beleértve az ebben a fejezetben alkalmazott megközelítést – sem érdemes elfogadni. Mégis ha a politikai döntéshozatal alaplogikáját⁴ hívjuk segítségül, és elfogadjuk, hogy a nemzetközi kapcsolatokat jelentős mértékben határozzák meg a politikai vezetők döntései, akkor tulajdonképpen abból érdemes kiindulni, hogy a túlzottan absztrakt elméletek ugyan érdekes elméleti-akadémiai vitákhoz vezethetnek, de gyakorlati alkalmazásuk korlátozott a túlzott bonyolultságuk miatt. Éppen ezért a politikai döntésekre a *mainstream*, holisztikus és a nemzetközi kapcsolatok egészét és a rend működését egyszerre magyarázni szándékozó és képes nagy iskolákat érdemes áttekinteni. Hosszú monográfiák és szerkesztett kötetek foglalkoznak azzal a kérdéssel is, hogy mit jelent a racionalista és a posztracionalista elméleti felosztás (GUZZINI–LEANDER 2006). Jelen fejezet tekintetében azonban elegendő, hogy a legdominánsabb elméleti irányzatokat (realizmus és liberalizmus), valamint az inkább módszertannak vagy felfogásnak tekinthető posztracionalista (szociális) konstruktivizmust áttekintsük.

A nemzetközi kapcsolatok elméleti evolúciója

Ugyan az ókori filozófusoktól kezdve az elmélet az örök igazságot keresi⁵ – és a vallások annak megtalálásának élményét meg is adták követőik számára⁶ –, de egyértelmű volt, hogy nem létezhet egyetlen minden kérdésre vitathatatlanul választ adó elmélet. A politikaelméleti iskolák ugyan követelhetnek kizárólagosságot, de nem képesek hézagmentesen magyarázni a nemzetközi kapcsolatok rendkívül bonyolult világát. Emiatt nem meglepő, hogy a nemzetközi politika elmélete nem koherens és rendkívül szerteágazó. A legfőbb elméleti irányzatokon belül is számos változat létezik, és akár teljesen új elméletek is születhetnek egy családon belül az eredetit vagy meghaladva, vagy kiegészítve. Kevés olyan tudóst lehet megemlíteni, akik kizárólag az egyik vagy a másik elméletben hisznek, és gyakorlatilag senkit, aki a tudományos pályafutása során legalább a fő iskoláján belül ne talált volna ellentmondást, amelyet munkásságával

⁴ Lásd az alapl műveket ebben a témakörben: ALLISON 1971; JERVIS 1976; MARTON 2013.

⁵ Lásd Platón vagy Arisztotelész.

⁶ Lásd például Szent Ágoston munkásságát vagy Aquinói Szent Tamást.

feloldani kívánt volna. Pártatlanság és teljes objektivitás lehetséges a fizikában, a matematikában (ahol egyébként ez nem is téma), de a társadalomtudományok rendkívül speciális területét jelentő nemzetközi politikaelméletben nem. A nemzetközi rend esetében sincsen egyetlen olyan elmélet sem, amely szükségszerű leegyszerűsítések vagy általánosítások nélkül olyan magyarázatot tudna adni, amelyet ne lehetne kritikával illetni. Kizárólag a világrend működését magyarázó elméleti művek száma kevés, ha nem számítunk ide minden elméleti igényű írást, illetve a létező elméleteket összegző és csoportosító tankönyveket.

Realizmus

Általánosan elfogadott realista alaptétel a nemzetközi kapcsolatok anarchikus jellege, amely a világkormány vagy bármilyen létező központi hatalom hiányának köszönhető. A nemzetközi rendszer legfontosabb szereplői és alapegységei a szuverén államok, amelyek teljesen szabadok belügyeik irányításában és a belső struktúrájuk kivetítésében, ám még ha kívánják, akkor sem képesek az egymás közötti kapcsolataikat tartósan irányítani. Az államok közötti viszony így konfliktusos az érdekek eltérése miatt, és a rendszer logikáját, valamint az államok működésének dinamikáját a kényszer vagy az önkéntes egyetértés adja. Mind a kényszer, mind az egyetértés esetében a legfontosabb tényező a szuverén államok egymáshoz viszonyított hatalmának „mennyisége”. Minden állam legfőbb célja a túlélés, és érzékelve, hogy mindez elsősorban a hatalom materiális elosztásától függ, hatalmának – katonai, gazdasági, akár puha – maximalizálására törekszik. Ez jelenti az államok cselekedeteinek racionális hátterét, amelytől nem képesek elszakadni akkor sem, ha szeretnének; figyelembe véve, hogy a többi szereplőt is ugyanezek a megfontolások motiválják. Szintén ebből következik, hogy az államok beleegyezése például egy együttműködésbe időleges és relatív, mert hosszú távon minden állam csak saját magára számíthat a túlélése biztosítása során.

A fentieket összefoglalva a realista elméletcsalád – az angol definíciókat és kifejezéseket használva – egyszerűen leírható a 3S logikájával: államiság (*statism*), túlélés (*survival*) és önségély (*self-help*) (RADA 2007). Könnyen belátható, hogy ha mindezt elfogadjuk, akkor a kisebb és közepes államok túlélési esélye jelentősen korlátozott a nagyhatalmakat is magába foglaló nemzetközi rendszerben, és a túlélésük kulcsa az, ha mégis csak „társulnak” egy nagyhatalomhoz, a legjobb forgatókönyv teljesülése esetén egy a saját egyéb érdekeiket és értékeiket osztó „jótékony hegemonhoz”. A realista szemüvegen keresztül nézve a történelem nem más, mint a nagyhatalmak

konfliktusainak és túlélésre törekvésének története, és a nemzetközi kapcsolatokat a jövőben is az irányítja, hogy a nagyhatalmak mit gondolnak saját túlélésük esélyeiről (KENNEDY 1989; KISSINGER 1994). A realisták szerint ezek az esélyek mérhetők, de lássuk be, rendkívül sok múlik a politikai vezetők által kialakított (ön)képen is, ami viszont átvezet más elméleti irányzatokba.

A realisták folyamatosan vitákba keveredtek a többi elméleti irányzat képviselőjével – elsősorban a szintén kizárólagosságra törekvő liberálisokkal –, és a saját táborukon belül is alirányzatok jöttek létre. Ezek a viták jelentős mértékben járultak hozzá a nemzetközi kapcsolatok elméleti fejlődéséhez, és mai napig fenntartják az egész tudományág dinamikus fejlődését. Ma a realista táboron belül elfogadott, hogy a „neo-”irányzatok jelentik a főszórt, azon belül pedig a nemzetközi rendszer működése szempontjából az offenzív és a defenzív realisták csoportját lehet elkülöníteni. Az előbbiek nem hisznek a jelenlegi rendben, és pesszimista jóslataik a 21. század nemzetközi kapcsolatainak konfliktusosságát hangsúlyozzák; az utóbbiak jóval optimistábbak, és esélyt látnak a *status quo* fennmaradására is. Oroszország katonai agressziója 2022-ben vagy a Hamász koordinált terrortámadása 2023-ban az előbbiek érveit láttatja ma meggyőzőbbnek.

A nemzetközi kapcsolatok talán leggyakrabban idézett offenzív realista elmélete⁷ azzal számol, hogy az államok csakis önmagukra, tehát az önségélyre számíthatnak ma is. A szövetségek, amelyeket egymással kötnek, ideiglenesek, az érdekeik pedig állandóbbak, mint a barátságaik. A legalapvetőbb, örök érdek a túlélés biztosítása, vagyis az állami fennmaradás biztonságának megteremtése. Ebből olyan felfogás következik, amely a biztonságért folyó versenyt zéró összegű játszmaként mutatja be. Olyan versenyhelyzetként, ahol az egyik állam nyereségével mindig pontosan megegyező mértékű a többiek vesztesége, az egyes államok helyzetében bekövetkező változások összege tehát végső soron zéró – így a biztonság tekintetében is. Egy állam ilyen körülmények fennállása esetén csakis a többiek rovására biztosíthatja magát. A fentieket olvasva nem véletlenül, az offenzív realizmust a realista iskolán belülről is sok kritika éri.

Az offenzíva és a defenzíva egyensúlyának, pontosabban ezek viszonylagos kifizetődőségének történelmi alakulására koncentrálok azt hangsúlyozzák, hogy korszakonként eltérően hol a védekező, hol a támadó lehet fölényben, többek között a hadviselés jellegének, illetve a rendelkezésre álló fegyverek jellegének a függvényében. Emellett a földrajzi tényezők is befolyást gyakorolnak a már említett egyensúlyra, és a terep jellegétől függően is más valószínűséggel lehet eredményes az offenzíva és a defenzíva.

⁷ Lásd például a „műfaj” doyenjét, John Mearsheimert (például MEARSHEIMER 2001).

Ezekre a tényezőkre tekintettel elképzelhető, hogy az államok a biztonságukat nem szükségképpen a mások kárára tett, offenzív lépésekkel tudják a legjobban biztosítani – például ez egyfajta magyarázat az EU-ra, még ha nem is meggyőző. Amennyiben a védekező van általában előnyben, az államok végső soron hajlamosabbak lehetnek békésen létezni egymás mellett – vagyis a biztonság igénye nem ösztönöz agresszív lépésekre, és az ehhez kapcsolódó játszmát így nevezhetjük közömbös összegűnek is. Az egyik állam biztonsági nyeresége nem feltétlenül veszteség a többiek számára, azaz közömbös is lehet számukra. Ennél még meglepőbb az az állítás, amely egyenesen kijelenti, hogy a realista külpolitika követése békésebb nemzetközi viszonyokhoz vezet. Ebből láthatóan már csak egy lépés annak a következtetésnek a levonása, hogy az Egyesült Államok liberális külpolitikája okozta, hogy Oroszország megtámadta Ukrajnát (MEARSHEIMER 2018). Vagyis nem Oroszország a hibás, hanem a saját liberális dicsőségébe belefeledkezett és belekényelmesedett Nyugat.

A defenzív realisták⁸ – bár hosszú távon a hatalmi egyensúly alakulásának maguk is jelentőséget tulajdonítanak – arra figyelmeztetnek, hogy a biztonság mások kárára történő keresése végső soron ördögi kör, amelynek eredménye újra meg újra kiújuló konfliktusok sora lehet. A biztonság ebből a nézőpontból nézve valójában nem zéró, hanem negatív összegű játék, végső soron mindenki veszíthet egyszerre. Szerintük ezért fontos szétválasztani a hatalommaximalizáció és a biztonságmaximalizáció fogalmát. Míg az offenzív realisták szerint a kettő egy és ugyanaz, a defenzív realisták készek egyfajta átváltási viszonnal számolni az adott állam által elért hatalmi pozíció és az általa élvezett biztonság szintje között. Ez a megközelítés átvezet a konstruktív-realista jellegű elemzések – mint Buzan és társai – világába. A defenzív realisták szerint nem meglepő fejlemény, ha egy jelentéktelen, úgymond „nem sok vizet zavaró” kisállam biztonsági helyzetét kedvezőnek találják, miközben a legerősebb hatalmak némelyikére fenyegetések egész sora leselkedik.

Liberalizmus

Az idealizmusból felnövekvő liberalizmus sok elemet oszt a realistákkal, többek között azt a kiindulást, hogy a nemzetközi rendszer anarchikus, mert az önérdékkövető

⁸ Magukat nem feltétlen nevezik így, sőt ma például a washingtoni elemzői elit őket gyakran liberálisnak bélyegzi, de mégis példa Stephen Walt (WALT 2011) és Kenneth Waltz (WALTZ 2010) is. Előbbi az ideáltípusos offenzív realistának számító John Mearsheimer közeli kollégája és szerzőtársa, utóbbi pedig Mearsheimer egyetemi mentora és tanára.

államok – amelyek a liberálisok szerint is a rendszer alapegységei – túlélésre törekvésük során konfliktusba kerülnek. A klasszikus liberális megközelítés mikroökonómiai felfogása ugyanakkor hangsúlyt fektet az államok belső működésére és tulajdonságaira, azaz szerintük az érdek- és értékrendszer nem eleve adott, és nem független, hanem az államon belül konstruálódik. Ebből következően és a közgazdaság-tudományban széles körben alkalmazott játékelméleti eszközök (MORROW 1994) magyarázatot adnak arra, hogy az együttműködés miért lehetséges, illetve hogy az informáltság – például nemzetközi intézmények segítségével – fokozható a világkormány létezése nélkül is. Az együttműködés lehet racionális cél az államok önző világában is (KEOHANE 1984). Erre legtöbbször a kereskedelmet hozzák fel példaként. Már Adam Smith és David Ricardo (SZENTES 2002) is felhívta a figyelmet, hogy a merkantilizmus miért nem jó stratégia, és hogy együttműködésen keresztül, a vámtarifák kölcsönös csökkentésével – végső soron pedig a szabadkereskedelemmel – minden szereplő kölcsönösen jobban jár. A liberális elméletekben nagy jelentőségű nemzetközi jognak és nemzetközi intézményeknek legfontosabb szerepe és tulajdonsága, hogy az anarchiát kezelhető keretek közé szorítják, mert kiszámíthatóvá és tervezhetővé teszik a nemzetközi kapcsolatokat az információ növelésén és a nem tervezhető elemek számának csökkentésén keresztül. A jog és az intézmények is „szocializálnak” – ez már a posztracionalista elméletek valódi világa, mert a kölcsönösség és a bizalom erősítésén keresztül valójában ismétlődő játékként segítik a kölcsönösen előnyös lépésekről szóló döntések meghozatalát.

A liberalizmus kevésbé karakteres, mint a realizmus, és rendkívül szerteágazó. Vannak viszont olyan elemek, amelyek a különböző ágakban ugyan eltérő hangsúllyal, de megjelennek, és a liberális iskolán egyfajta *buzzword*-ként (MORAVCSIK 1997) a valódi jelentésüknél jóval mélyebb és tágabb jelentéstartalmat hordoznak. Ilyen kifejezések, elméletek, definíciók kötődnek a demokratikus béke elméletéhez, a globális kormányzáshoz, az EU-val kapcsolatos elméletekhez, mint funkcionalizmus, többszintű kormányzás, a civil társadalomhoz vagy a nemzetközi segélyezéshez is. A liberális elméletcsalád kifejezetten nagy hangsúlyt fektet a hatalom még ugyan mindig materiális, de mégsem katonai elemeire, mint a gazdaság, a nemzetközi kereskedelem. Kiemelik, hogy a nemzetközi rendszer hiába anarchikus és hiába a szuverén államokra épül, a kölcsönös függőségek rendszerében, az eltérő sebezhetőség és érzékenység mértékében (KEOHANE 1984) a nemzetközi szereplők mozgástere korántsem korlátlan, és a külpolitikában nem is lehet szuverén teljes mértékben. A „modern” liberálisok (MORAVCSIK 1997) mindezt azzal is kiegészítik, hogy az államok mellett vagy egyenesen helyett a nemzetközi kapcsolatokat jelentősen befolyásolják a nem állami

szereplők érdekei, jelenléte. Az elméletek klasszikusan elismerték, hogy a multinacionális üzleti vállalkozások, nem kormányzati csoportok érdekei valóban eltérhetnek az államokétól, és nagyon nehéz őket kezelni a szuverén államok logikájára épülő rendben. De a liberálisokon kívül erre valódi hangsúlyt kevesen fektetnek.

A különféle, jellemzően a liberalizmushoz sorolt megközelítések legelőször is a negatív összegű játszmának a szükségességét kérdőjelezik meg; elkerülhetőnek, illetve egyenesen elkerülendőnek tartják a háborút az interdependens világban, ahol mindenkinek a gazdasági érdekeit sérti, ha pusztító konfliktus robban ki. Ennél továbbmenve a liberálisok egyenesen pozitív összegű játszmák lehetőségével is számolnak, még a biztonság keresésével összefüggésben is. Itt találunk a realizmushoz képes fontos eltéréseket esetükben. Egy sérülékeny világban, a kölcsönös függőségek hálójában az államok érdekeltnek lehetnek a kooperatív fenyegetéscsökkentésben, vagyis az államokra – akár egyetlen államra, államok egy csoportjára vagy a világ összes államára – nézve jelentkező fenyegetések elleni közös fellépésben. Mindenki nyerhet azáltal, ha az ilyen jellegű együttműködés megvalósul. Ez az együttműködés azonban lehet tökéletlen. A potyautas jelenséggel például a liberális elméletek is számolnak. A harmonikus együttműködés közegében is elképzelhető, hogy lesz egy-egy állam, amely a kooperációból származó relatív előnyöket is felméri, és nem elégszik meg önmagában azzal, hogy nyereséget könyvelhet el. Ha megteheti, elképzelhető, hogy „csal”, és a fenyegetések elleni közös fellépésből nem arányos módon veszi ki a részét, vagy éppen nem tesz semmit, ha a többiek úgyis megteszik, amit kell. Azáltal, hogy erőfeszítést spórol meg, relatív előnyhöz jut: olcsóbban jut hozzá az együttműködés miatt létrejövő és mindenki számára, így neki is kedvező eredményhez.

Konstruktivizmus

A konstruktivizmus eredendően nem a racionalitás talajáról indul ki, és eltér a realista-liberális, ma is *mainstream* megközelítésektől abban is, hogy nem is nevezhető igazán koherens elméletnek, sokkal inkább a létező irányokat egészíti ki módszertanával. A konstruktivizmus nem törekszik a nemzetközi kapcsolatok jelenségeinek univerzális magyarázatára, mint a *mainstream* elméletek, inkább eszköztárat, szemléletet ad azok értelmezéséhez. Anne-Marie Slaughter a konstruktivizmust találóan ontológiának (SLAUGHTER 2011) nevezi, amely jellemzés jól mutatja a konstruktivizmus gondolati világát és a mérhető közgazdaság-tudományi eszközök alkalmazási korlátain túl a filozófia világába történő átlépést.

A konstruktivizmus nem megcáfolja a többi elméletet, hanem kiegészíti azokat a nem mérhető elemek figyelembevételével és a nem materiális, törvényszerű, azaz nem racionális jelenségek beemelésével a vizsgálatokba. A materiális világ a konstruktivisták szerint adottság, a nemzetközi kapcsolatokat az mozgatja, hogy a szereplői ezeket az adottságokat mind maguk, mind a többi szereplő szempontjából hogyan értelmezik. A tények így nem objektív módon léteznek, függetlenül az aktoroktól, hanem a nemzetközi szereplők társadalmának szűrőjén keresztül szubjektíven értelmezve. Ezt nevezik interszubjektív valóságnak a szociálkonstruktivista megközelítésben (WENDT 1995). Az ontológia lehetőséget biztosít olyan kérdések elemzésére is, hogy miért léteznek tartós szövetségesek, mit jelent a barát, ellenség, mi az, hogy identitás, mi a szerepe a hiedelmeknek, történelemnek, a közös múltnak. Végso soron mi a jelentősége az értékeknek és érdekeknek – amelyekről más elméleti iskolák is gyakran beszélnek –, és ezek hogyan alakulnak ki, valamint hogyan változnak.

A lehetőségek köre a konstruktivisták szerint valójában tágabb, mint hogy csupán negatív, zéró, közömbös vagy pozitív összegű játszmákkal számoljunk. Az államok (pontosabban a vezetőik) ugyanis nem mindig tudják, hogy milyen összegű játszmát játszanak pontosan. Ez nem is feltétlenül ismerhető meg. Így aztán lehetséges, hogy az érintettek teljesen félreértik vagy félreismerik a helyzetet ezen a téren, vagy hogy egyoldalúan szemlélik azt, különösen, ami a másik fél hozadékát illeti. Éppenséggel még a saját hozadékok megítélése is tévesnek bizonyulhat.

Ahogy említettem, a konstruktivizmus inkább módszertan és nem egységes elméleti irányzat. A különböző megközelítések közül a „tradicionális” konstruktivizmus mellett annak kritikai megközelítése is dominánssá vált mára. A kettő közötti különbségtétel abban gyökerezik, hogy miként közelítik meg a nemzetközi kapcsolatokat szereplőit és azok interakcióit. A hagyományos konstruktivizmus a hangsúlyt az interszubjektív struktúrákra és az identitások formálódására helyezi. Ezen irányzat szerint a nemzetközi rendszer szereplői – legyenek azok államok, nemzetközi szervezetek vagy más entitások – identitása és érdekei a kölcsönös interakciók és a társadalmi diskurzusok révén alakulnak ki és változnak. A hagyományos konstruktivisták inkább elfogadják a *mainstream* elméletek alapvető struktúráit, de hozzáteszik, hogy ezeket a struktúrákat az aktorok közötti szociális interakciók formálják és újraértelmezik (ADLER 1997).

Ezzel szemben a kritikai konstruktivizmus a nemzetközi kapcsolatok mélyebb, normatív és hatalmi dinamikáit vizsgálja. A kritikai konstruktivisták nemcsak az identitás és az érdekek formálódásával foglalkoznak, hanem azzal is, hogyan jönnek létre, és hogyan tartják fenn a hatalmi struktúrák ezeket az identitásokat és érdekeket.

Ez az irányzat megkérdőjelezi a *mainstream* elméleteket azáltal, hogy rámutat a társadalmi konstrukciók mögötti hatalmi aszimmetriákra és (elnyomó) struktúrákra (HOPF 1998). A kritikai konstruktivisták szerint fontos felismerni, hogy a nemzetközi kapcsolatok nem csupán a kölcsönös érdekek és identitások mentén szerveződnek, hanem ezek az identitások és érdekek maguk is a hatalmi viszonyok termékei.

Mindkét irányzat egyaránt elismeri a szociális és interszubjektív elemek fontosságát a nemzetközi kapcsolatokban, azonban míg a hagyományos konstruktivizmus inkább deskriptív és elemző módszertant alkalmaz, addig a kritikai konstruktivizmus normatív (REUS-SMIT 2005). A kritikai konstruktivizmus arra ösztönöz, hogy ne csak megértsük, hanem aktívan formáljuk is a nemzetközi rendszert.

Világrend-értelmezések

Ahogy fentebb említettem, a nemzetközi kapcsolatok elméletének fejlődéséhez hozzájárult, hogy a nagy iskolák egymás megállapításaira reagálva folyamatosan vitában álltak egymással. Szakmai-elméleti körökben elfogadott, hogy három nagy vitáról beszélünk.⁹ Negyedik nagy vitaként tekinthetünk a szemünk előtt kialakuló világrend-értelmezések összetettségére. Vagyis hogy képes-e fennmaradni a nemzetközi kölcsönös függőség rendszerében a liberális világrend, vagy az új realizmus korszaka következik be, amely bizonytalanabb, többszereplős és az önségély szerepe jelentősen növekszik.

A liberálisok szerint (DUNNE 2005) a rend egyik legfontosabb jellemzője, hogy a fejlődés összekapcsolódott a modernitással, a kapitalista gazdasági fejlődéssel.¹⁰ Ugyanakkor a világrend működése annál bonyolultabb, hogy a politikai közbeszédben leegyszerűsítő liberális-illiberális szembenállásra lehessen szűkíteni, még akkor is, ha ez könnyebb lenne, és valóban a hidegháborús bipolaritás „letisztult” értelmezési keretét hozhatná vissza. A dichotóm logika a 20. század sajátja volt, és az Egyesült

⁹ A viták időrendbeli sorrendje: (1) klasszikus vita: a realista kritika karakteres megjelenése az idealizmussal szemben; (2) a neoizmus *mainstream* vita: a neorealizmus és a neoliberalizmus elméleti küzdelme; (3) racionalizmus vita: a racionalista elméletek és a kritikai megközelítések (konstruktivista ontológia) egymásnak feszülése (lásd bővebben BAYLIS 2020; RADA 2007).

¹⁰ A folyamatos és gyorsuló emberi fejlődés nagyon meggyőző bizonyítéka, hogy az elmúlt harminc évben a mélyszegénységben élők aránya (miközben elképesztően növekedett a világ lakosainak száma) minden egyes évben 1%-kal csökkent. Könnyű kiszámítani, hogy ez több mint 30 százalékpontos csökkenés. Lásd például a Center for Economic and Policy Research összeállítását: <https://cepr.shorthandstories.com/history-poverty/>

Államok által vezetett poszthidegháborús liberális világrend éppen ezt a szembenállást értelmező és az elméletekben is jelen lévő karakterisztikát haladta meg. Nem véletlen, hogy ezt a jelenséget tudományos körben megfogalmazó Fukuyama és a történelem vége teóriája hihetetlen sebességgel lett népszerű globális szakmai körökben, és nem véletlen, hogy pont ez az elméleti megállapítás vagy pontosabban allegória az, amit a lehető legtöbben és legélesebben kritizáltak azóta még liberális körökben is. Az emberi gondolkodás történetében visszatérő motívum, hogy a valóságot ellentétpárok segítségével próbáljuk leírni (LEVINE 2006), és a múlt század történelmi eseményei is ezen ellentétpárok létezésének érvényességét látszottak igazolni.¹¹ Ha jobban belegondolunk, ezt a leegyszerűsítést és a nemzetközi kapcsolatok „normális” menetére jobban hasonlító megközelítést hozza vissza a bideni „demokráciák világa” (RADA–STEPPER 2023), amely Washingtonban kialakított kritériumok alapján liberális demokráciákra és illiberális autoriter rendszerekre osztja a világot.

A liberális világrend kivétel (KAGAN 2022a) – csak, ha a fenti példákat nézzük, akkor is 32 éve létezik –, amely azért jöhetett létre, és maradhatott fenn ilyen sokáig, mert az Egyesült Államok megkérdőjelezhetetlen és kihívóktól mentes materiálisan is értelmezhető hatalmán nyugodott. Ez a materiális hatalmi bázis relatíve lehet, hogy csökkent, de a liberális rend ennél is fontosabb pillére nem kézzelfogható, mégis annak jelentősége napjainkban sem csökkent. Az Egyesült Államokat az tartja továbbra is a liberális rend középpontjában, hogy a rend tagjai, de tulajdonképpen még a rend kritikusai is többen profitálnak annak működéséből, mint amennyit annak fenntartására áldoznak. Ha pedig a lehetőségköltségeket nézzük, összehasonlíthatatlanul magasabb lenne a költsége annak, ha minden egyes országnak saját magának, egyedül kellene fenntartania a biztonsághoz szükséges állapotot a konfliktusokat enyhítő nemzetközi intézmények nélkül a nemzetközi kapcsolatok minden egyes területén (azaz nem csak a katonai dimenzióban). Ezzel függ össze az a narratíva, hogy az Egyesült Államok vezette „észak-atlanti dizájncenterben” megalkotott elvek, normák, intézmények továbbra is vonzóak lesznek addig a pontig, amíg azt az Egyesült Államok (és a Nyugat) hitelesen tudja képviselni. Ha ez a hitelesség csökken, például a rendszer hibáit aránytalanul, önös érdekekből felnagyító, egyébként valós kérdéseket feszegető – tévesen liberális vagy konzervatív címkével ellátott – mozgalmak miatt, mint a Black Lives Matter vagy a másik oldalon a Make America Great Again, azon nemcsak az Egyesült Államok, hanem a liberális világrend is veszít.

¹¹ Az I. világháború és a liberális, valamint a 19. századi hatalmi egyensúlyi politikára épülő világrend szembenállása; a II. világháború és a demokráciák, valamint a fasiszta totális diktatúrák harca, vagy az említett hidegháború és a liberális demokráciák, valamint a kommunizmus küzdelme.

Viszont – és ebben a tekintetben a kritikák helyesek – a liberális rend hitelessége csak akkor teremthet fenntartható ökoszisztémát, ha a szuperhatalom is betartja a szabályokat és saját katonai és gazdasági erejét nem alkalmazza a gyengébb tagokkal szemben érdekütközések esetén. Nem véletlen, hogy a „liberális világrend” válságával kapcsolatban akkor erősödtek fel a hangok, amikor az Egyesült Államok megsértette ezt a fentebbi elvet.¹² Az iraki háború egyfajta szinonimájává vált a hatalommal való visszaélésnek és a nemzetközi jog megsértésének. Az Egyesült Államok valóban számtalanszor megszegte „liberális ígérését” és a joguralom nemzetközi szintű elvét, de ez akkor sem ad igazat az orosz propagandának sajnálatosan bedőlő érveknek, hogy Oroszország Ukrajna megtámadásával semmivel sem követett el nagyobb bűnt. Oroszország kizárólag önös és a vezetése által tévesen megvalósíthatónak tartott nagyhatalmi ambíciói által vezérelve döntött, addig az Egyesült Államok – szintén tévesen, köszönhetően a vezetői messianisztikus küldetésudatának – célja nem Irak elfoglalása volt, hanem a liberális rend testén keletkezett „fertőző elváltozás” radikális visszafordítása, mielőtt az tovább terjedhetne.

A liberális világrend *szürrealitása*, hogy kisebb hatalommal rendelkező államok nem az Egyesült Államok túlhatalmától tartanak leginkább, és nem is Washington túlkapásai aggasztják őket leginkább, hanem az tölti el őket félelemmel, hogy mit tartogatna a „posztamerikai” világ. A hidegháborút követő liberális eufóriában rendszerszinten nem merült fel kérdésként, hogy az Egyesült Államok képes-e a rendet valóban bővíteni és stabilan fenntartani, azonban az elmúlt évtizedekben az egymást egyre gyorsabban követő kihívások miatt az is a figyelem középpontjába került, hogy a világ vezető szuperhatalma meddig és hogyan képes hatalmát a „liberális világrend” működtetésére hatékonyan használni (KAGAN 2022b).

A liberális, intézményi megközelítés értelmében a világrend akkor hatékony és sikeres, ha a liberális demokráciákra építve képes megszervezni a nemzetközi kapcsolatokat, rugalmas a reformokra – azaz belefér mind a külső, mind a belső kritika –, és képes megújulni. Ennek alapja, hogy a világrend elsődlegesen fenntartja és megerősíti a liberális demokráciák biztonságát, kezeli a sebezhetőségüket és megőrzi az állampolgáraik számára a megszokott életkörülményeket (IKENBERRY 2020: 6). A liberális megközelítés egyik legvitatottabb eleme, hogy hogyan viszonyul a rend a kritikusaihoz: toleránsan igyekszik megérteni az egyéni érdekeket, és a rend rugalmasságának keretei között helyet ad nem liberális demokráciáknak is, vagy az eltéréseket veszélyforrásként kezeli,

¹² Még ha a rend megsértése éppenséggel az Egyesült Államok realista érdekeit is szolgálja. Lásd ezzel kapcsolatban Hal Brands egyik legújabb elemzését (BRANDS 2024).

és a homogenizáció irányába tesz lépéseket. Mindezt azért érdemes tisztázni, mert a liberális internacionalizmus – ahogyan több liberális szerző vagy realista kritikus is említi (MEARSHEIMER 2018) – azért válhatott rendteremtő erővé, mert együtt is képes volt létezni olyan szintén befolyásos folyamatokkal és erőkkal a 20. században, mint a nacionalizmus, az imperializmus, a hatalmi egyansúly, a kapitalizmus, a globalizáció vagy a kommunizmus (IKENBERRY 2020: 8).

A „liberális rend” sikere abban állt, hogy nem elnyomta a nemzetállami érdekeket, hanem a nemzetközi szintén segített megvalósítani a részes szereplők gazdasági és társadalmi céljait. Ha ez a funkció gyengül, vagy egyes szereplők a rendet inkább gátnak tekintik a belpolitikai célok megvalósítása szempontjából, akkor nem meglepő, hogy megerősödnek a kritikai hangok. A nemzetközi rendszer maga nem képes vezetőket választani, az országon belül lezajló folyamatok maradnak meghatározók a nemzetállami érdekek konstrukciója terén. Általánosan elfogadott tétel, hogy például a biztonságiasítás folyamata során kulcsszerepe van a nemzetállami kormányoknak (MARTON et al. 2015). A rendszer nem is képes belpolitikai változásokat kikényszeríteni. A liberális tradicionális elképzelés szerint a „liberális világrend” eredendően egy biztonsági közösség volt, de a globális táguulása során egyre inkább gazdasági karakterjegyeket vett fel (IKENBERRY 2020: 11).

A „liberális világrend” történelmi kivétel (KAGAN 2022b: 9) – egy *bug* a nemzetközi rendszer klasszikus realista logikájában –, amely annak ellenére, hogy nem vált univerzálissá, mégis képes volt megakadályozni, hogy 1945 után nagyhatalmi háborúk törjenek ki. Viszont ellentmondás, hogy a liberális világrendet realista tervek, megfontolások és hatalmi eszközök segítségével hozta létre az Egyesült Államok. A rend tartósságát az adta, hogy a rend stabil követői liberálisan értelmezték a világot (KAGAN 2022a: 48). Ez a rend biztosítékot jelentett az új szereplők számára is, hogy a katonai-hatalmi ambícióikról lemondva – már ha egyáltalán léteztek ezek – gazdasági előnyök járnak nekik, és a náluk erősebb hatalmak sem élnek vissza például katonai erejükkel. Önkéntes alapon lehetett szorosabban kapcsolódni a „liberális világrendhez” például a NATO- vagy EU-csatlakozásokon keresztül, ami már világosan feltételes volt. Az önként csatlakozni vágyók vállalták az elveket, szuverenitásuk egy részéről önként mondtak le, és a biztonságért (katonai és gazdasági) cserébe demokratizálni kellett a politikájukat és a társadalmukat, valamint piaci alapokra helyezni gazdaságukat.

Mindezeneken felül vitathatatlanul léteznek olyan területek, amelyek tekintetében nem is képzelhető el a kihívások kezelése globális összefogás nélkül, ezeket a neoliberais szakirodalom kölcsönös függőségnek nevezi: mint a klímaváltozás és logikusan ebből következően az Északi-sarkvidék helyzete.

Az északi-sarkvidéki kérdésspecifikus biztonsági komplexum geopolitikája és az elméletek

A fentebb részletesen és történeti kitekintéssel bemutatott *mainstream* iskolák mindegyike alkalmas arra, hogy az északi-sarkvidéki problémakört elemezzük elméleti szinten. A realizmus elsősorban a geopolitikai és hatalmpolitikai elemeket hangsúlyozza (STEINVEG 2022; NICK PAY – CALVO 2020), a liberalizmus a globális kihívásokat és az együttműködés szükségességét, míg a konstruktivizmus egyfajta új módszertant adva – tulajdonképpen a többi elméletet is magába foglalva – a normákat, hiedelmeket beemelve az elemzési keretbe igyekszik magyarázatot adni az északi-sarkvidéki összetett problémakörben. Ez utóbbi véleményünk szerint hasznos, hogy a hatalmpolitikát értelmezve, de az intézményes együttműködés lehetőségét sem kizárva, az Északi-sarkvidéket egy sajátos, egyedi biztonsági komplexumként értelmezzük. A helyzet különlegessége, hogy egymással egyes esetekben ellentétes érdekek jelennek meg különböző kérdések tekintetében, mint például a hatalmi-geopolitikai pozíciók megőrzése (BRUTSCHIN–SCHUBERT 2016) és a klímaváltozás-kereskedelem (BINACHON 2021) komplexumainak metszetei. Éppen ezért az Északi-sarkvidéket érdemes kérdésspecifikus szuperkomplexumként értelmezni. Ebben az alfejezetben ennek a megközelítésnek a magyarázatához az Északi-sarkkal kapcsolatos speciális realista és liberális megközelítések áttekintése is szükséges, hiszen egyértelműen látszik, hogy az Északi-sarkvidék esetében egyszerre igazak a racionalista elméletek megállapításai, miközben nem feltétlenül helyesek a globálisan általános alapvetések. Az Északi-sarkvidék összetettsége miatt a különböző iskolák mindegyike értékes bepillantást ad egy-egy nézőpontból a legfontosabbnak és prioritásnak ítélt kihívás megértésébe (DAVIS 2011; WEGGE 2011), így a (neo)realizmus a versengés tulajdonságait emeli ki, a (neo)liberalizmus az intézmények szükségességét.

Az 1990-es évek elején a konstruktivista logika még nagyon marginális szerepet játszott a nemzetközi kapcsolatok elméletében, ma viszont már minden kétséget kizáróan vezető gondolkodásmódnak és módszertannak számít. A konstruktivizmus, mint ahogy a neve is mutatja, egy új elmélet megépítésére törekszik, elméleti gyökerei egyrészt a neorealista és neoliberalis, másrészt a kritikai elméletbe nyúlnak. A szakirodalom tanúsága szerint sokan úgy vélik, hogy a konstruktivizmus nem elmélet, hanem egy eszköz, amely segítségével a valóság mélyebb megértése is lehetővé válik (GUZZINI–LEANDER 2006: 52).

A konstruktivista felfogást követő kutatók szerint a neorealista és neoliberalis elméletek dogmatikusan leszűkítették a gondolkodási kereteiket, mivel úgy vélték, hogy

az államok viselkedése alapvetően materiális motivációk által befolyásolt. Az 1980-as évek közepétől azonban egyre több kutató kérdőjelezte ezt meg. A kritika nem egy létező, koherens, új elméleti iskola képviselői felől érkezett, hanem egyes neoliberais, esetleg neorealista gyökerű gondolkodók szociológiai és kritikai elméleti elemeket kezdtek beépíteni magyarázataikba. Az alapkérdést számukra az jelentette, hogy hogyan konceptualizálhatjuk a nemzetközi rendszer struktúráját vagy a rendezőelvéit. Egyre inkább azt hangoztatták, hogy a nemzetközi rendszer struktúrája nemcsak befolyásolja, hanem (újra)konstruálja az államok érdekeit, viselkedését. Az évek során fokozatosan alakult ki egy konstruktivista beállítottságú elméleti orientáció és egy konstruktivista szókincs, de ennek ellenére nem lehet egy koherens elmületről beszélni. A konstruktivista kibővített gondolati keret rávilágít a neorealizmus és a neoliberalizmus korlátaira. A hidegháború vége és a bipoláris világ átalakulása intellektuális teret engedett az új elméleti irányzatoknak, és a konstruktivista kritikának is. A kritikai, szociológiai megközelítés azt eredményezte, hogy a nemzetközi kapcsolatokat magyarázata során egyre többen fogadták el a normák és az identitás meghatározó mivoltát az államok külpolitikájában.

A legfontosabb újítás a konstruktivista elméleti gondolkodásban, hogy a konstruktivisták az ideákat mint a nemzetközi rendszer struktúráját is alakító tényezőket vizsgálják. Az ideák és a materiális erők között erős kapcsolat áll fenn, mert a nemzetközi rendszer szereplői előzetesen alkotnak egy képet a nemzetközi rendszerről, amely kép alapvetően meghatározott a szereplő ideológiája vagy az általa elfogadott normák által. A szereplők tudása befolyásolja, hogy miként magyarázzák a valóságot. Vagyis a valóságban megjelenő problémák „konstruált társadalmi tények” (ADLER 2006: 102–103). A nemzetközi rendszer normatív struktúrája a konstruktivista felfogás szerint kialakítja a nemzetközi rendszer szereplőinek az identitását, amely alapján az az érdekeit meghatározza. A társadalmi tények, mint az államok szuverenitása, vagy az emberi jogok csupán azért léteznek, mert az emberek így egyeztek meg, azaz nem természetüktől fogva adóttak. Ezek a társadalmi tények befolyásolják a szereplők cselekedeteit. Ezért a hatalom nem csupán egy adottság, hanem a szereplők érdekeinek és identitásának a terméke (ADLER 2006: 102).

A konstruktivizmussal mutatnak rokonságot, és a módszertani irányzatba illeszkednek Barry Buzan és munkatársainak kutatásai,¹³ amelyek az 1990-es évek kezdetétől a nemzetközi rendszer és az államok „viselkedése” tekintetében igyekeztek

¹³ Lásd például: BUZAN 1991; BUZAN et al. 1998; BUZAN et al. 2000; BUZAN et al. 2003. Szintén lásd a buzani logika alkalmazásáról a magyar szakirodalomban: RADA 2007a; RADA 2007b; RADA 2008; RADA 2019; NYILAS 2023.

a magyarázatokat interszubjektív és dimenziók szerint rendezett formában újra-gondolni. Ezek közül a kutatási irányok közül kiemelkedik a regionális biztonsági komplexumok elmélete, amely jelen fejezet szerzője és kutatótársai¹⁴ kezdeményezésére a magyar szakirodalomba is bekerült. Ez utóbbi munka egyben azt is kiemelte, hogy a biztonsági komplexumok nemcsak regionálisan, hanem kérdésspecifikusan is jelen lehetnek a nemzetközi kapcsolatokban. Mindkettő – azaz a regionális és a kérdés-specifikus – biztonsági komplexumokra fókuszáló megközelítés kiemelkedően hasznos az Északi-sarkvidék problémakörének megértéséhez is.

A fentebb említett hazai kutatás során is felmerült a dilemma, hogy a hagyományos regionális biztonsági komplexumok elméleti kerete szűk és nem is teljesen alkalmazható ez esetben, ezért feltételezhető, hogy az Északi-sarkvidék is geopolitikai „problémán” kívül rendelkezik számos olyan attribútummal, amely alapján kijelenthető, hogy az inkább kérdésspecifikus (például kereskedelem, energia, nyersanyagok, klímaváltozás), mint pusztán regionális biztonsági komplexum. Azaz a regionális karakter valóban megjelenik, de a különbözőféleképpen értelmezett kihívások, a számos szereplő és az azokra adott válaszok tekintetében nem csak a geopolitikai karakter dominál. Egyes kérdések egymásra hatnak – például klímaváltozás és kereskedelem –, szorosan összefüggenek, és kérdésspecifikus biztonsági szuperkomplexumokká válnak (MARTON et al. 2015), amelyek folyamatosan változnak is.

Az eredeti regionális biztonsági komplexum elméletét (*regional security complex theory*) Barry Buzan és Ole Waever fejtették ki 2003-ban megjelent könyvükben (BUZAN et al. 2003). Buzan és Waever úgy érveltek, hogy a nemzetközi szereplőkkel szemben megjelenő kihívások biztonságiasítása során¹⁵ érdemes a regionális perspektíva bevonni az elemzési keretbe. Az eredeti elmélet erőteljesen a katonai dimenzió logikájára koncentrált, és a „kemény hatalmat” helyezte a középpontba.¹⁶ A modellel kapcsolatban érdemes elfogadni és továbbvinni a gondolatot, hogy a biztonsági felfogásunknak mindenképpen van regionális karaktere. Minden kihívás, minden szektorban,¹⁷ ha egy régióban jelenik meg, annak hatásait jobban lehet érezni a szomszédságban, illetve globális problémák esetében is a regionális biztonsági percepciók konvergálnak, azaz a biztonságiasítási folyamat egy régió országaiban korrelál. Már Buzan és Waever is megjegyzi, hogy azok az országok, amelyek ugyanabban a földrajzi (politikai) régióban

¹⁴ Lásd az előző lábjegyzetet, valamint RADA–RADA 2007; RADA–RADA 2008; RADA et al. 2023.

¹⁵ Azaz a leg súlyosabb kihívások prioritási sorrendbe állításának folyamatában.

¹⁶ Lásd Buzan korábbi biztonsági szektorokról szóló elméletét. (BUZAN 1991; BUZAN et al. 1998; BUZAN et al. 2000; BUZAN et al. 2003.)

¹⁷ Lásd megint csak BUZAN 1991.

helyezkednek el, és nincsenek közvetlen globális érdekeik (a tágabb – például EU vagy NATO – szövetségi rendszerben artikulálódó érdekek nem tekinthetők közvetlennek), vagy valós és mérhető globális erőketitési képességük, azok hasonlóan gondolkodnak a külpolitikai kihívások hatásáról és általában a külpolitikáról. A regionális biztonsági komplexumok természetükből fakadóan elméleti konstrukciók, de rámutatnak, hogy a biztonság értelmezése szubjektív a regionálisan értelmezett valóság alapján. Ez a valóság különleges az Északi-sarkvidék tekintetében.

Ezeknek a kérdésspecifikus komplexumoknak az azonosítása a politika feladata, amelyek egyben hasznos eszközei is az együttműködés elemzésének. Azaz azonosítani kell és meg kell érteni azokat a kérdéseket, amelyek a számos esetben széthúzó regionális politikai érdekek ellenére összekötik a régió országait. Ezek a kérdések pedig – nem fontossági sorrendben: a klímaváltozás; a globális kormányzás; a nagyhatalmi politika; a NATO és Oroszország viszonya; a nemzetközi jog és szervezetek; vagy a nyersanyagok kérdése.

A nemzetközi rendszer anarchikus jellegével tulajdonképpen egyik nagyobb elméleti megközelítés sem vitatkozik, a realizmus viszont annak központi szerepet ad. A (globális) kényszerítő erő hiánya miatt a reálpolitika szabályai a „messzi Északon” sem különböznek, és az államok – különösen a térségben érintett szereplők nem képesek menekülni a geopolitika csapdájából, és a kapcsolataikat a versengés és a hatalom mérhető dimenzióiban létező konfliktus uralja. Ebből a nézőpontból nem is az Északi-sarkvidéki Tanács, hanem a földrajzilag az északi sarkkörön túl területtel rendelkező államok érdekei befolyásolják a terület jövőjét. Ugyan ha a fizikai határokat, szárazföldi területet nézzük, Oroszország dominanciája szembeütő, de ha a globális hatalompolitikának lencséjén keresztül figyelembe vesszük, hogy minden másik érintett ország (Egyesült Államok, Kanada, Dánia, Norvégia és Izland is) a NATO tagja, akár egyfajta új hidegháborúként is értelmezhetnénk a jövő forgatókönyvét, főleg a 2022 óta jellemző nemzetközi politikai klímát figyelembe véve. A hatalom mérhető elemeihez szorosan hozzákapcsolódik a nyersanyagok kitermelése feletti kontroll képessége, és az olvadó jégtagaró éppen ezen a területen erősíti fel várhatóan a versengést és a konfliktus kirobbanásának lehetőségét. Ebből a szempontból a stratégiai kereskedelmi útvonalak kontrollja szintén a hatalom forrása.

Egy lehetséges forgatókönyv realista szemüvegen keresztül vizsgálva Oroszország és a NATO hidegháborús jellegű szembenállása, amelyben az Északi-sarkvidék újra ütközőterület, és a hatalmi képességek kiegyensúlyozottak. Ez utóbbi nézőpont hívja fel a figyelmet – a fentebb részletesen tárgyalt regionális komplexum megközelítés helyességére – arra, hogy az Északi-sarkvidéken helyesnek vélt elméleti magyarázat

bizonyosan megbicsaklik, ha kilépünk a térségből: a NATO és Oroszország semmi esetre sem egyenrangú fél, csak ha globálisan más tényezőket – például egy nem csak látszat kínai szövetséget – is bevonunk az egyenletbe. Ugyanakkor a realista elemzést és a geopolitika „törvényeit” mégsem lehet figyelmen kívül hagyni, mert az átalakuló földrajzi környezet és a nem világosan kijelölt tengeri határok¹⁸ miatt egy versengésből valóban nyílt konfliktussá váló helyzet kiobbantója a valós vagy vélt reálpolitikai érdekek ütközése lehet, és egy ilyen konfliktusban minden bizonnyal dominálnának a realista reflexek.¹⁹ Ha Ukrajna fegyveres megtámadása nem lenne elegendő bizonyíték, az északi-sarki orosz agresszív fellépés önmagában igazolásnak tűnhet a realista nézőpont helyességére. Oroszország fokozódó katonai jelenléte, az északi flotta fejlesztése, a hadgyakorlatok gyakoriságának növekedése és a tengerfenéki területi követelések²⁰ mind ezt bizonyítják. A realista logika szerint pedig az egyre agresszívebb orosz lépések erős válaszokat generálnak a többi szereplő – elsősorban az Egyesült Államok – részéről, ami eskalálja a konfliktust.

A már említett Északi-sarkvidéki Tanács és a hit abban, hogy az intézményen keresztül kontrollálni lehet a regionális versengést, ami így nem vezet nyílt konfliktushoz, a liberális megközelítés központi megállapítása (NABOK 2022). A tanács lehetőséget jelent, hogy a részes államok kidolgozzák az erőforrások közös menedzsmentjét, együttműködjenek a klímaváltozás lassítása terén, és a tudományos kutatások tekintetében se versengjenek.

A liberális kritika szerint a realisták – mint általában is – elhanyagolják azt a tényt, hogy az északi sarkkörön túli országoknak igenis vannak közös érdekeik, és osztoznak nemzetközi normákon, amelyek mind azt szolgálják, hogy az északi-sarkvidéki ökoszisztéma ne omoljon össze. Mindez pedig alapja lehet egy szorosabb és hosszú távú együttműködésnek még akkor is, ha a rendelkezésre álló erőforrások, amelyekért a versengés zajlik, korlátozottak. Az általános neoliberális nézőpont a kölcsönös függőségek (KEOHANE–NYE 1977) létezése miatt hisz abban, hogy a térségben is igaz az a megállapítás, amely szerint az államok képesek felismerni, hogy egymás nélkül és együttműködés nélkül a saját érdekeik is sérülnek, és nem képesek önállóan elérni

¹⁸ Lásd Csatlós Erzsébet fejezetét.

¹⁹ Ha nem is minden realista szerző figyelmét keltette fel közvetlenül az Északi-sarkvidék, Kristina Spohr (SPOHR 2016) átfogóan foglalkozik az Északi-sarkvidékkel realista szemszögből. Úgy érvel, hogy a nyersanyagokért folyó verseny azzal párhuzamosan erősödik, hogy azok kitermelhetősége valósággá válik a klímaváltozás miatt. Ez véleménye szerint nemcsak hagyományos nagyhatalmi konfliktus formáját fogja ölteni, hanem önérdékkövető magatartás és erőteljes lobbierő között a nemzetközi szervezetekben és a nemzetközi jogalkotásban is hangsúlyos jelleget fog kapni.

²⁰ Lásd Padányi József, Csatlós Erzsébet és Ilyás György fejezeit.

a céljaikat. A fejezetben korábban említett globális kormányzás elvei is itt jelennek meg az Északi-sarkvidék vonatkozásában. Mindezt erősíti, hogy a nemzetközi jogban (HAJNAL 2022) kötőerővel rendelkező olyan megállapodások is életben vannak, mint a korlátlan halászatot és több más kérdést is szabályozó Ilulissat deklaráció.²¹

Be kell viszont látni, hogy a nemzetközi jog és az intézményekre támaszkodó együttműködés és a hit, hogy működőképes lehet a rendszer, regionálisan még nem állta ki a változó világrend próbáját. Sem Kína potenciális jelenléte, mint „Északi-sarkvidék közeli állam”, sem pedig a megváltozott világpolitikai állapot az ukrajnai háború következtében nem könnyíti meg a helyzetet. A klímaváltozás miatt hosszabban – mind időben, mind fizikailag – járható tengeri kereskedelmi utak miatt a játszmák újra-árazódnak, és a tétek is növekedhetnek, aminek a világos jelzése az olyan projektek, mint a kínai északi-sarkvidéki selyemút ötlete.²² Éppen ezért a liberális nézőpontból készült elemzések (SKRIBA–SAPOGOVA 2022) azt emelik ki, hogy a jogi és intézményes együttműködés olyan regionálisan működő rezsimeket képesek kialakítani, amelyek akkor is szabályozni tudják regionálisan a jelen lévő szereplők viselkedését, ha máshol vagy globálisan nincs ilyen szoros együttműködés a szereplők között. Mindez különösen fontos lesz globálisan, hogy a „közlegelők tragédiáját” (YOUNG 2013) elkerülve az Északi-sarkvidék ne váljon a nagyhatalmi versengés áldozatává és szabadpiaci prédává. Saját és véleményünk szerint helytálló megjegyzés itt, hogy az Északi-sarkvidék tankönyvbe illő esettanulmánya lehet a neoliberais megközelítés helyességének. Egyértelmű, hogy globálisan és regionálisan is olyan kihívások jelennek meg – mint a klímaváltozás, a szűkösen rendelkezésre álló nyersanyagok kontrollja vagy a környezetszennyezés –, amelyek kezelése egyértelműen minden részes (és nem részes) állam közös érdeke. Azaz ha mégis a versengés fog dominálni, akkor az általában is gyengíti a liberális-intézményi érvek erejét.

Konstruktivista szempontból a fentebb elemzett regionális, de még inkább kérdésspecifikus biztonsági komplexumok jelenléte jellemzi az Északi-sarkvidéket. A különböző kérdésspecifikus komplexumok pedig egy nagyobb szuperkomplexumot képeznek. A szakirodalomban és az elemzésekben a következő komplexumok jelennek meg gyakran, és együtt – miközben a jellegük és a megoldási javaslatok akár ellentmondanak egymásnak – alakítják az Északi-sarkvidék politikai egyenletét. Realista szempontból a nyersanyagok feletti kontroll és azok kitermelésének képessége

²¹ A deklarációt számtalan kritika érte, először is, mert az eredeti megállapodásnak nem volt részese Svédország, Finnország és Izland sem, majd pedig az, hogy a térségben újonnan ambíciókkal rendelkező Kína jelenlétét nem képes szabályozni (DODDS 2013; RAHBK–CLEMMENSEN – THOMASEN 2018).

²² Lásd Zoltai Alexandra fejezetét.

áll központi kérdésként, amellyel összekapcsolódik a katonai jelenlét fokozódása és a területi igények és követelések kérdései. Liberális szempontból viszont a klímaváltozás, a jégapka olvadása miatt megváltozó környezet (BINACHON 2021) és annak hatása a globális környezetre, a kereskedelemre alkotnak biztonsági komplexumot. Azaz konstruktivista szempontból nincsen a politikai szereplőktől független valóság, az Északi-sarkvidék jövője is attól fog függeni, és azok a forгатatókönyvek fognak megvalósulni, amelyekben az érintett szereplők jobban hisznek. Ha a kérdésspecifikus biztonsági komplexumok közül a versengést, zéró összegű játékot feltételező, geopolitikai kiindulású narratíva válik elfogadottá (azaz még ha a többi kihívás létezését el is ismerik), így szuperkomplexummá, akkor a realizmus kerekedik felül. Ha a normák és intézmények képesek – kivételesen ebben a régióban – együttműködést fenntartani az egyébként akár más kérdésekben, vagy más régiókban versengő, vagy ellenséges szereplők között, akkor pedig a neoliberais kölcsönös függőségek ereje válik dominánssá a rövid távú hatalompolitikai megfontolásoknál.

Összefoglalás

A fejezetnek nem volt célja, hogy a nemzetközi kapcsolatok elméleti megközelítéseit azok teljességében bemutassa, minden elméleti irányzattal és azok kritikáival együtt.²³ A fejezet megírását az a szándék vezérelte, hogy az Északi-sarkvidékkel kapcsolatban hasznos elméleti kereteket, azaz a *mainstream* elméleteket és a konstruktivista módszertant, azok evolúcióját és legfontosabb megállapításait összegezze. Ezenfelül a fejezet kitért arra, hogy a racionalista elméletek – a realizmus és a liberalizmus –, valamint a konstruktivista ontológia és módszertan miként lehet hasznos az északi-sarkvidéki biztonsági komplexum megértéséhez és a lehetséges jövőbeli forгатatókönyvek megértéséhez. A fejezet a régiótól függetlenül is értelmezhető, mert áttekintette a legnagyobb elméleti vitákat, és kitekintett a világrenddel kapcsolatos értelmezésekre is. Ez utóbbiak hasznosak abból a szempontból is, hogy bemutatják, milyen karakterjegyekkel rendelkezik a nemzetközi rendszer a változó világrendben a különböző forгатatókönyvek tekintetében, illetve milyen feltételek mentén kénytelenek navigálni a nemzetközi kapcsolatok szereplői.

²³ Bővebben és más irányokat is bemutatva lehet olvasni kifejezetten az Északi-sarkvidékről (EXNER-PIROT 2020; NABOK 2022), például akár az „angol iskola” szemszögéből is (KOPRA 2022).

A (neo)realizmus hasznos elméleti eszköz, ha az északi-sarkvidéki politika hatalommegosztási viszonyait és a különböző állami, nemzeti érdekeket kívánjuk elemezni és megérteni a régióban. A liberális elméletek viszont jobban rávilágítanak arra, hogy az északi-sarkvidéki régióban léteznek olyan kihívások, amelyekkel minden szereplő egyszerre szembesül, és amelyek kezeléséhez elengedhetetlen az együttműködés, amelynek a legfenntarthatóbb formája a közös kormányzás és közös intézmények létrehozása, valamint a kialakított jogi és szabályozási keretek betartása. A konstruktivista logika pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy mind a hatalompolitikai karakterjegyek és motivációk, mind pedig az intézményes keretek alapvetően attól függenek, hogy a régióban jelen lévő szereplők miképpen értelmezik a „valóságot”, és milyen lépéseket hajlandók megtenni a saját maguk által értelmezett világ, lehetőségek és érdekek alapján. Ezek az érdekek viszont egy sajátos, elsősorban belső feltételektől függő világban konstruálódnak. A konstrukciók viszont egymástól nem teljesen függetlenek, és az interszubjektív valóságban regionális, kérdésspecifikus biztonsági komplexumokként határozzák meg a térségben jelen lévő államok politikáját.

A rendkívül gyors környezeti, technológiai és gazdasági változásoknak köszönhetően az egykor távoli határvidéknek számító Északi-sarkvidék a nemzetközi politikai kihívások rivaldafényébe került. A regionális kihívások pedig olyan dinamikát mutatnak, amely a régió túl globális nemzetközi viszonyokra is hatással lehet. A regionális geopolitikai, geoökonómiai, nyersanyagmenedzsment és környezetvédelmi megfontolások és a lehetséges forgatókönyvekre való felkészülés és a politikai viszonyok alakítása globális hatással is jár. Éppen ezért jelen fejezet az elméleti keretek bemutatása mellett a kötet többi fejezetének és az egyes releváns kérdések részleteinek megértéséhez is hozzá kívánt járulni.

Felhasznált irodalom

- ADLER, Emmanuel (1997): Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics. *European Journal of International Relations*, 3(3), 319–363. Online: <https://doi.org/10.1177/1354066197003003003>
- ADLER, Emmanuel (2006): Constructivism and International Relations. In CARLSNAES, Walter – RISSE, Thomas – SIMMONS, Beth A. (szerk.): *Handbook of International Relations*. London: SAGE Publications, 95–118.
- ALLISON, Graham T. (1971): *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis*. US: Harper Collins.
- BAYLIS, John et al. szerk. (2020): *The Globalization of World Politics*. Oxford: Oxford University Press.

- BINACHON, Martin (2021): Climate Change, the Arctic and I. *Icelandic E-Journal of Nordic and Mediterranean Studies*, 16(2). Online: <https://doi.org/10.33112/nm.16.2.4>
- BRANDS, Hal (2024): The Next Global War. *Foreign Affairs*, 2024. január 26. Online: www.foreignaffairs.com/united-states/next-global-war
- BRUTSCHIN, Elina – SCHUBERT, Samuel R. (2016): Icy Waters, Hot Tempers, and High Stakes: Geopolitics and Geoeconomics of the Arctic. *Energy Research and Social Science*, 16, 147–159. Online: <https://doi.org/10.1016/j.erss.2016.03.020>
- BUZAN, Barry (1991): *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post Cold War Era*. Boulder: Lynne Rienner.
- BUZAN, Barry et al. (1998): *A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner.
- BUZAN, Barry et al. (2000): *International Systems in World History*. New York: Oxford University Press.
- BUZAN, Barry et al. (2003): *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491252>
- DODDS, Klaus (2013): The Ilulissat Declaration (2008): The Arctic States, “Law of the Sea,” and Arctic Ocean. *SAIS Review of International Affairs*, 33(2), 45–55. Online: <https://doi.org/10.1353/sais.2013.0018>
- DUNNE, Tim (2005): Liberalism. In BAYLIS, John et al. (szerk.): *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Third Edition. Oxford: Oxford University Press, 185–204.
- DURFEE, Mary – JOHNSTONE, Rachael Lorna (2019): *Arctic Governance in a Changing World*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers.
- EXNER-PIROT, Heather (2020): The Arctic in International Affairs. In COATES, Ken S. – HOLROYD, Carin (szerk.): *Palgrave Handbook of Arctic Policy and Politics*. Cham: Palgrave Macmillan. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-20557-7_19
- GUZZINI, Stefano – LEANDER, Anna szerk. (2006): *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and His Critics*. UK: Routledge.
- HAJNAL Zsolt (2022): Arctic Conferences as Arenas for Power Games and Collaboration in International Relations. *The Polar Journal*. Online: [10.1080/2154896X.2022.2137086](https://doi.org/10.1080/2154896X.2022.2137086)
- HOPF, Ted (1998): The Promise of Constructivism in International Relations Theory. *International Security*, 23(1), 171–200. Online: <https://doi.org/10.1162/isec.23.1.171>
- IKENBERRY, John G. (2020): *A World Safe for Democracy*. New Haven: Yale University Press. Online: <https://doi.org/10.12987/9780300256093>
- JERVIS, Robert (1976): *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton–Oxford: Princeton University Press.
- KAGAN, Robert (2022a): *A dzsungel visszavág*. Budapest: AJTK.
- KAGAN, Robert (2022b): The Price of Hegemony. *Foreign Affairs*, (101)3, 10–18.
- KENNEDY, Paul (1989): *The Rise and Fall of Great Powers*. New York: Vintage.

- KEOHANE, Robert – NYE, Joseph S. (1977): *Power and Interdependence*. New York: Little, Brown, and Company.
- KEOHANE, Robert (1984): *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- KISSINGER, Henry (1994): *Diplomacy*. New York: Simon and Schuster.
- LEVINE, Norman (2006): *Divergent Paths: Hegel in Marxism and Engelsism*. Lexington: Lexington Books.
- KOPRA, Sanna (2022): The Arctic from the Perspective of the English School of International Relations: A Novel Research Agenda. *The Polar Journal*, (12)2, 261–280. Online: <https://doi.org/10.1080/2154896X.2022.2137088>
- MARTON Péter (2013): *A külpolitika elemzése*. Budapest: AJTK.
- MARTON Péter, RADA Péter, BALOGH István (2015): *Biztonsági tanulmányok: Új fogalmi keretek, és tanulmányok a visegrádi országok számára*. Magyarország: Antall József Tudásközpont.
- MEARSHEIMER, John J. (2001): *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W. Norton.
- MEARSHEIMER, John J. (2018): *The Great Delusion*. New Haven: Yale University Press. Online: <https://doi.org/10.2307/j.ctv5cgbiw>
- MORAVCSIK, Andrew (1997): Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics. *International Organizations*, 51, 513–553. Online: <https://doi.org/10.1162/002081897550447>
- MORROW, James D. (1994): *Game Theory for Political Scientist*. Princeton: Princeton University Press.
- NABOK, Sergey D. (2022): Main Theoretical Approaches in the Arctic Policy Studies. *Arktika i Sever [Arctic and North]*, 47, 142–163. Online: <https://doi.org/10.37482/issn2221-2698.2022.47.142>
- NYILAS, Laura (2023): Common Challenges and Cooperation with the Visegrad Four: Sectoral Analysis of the Visegrad Security. In RADA, Peter (szerk.): *The Past, Present and the Future of the Visegrad Cooperation*. Budapest: Budapest Metropolitan University, 35–48.
- PONGRÁCZ Alex – RADA Péter (2023): Az államépítés relevanciája a 21. század harmadik évtizedében. *Külügyi Szemle*, (22)2, 78–94. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2023.2.4
- RADA Péter – RADA Csaba (2007): Törökország európai uniós csatlakozásának biztonsági aspektusai. *Külügyi Szemle*, (6)4, 3–42.
- RADA, Peter – RADA, Csaba (2008): The Security Aspects of Turkey's European Integration. *Foreign Policy Review*, 1, 18–36.
- RADA Péter – STEPPER Péter (2023): A liberális rend szürrealizmusa: amerikai belpolitikai trendek, választások és külpolitikai várakozások. *KKI Elemzések*, KE-2023/3. 1–9. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2023.03>
- RADA Péter – VARGA Ádám Máté (2023): Liberális világrend vagy új hidegháború? Az amerikai–kínai kapcsolatok alakulása. *Külügyi Szemle*, 22(3). 3–23. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2023.3.01

- RADA, Péter et al. (2023): Highlights of Visegrad in our Perspective. In RADA, Péter (szerk.): *The Past, Present and Future of Visegrad Cooperation*. Budapest: Budapesti Metropolitan Egyetem, 2–12. Online: www.metropolitan.hu/upload/d75c7cc9c90edc18f5e23408a3b50cefe6f8ba6.pdf
- RADA Péter (2007a): A nemzetközi politika elméleti iskoláinak biztonságfelfogása. In DEÁK Péter (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv*. Budapest: Osiris.
- RADA Péter (2007b): Átalakuló biztonsági kihívások. In RADA Péter: *Új világrend? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban*. Budapest: Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület, 53–72.
- RADA Péter (2008): Új típusú biztonsági kihívások. In RADA Csaba (szerk.): *Biztonságpolitikai Corvinák*. Budapest: CKKE.
- RADA Péter (2019): Megváltozó világunk és a biztonsági kihívások átalakulása. In SZÁLKAI Kinga – BARANYI Tamás Péter – SZARKA E. Luca (szerk.): *Biztonságpolitikai Corvinák*. Budapest: Antall József Tudásközpont, 15–23.
- RADA Péter (2023a): Ukrajna és a világrend. *MKI Elemzés*, KE-2023/24. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.KE-2023.24>
- RADA Péter (2023b): Közép-Európa helye a világrendben: az amerikai – közép-európai kapcsolatok a „Biden-doktrína” fényében. *Külügyi Szemle*, 22(4), 77–95. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2023.4.6
- RAHBK-CLEMMENSEN, Jon – THOMASEN, Gry (2018): *Learning from the Ilulissat Initiative: State Power, Institutional Legitimacy, and Governance in the Arctic Ocean 2007–18*. Centre for Military Studies. Online: https://cms.polsci.ku.dk/publikationer/learning-from-the-ilulissat-initiative/download/CMS_Rapport_2018__1_-_Learning_from_the_Ilulissat_initiative.pdf
- REUS-SMIT, C. (2005): Constructivism. In BURCHILL, S. et al. (szerk.): *Theories of International Relations*. Basingstoke – New York: Macmillan, 188–212.
- SKRIBA, A. – SAPOGOVA, A. (2022): Environment, Geopolitics and Environmental Geopolitics in the Arctic: Is There a Logic of Conflict among Institutions of Cooperation? In LIKHACHEVA, A. (szerk.): *Arctic Fever*. Singapore: Palgrave Macmillan. Online: https://doi.org/10.1007/978-981-16-9616-9_5
- SLAUGHTER, Anne-Marie (2011): International Relations, Principal Theories. In WOLFRUM, R. (szerk.): *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press, 1–28.
- SPOHR, Kristina – HAMILTON, Daniel S. – MOYER, Jason C. szerk. (2020): *The Arctic and World Order*. Washington, D.C.: Transatlantic Leadership Network.
- STEINVEG, Beate (2022): Arctic Conferences as Arenas for Power Games and Collaboration in International Relations. *The Polar Journal*, 12(2), 240–260. Online: <https://doi.org/10.1080/2154896X.2022.2137086>
- SZENTES Tamás (2002): *Világgazdaságtan*. Budapest: Aula Kiadó.
- The White House (2022): *National Strategy for the Arctic Region*. Online: www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf

- NICK PAY, Vahid – CALVO, Harry Gray (2020): Arctic Diplomacy: A Theoretical Evaluation of Russian Foreign Policy in the High North. *Russian Politics*, 5(1), 105–130. Online: <https://doi.org/10.30965/24518921-00501005>
- WALT, Stephen M. (2011): The End of the American Era. *The National Interest*, 2011. október 25. Online: <http://nationalinterest.org/article/the-end-the-american-era-6037>
- WALTZ, Kenneth (2010): *Theory of International Politics*. Long Grove, IL: Waveland Press.
- WEGGE, Njord (2011): The Political Order in the Arctic: Power Structures, Regimes and Influence. *Polar Record*. 47(2), 165–176. Online: <https://doi.org/10.1017/S0032247410000331>
- WENDT, Alexander – FEARON, James (2006): Rationalism vs. Constructivism: A Skeptical View. In CARLSNAES, Walter – RISSE, Thomas – SIMMONS, Beth A. (szerk.): *Handbook of International Relations*. London: SAGE Publications, 52–72.
- WENDT, Alexander (1995): Constructing International Politics. *International Security*, 20(1), 71–81. Online: <https://doi.org/10.2307/2539217>

Vákát oldal

Padányi József

Az Északi-sarkvidék katonai jelentősége és az éghajlatváltozás hatása a térségre

A globális katonai konfliktusok bekövetkezésének veszélye nem csökkent, különösen az orosz–ukrán háború árnyékában. Vannak kevésbé veszélyesnek ítélt és kiemelt figyelmet érdemlő térségek egyaránt. Utóbbiak közé tartozik az Északi-sarkvidék, ahol több síkon is szemben állnak egymással az érintett országok. A következőkben ezzel foglalkozunk, figyelmünket a katonai ellentétre fókuszálva.

Az Északi-sarkvidék

Ahhoz, hogy érdemben vizsgálhassuk a térség katonai szerepét napjainkban, nem kerülhető meg az Északi-sarkvidék (Arktisz) kiterjedésének meghatározása. A csillagászati meghatározás szerint a sarkvidék határvonala a sarkkör. Földrajzilag azonban az Északi-sarkvidék esetében elsősorban az életfeltételeket vesszük alapul: éghajlati határa a 10°C legmagasabb havi középhőmérsékletet jelölő izoterma vonala, illetve a fás növények elterjedésének északi határa (1. ábra). A lehatárolásnak azért van jelentősége, mert ez alapvető körülmény a térség katonai biztonsági vizsgálatához. Az Északi-sarkvidék teljes területe 20 millió km^2 , a Föld területének mindössze 4%-a, ahol 4 millió ember él (NÉMETH 2022).¹

Ezen a területen közvetlenül érintett az Egyesült Államok, Oroszország, Kanada, Dánia (Grönlandon keresztül), Finnország, Izland², Norvégia és Svédország társadalma.

¹ Lásd Németh Viktória fejezetét.

² Bővebben lásd Dr. Silja Bárá R. Ómarsdóttir professzor munkásságát.

Ha nem is az arktikus területük miatt, de a nyolc északi-sarkvidéki területekkel is rendelkező ország adta a globális GDP 30%-át 2022-ben, ami gazdasági jelentőségük mellett katonai erejükre is utal (World Bank 2023). Figyelemre méltó fejlemény, hogy Kína egyre nagyobb gazdasági-katonai érdeklődést mutat a térség iránt, amire tanulmányunkban külön is kitérünk.³ Lásd Bazsó-Vigh Vivien tanulmányának 1. ábráját (20. oldal).

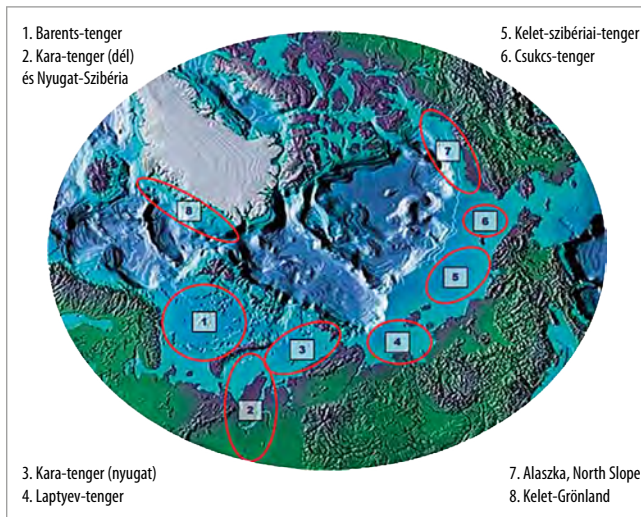
Az Északi-sarkvidék stratégiai jelentősége

A térség stratégiai szerepe folyamatosan növekszik. Ennek számos oka van, de a legfontosabb talán az, hogy az éghajlatváltozás ezt a területet is erősen formálja. A jégtakaró visszahúzódásával, a melegeedés okozta hatásokkal olyan területek váltak elérhetővé és gazdaságilag kiaknázhatóvá, amelyek korábban nem. A világ gazdaság dinamizmusának fenntartása miatt fontos ritkaföldfémek, arany, platina, vas, uránium, ólom és cink, földgáz és kőolaj vált felhasználhatóvá (1. ábra). Itt található a Föld becsült földgázkészleteinek 30%-a, a kőolaj 13%-a (BERZSENYI 2010: 32). A potenciális lelőhelyek mértéke 90 milliárd hordónyi olaj, 47 ezer milliárd köbméter földgáz és 44 milliárd hordónyi folyékony földgáz. Ez 412 milliárd hordónyi olajnak megfelelő nyersanyag, amelynek közel fele a Nyugat-szibériai és a Kelet-Barents-medencében található (LADICS 2023).

Emellett az éghajlatváltozással a halászati zónák is átalakulnak, és egyes halfajok vonulási útvonalai északabbra húzódnak. Ugyanakkor nem csupán a tengeren zajlik az átalakulás, végbemegy az Északi-sarkvidék zöldülése, vagyis az erdőgazdálkodás és a mezőgazdasági művelésre alkalmas területek határai is mind északabbra tolódnak. Az élelmiszer-termelésen vagy napjainkban a tűzifa meglétén milliók sorsa múlik. További előnyt jelent az „utolsó pillanat” turizmus is, amely felértékelte az északi sarkkörön túli területek látogatását, hiszen a turisták szeretnék megtapasztalni a Földről eltűnő hideg éghajlati övet még többé-kevésbé teljes valójában (NÉMETH 2022).

Az újonnan elérhető erőforrások megszerzése – változó intenzitással – azonnali stratégiai versenyt indított el. Ennek minden lehetséges eszközével élnek az érintett országok, gazdasági, politikai, diplomáciai és katonai eszközöket egyaránt bevetnek. Hirtelen mindenki talált érveket arra, hogyan terjessze ki befolyását, hogyan növelje érdekeltégi területét földrajzilag és politikailag (2. ábra). Egyre többen vetik fel egy az Északi-sarkvidék újrafelosztását rendező nemzetközi egyezmény szükségességét.

³ Lásd Zoltai Alexandra fejezetét.

1. ábra: A térség olajmezőinek elhelyezkedése

Forrás: <https://acia.amap.no/>

2. ábra: Területi követelések az Északi-sarkvidéken

Forrás: Figyelő 2018

3. ábra: A GIUK-átjáró elhelyezkedése

Forrás: FOCHE – GRONHOLT-PEDERSEN 2022 alapján a szerző szerkesztése

Az oroszok a tenger alatti, egészen a sarkkörön túl húzódó Lomonoszov-hátság nagy részét annak „orosz szárazföldi lábazatára” hivatkozva maguknak követelik, az alatta feltételezett hatalmas szénhidrogénkészletekkel együtt. Kanada mellett Dánia (Grönland révén) ugyancsak bejelentette gazdasági övezeti igényét a Lomonoszov-hátság képezte tengerfenék részeire.

A térség abból a szempontból sem hanyagolható el, hogy számos tengeri stratégiai útvonal itt halad el. Ez nemcsak gazdasági, de katonai szempontból is fontos, így ezek működőképessége, ellenőrizhetősége, biztonsága az egész világ számára kiemelkedő jelentőségű. Az első ilyen terület az úgynevezett GIUK-átjáró⁴ (3. ábra). A GIUK-átjáró fontos szerepet játszik a brit haditengerészet számára, mivel egy Észak-Európából az Atlanti-óceán felé haladó haderőnek vagy a La Manche-csatornán, vagy pedig Izland valamelyik oldala mellett kell áthaladnia. Azt is látni kell, hogy a brit haditengerészet Gibraltárról ellenőrzése alatt tudja tartani a Földközi-tengerre vezető tengeri utakat is, így Spanyolország, Franciaország és Portugália kivételével egy európai ország sem tudja tengeri erőit az Atlanti-óceánra juttatni anélkül, hogy a brit haditengerészetbe ne ütközne.

⁴ Az átjáró a nevét a földrajzilag érintett országokra utalva kapta (Grönland, Izland és az Egyesült Királyság).

4. ábra: A jégmentes terület alakulása 2021. október – 2022. március között

Forrás: FOCHE – GRONHOLT-PEDERSEN 2022 alapján a szerző szerkesztése

A GIUK-átjáró a hidegháború idején is a haditengerészeti stratégiák közép-pontjában volt, mivel csak ezen az egy átjárón juthattak ki a szovjet tengeralattjárók a Kola-félszigeten lévő bázisaikról az Atlanti-óceánra, így adott esetben közvetlenül fenyegetve az európai hadseregeket ellátó amerikai konvojokat. Az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság a II. világháború utáni korszak haditengerészeti stratégiáját a GIUK-átjáró ellenőrzésére építette, létrehozva a tenger alatti mikrofonhálózatot.

A nyugati szövetségesekkel megegyezően a GIUK-átjáró a Szovjetunió számára is kiemelt fontosságú volt. Tu-142 járőrgépekkel, hajókkal és tengeralattjárókkal készültek arra az esetre, ha a NATO katonai egységei a Szovjetunió felé tartanának, különös tekintettel, ha repülőgép-hordozók is lennének a csoportosításban.

Napjainkra – annak ellenére, hogy a jég visszahúzódásával új tengeri utak nyíltak meg a térségben – a GIUK-átjáró jelentősége nem csökkent. Az orosz északi flotta jelentős fejlesztésen esett át az elmúlt években, így a tengeralattjáró képessége nem lebecsülhető. Az orosz haditengerészet a Barents- és a Fehér-tengeren kívülre vezető útja továbbra is a GIUK-átjárón halad (TOSSINI 2023).

A jéggel fedett terület az éghajlatváltozás miatt folyamatosan csökken a térségben. A mérések szerint a naptári évben is egyre korábban következik be egyes irányok megnyílása, a hajózás számára kedvező feltételek kialakulása. Az 4. képen jól látszik ez a helyzet, amely hat hónap változását mutatja a vizsgált területen.

Mindezek következtében a kereskedelmi és a hadihajózás új lehetőségekhez jutott, amit ki-ki próbál a saját – politikai, gazdasági, katonai – hasznára fordítani.

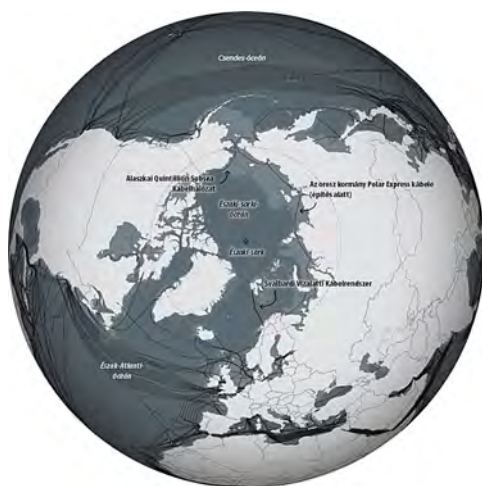
Fel kell azt a kérdést tennünk, hogy az újonnan megnyíló átvjárók miért stratégiai jelentőségűek.

Az Északnyugati-átjáró Észak-Amerika partjainál húzódó útvonal, amely az Atlanti- és a Csendes-óceánt köti össze a Bering-szoros érintésével. Jelenleg leginkább nyáron – megfelelő jégviszonyok esetén – hajózható. Becslések szerint az útvonal 2040 és 2059 között lesz biztonságosan bejárható, azaz 60%-os valószínűséggel normál áruszállító hajókkal is járható lesz. Ez gazdasági szempontból igazán jelentős, hiszen idő- és energiamegtakarítással jár. Ugyanis a Kelet-Ázsia és Nyugat-Európa közötti távolság a Panama-csatornán keresztül körülbelül 24 ezer km, ami az új átvjáró használatával több mint 7000 km-rel csökkenthető. Az út körül elsősorban Kanada és az USA között vannak konfliktusok. Az előbbi a saját belső vizeinek tekinti a folyosó szorosságait, míg az utóbbi – több más állammal együtt – arra hivatkozik, hogy a két nyílt tengert összekötő és nemzetközi forgalmat bonyolító vízi útnak szabadon járhatónak kell lennie (LADICS 2023).

Katonai biztonsági szempontból az átvjáró elsősorban Kanadának jelent kihívást, hiszen az ország folyamatosan próbálja a szükséges katonai infrastruktúrát kiépíteni. Az Északkeleti-átjáró fejlettségéhez képest elmarad az Északnyugati. Oroszország ugyanis évek óta fejleszti az infrastruktúráját az északi partjai mentén, így itt több kikötője, azokhoz vezető útjai, vasútja, valamint nagyobb kapacitású mentőalakulatai, jégtörői és katonai bázisai vannak, mint Kanadának. Ez adott esetben olyan stratégiai előnyt jelent katonailag és gazdaságilag, amelynek kiegyenlítése évtizedes erőfeszítést igényel.

Az Északkeleti-átjáró az Északi-sarkvidék keleti és nyugati szélét köti össze az orosz partok mentén. Elérhető ezen a Bering-szoroson át a Csendes-óceán, a Barents-tengeren keresztül pedig Európa és az Atlanti-óceán. A hajózhatóságát tekintve 2020-ban rekordhosszúságú ideig, 88 napig volt nyitva augusztus és november között, egy évvel később azonban – 12 év után először – egy napig sem volt jégmentes. A hétköznapi áruszállítók szeptemberi hajózásának az esélye 2040 és 2059 között éri el a 90% feletti értéket a jégtakaró jelentős visszahúzódásának köszönhetően.

Időmegtakarítás szempontjából a Szezi-csatornán keresztül vezető útvonalnál 30-40%-kal rövidebb és 15%-kal költséghatékonyabb. Az útvonal leghosszabb, északi tengeri út nevű része orosz területen fut, ennek felügyeletére 2018-ban a Roszatom Atomenergetikai Vállalatot bízta meg az orosz állam (TREVELYAN–STOLYAROV 2023). Napjainkban a Szezi-csatornán a világkereskedelem 8%-a halad át, idővel ennek kétharmada továbbmehet az Északkeleti-átjáróra, ahol a kínai kereskedelem több

5. ábra: Kommunikációs kábelek a térségben

Forrás: FOCHE – GRONHOLT-PEDERSEN 2022 alapján a szerző szerkesztése

mint 10%-a is utazni fog. A vízi út fellendülő kereskedelméből közvetlenül előnyt szerző északkelet-ázsiai és északnyugat-európai országok GDP- és jóléti adatai növekedést mutatnak majd, míg a kelet- és dél-európai államok mutatói az unión belüli kereskedelem és a regionális termelési értékláncok megszakadása miatt csökkennek. Utóbbi hatás jelentkezhet hazánkban is.

A transzpoláris tengeri útvonal a Bering-szoroson és az Északi-sarkon keresztül az előző két útvonallal ellentétben nem partszakaszok mentén, hanem a nyílt tengeren haladva köti össze a Csendes- és az Atlanti-óceánt. A jégtakaró jelentős olvadásával ez az útvonal is elérhető lesz 2040 és 2059 között. A Kelet-Ázsia és Nyugat-Európa legnagyobb kikötői közötti táv – a Szezei-csatorna elkerülésével – ezen az útvonalon 20-40%-kal csökkenhet. Politikai szempontból a legkevésbé problémás, mivel nagy része országok territóriumain kívül, szabad vizeken fut (LADICS 2023).⁵

A térség stratégiai jelentőségét az is fokozza, hogy az Egyesült Államok területe Oroszország felől repülve, az északi sarkkör felett érhető el a leggyorsabban. Azt is említenünk kell, hogy a térségben fut néhány meghatározó, víz alatti, kettős rendeltetésű (polgári-katonai) kommunikációs kábel, amelyek működése kulcsfontosságú a GPS-alapú tájékozódáshoz (5. ábra).

⁵ Lásd Bazsó-Vigh Vivien tanulmányának 3. ábráját (24. oldal).

A térség katonai helyzete

Amikor a térség katonai helyzetét akarjuk bemutatni, érdemes azt az érintett országok katonai jelenlétén és aktivitásán keresztül megtenni.

Oroszország

A tengeri jég visszahúzódásával egyre nyitottabbá válik Oroszország északi határa, amely több mint 24 000 km hosszú a Jeges-tenger mentén. A sarkvidéki erőforrások, a szárazföldi és tengeri határok védelme, az északi tengeri útvonal⁶ feletti ellenőrzés kritikus fontosságú Oroszország gazdasági fejlődése szempontjából. A védelmi képességek fokozása ennek megfelelően elsőbbséget élvez az orosz politikai vezetésnél. 2007-től kezdődően Oroszország ötven korábban bezárt katonai bázist nyitott újra, és 2014 óta jelentős összegeket fektet be a katonai infrastruktúra fejlesztésébe, többek között 475 új katonai létesítménybe. A 2008-ban elfogadott fejlesztési politikára alapozva olyan katonai súlypontokat jelöl ki, mint a nukleáris tengeralattjárók és hajók építése, víz alatti érzékelők, aknák, part menti és föld-levegő rakéták telepítése, GPS-zavaró képességek, kiterjedt műholdlefedettség, hiperszonikus cirkálórakéták és nukleáris meghajtású tenger alatti drónok. Ezek az eszközök mind védelmi, mind támadó feladatokat képesek megalapozni. Oroszországnak 6 bázisa, 14 repülőtere, 16 mélytengeri kikötője és 14 jégtörője van a térségben.

2014-ben Putyin bejelentette, hogy létrehozták az északi flotta közös Stratégiai parancsnokságát Murmanszkban, amely az Északi-sarkvidéken tartózkodó összes katonai egység munkáját koordinálja, így jelentősen megnövelve azok hatékonyságát. 2019 októberében Oroszország végrehajtotta a Grom-19 hadgyakorlatot, amelyben nyolc nukleáris tengeralattjáró haladt át a GIUK-átjárón. 2020 augusztusában Oroszország kiterjedt gyakorlatot hajtott végre az Alaszka partjainál fekvő Bering-tengeren. A gyakorlaton több mint 50 hadihajó és tengeralattjáró, valamint 40 repülőgép vett részt (PEREZ 2020).

2020-ban 5, 2021-ben 32, 2022-ben 14 és 2023-ban 17 orosz katonai gyakorlatot észleltek a térségben (6. ábra).

⁶ Az északi tengeri útvonal az Északkeleti-átjáró meghatározó szakasza, amely a Novaja Zemlja szigetektől kelet felé, az orosz arktikus partvonal mentén, a Kara-tengertől Szibéria mellett a Bering-szorosig tart.

6. ábra: A térséghez köthető nagyobb hadgyakorlatok

Forrás: CHOI–HARRIS 2023

Amerikai Egyesült Államok

A Fehér Ház 2022-ben hozta nyilvánosságra az Északi-sarkvidékre vonatkozó új stratégiai dokumentumot, amelyben tízéves távlatra fogalmazták meg az elvégzendő feladatokat. A dokumentumban négy sarokpont jelenik meg:

- fokozott katonai jelenlét a térségben, ellensúlyozandó az orosz és kínai térfoglalást;
- a közös katonai gyakorlatok intenzitásának növelése a szövetségesekkel és a partnerországokkal;
- a NORAD légvédelmi rendszer és a parti őrség eszközeinek modernizálása;
- az érintett területek hatékonyabb felmérése és elemzése.

Már a célokból is látszik, hogy az ország fokozott katonai aktivitást irányoz elő, amely az Egyesült Államok hadseregének minden összetevőjét érinti. Jelenleg több mint 22 000 katona szolgál Alaszkában, és van egy amerikai katonai bázis Grönlandon is.

A védelmi minisztérium is elkészíti saját dokumentumait a térséggel kapcsolatban. A Pentagon 2024 tavaszára ígéri a vonatkozó katonai stratégiát, amelyben meghatározzák a legfontosabb fejlesztési irányokat és kiképzési követelményeket (ECKSTEIN 2024).

A szakértők egyetértenek abban, hogy az Egyesült Államok több területen is elmaradt az északi körzetekben elvárható katonai képességek fejlesztése területén.

Elsősorban a logisztikai támogatás, a szélsőséges körülményekhez szükséges felszerelés és kiképzés, valamint a fegyvernemek és haderőnemek közötti együttműködés területén kell fejlődni (SAVITZ–TINGSTAD 2023).⁷

Kanada

Az elmúlt években a kanadai haderő több közös hadgyakorlatot tartott a térségben az amerikai légi és szárazföldi egységekkel. Az ismétlődő közös sarkvidéki gyakorlatokon Kanada nagy számban telepített élőerőt, partvédelmi hajókat, merev szárnyú repülőgépeket, helikoptereket és mobil radarrendszereket. Ezenkívül az ország új radarrendszert állít fel, hogy védje Észak-Amerikát a hiperszonikus rakéták ellen, és jövőre haditengerészeti utántöltő bázist nyit a Baffin-szigeten.

Ezzel együtt a kanadai katonai vezetés messze nem elégedett az ország északi katonai képességeivel elsősorban a hagyományos és hibrid fenyegetések megfigyelésében és felderítésében. Ezért számos területen határoztak meg katonai fejlesztési célokat:

- Kanada 2028-ig jelentős összeget fordít a korai figyelmeztető rendszerek fejlesztésére, javítva ezzel a légi és tengeri fenyegetések elleni védekezés hatékonyságát;⁸
- 2022-ben bejelentették, hogy az ország haderejét fegyveres drónokkal erősítik meg, növelve a precíziós csapások hatékonyságát;
- korszerűsítik a kanadai tengeralattjáró-flottát;
- javítják a reagálási képességet évente tartott gyakorlatokkal és a különleges kiképzés hatékonyságának növelésével.⁹

Dánia

Dánia közös sarkvidéki parancsnokságot hozott létre (Joint Arctic Command), amely összehangolja a védelmi tevékenységet a Feröer-szigeteken, Grönlandon, illetve azok környékén. A Joint Arctic Command központja Grönland fővárosában, Nuukban található, Grönland délnyugati részén. A sarkvidéki parancsnokságnak a Feröer-szigeteken Tórshavnban is van összekötője. Dánia százmilliókat fektetett be

⁷ Lásd Márton Andrea Kanadával foglalkozó fejezetét.

⁸ Itt elsősorban a NORAD (North American Aerospace Defense Command) képességeinek javításáról van szó.

⁹ Bővebben lásd Szilvási Simon fejezetét.

az Északi-sarkvidék biztonságába és felügyeletébe, és felállít egy gyorsreagálású légi, tengeri és szárazföldi egységekből álló sarkvidéki reagáló erőt. Ezenkívül Dánia újabb erőforrásokat fektet be az Északi-sarkvidékre összpontosító műholdakba és megfigyelő drónokba, a Feröer-szigeteken (Nagy-Britannia és Izland között) felújítják és újrainyitják a radarberendezéseket. Ezenkívül Grönlandon található egy kulcsfontosságú amerikai bázis, amely rakétavédelmi radarokat üzemeltet.

A Feröer-szigeteken, Grönlandon és környékén a dán védelmi erők elsődleges feladata a felségvizek felügyelete és a szuverenitás fenntartása. Grönlandon a dán védelem számos feladatot lát el a civil társadalom támogatására, mint például a kutatás és mentés, a tengeri felmérés, az óceáni környezet felügyelete és a szennyezés ellenőrzése a grönlandi hatóságokkal együttműködve. Emellett számos egyéb feladatot is végeznek, mint például a halászati ellenőrzéseket, a tudományos expedíciók támogatását, valamint a hajókkal és repülőgépekkel végzett járőrözést.

Ezen túlmenően a védelem hatékonyságának fokozása érdekében kialakítottak egy új elgondolást, amelynek célja a dán védelem megerősítése az Északi-sarkvidéken (BYE 2023).

Izland

Noha Izland védelmi ereje nem számottevő, az ország elhelyezkedése, aktív részvétele a katonai gyakorlatokon és a területén lévő katonai bázisok fontos szerepet játszanak a térség biztonságában. Kiemelkedő a jelentősége a szigeten található Keflavik bázisnak, amely az Egyesült Államok haditengerészetének fontos repülőtámaszpontja.¹⁰

A Northern Viking nevet viselő gyakorlat 2022-ben adott otthont a Franciaországból, Németországból, Izlandról, Norvégiából, Portugáliából, Nagy-Britanniából és az Egyesült Államokból érkező légi, szárazföldi és tengerészeti katonai egységeknek (LARSON 2022).

Finnország és Svédország

Finnország és Svédország csatlakozása a NATO-nak hasznára válik az Északi-sarkvidék területén is, hiszen növekvő katonai képességekkel számolhatnak, valamint az elrettentés is hatékonyabbá válik.

¹⁰ Lásd Szilvási Simon fejezetét.

A finnek 2024 tavaszán nagyszabású, Northern Forest névre keresztelt szárazföldi hadgyakorlatot rendeztek, amelyen 7500 katoná vett részt az Egyesült Államokból, Nagy-Britanniából, Norvégiából, Svédországból és természetesen Finnországból. A Reuters szerint a gyakorlat az északi sarkkör felett zajlott, „mindössze kétórás autóútra az orosz határtól”. Az Arctic Challenge Exercise során 2023-ban pedig 14 NATO-tag és partner 120 repülőgépe haladt át a légtéren Finnország, Svédország és Norvégia északi részein.

Finnország adott otthont a 2024-es évben a Sarkvidéki Biztonsági Erők Kerekasztal elnevezésű (ASFR), egyenruhás katonai tisztviselők találkozájának, amely az Északi-sarkvidék biztonságára és védelmére összpontosított. (Az ASFR-t az Egyesült Államok és Norvégia hozta létre 2010-ben.)

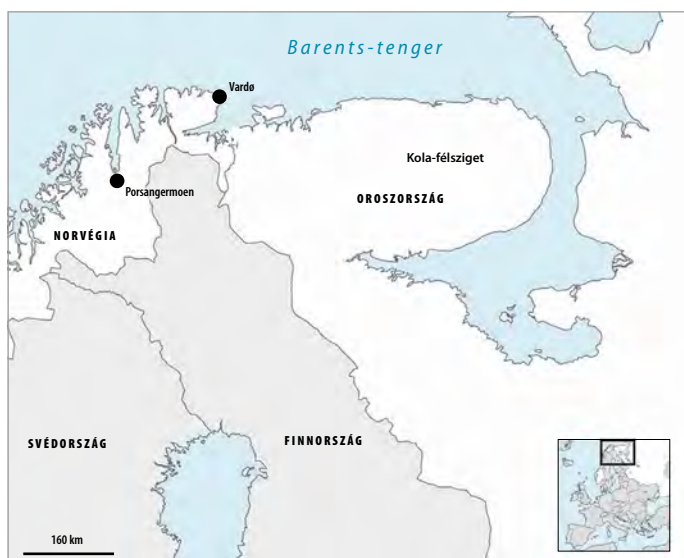
Ugyancsak a finn haderőhöz fűződik a Lumiokko 24 hadgyakorlat, amelynek célja a katonai képességek fejlesztése az extrém körülmények között. Az aknatelepítés, a tüzérségi lögyakorlat, a tengeri manőverek összehangolása olyan feladatok, amelyek a sarkvidéki viszonyok között egészen mást felkészülést igényelnek. A lett, német és észt partnerekkel együtt végzett gyakorlat erősíti a térség katonai biztonságát, javítja a katonai erő alkalmazkodóképességét és rugalmasságát (Coastal Fleet 2024).

Svédország kötelezettséget vállalt arra, hogy 2026-ig a GDP 2%-át fekteti be a védelembe, és állandó katonai egységet telepít Kiruna településen (az északi sarkkörtől északra). Ezzel párhuzamosan – reagálva az orosz–ukrán konfliktus üzeneteire – jelentős erőfeszítéseket tesznek a svéd polgári védelmi rendszer hatékonyságának növelésére is.¹¹

Norvégia

Norvégia még 2022 előtt áthelyezte katonai főhadiszállását az északi sarkkör fölé, és az északi sarkkörre helyezte a legnagyobb katonai alakulatát. Ma Norvégia megújítja a hadianyag-gyártását, korszerűsíti a katonai repülőtereket, és javítja azok elektronikai védelmét. Az Északi-sarkvidékre figyelő műholdrendszert telepít, valamint aktív szereplője a Joint Viking gyakorlatnak. Az ország földrajzi helyzeténél fogva közelről figyelheti az orosz katonai infrastruktúra fokozatos fejlesztését. A Vardø szigetre telepített Globus III stratégiai jelentőségű radarrendszert a norvég hírszerzés szoros együttműködésben működteti az amerikai hadsereggel. A rendszer gyakorlatilag

¹¹ Lásd bővebben Márton Andrea skandináv országokkal foglalkozó fejezetét.

7. ábra: A Vardø sziget távolsága az orosz területektől és a norvég kiképzőbázis, Porsangermoen elhelyezkedése

Forrás: NORTHAM 2019

képes a térségben zajló minden szintű és formájú katonai tevékenység felderítésére, így az oroszok számára igen érzékeny pontot jelent (JENSEN 2023) (7. ábra).

Nagy-Britannia

Nagy-Britannia nem sarkvidéki nemzet, de elkötelezett amellett, hogy támogassa a NATO-szövetségeseit az Északi-sarkvidék katonai biztonságának megőrzésében. Az ország új sarkvidéki stratégiája leszögezi, hogy a haditengerészet „időszakonként a Távol-Északon fog tevékenykedni szövetségesei és partnerei mellett, a hadsereg javítja a szélsőségesen hideg időjárási körülmények közötti kiképzést, és a légierő P-8A járőr repülőgépeket telepít a térségbe”. Ezenkívül a brit¹² helikopteres rohamegységek és kommandós egységek az extrém hideg időjárási hadviselés együttműködési képességeit fejlesztik a norvég és amerikai egységekkel (UK Government 2023).

¹² Nagy-Britannia északi-sarkvidéki tevékenységéről lásd bővebben Dr. Daniel Haitas A Brit-szigetek és az Arktisz: Események a múltból és a jelenből The British Isles and the Arctic: Episodes from the Past and Present című tanulmányát. Online: <https://doi.org/10.26521/profuturo/2022/2/12431>

Az „Északi-sarkvidék közeli állam”, Kína felbukkanása a térségben

Kína már a 2000-es években jelezte érdeklődését, amikor számos kutatási projekt indult Kína és az északi-sarkvidéki államok intézményei között. Ez adta az alapot a tudományos expedíciókhoz az Északi-sarkvidéken. 1999-ben megkezdtek a kutatóutakat az Ukrajnából beszerzett Xue Long (Snow Dragon) jégtörő és kutatóhajóval. A kínai kutatóintézetek részt vesznek a Jeges-tenger éghajlatváltozással kapcsolatos kutatásában, többek között az Alfred Wegener Intézet által vezetett nemzetközi MOSAiC projektben. A Yellow River Station (Huánghé Zhàn) 2003-ban kezdte a munkát Svalbardon, Norvégiában – ez Kína első sarkkutató központja.

2013-ban Kínát állandó megfigyelő országgént felvették az Északi-sarkvidéki Tanácsba. Ily módon a Kínai Népköztársaság tizenkét másik állam – köztük Németország, Franciaország, Lengyelország, Dél-Korea, Szingapúr és Japán – státuszát érte el, amelyek mindegyike erős jelenlétet tart fenn a térségben anélkül, hogy maguk is sarkvidéki államok lennének. A megfigyelői státusz feljogosítja Kínát, hogy részt vegyen a tanács által szervezett valamennyi tanácsülésen és munkaértekezleten, amelyek főként az éghajlatváltozással és a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos kérdésekkel foglalkoznak.

A pekingi vezetés a Kína északi-sarkvidéki politikájáról szóló 2018-as fehér könyvben nyilvánította magát először „sarkvidéki állammak”. A fehér könyv szerint „Kína fontos érdekelt fél a sarkvidéki ügyekben. Földrajzilag Kína egy »sarkvidék közeli állam«, azon kontinentális államok egyike, amelyek a legközelebb vannak az északi sarkkörhöz.”

A kínai vezetés az Északi-sarkvidéket olyan térségként azonosította, ahol a jövőbeni hegemoniáért folytatott harc még nem zárult le, tehát van mit keresni. Itt van döntő szerepe a katonai jelenlétnek és az örökítetésnek: 2015-ben először jelent meg a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg öt hajója Alaszka partjainál demonstrálva Kína érdeklődését. Kínai szemszögből a régió integrálódik az „új selyemút” elgondolásba az új szállítási útvonalak megjelenésével, azok kettős rendeltetésű felhasználásával.

Az orosz és kínai haditengerészet Ukrajna orosz inváziója után is folytatta a közös katonai manővereket. A 2022. szeptemberi együttműködési gyakorlatok olyan elemeket tartalmaztak, mint a „közös taktikai manőverezés, az egységek közötti kommunikáció, az éleslövészet, valamint a haditengerészeti helikopterek alkalmazása” (MERKLE 2023).

2023 augusztusában soha nem látott méretű kínai–orosz flottacsoporthozítás jelent meg az Aleut-szigetek közelében, nemzetközi vizeken, de közel az amerikai partokhoz. A 11 orosz és kínai hadihajóból álló flotta a Japán-tengerről a Bering-szoroson keresztül a Csendes-óceánra hajózott. A hivatalos jelentés szerint a hajók „közös tengeralttjáró- és légvédelmi gyakorlatokat hajtanak végre”.

Az sem titok, hogy a Svalbardon működő kínai kutatóközpont több, katonai alkalmazásra is megfelelő eszköz tesztelését végzi a szélsőséges viszonyok között (Kochis 2023). Ezzel együtt a szakértők nem tartják közeli lehetőségnek az állandó kínai¹³ katonai jelenlétet a térségben, elsősorban az orosz fenntartások miatt (Devyatkin 2023).

Katonai egyeztető fórumok

Az északi sarkkör katonai biztonsága régóta kiemelt figyelmet kap elsősorban a földrajzilag érintett országokban és ott, ahol a gazdasági érdekek miatt fontos ez a térség. A legrégebbi ilyen egyeztető fórum (2010-től) az Arctic Security Forces Roundtable (Sarkvidéki Biztonsági Erők Kerekasztal, ASFR), amely évente kétféle alkalommal ülésezik. Tagjai: Dánia, Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Franciaország, Finnország, Hollandia, Izland, Kanada, Németország, Norvégia, Oroszország, Svédország.¹⁴

2023. április 25–27. között Finnország adott otthont a találkozóknak, amelyen 11 NATO-szövetséges és partnerország több mint 50 magas rangú katonai vezetője vett részt, hogy megvitassák a térség biztonsága szempontjából fontos kérdéseket. A megbeszélés kiemelt témája volt Oroszország és Kína sarkvidéki politikájának elemzése, értékelése.

Ugyancsak felértékelődött a Nordic Defence Cooperation (NORDEF) munkája Oroszország és Kína északi irányú ambíciói miatt. A NORDEF egy olyan szövetség Dánia, Finnország, Izland, Norvégia és Svédország között (2009-től), amelynek célja a honvédelmi kérdésekben történő együttműködés magas szinten tartása azért, hogy a térség biztonságát megőrizze akkor is, ha új és különleges kihívásokkal kell szembenézni az Atlanti-óceán északi részén és az Északi-sarkvidéken. Az együttműködés fókuszai:

- a védelemmel kapcsolatos kérdések átfogó, hosszú távú kezelése;
- a védelemmel kapcsolatos, közös érdeklődésre számot tartó stratégiai és politikai kérdések azonosítása és megvitatása;
- a fegyveres erők műveleti hatékonyságának növelése;
- az erőforrás-elosztás és költséghatékonyság optimalizálása a védelemmel kapcsolatos területeken;
- az együttműködési képesség fejlesztése;

¹³ Lásd bővebben Zoltai Alexandra fejezetét.

¹⁴ Oroszország 2014-ben felfüggesztette részvételét a munkában.

- az együttműködés hatékonyságának fejlesztése a nemzetközi katonai műveletek, a védelmi vonatkozású biztonsági szektor reformja és a kapacitásépítés terén a nemzetközi béke és biztonság támogatása érdekében;
- a védelmi ipar versenyképességének javítása;
- új együttműködési lehetőségek feltárása és kihasználása (TANTTU 2021).

*A térségben lezajlott néhány korábbi fegyveres
konfliktus hasznosítható tapasztalatai*

Ahhoz, hogy érzékeltessük a szélsőséges sarki viszonyok közötti hadviselés nehézségeit, érdemes a hadtörténelemhez fordulni. Több olyan példát is ismerünk a közelmúltból, amelyek rámutatnak azokra a sajátosságokra, amelyek ezt a térséget jellemzik. Nem véletlen, hogy a katonai szabályzatok külön is foglalkoznak a szélsőséges viszonyok között vívott harc sajátosságaival, hiszen a hiányos felkészülés vagy felszerelés árát súlyos véráldozattal kell megfizetni.

Aleut-szigeteki csata, 1942

Az első példa az Aleut-szigetek birtoklásáért folyó csata, amely 1942. június 7-én kezdődött. Ezen a napon a japán északi hadsereg megszállta Attut, az Aleut-szigetek legnyugatibb pontján található vulkanikus szigetet, egy nappal korábban pedig a 300 kilométerre levő Kiskát. Az Egyesült Államokat sokkolta a tény, hogy honi területén ellenséges csapatok jelentek meg, ennek ellenére eléggé lassan reagált. Megváltozott a helyzet 1943. március 26-a után, amikor a Komandorski-szigeteki (Bering-tenger) csatát követően az amerikai haditengerészetnek sikerült megtisztítania a tengeri útvonalakat, és megkezdhette az attui japán helyőrségek elleni támadását. Fontos katonai tapasztalat, hogy a felkészültséget a lelkesedés csak ideig-óráig tudja pótolni. Megnehezítette ugyanis az amerikaiak helyzetét, hogy nem rendelkeztek partra szálló eszközökkel és szélsőséges időjárásra tervezett ruházattal, felszereléssel. A nehéz partviszonyok, az állandó köd, eső és hó eleinte nehezen megoldható feladat elé állította az amerikai haderőt. Csak május végére sikerült legyűrni a japánokat, de a siker súlyos áldozatot követelt. Attun 549 amerikai halt meg, és 1148 szenvedett sérüléseket, 1200-nak voltak komolyabb fagyási sérülései, 614-en betegedtek meg, és 318-an haltak meg más okokból. Három hónappal később Kiska is amerikai kézre került,

de az apró szigetet már vérontás, egyetlen puskalövés nélkül sikerült visszaszerezni a hatalmas ködben elmenekülő japánoktól (MITCHELL et al. 2000).

A finn–orosz háború, 1939–1940

A Szovjetunió 1939. november 30-án indított háborút nyugati szomszédja ellen, miután a – Sztálin által erőltetett – területcseréről folyó tárgyalások nem vezettek eredményre. Az egyenlőtlen erőviszonyok ellenére a finnek jól tartották magukat, és egészen 1940 márciusáig harcoltak. A támadók és a védők is súlyos árat fizettek, hiszen a Vörös Hadsereg mintegy 400 ezer főt veszített halottakban és sebesültekben, majdnem hatszor annyi embert, mint a finnek. A háború számos fontos tapasztalattal gazdagította a hadtudományt. Egyrészt a Mannerheim tábornok által a karéliei földszorosban előkészített védelmi terepszakaszk kiválóan szerepelt, másrészt a zord terephez és időjáráshoz szokott finn csapatok a tundra viszonyai között gerillataktikával állították meg a Vörös Hadsereget. A sítalpakon közlekedő, fehér ruhába öltöztetett finn katonák a jeges pokolban talán még a Mannerheim-vonalon tapasztaltaknál is súlyosabb veszteségeket okoztak a szovjeteknek. A nehezen járható mocsaras terepen nem érvényesült a támadók nehéz technikája, és a felszerelés hiányosságai is komoly hátrányt okoztak (TARJÁN [é. n.]).

Érdeemes szemlézni a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar korabeli értékelését a háborúról. Ebben a következőket emelték ki:

- a szovjet katonai vezetés nem vette figyelembe a terep akadályozó jellegét;
- a nagy tömegben bevetett erők a terepen nem tudtak szétbontakozni, így sebezhetőek voltak;
- a gyalogos erők kiképzettsége nem volt megfelelő a terephez és az időjáráshoz (KOZÁRI – VIZI 2008).

Katonai műveletek a II. világháború idején

„A legrosszabb utazás a világon” – idézik Churchill véleményét a II. világháború idején működtetett konvojok kapcsán, amelyek a háborúhoz nélkülözhetetlen anyagokat szállítottak a Szovjetunióba. Az extrém hidegben (nem ritkán -30°C -ban) a tengerészek a jeges fedélzeten dolgoztak, hogy eltávolítsák a jeget a fegyverekről és a felépítményekről, hiszen a jelentős többlettömeg megnehezítette a manőverezést.

A viharok váratlanul törtek a konvojokra, a látási viszonyok rosszak voltak, és ha valaki a fagyos vízbe esett, a túlélési esélyei két percig tartottak.

Összesen 78 sarkvidéki konvoj tette meg az utat a Szovjetunióba és vissza. Négy év alatt több mint négymillió tonna rakományt szállítottak: harckocsikat, repülőgépeket, teherautókat, élelmiszert, gyógyszert, nyersanyagot, lőszert, tüzérseget és egyéb létfontosságú eszközöket. Körülbelül 1400 kereskedelmi hajó tette meg ezt a veszélyes utat a Királyi Haditengerészet, a Kanadai Királyi Haditengerészet és az Egyesült Államok királyi haditengerészetének hajói kíséretében. Több mint 3000 szövetséges katona vesztette életét ezeken az utakon, 85 kereskedelmi hajót elsüllyesztettek, és a Királyi Haditengerészet 16 hajója is elveszett az ellenséges támadásokban (McKAY 2022).

A német haditengerészet további műveleteket is végzett a térségben. 1942. augusztus 16–30. között a Barents-tengeren és a Kara-tengeren a Szovjetunió sarkvidéki partjainál Unternehmen Wunderland néven indított hadműveletet. Az akció a szovjet konvojok elleni támadás volt az északi-tengeri útvonalon, amely a szovjet sarkvidéki partok mentén haladt a Bering-szorostól Szibéria mentén nyugatra egészen a Kara-tengerig. A hadművelet az Északi-sarkvidék nyugati tengereinek uralmát célzó, átfogó katonai tervek kezdete volt. A kedvezőtlen időjárás és a jégtáblák sokasága miatt a művelet szerény sikereket ért el.

Összefoglalva az idézett katonai műveletek tapasztalatait azt mondhatjuk, hogy az Északi-sarkvidéken a katonai műveletek sikeressége – tekintettel az időjárásra és a hidegre – mind a szárazon, mind a tengeren csak korlátozott volt. Napjainkra annyiban változott a helyzet, hogy a jég visszahúzódása, a hőmérséklet emelkedése, a haditechnika fejlődése (nagy távolságú bombázók, atommeghajtású tengeralattjárók, jégtörők, műholdas felderítés) ebben a térségben is új dimenziókat nyitott meg a katonai műveletek előtt.

Hazai tapasztalatok

Hazánk közvetlenül nem érintett, de szövetségesként foglalkoznia kell az északi körzetben vívott harc sajátosságaival. Elsősorban az extrém hideg az, amely befolyásolja az ott megjelenő katonák teljesítményét, a haditechnikai eszközök hatékonyságát. Nem véletlen, hogy a rendszerváltás előtti időszak katonai szabályzatai – a Varsói Szerződésben vállalt kötelezettségek alapján – részletesen foglalkoztak az extrém hidegben vívott harc sajátosságaival.¹⁵

¹⁵ Lásd bővebben Molnár Dóra és Szalkai Patrik fejezetét, valamint Szilvási Simon Magyar jelenlét az Északi-sarkvidéken – kutatások és védelmi jellegű együttműködések című tanulmányát (In SZELEI, Ildikó szerk. (2022): *A hadtudomány aktuális kérdései 2022*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó, 109–118.).

E sorok írója Bosznia-Hercegovinában szerzett tapasztalatokat az extrém hideg, a jelentős mennyiségű hó hatásáról a katonai műveletekben. Az IFOR-SFOR békefenntartó műveletek során a Magyar Műszaki Kontingens feladata volt a hóhatár feletti helyeken található átjáró állomások működésének biztosítása. Évente hat hónapon át kellett küzdeni a nagy mennyiségű hóval, takarítottuk az utakat, hágókat és átjárókat. Mindezt kemény mínuszokban, ami az embereket és a haditechnikát is megviselte. Rendszeres gondot okozott a járművek indítása, a csúszós utakon a közlekedés, a katonai ruházat hőszigetelése.

Utóbbi is hozzájárult ahhoz, hogy évekkel később, 2014-ben lehetőséget kaptunk a katonai ruházat hőtartásának vizsgálatára. A mérési tartomány -20°C és 0°C között volt, és közel 20 millió feldolgozható adatot kaptunk. A műszeres és élőalanyos vizsgálatok egyértelműen bizonyították, hogy az a katona, aki fázik, nem képes megfelelő hatékonysággal végezni feladatait (PADÁNYI 2022).

Magyarországon egyre ritkábban fordul elő az extrém hideg, de nem példa nélküliek azok az évek, amikor erősen lehűl a levegő. Az ideiglenes biztonsági határzár őrzése, az esetenként előforduló téli, rendkívüli időjárási viszonyok között végzett segítségnyújtás olyan tapasztalatokat ad, amelyek módszeres feldolgozása biztos alapot jelenthet a felkészüléshez. Ugyanakkor ezek a tapasztalatok nem pótolják a sarki környezetben végzett szolgálat során megszerezhető ismereteket, így elengedhetetlen a szövetségesekkel való együttműködés, az adott lehetőségek, a térségben végrehajtott gyakorlatok adta ismeretek megszerzése.

Ezekre vannak példák, de a rendszeres lehetőség megszerzése, katonáink és haditechnikai eszközeink ilyen irányú felkészítése még előttünk álló kihívás (BÁNYÁSZ 2023).

Összefoglalás

Az Északi-sarkvidék politikai, gazdasági és katonai jelentőségét nem lehet vitatni. A terület feletti minél szélesebb körű ellenőrzés megszerzése mára mind a közvetlenül, mind a közvetetten érintett országok számára prioritássá vált. Erre utalnak az ismertté vált stratégiai dokumentumok elvei, a térségben egyre gyakoribbá váló katonai gyakorlatok, a katonai infrastruktúra fejlesztése, állandó és alkalmi szövetségek megjelenése. Elsődleges oka ennek a kiemelt figyelemnek a változó biztonságpolitikai környezet és az a tény, hogy az éghajlatváltozás átrajzolta az eddigi körülményeket. A megnyíló hajózási útvonalak új lehetőségeket és új konfliktusokat hoztak. Mindenki

igyekezik minél nagyobb szeletet megszerezni ebből a tortából, még azon az áron is, hogy a mazsola mellett a megégett sarokból is szelni kell.

Az Északi-sarkvidék militarizálása nagy erővel folyik, már nyíltan hirdetve, hogy aki teheti, az akár katonai erővel is érvényt szerez akarátának. Ahogy Zrínyi Miklós írta *Az török áfium ellen való orvosságban*: „La forza caga la ragione adosso (az erő tojik az okoskodásra), erő ellen erő kell...” (ZRÍNYI 2003). Úgy tűnik tehát, hogy mindenki fegyverkezik, mindenki szövetségeket keres, mindenki akar valamit ezen a vidéken.

Felhasznált irodalom

- BÁNYÁSZ Eszter (2023): Extrém hideg, mocsarak és rénszarvasok. *Honvédelem.hu*, 2023. október 23. Online: <https://honvedelem.hu/hirek/extrem-hideg-mocsarak-es-renszarvasok.html>
- BERZSENYI Dániel (2010): A klímaváltozás biztonságpolitikai következményei az Északi-sarkvidéken. *Nemzet és Biztonság*, 3(9), 26–37.
- BYE, Hilde-Gunn (2023): Denmark to Strengthen Defense in the Arctic and the Baltic Sea. *High North News*, 2023. május 31. Online: <https://www.highnorthnews.com/en/denmark-strengthen-defense-arctic-and-baltic-sea>
- CHOI, Jonathan – HARRIS, Tucker (2023): *Arctic Military Activity Tracker*. Center for Strategic and International Studies. Online: <https://arcticmilitarytracker.csis.org/>
- Coastal Fleet (2024): Coastal Fleet Rehearses Winter Operations. *maavoimat.fi*, 2024. február 22. Online: <https://maavoimat.fi/en/-/1951215/coastal-fleet-rehearses-winter-operations>
- DEVYATKIN, Pavel (2023): China and the Arctic in 2023: Final Remarks. *The Arctic Institute*, 2023. december 14. Online: <https://www.thearcticinstitute.org/china-arctic-2023-final-remarks/>
- ECKSTEIN, Megan (2024): Pentagon to Release Arctic Strategy That Outlines Tech, Presence Needs. *Yahoo!news*, 2024. március 12. Online: <https://www.yahoo.com/news/pentagon-release-arctic-strategy-outlines-190802051.html>
- Figyelő (2018): Elindult a harc a sarkvidékért. *Figyelo.hu*, 2018. március 6. Online: <https://figyelo.hu/matrix/elindult-a-harc-a-sarkvidekert-6176/>
- FOUCHE, Gwladys – GRONHOLT-PEDERSEN, Jacob (2022): Dark Artic. NATO Allies Wake Up to Russian Supremacy in the Region. *Reuters*, 2022. november 16. Online: <https://www.reuters.com/graphics/ARCTIC-SECURITY/zgvobmbldp/>
- JENSEN, Stig (2023): US Air Force Space Command's Involvement with 'Globus III' radars in Vardø. *Geo-engineering Norway*, 2023. augusztus 15. Online: <https://www.geoengineering-norway.org/2023/08/15/us-air-force-space-commands-involvement-with-globus-iii-radars-in-vardo/>

- KOCHIS, Daniel (2023): China Is Determined to Push Its Way Into the Arctic. *The Heritage Foundation*, 2023. augusztus 11. Online: <https://www.heritage.org/asia/commentary/china-determined-push-its-way-the-arctic>
- KOZÁRI József – VIZI Sándor (2008): Hadsereg vagy siserehad? Tükörcserepek a szovjet vörös hadsereg történetéből. Vélemények és a valóság. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Sectio Historiae*, 35, 209–236.
- LADICS Máté (2023): Az északi sarkkör hamarosan új útvonalak, nyersanyagforrások és konfliktusok otthonává válik. *Makronóm Blog*, 2023. június 30. Online: <https://makronom.eu/2023/06/30/eszaki-sarkkor-uj-utvonalak-nyersanyagforrasok-konfliktusok-otthonava-valik/>
- LARSON, Caleb (2022): U.S. and NATO Allies Wrap Up Northern Viking 2022 Naval Exercises in Iceland. *The National Interest*, 2022. április 18. Online: <https://nationalinterest.org/blog/buzz/us-and-nato-allies-wrap-northern-viking-2022-naval-exercises-iceland-201883>
- McKAY, John (2022): The Arctic Convoys – Inside the Second World War’s Gruelling Polar Naval Campaign. *MHN*, 2022. december 22. Online: <https://militaryhistorynow.com/2022/12/22/the-arctic-convoys-inside-the-second-world-wars-gruelling-polar-naval-campaign/>
- MERKLE, David (2023): *The Self-Proclaimed Near-Arctic State*. Konrad Adenauer Stiftung. Online: <https://www.kas.de/en/web/auslandsinformationen/artikel/detail/-/content/der-selbsternannte-fast-arktisstaat>
- MITCHELL, Robert J. et al. (2000): *The Capture of Attu: A World War II Battle as Told By the Five Men Who Fought There*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- NÉMETH Viktória (2022): A nagyhatalmak mind lenyúlnák az Északi-sarkvidéket. *Index*, 2022. október 31. Online: <https://index.hu/gazdasag/2022/10/31/harc-eszaki-sarkvidek-eljegesedes-orosz-amerikai-feszultseg/>
- NORTHAM, Jackie (2019): In A Remote Arctic Outpost, Norway Keeps Watch On Russia’s Military Buildup. Special Series The Pull Of The Arctic. *NPR.org*, 2019. november 3. Online: <https://www.npr.org/2019/11/03/775155057/in-a-remote-arctic-outpost-norway-keeps-watch-on-russias-military-buildup>
- PADÁNYI József (2022): *Kihívások, kockázatok, válaszok. Az éghajlatváltozás okozta kihívások hatása a katonai erőre*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
- PEREZ, Christian (2020): Arctic Competition. Part Two: Military Buildup and Great Power Competition. *Foreign Policy*, 2020. december 14. Online: <https://foreignpolicy.com/2020/12/15/arctic-competition-defense-militarization-security-russia-nato-war-games-china-power-map/>
- SAVITZ, Scott – TINGSTAD, Abbie (2023): The U.S. Military Needs to Build Arctic Capabilities and Capacity. *Rand*, 2023. december 21. Online: <https://www.rand.org/pubs/commentary/2023/12/the-us-military-needs-to-build-arctic-capabilities.html>

- TANTTU, Aleksí Topias (2021): Overview of Nordic Defence and Security Cooperation. *Nordics Info*, 2021. október 27. Online: <https://nordics.info/show/artikel/overview-of-nordic-defence-and-security-cooperation>
- TARJÁN M. Tamás [é. n.]: Megkezdődik a téli háború. *Rubicon*, Online: <https://rubicon.hu/kalendarium/1939-november-30-megkezdodik-a-teli-haboru>
- TOSSINI, J. Vitor (2023): The GIUK Gap – The Chokepoint in Britain’s Backyard. *UKDJ*, 2023. január 21. Online: <https://ukdefencejournal.org.uk/the-giuk-gap-the-chokepoint-in-britains-backyard/>
- TREVELYAN, Mark – STOLYAROV, Gleb (2023): Russia Strikes Deal with Dubai’s DP World to Develop Arctic Sea Route. *Reuters*, 2023. október 24. Online: <https://www.reuters.com/markets/commodities/russia-sets-up-joint-venture-with-dp-world-develop-arctic-sea-route-2023-10-24/>
- UK Government (2023): *Looking North: The UK and the Arctic – The United Kingdom’s Arctic Policy Framework*. London: Polar Regions Department, Foreign, Commonwealth & Development Office. Online: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/63e38ed3e90e0762637e30do/lookingnorth-the-uk-and-the-arctic-the-uks-arctic-policy-framework.pdf>
- World Bank (2023): *GDP (current US\$) World Bank National Accounts Data, and OECD National Accounts Data Files*. Online: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?most_recent_value_desc=true
- ZRÍNYI Miklós (2003): *Zrínyi Miklós összes művei*. Budapest: Kortárs Kiadó.

Németh Viktória

Állam alatti és szupranacionális szereplők az Északi-sarkvidéken

Az északi-sarkvidéki őslakos népek
és az Európai Unió politikái

Az Északi-sarkvidék nemzetközi szereplőinek azonosítása és csoportosítása

A terület geográfiai komplexitása miatt nagyszámú és különböző típusú szereplő érintett (állami és nem állami szereplők, valamint területi és azon kívüli szereplők egyaránt). Ezek az aktorok különféle érdekeiket igyekeznek érvényesíteni az Északi-sarkvidék esetében, így például az elérhetővé váló erőforrások, biztonságpolitikai, valamint környezetbiztonsági kérdések kapcsán. A nemzetközi tér mindhárom szintje fontos a régió viszonyainak megismerése során. Ezek a szupranacionális szint, a nemzetközi szervezetekkel egyetemben, az államok szintje és az állam alatti csoportok szintje, például a helyi őslakos népcsoportok. Az Északi-sarkvidék esetében a régióban jelen lévő és azon kívüli aktorok is fokozódó érdeklődést mutatnak a terület iránt. Jelen fejezet a különféle nemzetközi szereplők két csoportjával foglalkozik, a helyi őslakos népek érdekképviselésével, és a nemzetközi szervezetek közül az Európai Unió szerepvállalásával.

Az északi-sarkvidéki őslakos népek

Az őshonos népek nemzetközi politikában való megjelenésének az Északi-sarkvidék régiója kiemelt helyszíne. Más térségekkel összehasonlítva egyedi jelenség, hogy résztvevői olyan nemzetközi fórumnak, mint az Északi-sarkvidéki Tanács. Az Északi-sarkvidék különleges régió a tekintetben is, hogy az őslakos népesség viszonylag nagyarányú, míg

globálisan átlagosan 5% e kisebbség aránya a lakosságon belül, addig az Északi-sarkvidék 4 millió lakosa közül összesen 15% őslakos háttérű (World Bank 2023; WANG–ROTO 2019). Izland kivételével mindegyik északi-sarkvidéki országban élnek őshonos népek, akik több mint 40 etnikai csoporthoz tartoznak. Az Északi-sarkvidék évezredek óta az otthonuk. A sarkvidéki őslakos népek közé tartoznak többek között Európában a számik (lappok), akik Finnországban, Svédországban, Norvégiában és Északnyugat-Oroszországban élnek. Az oroszországi népességet a nyenyecsek, hantik, evenek, evenkik és csukcsok, a jukik, az alaszakai aleut és inuit (iñupiat) csoportok alkotják. Kanadában és Grönlandon is az inuitok élnek, előbbiben az inuvialuit, utóbbiban a kalaallitok. Összességében a legelterjedtebb népességet az inuitok alkotják az Északi-sarkvidék térségében.

Az őslakosok egyes térségekben kisebbséget alkotnak, míg más területeken többségben vannak. Így például az alaszakai őslakosok az állam lakosságának átlagosan 15%-át alkotják, míg Grönlandon – beleértve a vegyes származásúakat is – a lakosság 88%-át teszik ki. Érdemes azt is szem előtt tartani, hogy a hivatalos statisztikák nem feltétlenül ismerik el különálló etnikumnak az egyes népeket, bár különbségek vannak közöttük. Emellett a hivatalos statisztikák készítése során nem minden országban kérdeznak rá a nemzetiségre, és magának a fogalomnak a meghatározásai is eltérők. Így az őslakosok száma nem pontos, becslésen alapul (Arctic Centre 2024; WWF 2024).

Az Északi-sarkvidék őshonos népei nem alkotnak nagy létszámú csoportot, de sajátos, nyugatitól gyökeresen eltérő látásmódjuk jelentősen befolyásolhatja a helyi ügyekről való gondolkodást és politikaformálást. Továbbá fontos az is, hogy az Északi-sarkvidék őslakosai közül sokan – az évszázadokkal ezelőtti állapotokhoz visszatérve – kezdik visszaszerezni az irányítást hagyományos földjeik és vizeik felett, amelyek több döntési jogkört biztosítanak számukra.

Az északi-sarkvidéki őslakos népek nemzetközi szereplővé válása történelmi perspektívából

A neves finn kutató, Lassi Heininen (2014: 241–258) megfogalmazása szerint a 20. század derekáig az Északi-sarkvidék geopolitikai perspektívából gyarmati típusú periféria volt. Ez explicit módon azt is jelenti, hogy a terület eredetileg egyedi, a modern kor előtti identitással rendelkező népek otthona volt. A gyarmatosítás¹ folyamán eltérő

¹ Azzal együtt, hogy európai őslakos népek esetében történt a skandináv, illetve szláv térhódítás, a nemzetközi szakirodalom a folyamatra mint gyarmatosításra hivatkozik. Ez esetben a hangsúly

kultúrák együttélése jött létre, és a térségben megjelentek a birodalmi vagy nagyvárosi központok, ami által a térség félperifériává vált. Ugyanebben az időszakban társadalmi változások is bekövetkeztek. Az őslakos népek, akiket korlátoztak a saját nyelvük és kultúrájuk használatában, a 20. század második felében öntudatra ébredtek. E folyamat keretében őslakos mozgalmak jöttek létre, amelyek célja volt a gyarmati helyzet körülményeinek enyhítése.

Később, a hidegháború utolsó időszaka (1980-as évek) és a kétpólusú világrend vége újabb változásokat hozott. A korábban a klasszikus geopolitikai keretrendszerben, gazdasági érdekek és biztonságpolitikai szempontok alapján értékelt terület újabb dimenziói kerültek előtérbe. 1990 után megjelentek a posztmaterális szempontok, így a környezetvédelmi elvek és az identitáspolitika is. A hidegháborús időszak a térség militarizálódását hozta, amely mellett az iparosodás is lezajlott. Utóbbi következtében a környezeti degradáció hatásai is érzékelhetővé váltak. Az 1990-es évek nemzetközi változásai nyomán kapcsolatok létesültek nem csupán az északi-sarkvidéki államok között, de a helyi társadalmak között is, ahol hangsúlyosan jelentkeztek a környezetvédelmi együttműködések, és a helyi őslakos népek összefogása is.

Lassi Heininen (2014: 241–258) szerint erre az időszakra datálható az Északi-sarkvidék államai közötti együttműködés és a régióépítés kezdete is. E korszak geopolitikai változásai kapcsán – jelen kutatás szempontjából – meghatározónak tartom, hogy az 1990-es évektől felismerték az állami szereplők mellett a nem állami aktorok jelenlétét az északi-sarkvidéki régióban. Az Északi-sarkvidék nemzetközi kapcsolatainak kutatói, közöttük Lassi Heininen (2014: 241–258), Simon Dalby (2003) valamint Klaus Dodds és Chih Yuan Woon (2019: 163–180) hangsúlyozzák, hogy megjelent egy újabb, a korábbiaknál kritikusabb geopolitikai megközelítés, amely a fizikai tér, a természeti erőforrások és az erő helyett más tényezőkre fókuszál. Az új szempontok közé tartozik a kulturális identitás és a hagyományos tudásrendszerek. Utóbbi kifejezés arra utal, hogy az őslakosok saját, több ezer éves kultúrája mellett egy sajátos gondolkodásmód is létezik – ahogyan ez Margaret Kovach (2009) kutatásaiban is megjelenik –, amely a nyugati szemlélettől eltérően közelíti meg az Északi-sarkvidék környezeti kihívásait és az arra adandó válaszokat. Ilyen módon az elmúlt évtizedekben az Északi-sarkvidék esetében már nem csupán az erőforrások feletti rendelkezés vált meghatározó geopolitikai tényezővé, hanem az ökológiai szempontok és az (őslakos) identitási kérdések is.

nem a földrajzi elhelyezkedésen van (Európán kívüli kontinensek meghódítása), hanem az eltérő kulturális háttérén és a nyugati civilizáció expanzióján az őslakos kultúra rovására.

Az őslakosok az Északi-sarkvidék nemzetközi kapcsolataiban

A geopolitika és a nemzetközi kapcsolatok elmélete gyakran vizsgálja a nagyhatalmak szerepvállalását és politikaformáló erejét. Az elmúlt évtizedekben a nem állami szereplők is egyre hangsúlyosabban jelentek meg a nemzetközi fórumokon. Az Északi-sarkvidéken megfigyelhető e jelenség. Az Északi-sarkvidék sajátossága e tekintetben, hogy az őshonos népek nemzetközi szintre kiterjedő érdekképviselése is megjelent. Ahogyan Marjo Lidroth (2015), a Lappföldi Egyetem kutatója kimutatta, e csoportok a 20. század folyamán, különösen a dekolonizációval összefüggésben kapcsolódtak be a nemzetállami szintű és nemzetközi politikai folyamatokba. Az őslakos népek megjelenése a nemzetközi szintén már 100 évvel ezelőtt megkezdődött, de csupán a hidegháború végén a változó világrenddel vált széles körben elterjedt jelenséggé, hogy az őslakos szervezetek nemzetközi fórumokon is képviseltetik magukat. A 20. század során több lépésben a nemzeti és nemzetközi szintén is egyre nagyobb reputációt nyertek az őshonos csoportok.

Az őslakos népek érdekképviselésének több egyedi vonását emeli ki a szakirányú kutatás, amelyben annak történelmi előzményei kiemelt jelentőségűek. E népek általában kisebbségi csoportokat alkotnak azokban az országokban, ahol élnek. Együttélésük a többségi társadalommal sok esetben kihívásokkal teli, aminek okai az elmúlt évszázadokban gyökereznek. Az őslakosok jelentős sérelmeket szenvedtek el a telepesektől, illetve a gyarmatosítóktól, akik főként a nyugati civilizációhoz tartoztak. Még az elmúlt évtizedekben, a II. világháború utáni időszakban is negatív diszkriminációban volt részük (BÉKÉSI 2004; LINDROTH 2015). Ez paradox helyzetet eredményezett, Marjo Lindroth (2015) konklúziója szerint az áldozati státusz a későbbi évtizedekben a nemzetközi szintén politikai elfogadottságuk alapjává vált. Először az ENSZ keretein belül jelent meg az őslakos csoportok ügye és érdekeik képviselése. Az őslakosok ügyeivel foglalkozó szakosodott szervezetek közé tartozik a WGIP (Working Group on Indigenous Populations, az ENSZ Őslakos Népekkel Foglalkozó Munkacsoportja) és az UNPFII (United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues, az ENSZ Őslakosok Kérdéseivel Foglalkozó Állandó Fóruma) (SOLBAKK 2006). Ennek mentén a különböző kontinensek őshonos népei képesek voltak egymással kooperálni, és így megtalálták az utat a hatékony, kiterjesztett, transznacionális együttműködéshez. Saját érdekképviselésük gyakran összekapcsolódott környezetvédelmi kérdésekkel, ami szintén fontos legitimációt jelentett számukra a nemzetközi politikában (HEINÄMÄKI 2010, LINDROTH 2015).

Nemzetközi szerepvállalásuk és elismertségük hozzásegítette őket belpolitikai jogfejlődésükhöz is.

Az őshonos népek nemzetközi szinten történő elismerésének egyik mérföldköve és szimbolikus eseménye volt az ILO (International Labour Organisation, Nemzetközi Munkaügyi Szervezet) 169. számú konvenciója, amely 1989-ben jött létre. Az egyezmény sok tekintetben rendezte az őshonos népek helyzetét, a konvenció tárgya az őshonos és a törzsi népek alapjogainak védelme (World Bank 2023). A jelenség magyarázata e kisebbségi csoportok társadalmi problémáiban gyökerezik, mivel az őslakosok között magas a tartósan munkanélküliek és inaktívak aránya. A Föld mélyszegénységben élő lakosságának 15%-a őslakos háttérű, míg a világ népességén belül az őslakosok aránya 5% (World Bank 2023). Az őslakos népek többsége kevésbé volt képes alkalmazkodni a modern, nyugati civilizáció vívmányaihoz. Évezredes eltérő fejlődés után, többnyire kényszer hatására, hátrányos megkülönböztetés mellett kellett volna beilleszkedniük az új társadalmi és gazdasági rendszerbe, lemondva az őket eddig megtartó természethez és örökségükhöz való kötődésről. Amellett, hogy nem tudnak beilleszkedni a munkaerőpiacra, társadalmi problémák is sújtják őket (szociális depriváció, alkoholizmus).

Az ILO 169-es számú egyezményének ratifikálása egy ajánlás (opcionális), amely nem kötelező érvénnyel rendezi az őslakosok helyzetét. Elfogadása esetén azonban már kötelező érvényű nemzetközi jogi dokumentum az államok számára. 2024-ig 24 ország ratifikálta, az Északi-sarkvidék térségének államai közül Dánia és Norvégia csatlakozott az egyezményhez (ILO 2024). Emellett az őslakos népek jogairól szóló ENSZ-nyilatkozatot (UNDRIP, United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples) az ENSZ közgyűlése 2007-ben fogadta el 144 állam támogató szavazatával, 4 ellenszavazattal (Ausztrália, Kanada, Új-Zéland és az Egyesült Államok) és 11 tartózkodással (Azerbajdzsán, Banglades, Bhután, Burundi, Kolumbia, Georgia, Kenya, Nigéria, Orosz Föderáció, Szamoa és Ukrajna).

Az őslakosok politikaformálásának módja folyamatosan változott az elmúlt évtizedekben, az 1990-es évektől bekövetkezett változás kiszélesítette jogait és megjelenésüket mind az állam szintjén, mind nemzetközi téren. Az északi-sarkvidéki őshonos népek államokkal és nemzetközi szervezetekkel kerülnek kapcsolatba, a fent említett módon megjelentek az Északi-sarkvidéki Tanács munkájában, az ENSZ szakosított szerveinél és munkacsoportjaiban. Monica Tennberg (2010: 264–270), a Lappföldi Egyetem kutatója északi-sarkvidéki esettanulmányok alapján vizsgálta az őslakos népek nemzetközi politikai térben való megjelenését, illetve azt, hogy milyen

hatalmi potenciállal rendelkeznek, és hogyan valósítják meg érdekeik érvényesítését. Az őshonos népek hatalmi megnyilvánulásainak különböző formái vannak, így az önmeghatározás,² a részvétel (*participation*),³ a befolyás⁴ és az érdekképviselés.⁵ E kérdések mellett nagyon aktívak környezetbiztonsági kérdésekben, ami a nemzetközi politikában való részvételüket erősíti, ahogy Tennberg (2010: 264–270) hangsúlyozza. A környezetbiztonsággal kapcsolatos kérdéseknek fontos legitimációs ereje van nemzetközi politikai szerepvállalásukban, ahogy erre Marjo Lindroth (2015) is rávilágít. Ugyanakkor érdemes azt is látni, hogy az őslakos népek jogai korlátozottak az állami szereplőkhöz képest az Északi-sarkvidéki Tanács esetében is.

Az őslakosok az Északi-sarkvidéki Tanácsban

Az Északi-sarkvidéki Tanács a legfontosabb regionális egyeztető fórum, amelynek az északi sarkkörön túli területekkel rendelkező államok a tagjai: Dánia, az Egyesült Államok, Finnország, Izland, Kanada, Oroszország, Norvégia és Svédország. Az intézmény működése 2022-ben az orosz–ukrán konfliktus hatására lényegesen megváltozott, ami az őslakos népek érdekképviselésére is kihatott. Mindazonáltal az elmúlt évtizedek során megszokott működési formát érdemes vizsgálni, mivel hosszú időn keresztül segítette elő a helyi őslakosok érdekeinek képviselését, ami mellett a Tanács – ha korlátozott formában, de – továbbra is működik.

Az Északi-sarkvidéki Tanács az 1990-es évek közepén intézményesült, párhuzamosan a nemzetközi őslakos mozgalmak fejlődésével. Az Északi-sarkvidéki Tanács fő fókusza a régió környezeti kérdései, ahogyan ez az őslakos népek számára is kiemelt téma. A résztvevői státuszuk (*permanent participant*) elnyerése során az őshonosok

² Az őslakosok politikai érdekképviselésének fontos mérföldköve volt az önmeghatározás. Ezt az ILO 169. számú konvenciója is előírja a részes államok felé. Ennek nyomán például az autonóm területeken tartandó választások során maguk állíthatják össze a választói névjegyzéket.

³ Az északi-sarkvidéki őslakos népek szervezetei *permanent participants*, vagyis állandó tagok az Északi-sarkvidéki Tanácsban. A részvételük másik dimenziója a számik esetében, a nemzetállami szinten belül, hogy az úgynevezett számi parlamentek döntenek számos, őslakosokat érintő kérdésben, e parlamentek képviselőit is közvetlenül, részvételi alapon választják.

⁴ A befolyás példája lehet, hogy az őslakos népek az Északi-sarkvidéki Tanácsban nem rendelkeznek döntéshozatali jogkörrel, de tanácsadóként a szervezet összes munkacsoportjában és fórumán megjelennek.

⁵ Az érdekképviselés az állami, illetve állam alatti szinten is megjelenik, így a helyi ügyekben a számi parlamenteken keresztül érvényesül. A számi parlamentek vezetői (Számi Tanács) regionális és nemzetközi fórumokon képviselik a népcsoport érdekeit.

évezredes kötődése a területhez, illetve sajátos gondolkodásmódja a természeti környezetről kiemelt érv volt a tanács ügyeibe való bevonásuk mellett (SIMON 2003; DODDS–WOON 2019: 163–180).

Az őslakos népek megjelenése a nemzetközi kapcsolatok nagy elméletei közötti vitára irányítja rá a figyelmet, vagyis az állami és nem állami szereplők nemzetközi térben betöltött szerepének értékelésére. Míg a realista elméletek az államok vezető szerepét emelik ki a nemzetközi kapcsolatokban, addig a liberális elméletek a nem állami szereplők megerősödését hangsúlyozzák (FAUST–NÉMETH 2019). Ennek megfelelően az északi-sarkvidéki őslakos szervezetek működésének megítélése sem egyértelmű.

Az Északi-sarkvidéki Tanácsban hat őslakos szervezet állandó résztvevő (*permanent participant*): Aleut International Association (Aleut Nemzetközi Egyesület), Arctic Athabaskan Council (Északi-sarki Athabaskan Tanács), Gwich'in Council International (Gwich'in Tanács), Inuit Circumpolar Council (Inuit Sarkkörüi Tanács), Russian Association of Indigenous Peoples of the North (Északi Őslakos Népek Orosz Egyesülete) és a Saami Council (Számi Tanács). Egyes szervezetek transznacionálisak (mint a Számi Tanács),⁶ másoknál az összekötő kapocs, hogy ugyanahhoz a nemzeti államhoz tartoznak (mint az Északi Őslakos Népek Orosz Szövetsége). Az őslakos szervezetek munkáját az Északi-sarkvidéki Tanács Őslakos Népek Titkársága (Arctic Council Indigenous Peoples Secretariat) koordinálja és támogatja.

A helyi őslakos népek számára az Északi-sarkvidéki Tanácsban való részvétel az elmúlt években egyedülálló lehetőséget jelentett más nemzetközi intézményekkel összevetve. Az őslakos szervezetek azonban mint nem állami szereplők csak korlátozott jogokkal rendelkeznek a tanácsban, bár joguk van képviseltetni magukat minden kapcsolódó fórumon, és konzultálhatnak minden tagállammal. Ennek kapcsán kiemelendő, hogy 2022-ig olyan nagyhatalmakkal ülhetnek egyidejűleg tárgyalóasztalhoz, mint az Amerikai Egyesült Államok, az Orosz Föderáció és Észak-Európa országai. A régióra vonatkozóan kiemelhető, hogy sok tekintetben más térségek őslakos csoportjainál szélesebb körű jogosultságokkal rendelkeznek. Mindazonáltal az őshonos népek tanácson belüli szerepe, képviseljük korlátozottsága, illetve ennek megreformálása tudományos viták tárgyát képezi (NÉMETH 2023). Emellett magának az Északi-sarkvidéki Tanácsnak a működését is számos kritika éri.

Az Északi-sarkvidéki Tanács működését – az őslakosok érdekképviselésének korlátozottságán kívül – több kritikával is illették az elmúlt évtizedek során. Számos kutató, közöttük Timo Koivurova (2010: 146–156), Oran R. Young (2019), valamint Tom Barry

⁶ Finnország, Norvégia, Orosz Föderáció és Svédország számi népességét együttesen képviseli.

és szerzőtársai (2020) fogalmazták meg észrevételeiket annak kapcsán, hogy a tanácsnak nincs egységes stratégiai víziója, szűk keretek között mozog, csupán a környezetvédelmi kérdésekre koncentrált, és nem tárgyal olyan kulcsfontosságú ügyeket, mint a helyi államok közötti területi viták, gazdasági, katonai és biztonságpolitikai kérdések, és más témákat is inkább *ad hoc* jelleggel vesz napirendjére. Az eseményeket inkább követi, és reaktív módon reagál azokra. Emellett Koivurova (2010: 146–156) arra is rámutatott, hogy a tanács működése a helyi folyamatok alakulásához sem alkalmazkodott, mivel az elmúlt évtizedek során a régió a perifériából a geopolitikai folyamatok kiemelt térségévé vált. Eközben az Északi-sarkvidéki Tanács működésében nem volt lényegi változás 1996 óta.⁷ E korlátozott működési forma az őslakos népek aspektusából azért fontos, mert a tanács szűk hatásköre az annak fórumain részt vevő szereplőket is érinti.

Az elemzők előremutató tényezőket is kiemelnek a tanács vonatkozásában, Barry és szerzőtársai (2020) szerint megmutatkoznak a tanácsban rejlő potenciálok, többek között az ügyvitel rendszerezettségében. A szerzők kiemelik a tanács által vezetett tudásgyűjtés jelentőségét is, akár természettudományos téren, akár az őslakos tudás becsatornázása szempontjából. Simon Dalby (2003), Dodds és Woon (2019: 163–180), valamint Lassi Heininen (2014: 241–258) kiemelik, hogy az őslakos tudás és világnézet alkalmas lehet arra, hogy befolyásolja például az ökológiai kérdésekről való gondolkodást.

Őslakosok az Északi-sarkvidéki Tanács működésében 2022 után

Az orosz–ukrán háború kitörése nagy hatást gyakorolt az Északi-sarkvidéki Tanácsra, mivel a területben a nyugati országok képviselői és Oroszország is résztvevő. A hét nyugati tagállam (A7-ek) 2022. március 3-án felfüggesztette közreműködését a tanácsban. Emellett a Barents–Euro–Északi-sarkvidéki Tanácsban és az Északi Dimenzióban az európai országok és az Európai Bizottság képvisellete felfüggesztette fel Oroszország működését.

Az Északi-sarkvidéki Tanács esetében a bojkott a hat őslakos szervezetre, a tanács állandó résztvevőire (*permanent participant*) is kihatott. Az őslakos népek képviselői kifogásolták az A7-ek lépését, mivel elmulasztottak konzultálni a hat állandó résztvevővel. A helyzetet visszalépésként értelmezték az Északi-sarkvidék biztonságának

⁷ A tanács működését több esetben felülvizsgálták, és javasolták is a struktúra átalakítását, amit azonban nem fogadtak el. Megjegyzendő az is, hogy maga Koivurova – mint az Északi-sarkvidéki Tanács munkáját segítő tanácsadó – szintén tett javaslatokat a regionális együttműködés struktúrájának megváltoztatására.

vesztfálibb, államközpontú felfogásához. Az őslakosok szempontjából ennek a kockázata, hogy az általuk nehezen kivívott jogok csorbulnak az Északi-sarkvidék nemzetközi kapcsolataiban. Az őslakosok magát a bojkottot támogatták volna, azonban a döntéshozatal módja ellen kifogást emeltek.

Mindazonáltal a különböző őslakos szervezetek 2022-es eseményekre adott reakciói között eltérés figyelhető meg attól függően, hogy milyen pozíciót foglalnak el a Nyugat és Oroszország közötti viszonyrendszerben. A Számi Tanács, amelynek az észak-európai országok számi lakossága mellett az oroszországiak is tagjai, közleményt adott ki, amelyben elítélte a háborús agressziót. Ugyanakkor annak biztosítását kérte, hogy az orosz részről származó számi emberek továbbra is részt vehessenek a nemzetközi találkozókön és konferenciákon, beleértve más országok látogatását is. Ezzel együtt az őslakos népek szervezetei között is kirajzolódott a Nyugat és Oroszország közötti törésvonal: az A7-ekhez kötődő állandó megfigyelők a nyugati álláspontnak megfelelő nyilatkozatot adtak ki, és elítélték Oroszországot, míg az oroszországi őslakosokat összefogó szervezet az anyaországgal értett egyet. Utóbbi szervezet elhatárolódott a száműzetésben élő őslakos vezetők Oroszországot elítélő közleményétől is (ZELLEN 2022). Összességében az állandó képviselők mutatják a legnagyobb elkötelezettséget az Északi-sarkvidéki Tanács munkájának teljes körű újraindítása mellett, mivel a bojkott hatására esetükben csorbultak leginkább a tagsággal járó többletjogok. A Tanács üléseinek felfüggesztésével elvesztették azt a kiemelt státuszt, amelyet a széles körű északi-sarkvidéki együttműködés biztosított számukra. Ugyanakkor a helyzet rávilágított a nem állami szereplők helyzetének törékenységre is. Míg korábban is korlátozott lehetőségekkel rendelkeztek a tanácsban, addig a bojkott hatására egyértelművé vált másodlagos szerepük a szervezetben.

Annak ellenére, hogy az Északi-sarkvidéki Tanács munkáját felfüggesztették az ukrajnai orosz háború következtében, az őslakos munkacsoportok a feladataik ellátásának folytatása mellett döntöttek. Az együttműködés mégsem lehetett teljes körű, a vasfüggöny e tekintetben is leereszkedett, és megnyilvánult a kelet–nyugat törésvonal. A nyugati országok őslakosai 2023 tavaszán aggodalmuknak adtak hangot az Oroszországból érkező adatszolgáltatás teljes leállása miatt. Ezek a hiányosságok környezeti és társadalmi, őslakos népek jólétére vonatkozó kérdésekben is megnyilvánultak. Érkeztek hírek arról is, hogy az oroszországi őslakosok körében is történt toborzás a háborúban való részvételre, amely ellen szintén szót emeltek a nyugati országok őslakos csoportjai. Az Északi-sarkvidéki Tanács munkacsoportjai nem függesztették fel projektjeiket, ez alól kivételt jelentettek az Egyesült Államok és Oroszország együttes részvételével zajló feladatok. Emellett a beérkező adatok elemzése a háborús időszak

alatt is zajlott az oroszországi adatszolgáltatás hiányában is (JONASSEN 2023; GRICIUS 2023). 2023 májusában az Északi-sarkvidéki Tanács norvég elnökségének kezdete bizonyos enyhülést hozott a megelőző év teljes elszigeteltségéhez képest. Az orosz elnökség formális lezárása után a munkacsoportok csak írásbeli eljárások keretében mozdították elő a projektmunkát és a döntéshozatalt. Ezt követően újabb előrelépést jelentett, hogy virtuális formában, online platformokon folytatódott az együttműködés, még ha az inkább szakértői szinten is zajlott. Az Északi-sarkvidéki Tanács állásfoglalása szerint a virtuális ülések célja, hogy „javítsa a hatékonyságot és az együttműködést a projektmunkában, és lehetővé tegye a munkacsoportok számára az összetettebb kérdések előmozdítását. A virtuális találkozás lehetősége kiterjed minden projektszintű csapatra és szakértői csoportra a projektszintű munka előrehaladásának biztosítása érdekében” (Arctic Council 2024). Az enyhülés fontos az őslakos népek szempontjából, mivel megkönnyíti munkájukat és a projektek megvalósulását.

Az őslakos szervezetek kifejezték abbéli igényeiket is, hogy a jövőben biztonsági kérdésekre is szeretnék kiterjeszteni egyeztetési jogkörüket. A NATO észak-európai bővítése (Svédország és Finnország csatlakozása) erősítette az Északi-sarkvidék geopolitikai ütközőzónává történő átminősülését. E folyamatot az őslakos szervezetek közvetlen fenyegetésnek érzékelték saját lakosságukra és az általuk lakott területekre nézve. Ilyen módon az őslakosok igényüket fejezték ki a NATO fórumain való közvetlen egyeztetés megvalósítására (JONASSEN 2023). A kialakult helyzet ismételt az északi-sarkvidéki őslakosok ambivalens helyzetére irányítja rá a figyelmet, miközben igyekeznek önálló szereplőként fellépni a térséget érintő ügyekben. Ennek elfogadottsága az állami szereplők beleegyezésétől és a nemzetközi szervezetek által biztosított keretrendszerrel függ. Lényegében elhanyagolható annak esélye azonban, hogy biztonságpolitikai kérdésekben, illetve a NATO testületeivel való egyeztetésben részt vegyenek.

Az Európai Unió földrajzi, történeti és gazdasági kapcsolatai a régióval

Az Európai Unió, illetve tagállamai speciális helyzetben vannak az Északi-sarkvidék ügyeiben érdekelt nemzetközi szereplők között, ami már a földrajzi adottságok esetében is megmutatkozik. Az integráció három tagállama számít északi-sarkvidéki országnak. Az európai uniós tagországok közül Finnország és Svédország rendelkezik szárazföldi területekkel az Északi-sarkvidéken, azonban egyikük sem parti állama

az Arktikus-óceánnak⁸ (Jeges-tengernek). Dánia autonóm tartománya, Grönland rendelkezik északi sarkkörön túli tengeri területekkel, azonban a tartomány 1985-ben kilépett az európai integrációból (NÉMETH 2019). Az Északi-sarki-óceán menti tagállamok érintettek legközvetlenebbül az olyan helyi erőforrások elérhetővé válásában, mint például a tengeri hajózási útvonalak, fosszilis energiahordozók és más ásványkincsek. A történelmi távlatokat tekintve az európai országoknak évszázadok óta vannak gazdasági és kereskedelmi kapcsolatai a térséggel, ami mellett a terület tudományos feltárásába szintén bekapcsolódtak. Az európai országok északi sarkkörön túli geopolitikai érdekei leginkább a tengeri kereskedelemhez és a régió energiahordozóihoz kötődnek (NÉMETH 2022).

*Az Európai Unió
az északi-sarkvidéki együttműködésekben*

Az Európai Unió nemzetközi kapcsolatai az Északi-sarkvidék régiójában széleskörűek, magukba foglalják a bilaterális együttműködések, és a nemzetközi szervezetekben való részvételt is. Az Európai Uniót az integráción kívüli, európai északi-sarkvidéki államokhoz szoros kapcsolatok fűzik. Ilyen módon Norvégia és Izland az Európai Gazdasági Térségen keresztül kapcsolódik az európai integrációhoz. Emellett az észak-európai államok együttműködése hagyományosan rendkívül szoros.

Fontos tényező az is, hogy az Északi-sarkvidéken a nemzetközi együttműködések összetett hálózata működik. Az észak-európai államok több, az Északi-sarkvidék ügyeit is tárgyaló térségbeli szervezetnek a tagjai, így például a Barents–Euro–Északi-sarkvidéki Tanácsnak, amely munkájába az Európai Unió képviselte is bekapcsolódik, az Európai Bizottság teljes jogú tagja. Továbbá az észak-európai uniós tagállamok fontos egyeztető fóruma az Északi Miniszterek Tanácsa, amely szintén foglalkozik az Északi-sarkvidékhez kapcsolódó ügyekkel. Az európai partnerekkel működő nemzetközi együttműködések sorában szintén fontos szerepet töltenek be az őslakos szervezetek. Az észak-európai őslakosok, a számuk sok esetben határon átnyúló intézmények keretein belül egyeztetnek egymással. A Számi Tanács képviselteti magát többek között az ENSZ-ben, az Északi-sarkvidéki Tanácsban és a Barents–Euro–Északi-sarkvidéki Tanácsban is. Az intézmény négy ország (Finnország, Norvégia,

⁸ Angolul Arctic Ocean, magyar terminológiában Jeges-tenger néven szerepel.

Oroszország és Svédország) őslakosainak érdekképviselői és transznacionális egyeztető fóruma (CSATLÓS 2013; NÉMETH 2023).

Az Északi-sarkvidék legfontosabb nemzetközi egyeztető fóruma, az Északi-sarkvidéki Tanács esetében a régiós európai uniós tagállamokon kívül hat további tagország megfigyelőként közreműködik a tanács munkájában: Németország, Hollandia, Lengyelország, Franciaország, Spanyolország és Olaszország. Maga az Európai Unió 2013-ban teljes körű megfigyelői státuszt kért, amelyet nem kapott meg.

A megfigyelői státusszal rendelkező országok mindegyikének van tengeri kijárata, vagyis ilyen módon részt vehetnek az Északi-sarkvidéken keresztül zajló tengeri hajózásban. Emellett ezeknek az országoknak a többségét történelmi szálak fűzik a régióhoz: az elmúlt századokban részt vettek a terület felfedezésében és feltérképezésében. Az Északkeleti-átjárón történő hajózás már a nagy földrajzi felfedezések korszaka óta kívánatos cél volt egyes európai országok számára, mint Hollandia, majd többek között Olaszország és Németország is részt vett a későbbi századok északi-sarkvidéki expedícióiban (NÉMETH 2022).

Történelmi kapcsolatok

Az Északi-sarkvidék őslakos népei egykor teljes ellenőrzést gyakoroltak szállásterületeik felett. Ez az önállóság akkor kezdett csökkenni, amikor az észak-európaiak – skandinávok és ruszok egyaránt – elkezdtek korábbi területeiknél északabbra, Sápmi (Lappföld) területére, illetve keletre, Szibériába nyomulni. Míg Észak-Európában ez a folyamat már sok száz évvel ezelőtt megkezdődött⁹ (BERECZKI 2007: 75–78), addig Kanada egyes részein a nem őslakosok nagyarányú érkezése viszonylag új keletű.

A térség felfedezése során európai perspektívából mérföldkőnek számított a vikingek tevékenysége az első ezredforduló időszakában, amely során Skandinávia partjaitól fokozatosan térképezték fel a térséget egészen az észak-amerikai kontinensig, Új-Fundlandig. Tevékenységüket követően több száz évet kellett várni arra, hogy a nagy földrajzi felfedezések keretében újra európaiak lépjenek Grönland, illetve Amerika északi sarkkörön túli területeire.

⁹ A 9. századtól a lappok az északi országok adófizetői lettek. Később a terület fokozatosan az egyes északi államok része lett (BERECZKI 2007: 75–78).

Az Északi-sarkvidék felfedezésének aranykorát mégis inkább a 19. század utolsó harmada és a 20. század fordulója jelentette. Az úgynevezett északi-sarki láz keretében számos európai állam képviselői erőforrást (pénzt, tudományos és technikai arzenált) nem kímélve próbálták meg meghódítani az Északi-sarkot, vagy keresztülhajózni az Északkeleti-, illetve Északnyugati-átjárón. A kutatók Nagy-Britanniából, Franciaországból, Svédországból, Dániából, Németországból, az Osztrák–Magyar Monarchiából, Norvégiából és Olaszországból érkeztek. Az utakat nagy közérdeklődés kísérte, egyes szerzők a 20. század űrversenyével is párhuzamba állítják a jelenséget.

A felfedezés folyamata közben kialakultak a 20. század eleji és mai területi követelések alapjait képező pozíciók (NÉMETH 2022). A Jeges-tenger szigetei azokhoz az államokhoz kerültek, amelyek földrajzilag a legközelebb helyezkedtek el, illetve a tengeri övezetek kijelölése is megtörtént a 20. században. A területi követelésekben a 21. század hozott fordulatot a kontinentális talapzatra benyújtott területi igényekkel, amelyek szintén a parti államokhoz kötődnek.

A 19. századi fejlemények másik jelentősége, hogy az említett Északi-sarkvidéken kívüli, a régió feltérképezésében részt vevő államok nagy része ma is érdeklődést mutat a terület iránt (NÉMETH 2023). Napjainkban is részesei a helyi tudományos expedícióknak, perspektívát látnak az Északkeleti-átjárón történő hajózásban, illetve megfigyelő státuszú tagjaivá váltak az Északi-sarkvidéki Tanácsnak, közöttük hat európai uniós tagállam is.

Az Európai Unió északi-sarkvidéki politikája

Az európai országok napjainkban is kulcsfontosságú szerepet játszanak a térségben, részben az északi sarkkörön túli területekkel rendelkező országok, részben a terület közelsége, a történelmi kapcsolatok és a régió fokozódó jelentősége miatt. Az Európai Unió Arktisszal kapcsolatos politikája jól körülhatárolható, számos hivatalos dokumentum és politikai nyilatkozat áll rendelkezésre.

Az Európai Unió északi irányú bővítése, azaz 1995 óta került a politikai irányvonalak közé az Északi-sarkvidék régiója. Finnország első uniós kezdeményezései közé tartozott az úgynevezett északi dimenzió, a Northern Dimension Initiative (NDI) életre hívása 1997-ben. Az északi dimenzió politikájának célja volt, hogy erősítse az EU és a szervezeten kívüli államok együttműködését az északi régióban, így az EGT tagállamaival, Izlanddal, Norvégiával és Oroszország északnyugati területeivel.

Ehhez kapcsolódik a Barents–Euro–Északi-sarkvidéki Tanáccsal¹⁰ és szervezeteivel¹¹ való együttműködés is. Utóbbi kiterjed gazdasági, infrastruktúra-fejlesztési, kulturális és tudományos, illetve határ menti kapcsolatok erősítésére is (ALTER 2002: 677–697). Mindazonáltal fontos kiemelni, hogy ez a kooperáció egy szélesebb körű összefogás, amely nem csak az európai Északi-sarkvidéket érintő ügyekkel foglalkozik. Az északi dimenzió politikájának sikere nem csupán az Európai Unió számára nyitott kaput új térségek irányába, de egyértelműen jelentős eredménynek számít Finnország szempontjából azáltal, hogy saját prioritásait emelte a közös uniós politikák szintjére.¹²

Összességében az Európai Unió stratégiája az északi tagállamok, különösen a finn álláspont sajátosságait tükrözi a határon átnyúló, észak-európai együttműködések formájában és a területfejlesztési támogatásokon keresztül. Az éghajlatváltozás tanulmányozása és a tudományos infrastruktúra fejlesztése már szélesebben vett európai értékeket tükröz. Ugyanakkor a környezetvédelmi elvek különösen fontosak az északi politikai kultúrában. Továbbá az összeurópai gazdasági érdekek leginkább az Északkeleti-átjáró megnyílásával kínálkozó kereskedelmi lehetőségek, illetve infrastruktúra-fejlesztések formájában nyilvánulhatnak meg, különösen a környezetbarát technológiák területén.

A 2000-es évek második fele, mint a legtöbb Északi-sarkvidék térsége iránt érdeklődő állam és szervezet számára, fordulópontot hozott az EU esetében is. 2007-ben először vált a nyári szezonban jégmentessé az Északkeleti-, illetve az Északnyugati-átjáró, és így elérhető közelségbe került a terület hasznosításának lehetősége. Az esemény hatására az Európai Unió Északi-sarkvidékkel kapcsolatos politikaformálása is újra a fókuszba került, és jelentősebb átalakuláson ment keresztül.

2009-re az EU elkészítette első Északi-sarkvidék-politikáját (Európai Bizottság 2008). Ilyen stratégiai dokumentumot az Északi-sarkvidéki Tanács tagjainak és a megfigyelő államoknak is meg kell alkotniuk a tagsághoz. Az Európai Unió is

¹⁰ Tagjai: Norvégia, Svédország, Finnország, Oroszország, régiók szintjén: Norvégia: Finnmark, Nordland és Troms; Svédország: Norrbotten és Västerbotten; Finnország: Oulu, Lappföld és Kainuu; Oroszország: Arhangelszki terület, Karélia, Komiföld, Murmanszki terület és Nyenyecföld; valamint helyi öslakos szervezetek.

¹¹ Dánia, Észtország, Finnország, Németország, Izland, Lettország, Litvánia, Norvégia, Lengyelország, Oroszország, Svédország.

¹² Az NDI Finnország sikeres érdekérvényesítését tükrözi, mivel saját geopolitikai és földrajzi helyzetéből fakadó adottságokat prioritásként emelt a közös európai uniós politikák szintjére. Finnországgal szoros kapcsolatban lévő EU-s és EU-n kívüli államokat köt össze, és a finn kisebbségek által lakott, északnyugati orosz tartományokat is bekapcsolta az együttműködésbe. Egyúttal hasznosította a finn külpolitikai ismereteket és gyakorlatot, amelyben az orosz reláció fontos szerepet töltött be egészen a 2022-es orosz–ukrán háború kitöréséig (ALTER 2002).

igyekezett a szervezet megfigyelő tagjává válni, így 2009-ben kérelmezte a tagságot. A döntéshez konszenzus szükséges, a tanács összes tagjának egyetértésével. Kanada megvetoztta a felvételi kérelmet, a legjelentősebb fókavadász nemzetként sérelmezte az európai tilalmat a fókatermékeken (PHILLIPS 2009). Kanada álláspontja szerint a helyi őslakos népek fő megélhetési forrása a fókavadászatból és az így előállított termékekből származik (DEPLEDGE 2015). Más szerzők arra is felhívják a figyelmet, hogy az Egyesült Államok közvetett módon szintén jelezte ellenvéleményét az unió megfigyelői státuszával kapcsolatban. Az akkori amerikai álláspont szerint az Európai Unió szupranacionális szervezet, vagyis nem közvetlenül megválasztott és ezáltal nem demokratikus. Ilyen jellegű szereplő képviselte nem vehet részt az Északi-sarkvidéki Tanács működésében. Erre vonatkozóan később, 2011-ben az Északi-sarkvidéki Tanács szabályt is elfogadott (COFFEY 2013). A továbbiakban az EU és Kanada megállapodott az őslakosok által készített fókatermékekről, azonban így is maradt ellenállás az EU tagságával szemben. Oroszország is az ellenzők sorába tartozott (DEPLEDGE 2015). Az uniónak a továbbiakban is fontos maradt a régió, a szoros kapcsolatok jelenleg is fennállnak, illetve az EU képviselői eseti megfigyelőként közreműködtek az Északi-sarkvidéki Tanács működésében. 2022 után Északi-sarkvidéki Tanács nyugati tagjai és Oroszország között bekövetkezett elhidegülés új értelmezési keretbe helyezheti az Európai Unió állandó megfigyelővé történő előlépését, ugyanis az erősítheti a nyugati szövetségi rendszert.

2008-ban az európai uniós Északi-sarkvidék-politika fókuszában a környezeti és klímaváltozással kapcsolatos kérdések, az őslakos népek támogatása, a tudományos kutatások, a térség erőforrásainak fenntartható használata állt. Az erőforrások vonatkozásában a szénhidrogénkészletek, a halászat, a tengeri kereskedelem és az északi-sarkvidéki tengeri útvonalak használata, valamint a turizmus volt a legmeghatározóbb. A regionális idegenforgalom jelentőségét az is erősítette, hogy két európai uniós tagállam, Finnország és Svédország északi sarkkörön túli területeit is érintette, emellett az őslakos népek számára is fontos megélhetési forrást és kultúrájuk fennmaradását biztosította (Európai Bizottság 2008).

A 2016 és 2021 közötti időszakban az Északi-sarkvidék-politika átalakult, az ekkor kiadott dokumentum három fő pillére az Északi-sarkvidék védelme és megőrzése a lakosság érdekeivel összhangban, az erőforrások fenntartható felhasználásának előmozdítása, valamint a nemzetközi együttműködés lett (Európai Bizottság 2016). Változást jelentett a korábbiakhoz képest, hogy a dokumentum elsődlegesen a helyi lakosságra koncentrált, és visszább szorult a kimondottan az őslakos népek kultúrájának megőrzésére irányuló törekvés. A fenntarthatósági célok részévé vált a tudományos

kutatás, miközben a szénhidrogénkészletek hasznosítása helyett a fenntartható technológiákba való beruházás vált központi kérdéssé. Ugyanez a fenntarthatósági szemlélet érvényesült a térségbeli hajózás esetében is. További lényeges eltérés a korábbi stratégiai dokumentumhoz képest, hogy az északi-sarkvidéki nemzetközi együttműködések még hangsúlyosabb szerepet kaptak. Utóbbi tényezőben fontos szerepe lehet, hogy az Északi-sarkvidéki Tanács 2013-ban nem fogadta el az Európai Unió kérelmét, amelyben állandó megfigyelővé kívánt előrelépni. Eközben egyre több állam mutatott érdeklődést az Északi-sarkvidék iránt. 2013-ban Dél-Korea, India, Japán, Kína, Olaszország és Szingapúr váltak a szervezet állandó megfigyelőivé. Majd 2017-ben Svájc is csatlakozott e csoportosuláshoz.

A 2021-es legújabb stratégiában az Északi-sarkvidék politikája részévé vált az európai uniós Green Deal megállapodásnak, vagyis a nettó üvegházhatásúgáz-kibocsátás 2050-ig történő elérésére irányuló uniós stratégiának is. A hivatalos közlemény szerint: „Az EU 2021. október 13-án közzétett, aktualizált északi-sarkvidéki politikájának célja, hogy elősegítse az Északi-sarkvidék mint békés együttműködési régió megőrzését, lassítsa az éghajlatváltozás hatásait, és támogassa az északi-sarkvidéki régiók fenntartható fejlődését a helyi közösségek, nem utolsósorban az őslakos népek és a jövő generációi javára. Az Északi-sarkvidékre vonatkozó uniós politika végrehajtása segíteni fogja az Uniót az uniós zöld megállapodásban meghatározott célok elérésében és geopolitikai érdekeinek érvényesítésében” (EEAS 2024). Ilyen módon a dokumentum főbb pillérei nem változtak 2016-hoz képest, ugyanakkor a hangsúlyok további eltolódást mutattak a környezetvédelmi és fenntarthatósági elvek irányába.

További fontos lépést jelentett az Európai Unió északi-sarkvidéki jelenléte szempontjából, hogy 2024 márciusában állandó képviselőt nyitott Grönland fővárosában, Nuukban (Európai Bizottság 2024). Függetlenül attól, hogy Grönland Dánia autonóm tartománya, mégsem tagja az Európai Uniónak. 1985. január 1-jei dátummal kilépett az integrációból elsősorban a halászatra vonatkozó szabályozások miatt. Grönland azóta több az Északi-sarkvidék ügyei iránt érdeklődő szereplő számára értékelődött fel, így például Kína igyekezett szorosabbra fűzni a kapcsolatait az óriási szigettel (VOLPE 2020). Emellett az Egyesült Államok Donald Trump elnöksége alatt megkísérelt ajánlatot tenni a Dán Királyságnak Grönland megvásárlására.¹³ Sajtóértesülések szerint hasonló kísérletre abban az esetben is sor kerülhet, ha 2024-ben Donald Trumpot újraválasztják az Egyesült Államok elnökének (BICKERTON 2024).

¹³ Lásd bővebben Szilvási Simon fejezetében.

Ezt a fokozott érdeklődést az európai érdekszférába tartozó terület iránt az Európai Unió sem hagyhatta figyelmen kívül.

Ugyanakkor az új állandó képviselő célja nem csupán az, hogy elmélyítse az Európai Unió kapcsolatait Grönlanddal, hanem a tágabb sarkvidéki régióval is. A képviselő feladatai közé fog tartozni az európai zöld megállapodás (Green Deal) végrehajtásának elősegítése, a szénhidrogén-kitermelés minimalizálásának elősegítése. Ursula von der Leyen a képviselő megnyitása alkalmából tartott sajtótájékoztatón is kiemelte, hogy ezzel az olyan államok érdeklődését igyekszik ellensúlyozni, mint Oroszország és Kína. „Az olyan államok, mint Oroszország és Kína, egyre határozottabbak a régióban. Ezért kell a hasonló gondolkodású demokráciáknak, mint Grönland és Európa, megerősíteniük politikai partnerségüket” (Európai Bizottság 2024).

2022, az orosz–ukrán háború kezdete után az Európai Unió is felfüggesztette azokat a regionális együttműködéseket, amelyekben Oroszország és Fehéroroszország is partnerek voltak. E lépés vonatkozott az unió északi dimenzió politikájára; a Barents–Euro–Északi-sarkvidéki együttműködésre; és a Balti-tengeri Államok Tanácsára is. Emellett az Európai Unió úgy foglalt állást az északi-sarkvidéki együttműködések kapcsán, hogy azokat folytatni kell a nyugati szövetségi rendszer keretein belül (EEAS 2024). Ez az állásfoglalás azonban csak részlegesen érvényesült 2023, illetve 2024 során. Ugyan a nyugati államok közötti együttműködés szorosabb, azonban a régió kiemelt jelentősége miatt, illetve Oroszország területi fölényét figyelembe véve az Északi-sarkvidéki Tanács munkacsoportjainak korlátozott működése irányába történtek lépések. Az Európai Unió is azok közé a régió kívüli szervezetek közé tartozik, amelynek az az érdeke, hogy minél inkább bevonódjon az Északi-sarkvidék ügyeibe.

Összefoglalás

Az Északi-sarkvidéket gyakran a nemzetközi folyamatok laboratóriumaként azonosítják. E jelenségnek része, hogy az Északi-sarkvidék ügyeiben a nemzetközi szereplők nagy száma és legkülönbözőbb típusai jelen. Jelenleg is zajlik a térség felértékelődése. Ezt a folyamatot erősítette fel 2022-től kezdődően az orosz–ukrán háború. Az Északi-sarkvidéken egyszerre vannak jelen az Ukrajnát támogató nyugati szövetségesek és Oroszország. A háborús konfliktus az arktikus régió mintaértékűen működő nemzetközi együttműködésében is törést és elhidegülést hozott. Az Északi-sarkvidéki Tanács működésének felfüggesztése, illetve alacsony szintekre korlátozódó működése elsődlegesen a tanácsban állandó megfigyelőként részt vevő őslakos szervezetekre

hatott korlátozóan. A tanács munkájának alacsony intenzitása rávilágított arra is, hogy az őslakos szervezetek nemzetközi ügyekbe való bevonása milyen nagy mértékben függ az állami szereplőktől. Ilyen módon a nemzetközi kapcsolatok realista elméleteit igazolja a liberális és konstruktivista irányzataival szemben, és továbbra is az állami szereplők fölényét húzza alá minden más aktor ellenében. Az Északi-sarkvidék ügyeinben a térségen kívüli nemzetközi intézmények is igyekeznek érdekeiket érvényesíteni, ennek példája az Európai Unió Északi-sarkvidék felé fordulása. Az Európai Unió a 2000-es évek végétől igyekszik állandó megfigyelői státuszt elnyerni a tanácsban. Ez azonban máig nem sikerült. Az északi-sarkvidéki együttműködés elhidegítése változást hozhat az Európai Unió az Északi-sarkvidék nyugati államaival való kooperációjában a nyugati szövetség szorosabbá válásával. Ugyanakkor az unió saját törekvései is megnyilvánulnak a régióban, aminek mérőföldköve volt a Grönlandon megnyitott állandó képviselet. Mindazonáltal az Európai Unió külső szereplőként való kezelése a jövőben is jellemző maradhat az arktikus államok részéről. A szorosabb együttműködés ellenére az egyes államok számára elsődleges maradhat saját érdekeik érvényesítése és kizárólagos szerepük fenntartása az Északi-sarkvidéken.

Felhasznált irodalom

- ALTER, David (2002): Small State Influence within the EU? The Case of Finland's Northern Dimension Initiative. *Journal of Common Market Studies*, 38(5), 677–697.
- Arctic Centre (2024): Arctic Indigenous Peoples. *Arcticcentre.org*. Online: www.arcticcentre.org/EN/arcticregion/Arctic-Indigenous-Peoples
- Arctic Council (2024): *Arctic Council Advances Resumption of Project-level Work*. Online: <https://arctic-council.org/news/arctic-council-advances-resumption-of-project-level-work/>
- BARRY, Tom – DAVÍÐSDÓTTIR, Brynhildur – EINARSSON, Niels – YOUNG, Oran R. (2020): The Arctic Council: an Agent of Change? *Global Environmental Change*, 63. Online: <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2020.102099>
- BÉKÉSI László (2004): *A politika földrajza*. Budapest: Aula.
- BERECZKI András (2007): A lappok (számik) története. In BERECZKI András et al. (szerk.): *A finnugor és szamojéd népek története*. Budapest: ELTE, 75–78. Online: <https://mek.oszk.hu/02800/02894/02894.htm>
- BICKERTON, James (2024): Donald Trump Could Try to Buy Greenland Once More. *Newsweek*, 2024. március 13. Online: www.newsweek.com/donald-trump-could-try-buy-greenland-once-more-1878583
- COFFEY, Luke (2013): *No European Union Membership in the Arctic Council*. Washington: The Heritage Foundation. Online: www.heritage.org/europe/report/no-european-union-membership-the-arctic-council

- CSATLÓS Erzsébet (2013): *Az Arktisz nemzetközi jogi helyzete*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- DALBY, Simon (2003): Geopolitical Identities: Arctic Ecology and Global Consumption. *Geopolitics*, 8(1), 181–202. Online: <https://doi.org/10.1080/714001009>
- DEPLEDGE, Duncan (2015): *The EU and the Arctic Council*. European Council on Foreign Relations. Online: www.ecfr.eu/article/commentary_the_eu_and_the_arctic_council3005
- DODDS, Klaus – WOON, Chih Yuan (2019): Triumphant Geopolitics? Making Space of and for Arctic Geopolitics in the Arctic Ocean. In SELHEIM, Nikolas – ZAIKA, Yulia V. – KELMAN, Ilan (szerk.): *Arctic Triumph – Northern Innovation and Persistence*. Cham: Springer, 163–180. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-030-05523-3_10
- EEAS (2021): *The EU in the Arctic*. Online: www.eeas.europa.eu/eeas/eu-arctic_en
- Európai Bizottság (2008): *The European Union and the Arctic Region*. Online: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0763:FIN:EN:PDF>
- Európai Bizottság (2016): *An Integrated European Union Policy for the Arctic*. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016JC0021>
- Európai Bizottság (2024): *Press Statement by President von der Leyen with Danish Prime Minister Frederiksen and Prime Minister Egede of Greenland*. Online: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_24_1502
- FAUST Anita – NÉMETH Viktória (2019): Őslakos érdekképviselő, mint az állami szuverenitás kihívása – Finnországi őslakos népcsoport helyzete a nemzetközi kapcsolatok liberális elméletei tükrében. In Antalík Imre (szerk.): „Térfő – erőter.” *Tanulmányok a Kárpát-medencei geopolitikai konferencia előadásából*. Komárno: Selye János Egyetem, 49–58.
- GRICIUS, Gabriella (2023): From Russia to Norway: Three Scenarios for the Arctic Council’s Future after the Chairmanship Handover. *Europeanleadershipwork.org*, 2023. április 25. Online: www.europeanleadershipnetwork.org/commentary/from-russia-to-norway-three-scenarios-for-the-arctic-councils-future-after-the-chairmanship-handover/
- HEINÄMÄKI, Leena (2010): The Right to Be a Part of Nature: Indigenous Peoples and the Environment. *Acta Electronica Universitatis Lapponiensis* 67. PhD-disszertáció. University of Lapland, Arctic Centre. Online: <https://core.ac.uk/download/pdf/30083904.pdf>
- HEININEN, Lassi (2014): Northern Geopolitics: Actors, Interests and Processes in the Circumpolar Arctic. In POWELL, Richard C. – DODDS, Klaus (szerk.): *Polar Geopolitics? Knowledges, Resources and Legal Regimes*. Durham: Monograph Book, 241–258. Online: <https://doi.org/10.4337/9781781009413.00023>
- ILO (2024): C169 – Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (No. 169). Online: www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C169
- JONASSEN, Trine (2023): Arctic Indigenous Leaders: We Did Not Shut Down. *Highnorthnews.com*, 2023. március 31. Online: www.highnorthnews.com/en/arctic-indigenous-leaders-we-did-not-shut-down

- KOIVUROVA, Timo (2010): Limits and Possibilities of the Arctic Council in a Rapidly Changing Scene of Arctic Governance. *Polar Record*, 46(2), 146–156. Online: <https://doi.org/10.1017/S0032247409008365>
- KOVACH, Margaret (2009): *Indigenous Methodology: Characteristics, Conversations and Contexts*. Toronto: University of Toronto Press.
- LINDROTH, Marjo (2015): Governing Indigeneity Globally – Indigenous Peoples in the United Nations. *Acta Electronica Universitatis Lapponiensis*, 161. PhD-disszertáció. University of Lapland. Online: <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/61878>
- NÉMETH Viktória (2019): Skandinávia a geopolitika térképén. *Geopolitikai Szemle*, 1(3) 85–104. Online: <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/geopolitikai-szemle/article/download/34224/33352/39270>
- NÉMETH Viktória (2022): Az Európai Unió Arktisz-politikájának pillérei. *Európai Tükör*, 25(1), 31–51. Online: <https://doi.org/10.32559/et.2022.1-2.2>
- NÉMETH Viktória (2023): *A változó Arktisz geopolitikája*. PhD-disszertáció. Pécsi Tudományegyetem. Online: <https://pea.lib.ptc.hu/handle/pea/39514>
- PHILLIPS, Leigh (2009): Arctic Council Rejects EU's Observer Application. *EUobserver*, 2009. április 30. Online: <https://euobserver.com/environment/28043>
- SOLBAKK, John Trygve (2006): *The Sami People – A Handbook*. Tromsø: Davvi Girji OS.
- TENNBERG, Monica (2010): Indigenous Peoples as International Political Actors. *Polar Record*, 46(238), 264–270. Online: <https://doi.org/10.1017/S0032247409990398>
- VOLPE, Marco (2020): *The Tortuous Path of China's Win-win Strategy in Greenland*. The Arctic Institute. Online: www.thearcticinstitute.org/tortuous-path-china-win-win-strategy-greenland/
- WANG, Shinan – ROTO, Johanna (2019): Indigenous Population in the Arctic. *Nordregio*. Online: www.nordregio.org/maps/indigenous-population-in-the-arctic/
- World Bank (2023): *Indigenous Peoples*. Online: www.worldbank.org/en/topic/indigenouspeoples
- WWF (2024): *Arctic Communities*. Online: www.arcticwwf.org/our-priorities/arctic-communities/
- YOUNG, Oran R. (2019): Is It Time for a Reset in Arctic Governance? *Sustainability*, 11(16), 4497. Online: <https://doi.org/10.3390/su11164497>
- ZELLEN, Barry Scott (2022): The Arctic Council Pause: The Importance of Indigenous Participation and the Ottawa Declaration. *Arctic Circle*, 2022. június 14. Online: www.arcticcircle.org/journal/the-importance-of-indigenous-participation-and-the-ottawa-declaration

Márton Andrea

A skandináv országok Északi-sarkvidék-stratégiái Norvégia, Svédország és Finnország

A skandináv államok sarkvidéki politikáinak alakulását jelentősen befolyásolták az Északi-sark régiójában bekövetkezett geostratégiai és geopolitikai, valamint a globális éghajlatváltozás hatására létrejövő környezeti változások. Történelmileg az északi országok, például Norvégia, Svédország és Finnország sarkvidéki stratégiái a fenntartható fejlődésre, a környezetvédelemre, valamint a béke és a stabilitás előmozdítására összpontosítottak a régióban. Ezek a stratégiák az idők során alkalmazkodtak az olyan felmerülő kihívások kezeléséhez, mint az éghajlatváltozás, a gazdasági fejlődés és a biztonsági aggályok. Nevezetesen Norvégiának, Izlandnak és Dániának vannak part menti és tengeri területei az Északi-sarkvidéken, ami egyedülállóan elhelyezi őket az északi-sarkvidéki kormányzás és politikaalkotás terén (MÁRTON 2012: 274). Svédországnak és Finnországnak, bár nincs közvetlen part menti hozzáférése az Északi-sarkvidékhez, mindazonáltal szerves részét képezik a régióban folytatott együttműködési erőfeszítéseknek, hangsúlyozva a kutatást, a környezet megóvását és az őslakosok jogait sarkvidéki stratégiáikban. Finnország és Svédország közelmúltbeli NATO-csatlakozása azonban döntő jelentőségű váltást jelent a régió stratégiai dinamikájában. Ez a fejlemény a biztonsági prioritások szélesebb körű újralibrálását tükrözi a fejlődő fenyegetésekre válaszul, és hangsúlyozza az Északi-sarkvidék fontosságát a stratégiai verseny területén. Norvégia, Svédország és Finnország északi-sarkvidéki szerepvállalásának történelmi kontextusa a túlnyomórészt nemzeti érdekek felől az együttműködésen alapuló megközelítés felé való átmenetet mutatja az olyan nemzetközi szövetségek keretein belül, mint a NATO (JOZWIĄK 2024).

A sarkvidéki feltárás és kutatás kulcsfontosságú mérföldkövei alakították a jelenlegi felfogást és politikát ezzel a távoli és kihívásokkal teli régióval kapcsolatban. Az Északi-sarkvidéki Tanács 1996-os megalakulása sarkalatos momentum, amely

a nyolc sarkvidéki államot egyesítette, azaz Kanadát, Dániát, Finnországot, Izlandot, Norvégiát, Oroszországot, Svédországot és az Egyesült Államokat (Arctic Council 2024c). Ez a fórum jelentős együttműködést tett lehetővé a tudományos kutatás, a fenntartható fejlődés és a környezetvédelem terén. Ezenkívül a skandináv országok élen járnak az Északi-sark-kutatásban, hozzájárulva a régió éghajlatával, ökoszisztémájával és természeti erőforrásaival kapcsolatos globális tudásbázishoz. Kutatási erőfeszítéseik nemcsak az Északi-sarkvidék változásainak megértését javították, hanem a nemzetközi együttműködés fontosságát is hangsúlyozták a régió előtt álló sürgető kihívások kezelésében.

Az őslakos népek döntő szerepet játszottak a sarkvidéki stratégiák kialakításában, felbecsülhetetlen értékű perspektívákat hozva a környezetvédelem, az erőforrás-gazdálkodás és a kulturális fenntarthatóság terén.¹ Nemzedékeken át felhalmozott hagyományos tudásuk betekintést nyújt az Északi-sarkvidék ökológiai egyensúlyába és erőforrásainak fenntartható használatába. Az elmúlt években egyre inkább felismerték annak szükségességét, hogy az őslakosok szervezeteit be kell vonni a sarkvidéki kormányzással kapcsolatos döntéshozatali folyamatokba. Az együttműködés célja annak biztosítása, hogy a politikák és stratégiák ne csak a sarkvidéki államok érdekeit tükrözzék, hanem az őslakos közösségek jogait és megélhetését is védjék. Az őslakosok részvétele az északi-sarkvidéki stratégiákban a régió előtt álló összetett kihívások kezelésének holisztikus megközelítését hangsúlyozza, amely egyensúlyt teremt a gazdasági fejlődés, valamint a környezetvédelem és a kultúra megőrzése között (SCHEFFER 2023).

Az Északi-sarkvidék geopolitikai jelentősége

A stratégiai katonai érdekek az Északi-sarkvidéken felerősödtek, elsősorban a globális védelmi stratégiákban betöltött kulcsfontosságú szerepük miatt. Ezt különösen jól példázza Oroszország, amely az Északi-sarkvidéket, különösen az Északi-sarkot az 1950-es évek óta integrálta védelmi stratégiájába, kiemelve a régió régóta fennálló és folyamatos jelentőségét a globális katonai tervezésben. Az elmúlt két évtizedben tudományos vita alakult ki az Északi-sark jövőjével kapcsolatban. Azonban a viták és tudományos megközelítések mellett kevés szó esett az Északi-sark régiójának remilitarizálásáról. Felmerül a kérdés: Európa perifériáján zajló katonai tevékenység

¹ Lásd Németh Viktória fejezetét.

miért nem került az érdeklődés középpontjába? Erre a kérdésre több rövid válasz is született. Az egyik, hogy a régió éghajlati viszonyai között kizárólag speciális tevékenységeket lehet folytatni, a másik, hogy az 1990-es években az átalakuló és egyre inkább csökkenő katonai költségvetések nem a régióban zajló katonai tevékenységeket állították a középpontba.

Ugyanakkor ha visszatekintünk a hidegháború időszakára, azt láthatjuk, hogy az említett korszak alatt a szemben álló nagyhatalmak, a Szovjetunió és az Egyesült Államok jelentős haditengerészeti erőket állomásoztatott a régióban. A korai előrejelző rendszerek figyelték a nukleáris töltetekkel felszerelt tengeralattjárók mozgását. Norvégia NATO-tagállamként az egyetlen skandináv ország volt a térségben, amely határos volt a Szovjetunióval, és szárazföldi, valamint tengeri területein tartott hadgyakorlatok közben meg lehetett figyelni az ellenfelet. Az 1990-es években bekövetkezett geopolitikai változások miatt a térség egyre több kihívással néz szembe. Ennek elsődleges oka a Szovjetunió megszűnése és az Oroszországi Föderáció² megszületése. Az orosz érdekek érvényesítése újraindíthatja a nagyhatalmi vetélkedést. Másodszor a kőolaj- és földgáztartalékok kiaknázása és a megújuló energiaforrásokért folytatott verseny, harmadszor pedig a megnyíló szállítási útvonalak használata, a halfajokban gazdag északi-tengeri vizek halászati jogaiért folytatott verseny és nem utolsósorban a globális felmelegedés eredményeként az őshonos népek között kialakuló konfliktusok és mindezek együttes hatásai (SALMELA 2010). Katonastratégiai szempontból rendkívül fontos az Északi-sarkvidék térsége. A hidegháború időszaka alatt számos haditengerészeti bázis létesült a régióban. Ezek közül a legnagyobb, amely ma is teljes kapacitással működik, az északi flotta bázisa a Kola-félszigeten. A flotta jelenlegi erőcsoportosítása nagyobb, mint a régió összes országának a térségben állomásoztatott erőcsoportosítása. Az északi flotta alárendeltségébe tartozik Oroszország legnagyobb stratégiai tengeralattjáró-egysége (MÁRTON 2016). A flotta tengeralattjárói változatos feladatokat hajtottak és hajtanak végre ma is az Északi-sarkvidék jégsapkája alatt. A hidegháború ideje alatt a szemben álló nagyhatalmak között rendszeresek voltak a légi és a tenger alatti konfrontációk, azonban stratégiai érdekeik miatt a régióban nem történt háborús konfliktus. A mai geopolitikai helyzetben el kell fogadnunk azt az alapvető ténytet, hogy a régió államai törekednek az együttműködésre a regionális szervezeteken belül, ugyanakkor állami érdekeik védelmében elkezdtek szép lassan felfegyverezni a régióban állomásozó haderejüket. Az Északi-sarkvidék stratégiai értéke

² Az Oroszországi Föderáció és az Oroszország kifejezést ebben a tanulmányban azonos jelentéstartalommal használom – a szerző megjegyzése.

nem csupán földrajzi elhelyezkedéséből fakad, hanem abból is, hogy a tengeri erők kivételének színtere lehet. Az Amerikai Egyesült Államokat, az Oroszországi Föderációt, a gazdaságilag megerősödő Kínát, a többi feltörekvő hatalmat és az északi-sarkvidéki államokat egyre inkább vonzzák azok a katonai előnyök, amelyeket az Északi-sark egyes részei feletti ellenőrzés jelenthet, hangsúlyozva a régió kritikus szerepét a globális biztonsági dinamikában.

Az Északi-sarkvidék gazdag kiaknázatlan természeti erőforrásokban, beleértve az olajat, a gázt és az ásványokat, amelyek a jég visszahúzódásával egyre hozzáférhetőbbé válnak. Ezenkívül az olvadó jég új tengeri útvonalakat nyit meg, például az Északnyugati-átjárót, amely jelentősen lerövidítheti az Ázsia és a Nyugat közötti szállítási időt, és ezáltal megváltoztathatja a globális kereskedelem dinamikáját. Az Északi-sarkvidék gazdasági érdekei nemcsak az erőforrások kiaknázását foglalják magukban, hanem ezen új hajózási utak ellenőrzését és felügyeletét is, amelyek a szállítási költségek és a nemzetközi kereskedelemre fordított idő csökkentését ígérik. Ezek a tényezők együttesen az Északi-sarkvidéket a gazdasági tevékenységek számára egyre vonzóbbá teszik. Ez a gazdasági érdek azonban kihívásokkal is jár, beleértve a fenntartható fejlődés gyakorlatának szükségességét és a térségben versengő országok követeléseiből és érdekeiből fakadó geopolitikai feszültségek kezelését.

Norvégia északi-sarki stratégiája

A norvég kormány stratégiai prioritásként jelölte meg az Északi-sarkvidék fejlesztését az ország számára összhangban az Egyesült Nemzetek fenntartható fejlődési célkitűzéseivel (Norwegian Ministry of Foreign Affairs 2006). Ugyanakkor stratégiai célkitűzésként jelenik meg az illegális halászat elleni küzdelem, valamint az északon élő népcsoportok életkörülményeinek javítása és az őshonos népek jogainak védelme. Az Északi-sark-stratégia kiemeli, hogy a sérülékeny ökoszisztéma megóvására folytatni kell a felelős erőforrás-gazdálkodást, valamint a norvég tengeri területek védelme érdekében fokozni kell az együttműködést a régió más országaival és a szövetséges nemzetekkel.

A dokumentum kimondja, hogy a régióban a fenntartható fejlődés nemcsak politikai célkitűzés, hanem az egész ország számára stratégiai jelentőségű. Az északi-sarki területek, bár népességszámuk a norvég területeken rendkívül alacsony, a tengeri területek védelme és az itt megjelenő kihívások és lehetőségek Norvégia biztonság- és védelempolitikájának sarokköveit jelentik. A globális éghajlatváltozás hatásai

gyorsabban és erőteljesebben jelennek meg a régióban, mint bárhol máshol a világon. Mindez Norvégiát is fokozottan érinti, hiszen tengeri partvidéke folyamatosan ki van téve az ár-apály hatásoknak, és a fokozódó tengeri viharok jelentős károkat képesek okozni a már kialakított infrastruktúrában. A norvég kormány tisztában van a gazdasági potenciálok kibővülésével is, amely nemcsak az ország által birtokolt szénhidrogén-készletek bányászati jogaival van kapcsolatban, hanem a Barents-tengeren keresztüli szállítási útvonalon történő jövőbeli lehetőségekkel is.

A kormányzati dokumentum kimondja, hogy továbbra is fontos a kormányzati szakpolitikák összehangolása és folyamatos továbbfejlesztése. Az ország Északi-sark-stratégiája egy cselekvési keret, amelynek kulcsszavai a jelenlét, a gazdasági tevékenységek fejlesztése és az oktatás. A norvég stratégia hasonlóan a kanadai és dán Északi-sark-stratégiához, egyes számú prioritásként jeleníti meg az ország szuverenitásának fenntartását és jelenlétét az általa birtokolt tengeri és szárazföldi területeken, külön kiemelve a Svalbard szigetcsoportot.³ Hangsúlyozza, hogy e célkitűzés végrehajtásához szükséges a fegyveres erő, a rendőrség és az igazságszolgáltatás együttműködése. Továbbá a kormány fenn kívánja tartani az erőforrás-gazdálkodásban a stabilitást és a kiszámíthatóságot, valamint ezen a területen szeretné a konfliktusokat megelőzni. A stratégia második eleme a biológiai sokféleség megőrzése és az ezzel kapcsolatos kutatások és együttműködések fejlesztése. Ugyanakkor a kormányzat nem mondott le az infrastruktúra-fejlesztésekről, illetve a térség gazdasági fejlesztéséről sem. Ezzel együtt hosszú távú iparfejlesztési programot terveztek, amely segít a helyi közösségeket megerősíteni, és fejleszti az egészségügyi és oktatási lehetőségeket a régióban. A kormányzati dokumentum célul tűzte ki egy északi-sarki tudásbázis kialakítását, amelynek vezető nemzetközi központjait Norvégia északi területein alakítják ki. A tudásbázist megalapozó kutatások a tengeri erőforrás-gazdálkodást és -hasznosítást, a tengeri szállítást, a környezetvédelemmel, az éghajlatváltozással és az őshonos népekkel kapcsolatos kutatásokat állítják a középpontba.

A környezetvédelmi fejezetben a stratégia úgy fogalmaz, hogy szigorú szabályokat és átfogó védelmi intézkedéseket kell meghozni a sérülékeny ökoszisztéma és az értékes területeket érő negatív hatások csökkentésére, különös tekintettel a gazdasági tevékenységekből fakadó környezeti terhelésre és a veszélyes anyagok megjelenésére az északi szárazföldi és tengeri területeken.

³ A Svalbard szigetcsoport Norvégia joghatósága alatt álló demilitarizált terület. Mintegy 6500 kisebb-nagyobb szigetből áll. Speciális helyzetét a svalbardi egyezmény rögzíti.

A környezetvédelem mellett a stratégia hangsúlyozza, hogy a kormány az észak-norvégiai területeken elősegíti a kőolajipari tevékenységek továbbfejlesztését, valamint a helyi és regionális vállalkozások fejlődését.

A dokumentum hangsúlyozza, hogy Oroszországgal mint szomszédos országgal a kialakult helyzet ellenére szükséges a párbeszédet és az éghajlatváltozás hatásainak csökkentése érdekében a kapcsolatot fenntartani.

Svédország Északi-sark-stratégiája

Az ország két legészakibb megyéjét, Västerbottent és Norrbottent határozzák meg Svédország északi-sarkvidéki területeként. Ez a régió az ország területének körülbelül egyharmadát teszi ki, azonban alig több mint félmillióan lakják (Arctic Council 2024b).

Svédország Északi-sark-stratégiája bemutatja azokat az új kihívásokat, amelyek kiindulópontot jelentenek a regionális és a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésében. A stratégia megállapítja, hogy az Északi-sarkvidéken bekövetkező éghajlatváltozás hatására új lehetőségek is megnyílnak a hajózás, a halászat, a vadászat, a kereskedelem, az energiaszektor és a hatékony infrastruktúra fejlesztése és használata terén. Az ország számára a skandináv és európai együttműködés rendkívül fontos. Ennek eredményeként ki kell használni a térségben működő regionális szervezetekből származó szinergiákat. A stratégia második része megfogalmazza, hogy a szénhidrogének kitermelése a régióban környezetbarát módon történjen. A tengeri szállításban és a különböző ágazatokban be kell vezetni a svéd technológiai ismereteket, és bővíteni kell a régióban a kereskedelmi kapcsolatokat.

Svédország vezető szakértelemmel rendelkezik a sarkvidéki viszonyok közötti hajózás területén. A svéd jégtörők képesek támogatni a növekvő kereskedelmi hajóforgalom biztonságos áthaladását a régióban, valamint segítséget tudnak nyújtani a sérülékeny tengeri ökoszisztémák megfigyelésében.

Svédország sarkvidéki stratégiájának egyik kulcsfontosságú eleme a szárazföldi és a digitális összeköttetés, valamint a gazdasági fejlődés javítása Észak-Svédországban. A régió egyedi földrajzi és éghajlati adottságai egyszerre jelentenek kihívásokat és lehetőségeket a gazdasági növekedés számára. A közlekedési infrastruktúra és a digitális összeköttetés javítására irányuló kezdeményezések célja a kereskedelem, a turizmus és a befektetések elősegítése az Északi-sarkvidéken. Az észak-svédországi gazdasági fejlődés előmozdításával a kormány munkahelyek teremtésére, az életszínvonal javítására és a régió hosszú távú fenntarthatóságának biztosítására törekszik. A gazdasági

növekedésre való összpontosítás egyensúlyban van a környezet megóvása melletti elkötelezettséggel, biztosítva, hogy a fejlesztési erőfeszítések összhangban legyenek Svédországnak az Északi-sarkvidékre és az itt kialakított együttműködésre vonatkozó tágabb céljaival.

A dokumentum nagy hangsúlyt fektet az éghajlattal kapcsolatos kutatásokra az Északi-sarkvidéken. Svédország célja a sarkvidéki kutatásba történő befektetéssel az éghajlatváltozás hatásainak jobb megismerése és megértése, ezzel is hozzájárulva a klímaváltozás hatásainak mérséklésére irányuló globális erőfeszítésekhez. Az éghajlat-tudományra történő összpontosítás nemcsak az északi-sarkvidéki környezet megőrzését segíti elő, hanem támogatja az átfogó éghajlatváltozási kezdeményezéseket is azáltal, hogy értékes adatokat és betekintést nyújt a régióban zajló változásokba.

Az országban esetenként akár száz évre visszamenőleg is rendelkezésre állnak meteorológiai adatok, amelyek hozzájárultak az éghajlatváltozás hatásainak jobb megértéséhez. Észak-Svédországban található Abisko és Tarfala kutatóállomások és a Kirunában található EISCAT12 radarállomás kiterjedt környezeti monitoringprogramot végeznek. Az elmúlt száz évben hőmérsékleti, csapadék-, jégolvadási adatokat, valamint a helyi növény- és állatvilág megfigyelését végezték. A tarfalai állomás alapkutatásokat, a gleccserek megfigyelését, meteorológiai, hidrológiai elemzéseket, valamint hőkémiai és permafrosztvizsgálatokat végez.

A számik Európa egyetlen őslakos népcsoportja, Svédországban a lélekszámuk 20 ezer és 50 ezer közé tehető. A számik jogainak és kulturális örökségének előmozdítása Svédország sarkvidéki stratégiájának sarokköve. Az Északi-sarkvidék bennszülött népeként elismerve a számikat, Svédország elkötelezte magát jogaik, kultúrájuk és életmódjuk védelme mellett. A számi kulturális örökség népszerűsítésére tett erőfeszítések közé tartozik a hagyományos életmód, a nyelvek és az oktatás támogatása. A számik jogainak előtérbe helyezésével Svédország elismeri az őslakos népcsoport hozzájárulásának fontosságát az Északi-sarkvidék kulturális sokszínűségéhez és fenntarthatóságához. Ez a megközelítés nemcsak a számi közösség jólétét javítja, hanem gazdagítja Svédország kultúráját is, elősegítve a befogadóbb társadalom kialakulását (Government Offices of Sweden 2011).

Svédország 2011 és 2013 között töltötte be elnöki tisztét az Északi-sarkvidéki Tanácsban. Az ország prioritásai az alábbiak voltak:

- a környezet és az éghajlat, beleértve az éghajlatváltozás hatásait, a szennyezőanyag-kibocsátást, a környezet ellenálló képességének növelését és a biológiai sokféleség megőrzését;
- az Északi-sarkvidéken élő emberek jólétének és a helyi közösségek gazdasági prosperitásának fokozása;

- a jeges-tengeri és a szárazföldi katonai megfigyelés javítása;
- az Északi-sarkvidéki Tanács megerősítése a stratégiai kommunikációs terv kidolgozásával, az állandó titkárság létrehozásával és az ágazati miniszteri találkozók megszervezésével.

A svéd elnökség legfontosabb eredménye az Északi-sarkvidéki Tanács megerősítése volt. Tromsø-ben létrejött a tanács állandó titkársága, és elfogadták a stratégiai kommunikációs tervet is. Ugyanakkor a svéd elnökség a nyilvánosság bevonása érdekében egy új webfelületet indított (Arctic Council 2024b).

Finnország Északi-sark-stratégiája

Finnország korábbi Északi-sark-stratégiáját 2013-ban adta ki a kormány. A dokumentum kimondta, hogy Finnország sarkvidéki ország, és természetes érdekei fűződnek a régióban bekövetkező változások hatásainak kezeléséhez. A stratégia fő problémaként jeleníti meg az ország sarkvidéki területein a sérülékeny környezetet, hangsúlyozva, hogy a bekövetkező környezeti változások hátrányosan érintik az ott élő őslakosokat, akiknek jogait az alkotmány is rögzíti. Lehetőségként jelöli meg a dokumentum az Északi-sarkvidéket mint jelentős gazdasági potenciállal rendelkező térséget, ahol a tengeri szállítás és a természeti erőforrások kiaknázása lehetőséget teremt a finn szakértelem felhasználására, további kulcsfontosságú tényezőként jelöli meg a közlekedés javítását, a kommunikáció és a logisztikai kapcsolatok fejlesztését és a határátlépés lehetőségének megkönnyítését.

A finn sarkvidéki politika kihasználja az összes olyan együttműködési struktúrát, amely a regionális politika fejlődését elősegíti. Finnország aktívan részt vesz olyan nemzetközi fórumokon, mint az Északi-sarkvidéki Tanács, ahol együttműködik más sarkvidéki államokkal és őslakosokkal, hogy közös megoldásokat találjanak az olyan közös kihívásokra, mint az éghajlatváltozás, a környezetvédelem és a fenntartható fejlődés.

Finnország 2000 és 2002 között töltötte be az Északi-sarkvidéki Tanács elnöki posztját. Az ország prioritásai az alábbiak voltak:

- fenntartható fejlődés az Északi-sarkon;
- a kapacitások kiépítése, hogy a népesség a fenntartható fejlődés érdekében hozzáférjen az erőforrásokhoz;
- a hagyományos tudáson alapuló döntéshozatal elősegítése.

Finnország 2017 és 2019 között ismét betöltötte az Északi-sarkvidéki Tanács elnöki pozícióját. Második elnöksége alatt Finnország már az alábbiakban megfogalmazott célkitűzéseket tekintette prioritásnak:

- környezetvédelem, beleértve az új és a kialakításra kerülő technológiákra, gyakorlatokra vonatkozó információcserét az Északi-sarkvidék fenntartható és felelős fejlődése érdekében;
- a széles sávú internetes és televíziós szolgáltatások elérhetőségének javítása az Északi-sarkon;
- a cirkumpoláris meteorológiai és oceanográfiai együttműködés fejlesztése a nemzetközi hajózás és légi forgalom biztonságának javítására, valamint a sarkvidéki éghajlattudomány eredményeinek fejlesztésére;
- az oktatási lehetőségek javítása az Északi-sarkvidéken a szakemberhálózat megerősítésével, együttműködve a Lappföldi Északi-sarkvidéki Egyetemmel.

Finnország második elnöksége alatt lépéseket tett, hogy javítsa az Északi-sarkvidéki Tanács megfigyelői státuszú országaival való kapcsolatait. Ösztönözte a térségben élő vagy a térséggel foglalkozó szakértőket, hogy mutassák be munkájukat, illetve lehetővé tette a résztvevők számára az információk és a szakértelem megosztását, valamint a tanács testületei között a szorosabb együttműködést. A finn elnökség segítette létrehozni az északi-sarkvidéki biodiverzitás kongresszust, amely tömörítette a civil és a kormányzati, valamint az üzleti szféra szereplőit lehetőséget biztosítva számukra, hogy a biodiverzitás előtt álló kihívásokat és az élő erőforrás megőrzésének és fenntartható használatának lehetőségeit megvitassák (Arctic Council 2024a).

Finnország északi-sarkvidéki stratégiáját a kormány 2021-ben megújította. A kiadott dokumentum alapján az Északi-sarkvidéken folyó minden tevékenységnek az ökológiai teherbíró képességen, a klímavédelmen, a fenntartható fejlődés elvein és az őshonos népek jogainak tiszteletben tartásán kell alapulnia. A stratégia alapján az ország regionális érdekeit is ezekből a szempontokból lehet és kell vizsgálni. Az új dokumentum 2030-ig határozza meg az ország célkitűzéseit, amelyek a következők:

- az éghajlatváltozás hatásainak mérséklése;
- az őshonos számik jólétének és jogainak elismerése;
- az Északi-sarkvidékkel kapcsolatos kutatások fejlesztése, a megélhetési körülmények javítása;
- az infrastruktúra fejlesztése.

Finnország az első számú prioritás megvalósításához, a párizsi megállapodás céljai eléréséhez és a 2035-ig elérendő szén-dioxid-semlegesség bevezetéséhez 2021-ben új klímátörvényt terjesztett elő, valamint elindította az új nemzeti klíma- és energiastratégia elkészítését. Folytatta a 2020-ban elindított középtávú klímaváltozási tervben foglalt intézkedések megvalósítását.

Az őshonos számi népcsoport életkörülményeinek javítása társadalmi-gazdasági szinten összetett feladat. Lappföld, ahol a számi lakosság él, Finnország területének 30%-át teszi ki, ugyanakkor a népcsoportot alkotó népesség csak mintegy 180 ezer fő (Arctic Council 2024a). A számi népcsoport tagjai nyelviileg és kulturálisan sem egységes népesség, nem minden számi beszél anyanyelveként a számi nyelvet. Az elmúlt időszak demográfiai változásai igen jelentős hatást gyakoroltak a népcsoportra, a Covid-19-világjárvány alatt bekövetkező gazdasági hanyatlás, a szolgáltatási ágak csökkenése és a turizmus visszaesése miatt hagyományos életmódjuk és megélhetésük veszélybe került. A nemek arányának a változása, az egészségügyi szolgáltatások elérhetőségének alacsony színvonala belső migrációt indított el. A kormányzat célja, hogy ezeket a folyamatokat megállítsa és visszafordítsa a megélhetési biztonság, az egészségügyi és oktatási szolgáltatások folyamatos elérhetőségének biztosításával és a számi népcsoport jogainak biztosítására hozott intézkedésekkel. Az intézkedések között ki kell emelni a közegészségügyi szolgáltatások fejlesztését, amely az egészségügyi stratégia része is, a jóléti szolgáltatások közül pedig a digitális oktatási lehetőségek és egyéb szolgáltatások fejlesztését és elérhetőségének biztosítását.

A kormányzati politika további célkitűzése, hogy javítsa a számik lehetőségeit a nemzetközi együttműködésben történő részvétellel. A kormányzat ígéretet tett a határákadályok megszüntetésére és a svédországi, valamint a norvégiai számikkal történő együttműködés erősítésére. A finn kormányzat folytatni szeretné a számik igazság- és megbékélési folyamatát a többségi és az őshonos népcsoport közötti párbeszéd javításával és a jogaik megerősítésével.

Finnország számára az infrastruktúra fejlesztése az északi-sarkvidéki régióban gazdasági előnyökkel jár. Az ország igyekszik a szomszédos régiókkal együtt fejleszteni az infrastruktúrát, előnyben részesítve a fenntartható turizmust, az erdészetet és a biogazdaságot.

Finnország és Svédország NATO-tagsága

A két ország NATO-taggyá válásával lényegesen megváltozott a katonai stratégiai helyzet Észak-Európában és az Északi-sark régiójában. A Balti-tenger környékének valamennyi állama Oroszország kivételével a szövetség tagjává vált az elmúlt évtizedekben. Ezzel javult a NATO stratégiai mélysége és nőtt a szövetség kollektív védelmi képessége. Mielőtt a részletekbe belemennénk, nézzük meg, mit is jelent a NATO bővítése a biztonsági környezetre, illetve a két ország NATO-taggyá válása milyen hatást gyakorol az Északi-sark régióra.

A NATO-bővítés történelmi összefüggései

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) 1949-ben jött létre kollektív védelmi szövetséggént, válaszul a II. világháború utáni kor geopolitikai feszültségeire, különös tekintettel a Szovjetunió jelentette veszélyre. A szövetség eredeti célja, hogy biztosítsa a békét az európai kontinensen, valamint hogy megakadályozza a nacionalista militarizmus újjáéledését egy olyan védelmi rendszeren keresztül, ahol az egyik tag elleni támadást a többi tag elleni támadásnak tekinti (NATO 2024).

A NATO éveken át tartó fejlődését és stratégiaváltását számos bővítési kör kísérte, amelynek mindegyike geopolitikai hatásokkal járt, és egyben átformálta az európai biztonsági architektúrát. Az 1952-es bővítés során Görögország és Törökország csatlakozott a szövetséghez azzal a céllal, hogy megerősítsék a NATO déli szárnyát a szovjet fenyegetéssel szemben. A hidegháború alatti és utáni időszakban olyan országok csatlakoztak, mint például 1982-ben Spanyolország vagy az 1990-es évek végén és a 2000-es évek elején a közép-európai országok. Az egyes országok, országcsoportok csatlakozása a szövetséghez gyakran váltott ki heves reakciókat Oroszországból, amely biztonsági fenyegetésnek tekintette a NATO határaihoz való közeledését.

Az Északi-sarkvidék a NATO stratégiai határterületévé vált az éghajlatváltozás hatásainak köszönhetően a régióban található erőforrások birtoklásáért és a hajózási útvonalak ellenőrzéséért megindult geopolitikai versenyben. Így a régió stratégiai szempontból kiemelt területté vált mind a NATO-tagállamok, mind pedig az olyan globális szereplők részére, mint Oroszország vagy Kína. A NATO számára az Északi-sarkvidék

nemcsak az erőforrások miatt vált fontossá, hanem katonastratégiai szempontból is. A régióban lezajló változások új lehetőségeket teremtettek és teremtenek a jövőben a katonai jelenlét érvényesítésére, többek között az új hajózási útvonalak biztosítására, valamint a különleges gazdasági zónák védelmére, amelyek hozzájárulnak az egyes parti államok szuverenitásához és tágabb értelemben a világkereskedelemhez és a stratégiai mobilitás fenntartásához. Mindezek mutatják a NATO érdeklődését az Északi-sark régió iránt és változó szerepét a felmerülő biztonsági kihívások kezelésében az új stratégiai határokon.

*Finnország és Svédország NATO-tagságának
következményei az Északi-sarkvidékre nézve*

Finnország és Svédország felvétele a NATO-ba jelentősen átrajzolja a régió geopolitikai térképét. Az Északi-sarkvidék a természeti erőforrások kitermelésének határterülete volt, beleértve a szénhidrogéneket és a ritkaföldfémeket is, amelyek kitermelése kritikus a világ gazdaság számára. E két nemzet csatlakozása a NATO-hoz a katonai jelenlét és a biztonsági intézkedések megnövekedéséhez vezethet a térségben, ami olyan új területeket nyithat meg az erőforrások feltárása és kiaknázása előtt, amelyek korábban politikai korlátok vagy biztonsági aggályok miatt elérhetetlenek voltak. Ez a lehetőség felgyorsíthatja az Északi-sarkvidék hatalmas erőforrásainak kiaknázására irányuló erőfeszítéseket, amelyet a NATO-tagállamok energiaellátásának és nyersanyagai biztosításának stratégiai igénye vezérel.

A NATO-csatlakozás gazdasági hatásai a helyi őshonos közösségekre mélyrehatóak lehetnek. Az őslakos közösségek különösen a régió természeti erőforrásaira támaszkodnak megélhetésük során, beleértve a halászatot, a vadászatot és a rénszarvas-tartást. A megnövekedett militarizáció és az erőforrások kiaknázása megzavarhatja ezt a hagyományos életmódot, ami társadalmi-gazdasági kihívásokhoz vezethet (P. A. R. 2022). Ezenkívül a katonai létesítményekben vagy erőforrás-kitermelési projektekből adódó új munkalehetőségek nem mindig igazodnak a helyi és bennszülött lakosság készségeihez és kulturális gyakorlatához, ami gazdasági egyenlőtlenségekhez és társadalmi feszültségekhez vezethet. Másrészt a megerősített infrastruktúra és a fokozott biztonság vonzhatja a befektetéseket, és javíthatja a szolgáltatásokhoz való hozzáférést.

A két ország NATO-csatlakozása jelentősen növeli a katonai biztonságot és a stratégiai jelenlétet a régióban. Svédország és Finnország stratégiai helyzete fejlett katonai képességekkel párosulva, különösen a hideg időjárási műveletekben, jelentősen

mege erősíti a NATO kollektív védelmi kapacitásait az Északi-sarkvidéken. Ugyanakkor a két ország integrációja nemcsak megszilárdítja a szövetség északi szárnyát, és megváltoztatja az északi-sarkvidéki államok védelmi helyzetét, hanem lehetőséget teremt a biztonsági kihívások összehangoltabb kezelésére is (KARÓCZKAI 2023).

Az Északi-sarkvidék egy hagyományosan alacsony biztonsági feszültségű régió, ahol az államok közötti együttműködésre számos példa volt az elmúlt időszakban. Az Északi-sarkvidéki Tanácsban folyamatos volt az együttműködés Oroszországgal. A két keleti skandináv állam felvétele a NATO-ba várhatóan a régiós országokat katonai stratégiáik újraértékelésére fogja késztetni. Oroszországot főként a Finnországgal közös mintegy 1340 km-es határszakasz miatt, amely most már a NATO keleti határa is (HORVÁTH 2023). A többi most már NATO-tagállamot a regionális kollektív védelmi képességek megváltozása miatt. Mindezek összességében felboríthatják az eddig kialakult *status quo*-t. Ugyanakkor a két állam csatlakozásával a NATO képes növelni a térségben végrehajtott hadgyakorlatok méretét és összetettségét.

Finnország és Svédország által birtokolt új technológiák és képességek integrálása a szövetségbe, amelyeket az északi-sarkvidéki műveletekhez lehet felhasználni, kiemelt szempontként mutatja, hogyan befolyásolja a két ország NATO-tagsága a katonai stratégiák változását. A sarkvidéki régió zord környezeti feltételei innovatív megoldásokat követelnek meg a továbbfejlesztett műholdas kommunikációtól a jég-törő képességekig és a hideg időjárási körülményekre kifejlesztett harcrendszerekig a hatékony katonai műveletekhez. Finnország és Svédország fejlett technológiai szektoraival felgyorsíthatja a pilóta nélküli megfigyelési és felderítési rendszerek, a jégen és havon való jobb mobilitási megoldások, valamint az extrém hidegben is működőképes, rugalmasabb kommunikációs hálózatok fejlesztését. A két új NATO-tagállam és a régi tagállamok közötti ezekre a technológiákra összpontosító kutatás-fejlesztési együttműködés nemcsak a szövetség operatív képességeit erősíti, hanem lehetőséget ad arra is, hogy a NATO a katonai innováció élvonalában maradjon (HORVÁTH 2023).

Finnország és Svédország NATO-csatlakozására adott orosz válaszlépések azzal a következménnyel is járnak, hogy fokozódik a feszültség a régióban. Történelmi távlatban tekintve Oroszország a NATO-bővítést mindig aggodalommal figyelte, biztonságpolitikai dokumentumaiban is megjelenítve, stratégiai érdekeinek és biztonságára ható közvetlen kihívásként értékelve. Oroszország az elmúlt évtizedben jelentős számú katonai bázist hozott létre a régióban, és telepített katonai állománnyt. Finnország és Svédország NATO-tagsága szintén értékelhető Oroszország északi-sarkvidéki stratégiai befolyási zónájába történő behatolásnak. Mindez egy sor további

katonai⁴ és biztonsági intézkedést vonhat maga után. Ezek az intézkedések hozzájárulhatnak egy fokozott biztonsági dilemma kialakulásához, ahol a megnövekedett katonai képességekkel rendelkező országok reakciói ellenreakciókhoz vezetnek, ami akár már középtávon is képes az Északi-sarkvidék destabilizálására.⁵

Az Északi Védelmi Együttműködés – NORDEFECO

Az Északi Védelmi Együttműködést (NORDEFECO) 2009-ben hozták létre azzal a céllal, hogy fokozza az együttműködést az északi országok, azaz Dánia, Finnország, Norvégia, Svédország és Izland között (NORDEFECO.org 2024).

Norvégia, Svédország és Finnország részt vesznek a közös kutatási kezdeményezésekben és a legjobb gyakorlatok cseréjében jelentősen erősítve kollektív védelmi képességeiket. A NORDEFECO égisze alatt a kutatás-fejlesztés és a bevált gyakorlatok terjesztése iránti közös elkötelezettség mutatja az Északi-sarkvidék stratégiai jelentőségét a nemzetek számára, és elkötelezettségüket az Északi-sark régió megóvása mellett.

Norvégia, Svédország és Finnország egységes álláspontja az Északi-sarkvidéki Tanácson és más nemzetközi fórumokon jól példázza az Északi-sarkvidék kormányzásának és szakpolitikai fejlesztésének befolyásolására irányuló összehangolt erőfeszítéseiket. A NORDEFECO-n keresztül koordinálják álláspontjukat és érdekérvényesítési stratégiáikat a skandináv államok, biztosítva az egységes és erőteljes hangot az északi-sarkvidéki ügyekkel kapcsolatos vitákban. Ez az egység alapvető fontosságú az olyan kérdések kezelésében, mint az éghajlatváltozás, a tengeri biztonság és az Északi-sarkvidék fenntartható erőforrás-gazdálkodása. Egységes front felmutatásával hatékonyabban tudnak lobbizni olyan politikák végrehajtásáért, amelyek tükrözik közös érdekeiket és értékeiket, és ezáltal a nemzetközi menetrendet egy stabil, biztonságos és környezetileg fenntartható sarkvidéki régió javára alakítják. A Norvégia, Svédország és Finnország közötti határokon átnyúló infrastrukturális projektek és gazdasági integráció kulcsfontosságú elemei az Északi-sarkvidék ellenálló képességének és jólétének erősítésére irányuló stratégiájuknak. A NORDEFECO által támogatott kezdeményezések célja az összeköttetés javítása, a gazdasági növekedés ösztönzése és az Északi-sarkvidék fenntartható fejlődésének biztosítása. Az olyan közös

⁴ A hadgyakorlatok számának növelése, katonai diszlokációk létrehozása. Ugyanakkor mindegyik parti állam stratégiai dokumentumaiban megjelenik a szuverenitásuk védelme. Hosszú távon mindez a régió felfegyverzéséhez vezethet.

⁵ Lásd Rada Péter fejezetét.

infrastrukturális projektekbe való befektetéssel, mint az energiahálózatok, a közlekedési hálózatok és a digitális összeköttetés, ezek a skandináv országok leküzdhetik az Északi-sarkvidékre jellemző földrajzi és környezeti kihívásokat. A gazdasági integrációs erőfeszítések tovább támogatják egy összetartó gazdasági övezet létrehozását északon, elősegítve a kereskedelmet, az innovációt és a befektetéseket az Északi-sarkvidékre jellemző iparágakban. Az ilyen együttműködési törekvések nemcsak a skandináv nemzetek gazdasági alapjait erősítik, hanem hozzájárulnak az Északi-sarkvidék általános stabilitásához és biztonságához is (NORDEFECO.org 2024).

A NORDEFECO szerepe a NATO-bővítés összefüggésében

A NORDEFECO célja, hogy platformot biztosítson a katonai együttműködés szintjének emelésére. Ennek a kezdeményezésnek a célja a költséghatékonyabb és eredményesebb védelmi képesség előmozdítása volt az egész régióban különféle eszközökkel, beleértve a közös hadgyakorlatokat, az együttműködésen alapuló védelmi ipari projekteket és az egységes békefenntartó erőfeszítéseket. A NORDEFECO átfogó céljai az északi régióra jellemző stratégiai és környezeti kihívások közös értelmezéséből, valamint a nemzetközi béke és biztonság javítására irányuló közös törekvésből fakadnak. Ez az együttműködési keret fontos szerepet játszik az erőforrások összevonásában, a kritikus intelligencia megosztásában és a képzési programok harmonizálásában, hogy megerősítse tagjai kollektív védelmi helyzetét (NORDEFECO.org 2024).

Svédország és Finnország NATO-csatlakozása döntő váltást jelent a Skandináv-félsziget biztonsági dinamikájában, ami viszont jelentősen befolyásolhatja a NORDEFECO működési és stratégiai számításait. Történelmileg Svédország és Finnország fenntartotta a katonailag el nem kötelezett állapotot, és a NORDEFECO-ban való részvételük az északi kereteken belüli védelmi stratégiájuk alaptételeként szolgált. A NATO-tagságuk azonban megváltoztatja ezt a dinamikát, új paramétereket vezet be a védelmi együttműködésben és tervezésben a NORDEFECO-n belül. Ez a változás a skandináv országok közötti fokozott interoperabilitási szabványokhoz vezethet, ami szükségessé teszi a védelmi együttműködés kiigazítását, hogy jobban igazodjanak a NATO protokolljaihoz és célkitűzéseikhez. Ezenkívül Svédország és Finnország NATO-tagsága közvetlenebb csatornát biztosíthat a NORDEFECO-nak a NATO-kezdeményezésekben való részvételhez, ami potenciálisan kiterjesztheti az északi részvétel hatókörét és mélységét az európai és transzatlanti biztonsági ügyekben.

Svédország és Finnország NATO-csatlakozása nemcsak a NORDEFECO belső dinamikáját érinti, hanem lehetőséget kínál a NATO és a NORDEFECO közötti fokozott együttműködésre is. Ez a konvergencia elősegítheti a biztonsági kihívások integráltabb megközelítését az északi régióban és azokon túl is, különösen az olyan területeken, mint a hibrid hadviselés, a kibervédelem és a tengeri biztonság. A megerősített együttműködés többféleképpen is megnyilvánulhat, például a közös hadgyakorlatok révén, amelyek kihasználják a NORDEFECO regionális szakértelmét és a NATO kiterjedt képességeit; vagy az összehangolt védelmi beszerzések és fejlesztési projektek útján, így elősegítve az innovációt és a hatékonyságot; vagy megosztott hírszerzési és megfigyelési műveletekkel a helyzetfelismerés és a fenyegetésvértékelési képességek fokozása érdekében.. A NATO és a NORDEFECO közötti ilyen szinergiák jelentősen hozzájárulhatnak az Északi-sarkvidék stabilitásához és biztonságához, erőteljes válaszokat kínálva a fejlődő biztonsági fenyegetésekre, és elősegítik az összehangolt védelmi álláspont kialakítását az északi országok és szövetségeseik között.

Felhasznált irodalom

- Arctic Council (2024a): *Finland*. Online: <https://arctic-council.org/about/states/finland/>
- Arctic Council (2024b): *Sweden*. Online: <https://arctic-council.org/about/states/sweden/>
- Arctic Council (2024c): *The History of the Arctic Council*. Online: <https://arctic-council.org/about/timeline/>
- Finnish Government (2021): *Finland's Strategy for Arctic Policy*. Online: <https://valtioneuvosto.fi>
- Government Offices of Sweden (2011): *Sweden's Strategy for the Arctic region*. Stockholm: Ministry for Foreign Affairs.
- HORVÁTH Sebestyén (2023): Mit nyer a NATO Finnország és Svédország csatlakozásával? *Oeconomus*, 2023. április 5. Online: www.oeconomus.hu/irasok/mit-nyer-a-nato-finnorszag-es-svedorszag-csatlakozasaval/
- JOZWIAK, Rikard (2024): Finnország és Svédország kitartóan masírozik a NATO-tagság felé. *Szabad Európa*, 2022. április 19. Online: www.szabadeuropa.hu/a/finnorszag-es-svedorszag-kitartosan-masirozik-a-nato-tagsag-fele/31803500.html
- KARÓCZKAI Balázs (2023): Mit tesznek hozzá a NATO-hoz a svédek és a finnek? *Index*, 2023. március 3. Online: <https://index.hu/kulfold/2023/03/03/svedorszag-finnorszag-nato-oroszorszag-hadse-reg-geopolitika>
- MÁRTON Andrea (2012): Az Északi-sark a skandináv államok szemszögéből nézve. *Repüléstudományi Közlemények*, konferencia különszám, 24(2), 273–284. Online: www.repulestudomany.hu/kulonszamok/2012_cikkek/20_Marton_Andrea.pdf

- MÁRTON Andrea (2016): Katonai együttműködés és terjeszkedés az Északi-sarkon. *Repüléstudományi Közlemények*, 28(2), 123–132. Online: https://www.repulestudomany.hu/folyoirat/2016_2/2016-2-07-0336_Marton_Andrea.pdf
- NORDEFECO katonai együttműködési szervezet hivatalos honlapja - <https://www.nordefco.org/>
- NATO (2024): *Mi a NATO?* Online: www.nato.int/nato-welcome/index_hu.html
- Norwegian Ministry of Foreign Affairs (2006): *The Norwegian Government's High North Strategy*. Online: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/ud/rap/2006/0185/ddd/pdfv/302929-nstrategio6en.pdf>
- P. A. R. (2022): Amit a svéd és finn NATO-csatlakozásról tudni kell. *Világgazdaság*, 2022. május 17. Online: www.vg.hu/nemzetkozi-gazdasag/2022/05/amit-a-sved-es-finn-nato-csatlakozasrol-tudni-kell
- Prime Minister's Office (2010): Finland's Strategy for the Arctic Region. Helsinki: Prime Minister's Publication.
- SALMELA, Laura (2011): The Arctic from Military Viewpoint – A Summary of Jacob Børresen's Presentation at the Suomenlinna Seminar. In SALMELA, Laura (szerk.): *Nordic Cooperation and Far North*. The Thirteenth Suomenlinna Seminar. Online: <https://www.doria.fi/handle/10024/74180>
- SCHEFFER Joakim (2023): Finnország nemzetbiztonsági érdeke a NATO-csatlakozás. *Magyar Nemzet*, 2023. február 18. Online: <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2023/02/finnorszag-nemzetbiztonsagi-erdeke-a-nato-csatlakozas>

Vákát oldal

Ilyás György

Oroszország dominanciája az Északi-sarkvidék térségében

Bevezető gondolatok

Az Északi-sarkvidék térségében az Oroszországi Föderáció meghatározó nagyhatalom évszázadok óta, sőt a jelenkorban is az orosz dominancia érvényesül ebben a régióban, minden más szereplő, így az északi-sarkvidéki államnak minősülő Kanada, Dánia, Finnország, Izland, Norvégia, Svédország és az Egyesült Államok ezt a dominanciát igyekezik ellensúlyozni. Talán meglepőnek hat a fenti állítás, de a ugyanebben a fejezetben később olvasható tények, adatok is ezt igazolják majd. Az Oroszországról szóló ismeretek címszó alatt gyakran csupán a reflektálatlan klisék gyűjteményét láthatjuk, és ez igaz az orosz északi-sarkvidéki politika és stratégia kapcsán is. A tanulmányban nagyobb hangsúly kerül az Északi-sarkvidék térségéhez kötődő orosz stratégiai gondolkodás megértésére annak minősítése helyett.

„Oroszország egy épület, amelynek homlokzata a Jeges-tengerre néz.” Ezt az Oroszországban jól ismert állítást Sztjepan Oszipovics Makarov, az Orosz Császári Haditengerészet parancsnoka, feltaláló, oceanográfus, sarkkutató, katonai szakíró és mérnök fogalmazta meg a 19. században. Az oroszok egyébként a történelmi adatok alapján legalább a 11. század óta aktívan terjeszkedtek a térségben; az Északkeleti-átjáró¹ első térképes vázlatait már a 15. században felvázolta Dmitrij Geraszimov orosz fordító, diplomata és filológus; a térséghez kapcsolódóan épült fel a világon elsőnek

¹ A jelen áttekintésben alapvetően az Északkeleti-átjáró terminust használjuk, amely az északi tengeri útvonal szinonimája.

számító olajfeldolgozó üzem 1748-ban; Alaszka orosz felfedezése már az 1700-as évek elején megkezdődött, míg eladása 1867-ben történt, ami lehetővé tette az Egyesült Államok megjelenését a térségben. Ez a történeti perspektíva, amelyre még ma is támaszkodnak az orosz kutatók, politikusok, döntéshozók, azt támasztja alá, hogy az orosz állam szempontjából ez a térség mindig is rendkívül fontos volt.

Oroszország pozíciója a térségben kiemelkedően előnyös, jó minden releváns dimenzióban, így különösen a gazdaság és a biztonság területein is, ezt az előnyt az ország meg is akarja őrizni. Oroszország domináns helyzetét a térségben az alábbi tények is alátámasztják:

- a régió szárazföldi területeinek 40%-a Oroszországhoz tartozik;
- a Jeges-tenger partvonalának az 53%-a Oroszországhoz tartozik;
- a régió lakosságának 50%-a (2,1 millió fő) az orosz területen él;
- a térségben található természeti erőforrások készleteinek nagyobb része az orosz fennhatóságú területekhez kötődik.

Az orosz stratégiai gondolkodásban az Északi-sarkvidék Oroszország államiságának legfontosabb stratégiai tartaléka, az államfejlesztés sarokköve, és ennek megfelelően az orosz döntéshozók erre a térségre különös figyelmet fordítanak, hasznosítani igyekeznek a kapcsolódó lehetőségeket. Putyin elnök beszélt arról, hogy az Északi-sarkvidék a 21. század stratégiai tartaléka Oroszország számára. Már most is az orosz GDP 10%-a a térségből származik, sőt az orosz export 20%-a is a térséghez kötődik.

Mindezek fényében nem meglepő, hogy Oroszország fejleszti a térségbeli katonai kapacitásait. Katonai-védelmi szempontból az ország domináns a térségben, erről tanúskodnak a nyugati, kiemelten amerikai kutatások, a vonatkozó stratégiai dokumentumok. Azonban ez nem jelenti azt, hogy Oroszország kezdeményezné a térség militarizációját. Elizabeth Buchanan ausztrál kutató szakértőként előadást tartva az amerikai Kongresszus szakbizottságai előtt azzal érvelt, hogy az orosz térségbeli stratégia politikai fősodratú értékelése hibás (BUCHANAN 2020). Tényszerűen alátámasztható azon állítása, hogy az orosz régióbéli védelmi fejlesztések túlnyomó része a Szovjetunió szétesését követő leépülés ellensúlyozására, visszafordítására, a korábbi kapacitások visszaállítására irányul. Ennek a tevékenységnek az elsődleges motivációja a regionális gazdasági biztonság garantálása és a határvédelem, hiszen mára a térség mindegyik állama a NATO tagja.

Összességében Oroszország célja a térségben az erős és előnyös orosz pozíciók megőrzése és a regionális stabilitás biztosítása. Mindezt annak érdekében, hogy az orosz állam és partnerei a régió gazdasági potenciálját teljes mértékben tudják

hasznosítani. Ugyanakkor az Északi-sarkvidék stratégiai tartalékként való azonosítása azt is jelenti, hogy Oroszország semmilyen eszköztől nem riad vissza, hogy az említett céljait érvényesítse.

Az elemzés elméleti háttere

A bevezető gondolatok alapján egyértelművé válik, hogy a jelen elemzés a két elméleti nézőpontot egyesíti. Az Északi-sarkvidék térségében zajló nemzetközi, stratégiai, geopolitikai, biztonságpolitikai folyamatok megértéséhez a regionális erőegyensúlyról szóló gondolkodás segít hozzá a leginkább, míg a percepció szerepe a nemzetközi kapcsolatokban lehetővé teszi az orosz stratégiai gondolkodás megértését.

A nemzetközi rendszer egésze, nevezetesen a világrend és a nagyhatalmak döntései jelentős hatással vannak minden régió sorsára, így az Északi-sarkvidék régiójára is, különösen úgy, hogy több nagyhatalom is a térség szerves része. A regionális erőegyensúly ugyanis erősen függ (MILLER 2004) a multipoláris világrend pólusainak a számától és e nagyhatalmaknak a régióba való bevonódása módjaitól (kompetitív, kooperatív vagy hegemon). A nagyhatalmak fegyverellátással (vagy fegyverembargóval), gazdasági segítségnyújtással, befektetésekkel, szankciókkal és technológiatranszferekkel igyekeznek befolyásolni a helyi hatalmi egyensúlyt. Tekintettel arra, hogy az északi-sarkvidéki térség domináns szereplője Oroszország, a vele szemben álló Egyesült Államok igyekezett először koalícióba szervezni minden más térségbeli államot, később a NATO-szövetség keretében egyesíteni azokat az orosz dominancia ellensúlyozására. Az egyensúly kialakítása érdekében a szereplők gyakran további, akár nem regionális szereplők bevonásában is érdekeltek, vagy éppen olyan jelentős katonai előny kialakításában, amely kellően ellensúlyozó, elrettentő erejű (PAUL 2004). Míg az utóbbi kevésbé releváns Oroszországgal szemben, amelynek nukleáris ereje kellő biztosítékot jelent bármilyen katonai támadással szemben, addig az előbbi módszerhez mindkét fél előszeretettel fordul.

Oroszország a domináns helyzete megőrzése céljából kiemelt figyelmet fordít arra, hogy az Északi-sarkvidék kiaknázásába bevonjon más nagyhatalmakat, így főleg Kínát és Indiát, ezáltal érdekeltté téve őket az orosz dominancia megőrzésében és a térség stabilitásának fenntartásában. A hagyományos erőegyensúly elméletét kiegészíti a fenyegetés egyensúlyának elmélete, és egyben össze is kapcsolja azt a percepció szerepével a nemzetközi kapcsolatokban. A fenyegetés egyensúlyának elmélete hangsúlyozza a fenyegetettség észlelésének, percepciójának szerepét az államok közötti egyensúlyozó

magatartás ösztönzésében. Az elmélet szerint az államok több szempontot használnak fel a fenyegetés értékelésére, így a másik állam összesített kapacitásait (méret, népesség, gazdasági képességek), földrajzi közelségét, támadóképességeit és kiemelten a másik percepcióját, pontosabban a feltételezett támadó vagy ellenséges szándékait. Ilyen szemüvegen keresztül vizsgálva a térséget, érthetővé válik mindegyik szereplőnek a viselkedése. Oroszország nézőpontjából a regionális dominanciájának védelmére meghozott döntéseivel szemben az Egyesült Államok és szövetségesei előkészítik ennek a dominanciának a megkérdőjelezését, ami újabb lépésekre kényszeríti az országot és ennek megfelelően kialakul a biztonsági dilemma.

A nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó tudósok régóta központi szerepet tulajdonítanak a fenyegetés észlelésének a háború, az elrettentés és a kompetencia, a szövetségek és a konfliktusmegoldás elméleteiben. A fenyegetettség észlelésének pszichológiai dimenziója, amely elkülönül a katonai képességek által megjelenített fenyegetettség észlelésétől, a szándékok észlelésére (*perception*) és téves észlelésére (*misperception*) vonatkozik. A kutatók megkülönböztetik tehát azt, hogy a vezetők/döntéshozók mit észlelnek fenyegetőnek, kiemelten a másik fél szándékait, és milyen bizonyítékai vannak a fenyegetésnek akár a szándékok, akár a katonai képességek szintjén. Az elrettentés racionális modelljeit, amelyekben a jelzések és a hitelesség elemei kiemelten fontosak, minden esetben ki kell egészíteni a szándékok percepciójával. „Csak az elmúlt évtizedekben kezdtek a tudósok komolyan foglalkozni a szándékkal mint a katonai képességektől független fenyegetésforrással, és olyan modelleket építeni, amelyek kifejezetten a szándéokra összpontosítanak a háború okainak magyarázatában” (JERVIS 2017: 26), a döntéseket ugyanis legalább annyira befolyásolják az észleléseink, a hiedelmeink, a paradigmáink, mint a tényadatok a katonai létszámokról stb. A döntéshozók a fenyegetés észlelésében és a háborúhoz kapcsolódó döntésekben gyakran nem rendelkeznek teljes körű releváns információval. A pszichológiai magyarázatok szerint a döntéshozók esetében a fenyegetés észlelésére és a háborúhoz kapcsolódó döntésekre hatással vannak a kognitív torzítások, a heurisztikák alkalmazása, az érzelmek, és mindezek a fenyegetés téves észleléséhez (alul- vagy túlbecsléshez) vezethetnek, így pedig aláássák a racionális döntéshozatalt. Jervis írja az alapvető fontosságú könyvében, hogy „ha igaz, hogy a másik szándékainak észlelése a politikai döntéshozatal kulcsfontosságú eleme, és hogy ezek az észlelések gyakran tévesek, akkor fel kell tárnunk, hogyan látnak az államok másokat, és miért és hol hibáznak gyakran az észlelés során” (JERVIS 2017: 113). A kutatók az elmúlt néhány évtizedben rendkívüli méretű munkát elvégeztek már az észlelést torzító tényezők feltárásától az eltérő szituációkban várható hatásuk beazonosításán keresztül egészen az egyes

politikai döntések potenciális hatásainak feltárásáig. A fenyegetés észlelése alapvetően a szándékok és a képességek észlelésére támaszkodik. Egyik elem sem problémamentes. A szándékok célorientált viselkedést feltételeznek, márpedig a szereplők gyakran nem ismerik kellő mértékben saját preferenciáikat, ráadásul ezek idővel változhatnak is. Míg a képességeknek egyik része (a hadsereg létszáma, fegyverrendszerek) könnyebben megismerhető, addig a másik része (harci morál, motiváció, lojalitás) nehezebben értékelhető. Háború és béke ügyében mégis ezekre az észlelésekre kénytelenek támaszkodni a döntéshozók. A kutatók kimutatták, hogy a döntéshozók eltérően észlelik és értékelik más államok viselkedését, mint saját államuk viselkedését. Például mások által hozott egyes döntéseket egyértelműen fenyegetőnek értékelhetnek, míg ha hasonló döntéseket hoznak ők maguk, akkor másoktól elvárják, hogy azokat ne értékeljék annak. Az Északi-sarkvidék térségében is megjelenik ez a jelenség, amikor a NATO tagországai a saját döntéseiket, cselekményeiket nem fenyegetőként értelmezik, míg az orosz lépéseket minden esetben fenyegetőnek látják és láttatják. Ez természetesen fordítva is igaz. Mindebből következik, hogy az Északi-sarkvidéken zajló politikai, stratégiai folyamatokat meghatározza az, miképpen látják a kulcsszereplők a többi szereplőt, mi a percepciójuk saját magukról és az ellenfeleik szándékairól.

A térség orosz percepciója és következményei

Az eddigiekből egyértelműen kirajzolódik, hogy Oroszország miképpen látja saját magát és a többi szereplőt az Északi-sarkvidék térségén belül. Ez az a látásmód, amely alapvetően meghatározza az orosz döntéshozatalt. Az orosz nézőpontból az Északi-sarkvidék az orosz érdekszférába tartozó világrész, de legalábbis olyan hely, amely hagyományosan az orosz érdekek kiemelt területe, az orosz államiság része – ráadásul az orosz politikum egyedi jellemvonását adja. Nemcsak arról van szó, hogy Oroszország percepciójában a sok évszázados múlt egyfajta elsőbbséget jelent ezen a területen a nagyhatalmi körben, hanem arról is, hogy az orosz elsőbbség a térségben részben ebből adódott. Ráadásul az idő előrehaladtával a térség stratégiai és gazdasági jelentősége egyre növekedett: Oroszország északnyugati sarkvidéki övezete történelmileg otthont adott atomfegyverrel rendelkező északi flottájának, és egy 2008-as amerikai geológiai felmérés kimutatta, hogy a régió olaj- és földgázkészletének nagy része az orosz sarkvidéken található (BUCHANAN 2020). Oroszország – összhangban a nemzetközi jogi előírásokkal – mára elegendő kutatást végzett, és most megfelelő bizonyítékokat gyűjtött össze ahhoz, hogy a sarkvidéki tengerfenék mintegy

1,2 millió négyzetkilométernyi területét megszerezze, amit a tengerjogi egyezmény fényében a releváns ENSZ-bizottság nagyjából jogosnak is ítélt (BUCHANAN 2023). Oroszország Keletre fordulása, az orosz állam elleni szankciós rezsim és más objektív tényezők, kiemelten az északi-sarkvidéki klímaváltozás és a világkereskedelmi logisztikai útvonalrendszer változása miatt a térség még inkább felértékelődött, hiszen az Északkeleti-átjáróban lévő potenciál elméletben globális jelentőségű, ráadásul Oroszország régóta rendelkezik az útvonal hasznosításához szükséges technológiával és eszközökkel, ráadásul Putyin elnöksége alatt folyamatosan bővíti ezeket. Mindez azt indukálja, hogy az Északi-sarkvidék egyszerre az orosz identitás fontos része és az orosz jövő záloga, ami nemcsak prioritást biztosít a térség számára, hanem arra is ösztönzi az államot és a döntéshozókat, hogy a térség védelme és a kapcsolódó orosz nemzeti érdekek védelme érdekében semmilyen eszköztől, erőfeszítéstől ne riadjanak vissza. Ugyanakkor, mivel az orosz fő érdek a térség gazdasági kiaknázása, amelyhez regionális stabilitásra van szükség, az orosz állam a kooperatív és kompromisszumalapú regionális politikát részesítené előnyben. Ez az orosz–ukrán háború kezdetéig adottság volt a térségben részben az Északi-sarkvidéki Tanács működése révén.

A többi szereplő az orosz észlelés szerint veszélyt jelent az orosz érdekekre a térségben, részben mivel a NATO tagországairól van szó, részben pedig az Egyesült Államok politikájának és célkitűzéseinek a követése miatt. Az orosz megközelítésben az Egyesült Államok egy revíziós állam (*revisionist state*), amelynek célja, hogy megváltoztassa és/vagy felszámolja a régióban hagyományosan fenntartott orosz dominanciát, amihez koalícióépítési lépéseket tett és tesz, és amihez a NATO intézményrendszerét használja eszközként. Oroszország, bár nagyhatalomként számos régióban rendelkezik érdekekkel, és ezeket igyekszik érvényesíteni, csak az Északi-sarkvidéken egyértelműen domináns szereplő, és így ennek védelme kiemelt érdeke.

Mindezt igazolják Oroszország a térségre vonatkozó stratégiai és a kapcsolódó fejlesztései, amelyek rögzítik ezt az orosz ön- és világképet.

A térség szerepe az orosz stratégiai gondolkodásban (Az ország sarkvidéki stratégiai milyen szerepet töltenek be a nemzeti stratégiában)

2023. március 31-én tetté közzé az Oroszországi Föderáció új külpolitikai koncepcióját, stratégiáját (2023. évi 229. sz. elnöki rendelet). A dokumentum az előző koncepciót (2016. évi 640. sz. elnöki rendelet) váltja le. A dokumentum nyilvánosságra hozatalát

időzítették a 2023. április 1-jétől kezdődő soros orosz elnökséghez az ENSZ BT-ben. A stratégia tartalmazza az ország önmeghatározását: Oroszország kiváltságos helyzetű, egyszerre önálló civilizáció és eurázsiai, valamint euro-csendes-óceáni állam; amely több mint ezeréves államiságra épül, és mély történeti kapcsolatban fejlődött az európai és más eurázsiai kultúrákkal; amely etnikai, nyelvi és vallási sokszínűségre épül, és egyben magában egyesíti az orosz világot. Oroszország egyike a világrend szuverén pilléreinek, amelynek történeti feladata a globális erőegyensúly kialakítása és a multipoláris világrend felépítése. Oroszország viszonyrendszere más államokkal és nemzetközi intézményekkel lehet konstruktív, neutrális és barátságos, amit az adott szereplő Oroszország-politikája dönt el.

Az orosz állam *három stratégiai célt* valósít meg: (1) a nemzet/az állam biztonságának és szuverenitásának szavatolása; (2) olyan külső feltételek elérése, amelyek lehetővé teszik az ország fejlődését; (3) Oroszország mint önálló, szuverén és befolyásos világrendi pillér státusának a megerősítése. A földrajzi prioritások bemutatása során (vagyis az V. fejezetben) a dokumentum egy fontos prioritási sorrendet vázol fel: (1) a „közel-külföld” országai; (2) az Északi-sarkvidék (az Északi-sark); (3) az eurázsiai kontinens, ezen belül kiemelt partnerség Kínával és Indiával; (4) az ázsiai csendes-óceáni térség, ezen belül kiemelt partnerség az ASEAN országaival; (5) az iszlám világ országai; (6) Afrika országai; (7) a latin-amerikai és karibi térség országai; (8) az európai régió; (9) az USA és más angolszász országok; (10) az Antarktiszt (a Déli-sark). A közel-külföld országai a legfontosabbak az orosz biztonság és nemzetközi pozíció szempontjából, és így a közös építkezés a prioritás, valamint a beavatkozások és a destabilizáció kivédése. Oroszország fejlesztése és gazdasági felemelkedése szempontjából a legfontosabb az északi-sarki térség biztonságának és fejlesztésének a szavatolása (DEBAT 2020). A teljes dokumentumot végigkíséri az eurázsiai építkezés, és az sem meglepő, hogy Oroszország egyenrangú civilizációs államként és kiemelt partnereként ismeri el Kínát és Indiát. Az ázsiai csendes-óceáni térség felértékelése kiemeli Oroszország eurázsiai irányultságát és az eddigi nyugati kapcsolatrendszer felszámolását.

Világosan látszik, hogy az új orosz külpolitikai koncepció igazolja az eddigi megállapításokat: az Északi-sarkvidék az orosz állam számára közel azonos fontosságú, mint a „közel-külföld” országai, amelyek esetén az orosz–ukrán háború megmutatta, hogy Oroszország elsánt bármilyen eszközök alkalmazására, hogy érvényesítse a nemzeti érdekeit, beleértve a katonai eszközök teljes spektrumát. Ebből következik, hogy az Északi-sarkvidék régióban meghatározott érdekei védelmében hasonló orosz elkötelezettségre lehet számítani. A koncepció 50. pontja részletezi az Északi-sarkvidékre vonatkozó orosz prioritásokat: a régió biztonságának és stabilitásának

a megőrzése, a régió ökológiai stabilitásának a védelme, a régió gazdasági fejlődéséhez szükséges kedvező nemzetközi feltételek biztosítása, az Északkeleti-átjáró fejlesztése. Ezen célok megvalósítása érdekében Oroszország kiemelten odafigyel a következőkre: a nemzetközi kérdések békés rendezése (az északi-sarkvidéki államok különös felelősségére és az ENSZ tengerjogi egyezményére támaszkodva), a barátságtalan államok a régió militarizálására és az orosz regionális szuverenitás korlátozására vonatkozó törekvéseinek semlegesítése, az orosz belvizekre vonatkozó történelmileg kialakult nemzetközi jogi gyakorlat megőrzése és a kölcsönösen előnyös együttműködések felépítése a nem északi-sarkvidéki államokkal.

2020. március 5-én Oroszország elnöke a 164. számú rendeletével jóváhagyta *Az északi-sarkvidéki övezetre vonatkozó állami politika alapjai 2035-ig* című dokumentumot (2020. évi 164. sz. elnöki rendelet és 2023. évi 112. sz. elnöki rendelet). Az orosz politikának a térségre vonatkozó összefoglalásaként jellemezhető dokumentum 2008 óta létezik, abban az évben fogadták el a jelenlegi dokumentum elődjét, amely 2020-ig szabta meg a régióra vonatkozó orosz tervezést. *Az Oroszországi Föderáció állami politikájának alapelveiről az Északi-sarkvidéken 2035-ig* című dokumentum hat alapvető nemzeti érdeket fogalmaz meg három tartalmi blokkban (Журналь 2020: 5):

- nemzetközi és katonai dimenzió:
 - a szuverenitás és a területi integritás védelme;
 - a régiónak a béke, a stabilitás és a kölcsönös előnyökre épülő együttműködés területeként való megőrzése;
- gazdasági dimenzió:
 - a lakosság magas életminőségének és jólétének biztosítása;
 - az Északi-sarkvidék mint stratégiai erőforrásbázis fejlesztése és észszerű felhasználása az ország gazdasági növekedésének felgyorsítása érdekében;
 - az Északkeleti-átjárónak mint az Oroszországi Föderáció globálisan versenyképes nemzeti közlekedési logisztikai útvonálának a fejlesztése;
- ökológia/környezetvédelem és az őslakos népek fejlesztésének dimenziója:
 - környezetvédelem az Északi-sarkvidéken és az Északi-sarkvidék területén élő őshonos népek élőhelyeinek és hagyományos életmódjának a védelme.

A nemzeti érdekek alapján a dokumentum nyolc irányt határoz meg az Oroszországi Föderáció sarkvidéki állami politikájának végrehajtására, és részletezi azokat. Köztük megjelenik a régió társadalmi és gazdasági fejlődése, valamint infrastruktúrájának fejlesztése; a tudomány és technológia fejlesztése az Északi-sarkvidék erőforrásaiban feltárása érdekében; környezetvédelem és ökológiai biztonság; a nemzetközi

együttműködés fejlesztése (16. pont); a lakosság és a területek védelmének biztosítása a természeti és ember okozta vészhelyzetekkel szemben; a közbiztonság biztosítása az orosz Északi-sarkvidéken; a katonai biztonság biztosítása; az Oroszországi Föderáció államhatárának védelme. Ezek teljesítése érdekében összesen 63 feladatot kell végrehajtani. Ezek közül csak 17 feladat kapcsolódik a védelemhez és a biztonsághoz (17–20. pontok), de ezek jelentik a társadalmi-gazdasági problémák megoldásának garanciáját. Ezen stratégiai dokumentumot kiegészíti egy másik is, amely már részletesebben kifejti az említett alapelveket (2020. évi 645. sz. elnöki rendelet). A stratégiához kapcsolódóan egy vonatkozó, digitálisan is elérhető társadalmasítási projekt tartozik, nevezetesen az *Arctic 2035 stratégia*² az első olyan nagyszabású kormányzati projekt, amelyet a nyilvánosság bevonásával hajtanak végre, a kapcsolódó digitális platform a szövetségi központ, a helyi hatóságok és az üzleti közösség számára egy kommunikációs felületet és ötletbankot hozott létre.

A stratégiai célkitűzéseket kiegészítik a különböző implementációs kormányzati döntések, így kiemelten a következők:

- 2021. évi kormányrendelet az Oroszországi Föderáció sarkvidéki állami politikája alapelveinek végrehajtására vonatkozó egységes cselekvési terv jóváhagyásáról a 2035-ig terjedő időszakra, valamint az Oroszországi Föderáció sarkvidéki övezetének fejlesztésére és a nemzetbiztonságra vonatkozó stratégia jóváhagyásáról a 2035-ig terjedő időszakra;
- 2021. évi kormányrendelet *Az Oroszországi Föderáció sarkvidéki övezetének társadalmi és gazdasági fejlesztése* című állami programjának jóváhagyásáról;
- 2022. évi kormányrendelet az északi tengeri útvonal (orosz néven: Северный морской путь, Севморпуть, СМП) fejlesztési tervének jóváhagyásáról a 2035-ig tartó időszakra.

Az új stratégia elődje, vagyis a 2008. szeptember 18-án elfogadott és 2020-ig terjedő stratégiai dokumentum volt az első átgondolt megközelítése a régiónak a szovjet korszak utáni időszakban. A stratégia végrehajtásának 12 éve alatt jelentős előrelépéseket sikerült elérni, ugyanakkor számos problémakör továbbra is napirenden maradt. A régióra vonatkozó jogalkotás részletesen és egységesen szabályozza az Északi-sarkvidék orosz területeit.

² A projekt elérhetősége: <https://strategy.arctic2035.ru/>

2015 óta működik a kiemelten fontos az Északi-sarkvidék fejlesztési kérdéseivel foglalkozó állami bizottság,³ amely koordinációs szervként biztosítja a szövetségi végrehajtó hatóságok, az Oroszországi Föderáció szubjektumainak végrehajtó hatóságai, más állami hatóságok, helyi önkormányzatok és szervezetek közötti együttműködést az Oroszországi Föderáció sarkvidéki területeinek fejlesztésével és a nemzetbiztonság biztosításával kapcsolatos társadalmi-gazdasági és egyéb feladatok megoldása során. A bizottság munkájának köszönhetően összehangolt tervezés és fejlesztés indulhatott meg. Ugyanakkor a térség fejlesztésében vannak jelentős elmaradások, így például a szociális szférában a régió az orosz országos átlag alatt van, a várható élettartam tekintetében is hasonló a helyzet, illetve a lakhatási körülmények is hasonló mértékben elmaradnak az orosz átlagtól (Жупавель 2020). Az Északkeleti-átjáró teherforgalma 2013-ban 4 millió tonna volt, 2019-ben 30 millió tonna, 2023-ban meghaladta a 36 millió tonnát, és 2030-ra az orosz tervek és várakozások szerint elérheti a 200 millió tonnát, ami ugyan soknak tűnik, mégis a vonatkozó fejlesztések miatt elképzelhetőnek tűnik a cél elérése. Ebben az időszakban számos kiemelt gazdasági projekt jelentős előrelépést ért el, például Nornickel projektjei, a Yamal LNG, Sabetta kikötő, Varandey terminál stb. Ugyanakkor számos fontos fejlesztés, mint például az Északkeleti-átjáró infrastruktúrájának a fejlesztése, a jégtörő és más hajók építése, a térség igényeihez illeszkedő egyéb repülő- és járműfejlesztések részben határidők módosításával a 2020-as évekre tolódtak. Az elmaradásokat részben a nyugati szankciók okozták, részben a finanszírozási hiányok. A térség igazgatására vonatkozó főbb döntések is késéssel, csupán 2018–2019-ben lettek elfogadva. Ugyanebben az időszakban jelentősen növekedett a szigorúan védett területek száma, és újabb nemzeti parkok is létesültek, így a Русская Арктика (Russian Arctic National Park, 2009), Онежское Поморье és Беренгия (National Park „Onega Pomorie” és Beringia National Park, 2013.), Хибины (Khibiny National Park, 2018.).

Ennek a 12 éves időszaknak (2008–2020) jelentős eredménye az Északi-sarkvidéken az volt, hogy 2014 decemberében új katonai struktúrát hoztak létre az északi flotta alapján és a következő években intenzíven folytatódott az orosz hadseregcsoporthoz, az Oroszországi Föderáció FSZB parti őrsegének és más biztonsági szerveknek (belügyminisztérium, rendkívüli helyzetek minisztériuma, nemzeti gárda) a megerősítése a régióban. Az Északi-sarkvidék elsődleges problémája a népességsökkenés és a nem kielégítő szociális, közlekedési és kommunikációs infrastruktúra. 2014 óta növekedtek a regionális feszültségek a NATO-val és partnerországaival, ami részben

³ A bizottság elérhetősége: <https://arctic.gov.ru/>

ezen országok katonai jelenlétének növekedésével, részben pedig a régióban jelen lévő területiális elhatárolás befejezetlenségével és egyes kapcsolódó nemzetközi jogi vitákkal függ össze. Az új stratégiai dokumentumok részben ezekre a problémákra igyekeznek választ adni úgy, hogy Oroszország továbbra is megőrizze a regionális dominanciáját.

A térség katonai-védelmi helyzetéről, az orosz haderő képességeiről a térségben

Putyin elnök közvetlenül az első megválasztását követően, de még a beiktatása előtt, 2000. április 5–6. között az Északi-sarkvidékre utazott Murmanszk városába, és itt beszélt a régió, az Északkeleti-átjáró és az északi flotta fontosságáról. Többek között azt mondta, hogy: „[a]z északi területek még mindig hatalmas, fejletlen területek. Ez a stratégiai tartalékunk nemcsak a következő évszázadra, hanem hosszabb távra is. Nemcsak lehetőség, de szükséges is, hogy a régió az orosz államiság fejlődésének legfontosabb támaszává váljon, az országunk súlyos külgazdasági és külpolitikai érve legyen a világ felé” (PUTYIN beszéde Murmanszkban 2000). Ebben az időben az orosz Északi-sarkvidék immáron tíz éven keresztül súlyosan hanyatlott a Szovjetunió felbomlását követő politikai-társadalmi-gazdasági-katonai összeomlás hatására. Az Oroszországi Föderáció számára tehát ez a térség stratégiai prioritásként lett megjelölve már ekkor, de tudatos, módszeres és stratégiai fejlesztése csak később kezdődött meg, amikor az ehhez szükséges gazdasági-politikai előfeltételek újra rendelkezésre álltak. Emlékeztet, hogy Putyin elnök nagy port kavart müncheni beszéde 2007-ben hangzott el (PUTYIN beszéde Münchenben 2007), és ugyanekkor, 2007-ben egy tudományos expedíció során orosz tudósok orosz zászlót tűztek ki a Jeges-tenger fenekére, ami éles elégedetlenséget váltott ki a többi sarkvidéki ország körében. Ez a szimbolikus gesztus nemcsak az orosz jelenlét visszaépítésének szándékát jelzi, hanem azt az orosz percepciót is, hogy az ország domináns szereplő az Északi-sarkvidéken.

Fentebb már volt szó arról, hogy az első átfogó, a régióra vonatkozó stratégiát 2008-ban fogadták el. Az Oroszországi Föderáció nemzetbiztonsági stratégiája (2021. évi elnöki rendelet) leszögezi az orosz percepciót, nevezetesen azt, hogy a barátságtalan államok a klímaváltozásra való hivatkozással igyekeznek átvenni a közlekedési-logisztikai útvonalak feletti ellenőrzést és megakadályozni az orosz Északi-sarkvidék kiaknázását (II. fejezet, 16. cikkely). Továbbá kijelöli a kapcsolódó feladatot, hogy oda kell figyelni a környezeti problémák megoldására és a természeti erőforrások észszerű felhasználására az Oroszországi Föderáció sarkvidéki övezetében (83/12. cikkely), illetve

1. ábra: Oroszország katonai helyzete az Északi-sarkon

Forrás: CONLEY et al. 2020: 11.

biztosítani szükséges az északi-sarkvidéki orosz érdekek érvényesítését (101/17. cikkely). Ez a védekező álláspont nemcsak az orosz gondolkodásban jelenik meg, hanem a NATO égisze alatt lebonyolított kutatásokban is, az egyik releváns elemzés konkrétan fogalmaz: „Moszkva jelenlegi haderő-telepítése a térségben elsősorban védelmi jellegű” (NATO 2021). A politikai nyilatkozatok és a médiabeszámolók azt a látszatot keltik, mintha Oroszország a régió militarizációját hajtaná végre, miközben az új katonai létesítményekből alig van a térségben, köztük kiemelten az Арктический трилистник nevű katonai bázis, a fejlesztések nagyobb része pedig a korábbi szovjet létesítmények felújítását, újbóli használatba vételét jelenti. Az igaz, hogy összességében ötvennél is több ilyen létesítményfelújításról beszélhetünk (CONLEY et al. 2020: 12), és ezzel az orosz katonai infrastrukturális fölény megmarad a NATO-val szemben, vagyis az ország egyharmadával több létesítménnyel rendelkezik, mint NATO-országok (ROJAS 2022: 157).⁴

⁴ Az Oroszország katonai helyzete az Északi-sarkon térképéhez lásd CONLEY et al. 2020: 11.

1. táblázat: Az északi-sarkvidéki országok és a Kínai Népköztársaság jégtörő hajóinak megoszlása

A főbb jégtörők adatai 2022. április 4-i állapot szerint		Állami tulajdonban			Magántulajdonban		
		PC1, PC2	PC3, PC4	PC5, PC6	PC1, PC2	PC3, PC4	PC5, PC6
Oroszország	51	6	22	8		9	6
Kanada	12		2	10			
Finnország	9		7	2			
Egyesült Államok	5	1	1			1	2
Svédország	4		4				
Dánia	3			3			
Norvégia	2		1	1			
Kína	4		1	3			

Megjegyzés: A PC₁-től PC₆-ig az IACS (International Association of Classification Societies) besorolása a poláris osztályú hajókra vonatkozik. A PC₁-től PC₅-ig besorolt hajók képesek egész évben üzemelni valamennyi sarki vizen (PC₁); mérsékelt többéves jégviszonyok között (PC₂); másodéves jégen, amely tartalmazhat többéves jégzárványokat (PC₃); vastag elsőéves jégen, amely tartalmazhat régi jégzárványokat (PC₄); vagy közepes elsőéves jégen, amely tartalmazhat régi jégzárványokat (PC₅). A PC₆ olyan hajók, amelyek képesek nyári/őszi üzemelésre közepesen vastag elsőéves jégen, amely tartalmazhat régi jégzárványokat. (A táblázatban nem szereplő további kategória, a PC₇ a nyári/őszi üzemeltetésre alkalmas hajók vékony elsőéves jégen, amely tartalmazhat régi jégzárványokat.)

Forrás: O'ROURKE 2024: 49. Requirements concerning Polar Class, International Association of Classification Societies, keltezés nélkül, beleértve a 2019. decemberi 4. felülvizsgálatot, 1. táblázat, Polar Class descriptions (Sarkvidéki hajóosztályok leírása) című táblázat, 1–2.

Egy részletesebb áttekintés esetén lenne lehetőség alaposan vizsgálni a releváns orosz kapacitásokat, egy rövidebb áttekintés során talán a fent hivatkozott infrastrukturális adottságok használhatók általános indikátorként, mint ahogy az orosz dominancia, a jégtörő hajóflotta is hasonlóan sokatmondó. Annak ellenére, hogy a jégtörők nem katonai célú járművek, nélkülük a térségben csak korlátozott tevékenységre van lehetőség, arról nem is beszélve, hogy egy potenciális konfliktus esetén ezeket tudják hasznosítani a katonai tevékenységek támogatására.

A fenti adatok alapján az orosz számszerű fölény is látható, mivel az összes említett északi-sarkvidéki NATO-tagországban összesen 35 jégtörő hajót tartanak nyilván, de

a számok mögött még minőségi egyenlőtlenség is rejtőzik, mivel az orosz flotta sokszínűbb, több új és nagyobb kapacitású hajóval rendelkezik, nem is beszélve az építés alatt lévő új jégtörőkről. Még a nukleáris tengeralattjáró hajók tekintetében is, bár a teljes NATO-kapacitásokkal nem képes felvenni a versenyt, egyértelműen azonos súlycsoportban van. Az orosz tengeralattjárók száma 58, amelyből 11 darab a nukleáris triád része (Nuclear Threat Initiative 2024), és többségük az Északi-sarkvidéken működik, míg az Egyesült Államok 64 tengeralattjáróval rendelkezik. A hivatkozott indikátoradatok arra utalnak, hogy Oroszország az északi-sarki térségben domináns szereplő, hiszen a régióbeli NATO-tagországoknál nagyobb, más területeken azokkal összemérhető kapacitásokkal és képességekkel rendelkezik, és ezt az eredményt a két új tagország csatlakozása után is sikerült megtartani. Ezzel együtt a vonatkozó orosz gondolkodás, a kapcsolódó fejlesztések és a haderő-telepítés védekező-védelmi megközelítésre utal összhangban a fent bemutatott a térség általános orosz percepciójával.

A térség gazdasági szerepe, logisztikai infrastrukturális helyzete, a kapcsolódó technológiai-kommunikációs fejlesztések

Hagyományosan az Északi-sarkvidék gazdasága a nyersanyagok és ásványkincsek hasznosításához kapcsolódott és kapcsolódik még ma is, ugyanakkor új lehetőségek is bontakoznak ki, kiemelten a nemzetközi kereskedelmi-közlekedési hasznosítás révén (lásd az Északkeleti-átjáró fejlesztését), de a régió sajátosságai fényében kibontakozó innovációs és technológiai megoldások fejlesztésében is rejlik potenciál. Oroszország számára továbbá maga a területfejlesztés is kiemelten fontos, hiszen az ország területének jelentős része az Északi-sarkvidéket és az ahhoz közvetlenül kapcsolódó területeket jelenti. Az orosz állam a régió gazdaságának fejlesztését ennek megfelelően összekötötte a területfejlesztéssel, kiemelten is a logisztikai fejlesztésekkel a térségben. Jelenleg 145 megaprojekt megvalósítása zajlik, illetve kezdődik meg. Az orosz sarkvidéken megvalósuló vagy tervezett 145 projekt 38,7%-a az ásványkincsek bányászatával és feldolgozásával, 17,6%-a a közlekedési infrastruktúrával, 7,8%-a a gyémántbányászattal és -feldolgozással, 4,9%-a pedig az energiával és az iparral kapcsolatos, a halászat és a mezőgazdaság 3,9%-ot tesz ki (Крюкова et al. 2020: 41). Ezen arányok rámutatnak arra, hogy a térség gazdasági struktúrája milyen pilléreken nyugszik. Sokatmondó, hogy az említett fejlesztésekben kiemelt szerepet kapnak Oroszország nagyvállalatai, többek között például az Alrosa, a Gazprom, a Lukoil,

a Novatek, a Nornickel és az Oroszországi Vasutak (RZSD). Kulcsszereplő a régió tekintetében a Távol-keleti és Északi-sarkvidéki Fejlesztési Társaság. A régió társadalmi-gazdasági fejlesztéséhez, a vonatkozó projektek megtervezéséhez az orosz állam a területi klaszterfejlesztés⁵ útját választotta, amelynek az alapját az eddig is működő úgynevezett támasztelepülések (*опорные населённые пункты*) és támaszzónák (*опорные зоны*) jelentették. A jelenlegi megközelítés keretében az orosz Északi-sarkvidék 1000 településéből az állam azonosított 16 támasztelepülést és kapcsolódó agglomerációs területeket, amelyek a régió gerinchálózatát jelentik, és ezekhez illesztik mindegyik fejlesztést (Опорные населённые пункты 2023; Опорные населенные пункты Российской Арктики 2022).⁶

A régióra vonatkozó állami tervezés és az orosz vállalatok tervei egyaránt összetett képet rajzolnak ki, amelyből a leggyakrabban csupán néhány nagy volumenű beruházásra összpontosítanak a médiában és az agytrösztök elemzéseiben az újságírók és kutatók. Az érdeklődés többnyire a Yamal LNG-projektekre és a Vostok oilra irányul, valamint az azokhoz kapcsolódó nemzetközi befektetések sorsára. Kétségtelen, hogy az említett komplex fejlesztéshez szükség van jelentős pénzforrásokra, befektetésekre, amely témakör jelentős mértékben meghatározza az orosz Északi-sarkvidék sorsát. A szükséges források egy részét az orosz állam biztosítja, de az egyéb belföldi és külföldi befektetések bevonására is figyelmet fordítanak, ehhez szükséges döntéseket igyekeznek meghozni. A régióba érkező befektetések összege 2020-ra elérte a 2329 milliárd rubelt (Измайлов–Смирнова 2023: 40). Az állami fejlesztési program keretében összesen 15 000 milliárd rubel van előirányozva a régiós fejlesztések számára. A Távol-keleti és Északi-sarkvidéki Fejlesztési Társaság adatai szerint 700-nál is több projekt valósul meg a különböző szintű állami támogatásokkal és kedvezményekkel.

2020. július 13-án az orosz sarkvidék a világ legnagyobb különleges gazdasági övezetévé vált: Vlagyimir Putyin elnök ezen a napon aláírta az Északi-sarkvidék preferenciális rendszeréről és a kapcsolódó adózási és egyéb kedvezményekről szóló törvényeket. Ugyanakkor az Északi-sarkvidék tekintetében az orosz állam rendkívüli módon odafigyel arra, hogy akár a magánvállalatok, akár a külföldi befektetők milyen részesedéssel vehetnek részt az ásványkincsek kiaknázásában. Az esetek nagy többségében az orosz állami tulajdonrésznek dominálnia kell, ami kizárja annak a lehetőségét, hogy más államok felvásárolják ezen stratégiai régiót. Jól példázza mindezt a tény, hogy

⁵ A 16 település kiválasztása után minden fejlesztés ezekhez kapcsolódik és az őket körülvevő agglomerációkhoz, miként az EU-ban a régióknál történik.

⁶ Az Oroszországi Föderáció északi régiói térképéhez lásd Опорные населённые пункты 2023: 13.

2012 óta csak állami tulajdonú vállalatok kaptak jogot a talapzathoz való hozzáférésre, a kormány 69 engedélyt adott ki olaj- és gázfeltárássra és kitermelésre, és csupán 2020-ra enyhítettek a szabályozáson megnyitva a lehetőséget más szereplők számára, de az orosz állami részesedés minimális aránya jelenleg is 50% mínusz egy részvény lehet. Másik példa az, hogy az orosz–ukrán háború nyomán a nyugati szereplők kivonulásával a kínai részesedés a fontos projektekben ugyan nőtt (a Yamal LNG esetén 30%-ra; az Arctic LNG esetén 20%-ra), de még így sem veszélyezteti az orosz érdekeket, sőt elősegíti az orosz–kínai gazdasági együttműködés mélyülését (Филиппова 2023). A legtöbb elemző és kutató ugyanakkor azzal számol, hogy az Oroszország elleni szankciók jelentősen visszavetik az orosz regionális fejlesztési terveket. Ez részben megfelel a valóságnak, ha a visszavetés alatt az időbeli kitolódást értjük, mert az elmúlt években az ország újra és újra rációfolt a konszenzusos várakozásokra a tervezett fejlesztések megvalósításával kapcsolatban (lásd a korábbi szakértői előrejelzéseket, hogy az oroszok nem tudják megépíteni a krími hidat, nem tudják befejezni az Északi Áramlat 2 építését, vagy hogy 2018-ban az elnöki évértékelő alatt bemutatott új fegyverrendszerek csupán tervben létezhetnek).

Az orosz Északi-sarkvidék egyik kulcsproblémáját a csökkenő demográfiai mutatók jelentik. Egy új kezdeményezés egyszerre igyekszik növelni a régióba érkező befektetéseket és a lakosságot. 2021-ben indult a Hektár a sarkvidéken⁷ program, amelyben hét, az Oroszországi Föderáció sarkvidéki övezetében található régió vesz részt, és amely keretében északi-sarkvidéki földterülethez juthat minden orosz állampolgár saját építkezéshez vagy vállalkozás indításához. 2023 tavaszára már több mint 11 ezer igénybennyújtás történt, és 3500 tulajdonjogi szerződés keletkezett. A hatóságok adataiból kiderül, hogy a pályázók 69%-a egyéni lakásépítésre, 11%-a mezőgazdaságra, 9%-a vállalkozásra, további 9% turisztikai használatra szánja az így szerzett földet.

Mindezen célok megvalósítása érdekében kiemelt figyelmet kell szentelni a régió infokommunikációs fejlesztésére és integrációjára, ami megint csak speciális megoldásokat tesz szükségessé. Mindehhez az ország egyedülálló és innovatív műhold-konstellációkat épít, amelyek egyik része már üzemel, másik része kiépítés alatt van (lásd például az Arktika konstellációt).⁸ Oroszország továbbá kiépítette

⁷ A program weboldala: <https://арктическийгектар.рф/>

⁸ Az Arktika-M műholdakat úgy tervezték, hogy naprakész információkat továbbítsanak, és segítsenek az időjárás-előrejelzések elkészítésében Oroszország északi régióira. Az új konstelláció éjjel-nappal biztosítja a sarkvidéki felszín meteorológiai és környezeti megfigyelését, beleértve az északi tengeri útvonalat is. Ezen túlmenően az Arktika rendszert szénhidrogén-kutatásra fogják használni összhangban az orosz törekvésekkel, hogy fokozzák az Északi-sarkvidék olaj- és gázkészleteinek kiaknázását.

és még tovább fejleszti a nagy sebességű internetes infrastruktúra kiépítését az Északi-sarkvidéken, amelyet egyszerre civil és katonai célokra is tudnak hasznosítani.

Az orosz–ukrán háború hatásai a térségre

Az Északi-sarkvidéken tapasztalható stratégiai változások legfőbb okozója a globális klímaváltozás és a sarki tengeri jég visszahúzódása, olvadása. Az Északi-sarkvidék jelentőségét a természeti erőforrások gazdagsága határozza meg és a földrajzi elhelyezkedése, hiszen itt húzódik az Ázsiából Európába vezető legrövidebb tengeri út, az Északkeleti-átjáró (Капаранов 2021: 4). A sarki jég korábban nemcsak a gazdasági kiaknázást mérsékelte, hanem természetes határként elválasztotta az érintett nagyhatalmakat. Az olvadás mindkét kiemelt gazdasági területet (erőforrások, kereskedelmi logisztika) kiemelten vonzóvá teszi, ami a nagyhatalmak érdeklődését és a nagyhatalmi vetélkedést generálja, és akadályozza a nemzetközi együttműködést. Oroszország szempontjából mindez három potenciálisan veszélyes következménnyel jár: a nem északi-sarkvidéki államok is egyre inkább megjelennek a régióban, sőt egyesek a régió irányításában való részvételre aspirálnak (mégpedig hagyományosan az Északi-sarkvidéken a régiós államoknak van felelősségük, ellentétben a Déli-sarkon érvényesülő nemzetközi irányítási modellel); a régió természetes puffer szerepe megszűnik, és így az amerikai–orosz konfliktus ezen a területen is aktivizálódik; a sarki tengeri jég olvadása miatt az északi-sarkvidéki államok speciális jogosítványait a kizárólagos gazdasági övezetben (például a hajózás ellenőrzését a tengerjogi egyezmény 234-es cikkelyével összhangban) egyesek megkérdőjelezik.

A legfontosabb, hogy az űrrendszer telekommunikációs szolgáltatást nyújt majd az Északi-sarkvidéken, amelyre Oroszországnak szüksége van a távoli régió légi forgalmához és a kereskedelmi hajózáshoz. Annak érdekében, hogy a tervezett tíz műhold közül legalább egy látható legyen a lát-határon, garantálva az északi-sarkvidéki területek állandó összeköttetését Oroszország többi részével, úgy döntöttek, hogy négy különböző osztályú műholdat használnak három különböző űrpályán. Lásd: Arktika-M: The Eye On The Arctic. Online: www.spacevoyaging.com/news/2023/12/16/arktika-m-the-eye-on-the-arctic/

Bolstering of Arktika-M Satellite Constellation Will Improve Northern Sea Route Monitoring. Online: <https://interfax.com/newsroom/top-stories/101671/>

Russia Turns On World's First Satellite System for Arctic Monitoring. Online: <https://maritime-executive.com/article/russia-turns-on-world-s-first-satellite-system-for-arctic-monitoring>

World's First Space System for Continual Observation of Arctic Launched in Operation. Online: <https://interfax.com/newsroom/top-stories/101886/>

Az orosz–ukrán háború – legalább ideiglenesen – még inkább kiélezte a térségben amúgy is megjelenő geopolitikai feszültséget, felfüggesztette az északi-sarkvidéki államok együttműködését, és így bizonyos mértékig destabilizálta a térséget. Nem is beszélve arról, hogy az új NATO-tagországok (Finnország, Svédország) megjelenésével részben átalakította a régió korábbi hatalmi egyensúlyát; azért csak részben, mert ezen szereplőket az orosz fél korábban is a NATO közeli partnereiként kezelte, és ennek megfelelően építkezett a térségben. Az említett változások potenciálisan átmeneti jellegét két fejlemény biztosíthatja. Egyfelől az északi-sarkvidéki államok beláthatják, hogy a régió sorsának a hozzákötése az orosz–ukrán háborúhoz súlyos következményekkel járhat az Északi-sarkvidék egészére, sőt annak globális ökológiai jelentőségénél fogva az egész világra nézve. Az Északi-sarkvidéki Tanács esetén máris látjuk az erre utaló jeleket. Egyfelől a háború nyomán az együttműködést egyoldalúan felfüggesztették a tagok, míg Oroszország válaszként ideiglenesen felfüggesztette a szervezethez kapcsolódó befizetéseket, amelyekből a régió egésze szempontjából fontos projekteket finanszíroznak, vagyis a regionális fejlesztés akadályokba ütközik. Az együttműködést felfüggesztő államok közül többen mára visszatérnének a korábbi működéshez. A másik, ennél is látványosabb bizonyíték is szól a meggondolatlan kapcsolat megszakítása ellen: López-Blanco és kollégái (2024) kimutatták, hogy az orosz partnerekkel való tudományos együttműködés hiányában az Északi-sarkvidék orosz területeiről származó adatok nélkül a régióban tapasztalható klímaváltozás tudományos megértése ellehetetlenül, sőt a globális klímaváltozási és időjárási modellek tudományos értéke is érdemben csökken. Az említett változások potenciálisan ideiglenes jellegét befolyásolhatja a második fejlemény is, nevezetesen a háború lezárása és annak eredménye, amely a külpolitikák újragondolását idézi majd elő.

Az orosz–ukrán háború sok más változást is elindított a térségben. A nyugati vállalati és állami partnerek kivonulása az orosz projektekből egyfelől nagyobb önállóságot hoztak el az orosz szereplők számára, másfelől növelték a nem nyugati partnerek részvételét az orosz sarkvidéki területeken. Kiemelten Kína, India és az Egyesült Arab Emírségek jelenléte is növekedett, és még tovább fog növekedni közép- és hosszú távon. Ez részben a NATO-tagországok ellensúlyozásához szükségszerű: a nyugati partnerek veszítenek súlyukból, miközben a globális dél országai elfoglalják a helyüket. A gazdasági szankciók és a kereskedelmi korlátozások felgyorsították az orosz állam odafordulását a régió erőforrásai és az Északkeleti-átjáró fejlesztése irányába még úgy is, hogy a szankciók egy része technológiai akadályokkal szembesítette az orosz fejlesztési projekteket. A nyugati szereplőkkel való végletekig kiélezett konfliktus fényében az orosz állam elszántsága a nemzeti érdekvédelem vonatkozásában csak növekedett,

és a katonai dimenzióban konfrontatívabb, kockázatvállalóbb és elszántabb pozícióba helyezte Oroszországot, továbbá a kulcsérdekek, kiemelten is az Északkeleti-átjáró hasznosítására és védelmére vonatkozó fejlesztések felgyorsítására készítette az országot.

A konfrontáció felerősödésével Oroszország elkötelezettsége a térség iránt csak növekedett, és arra készítette az országot, hogy erőteljesebben bevonja a térségbeli fejlesztéseibe a nem nyugati szereplőket. Másképp fogalmazva, az orosz dominancia a térségben érdemben nem csökkent, míg a nyugati befolyás az Északi-sarkvidék orosz területei felett csökkent, amivel párhuzamosan növekedett a nem nyugati szereplők befolyása. Összességében a térségre vonatkozó célkitűzések megvalósítása nem lehetetlenült el annak ellenére sem, hogy kétségtelenül a régió kevésbé stabil lett a háború nyomán, de ez a hatás ideiglenes lehet, legalábbis vannak erre utaló jelek.

Összegzőképpen érdemes kiemelni, hogy azok az elemzési stratégiák, amelyek a régiós folyamatokat a globális szembenállás narratívája és a globális erőegyensúly felől vizsgálják és akarják megérteni, fontos részleteket tévesztenek szem elől. Mostanra világosan látszik, hogy a régió szintjén folytatott elemzés ezektől eltérő dinamikát tárt fel. A régió belül Oroszország a domináns szereplő annak ellenére, hogy a globális szembenállásban kisebb és gyengébb szereplőnek minősíthető több dimenzióban is, például az orosz gazdaság vagy az orosz haderő tekintetében az olyan országokkal szemben, mint az Egyesült Államok. Ugyanakkor a feltárt északi-sarkvidéki regionális orosz dominancia érdemben pontosíthatja Oroszország objektívebb elhelyezését a globális erőegyensúlyban, tekintettel az Északi-sarkvidék kiemelt fontosságára.

Felhasznált irodalom

2020. évi 164. sz. elnöki rendelet és 2023. évi 112. sz. elnöki rendelet (módosításról): Указ Президента РФ от 05.03.2020 N 164 (ред. от 21.02.2023) „Об Основых государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2035 года” [Az Oroszországi Föderáció elnökének 2020. 03. 05-i 164. számú rendelete (szerk. 2023. 02. 21.) „Az Oroszországi Föderáció állami politikájának alapelveiről az Északi-sarkvidéken 2035-ig”]. Online: www.kremlin.ru/acts/bank/45255/
2020. évi 645. sz. elnöki rendelet: Указ Президента РФ от 26 октября 2020 г. N 645 „О Стратегии развития Арктической зоны Российской Федерации и обеспечения национальной безопасности на период до 2035 года”. [Az Oroszországi Föderáció elnökének 2020. október 26-i N 645 rendelete „Az Oroszországi Föderáció sarkvidéki övezetének fejlesztéséről és a nemzetbiztonság biztosításáról szóló stratégiáról a 2035-ig tartó időszakra”]. Online: www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_366065/

2021. évi 400. sz. elnöki rendelet: Указ Президента РФ от 2 июля 2021 г. N 400 „О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации” [Az Oroszországi Föderáció elnökének 2021. július 2-i N 400 rendelete „Az Oroszországi Föderáció nemzetbiztonsági stratégiájáról”]. Online: <http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202107030001>
2021. évi 484. sz. kormányrendelet: Постановление Правительства РФ от 30 марта 2021 г. N 484 Об утверждении государственной программы Российской Федерации „Социально-экономическое развитие Арктической зоны Российской Федерации” [2021. évi kormányrendelet „Az Oroszországi Föderáció sarkvidéki övezetének társadalmi és gazdasági fejlesztése” című állami programjának jóváhagyásáról]. Online: <http://government.ru/rugovclassifier/830/>
2021. évi 996. sz. kormányrendelet: Распоряжение Правительства РФ от 15.04.2021 N 996-р (ред. от 09.12.2023) „Об утверждении Единого плана мероприятий по реализации Основ государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2035 года и Стратегии развития Арктической зоны Российской Федерации и обеспечения национальной безопасности на период до 2035 года” [2021. évi kormányrendelet az Oroszországi Föderáció sarkvidéki állami politikája alapelveinek végrehajtására vonatkozó egységes cselekvési terv jóváhagyásáról a 2035-ig terjedő időszakra, valamint az Oroszországi Föderáció sarkvidéki övezetének fejlesztésére és a nemzetbiztonságra vonatkozó stratégia jóváhagyásáról a 2035-ig terjedő időszakra]. Online: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202104200007>
2022. évi 2115. sz. kormányrendelet: Распоряжение Правительства РФ от 01.08.2022 N 2115-р „Об утверждении Плана развития Северного морского пути на период до 2035 года” [Az Oroszországi Föderáció kormányának 2022. augusztus 1-i N 2115-r rendelethez „Az északi tengeri útvonal fejlesztési tervének jóváhagyásáról a 2035-ig tartó időszakra”]. Online: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201912300038>
2023. évi 229. sz. elnöki rendelet: Указ Президента Российской Федерации от 31.03.2023 № 229 „Об утверждении Концепции внешней политики Российской Федерации” [Az Oroszországi Föderáció elnökének 2023. március 31-i 229. sz. rendelete „Az Oroszországi Föderáció külpolitikai koncepciójának jóváhagyásáról”]. Online: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202303310007>
2023. évi 3377. sz. kormányrendelet: Распоряжение Правительства РФ от 28 ноября 2023 г. № 3377-р Об утверждении перечня опорных населенных пунктов (муниципальных образований) Арктической зоны РФ [Az Oroszországi Föderáció kormányának 2023. november 28-i, 3377-r számú rendelete az Oroszországi Föderáció sarkvidéki övezetében található támasztelepülések (községek) listájának jóváhagyásáról]. Online: <http://government.ru/news/50301/>
- ALLISON, Graham (2020): The New Spheres of Influence. Sharing the Globe With Other Great Powers. *Foreign Affairs*, 2020. február 10. Online: www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-02-10/new-spheres-influence

- BUCHANAN, Elizabeth (2020): Russia and China in the Arctic: Assumptions and Realities. *ASPI The Strategist*, 2020. szeptember 25. Online: www.aspistrategist.org.au/russia-and-china-in-the-arctic-assumptions-and-realities/
- BUCHANAN, Elizabeth (2023): Russia's Gains in the Great Arctic Race. *Texas National Security Review. War on the Rocks*, 2023. május 4. Online: <https://warontherocks.com/2023/05/russias-gains-in-the-great-arctic-race/>
- CONLEY, A. Heather et al. (2020): *America's Arctic Moment. Great Power Competition in the Arctic to 2050*. Washington, DC.: Rowman & Littlefield. Online: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/Conley_ArcticMoment_layout_WEB%20FINAL.pdf
- JERVIS, Robert (2017): *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton U. P. Online: <https://doi.org/10.1515/9781400885114>
- LÓPEZ-BLANCO, Efrén et al. (2024): Towards an Increasingly Biased View on Arctic Change. *Nature Climate Change*, 14, 152–155. Online: <https://doi.org/10.1038/s41558-023-01903-1>
- MILLER, Benjamin (2004): The International System and Regional Balance in the Middle East. In PAUL, T. V. – WIRTZ, James J. – FORTMANN, Michel (szerk.): *Balance of Power. Theory and Practice in the 21st Century*. Redwood City: Stanford University Press, 239–266. Online: <https://doi.org/10.1515/9780804767422-013>
- NATO (2021): *Regional Perspectives Report on the Arctic. Strategic Foresight Analysis*. Strategic Foresight Branch. Online: www.act.nato.int/wp-content/uploads/2023/05/regional-perspectives-2021-04.pdf
- Nuclear Threat Initiative (2024): Russia Submarine Capabilities. Fact Sheet. NTI, 2024. augusztus 28. Online: www.nti.org/analysis/articles/russia-submarine-capabilities/
- O'ROURKE, Ronald (2024): *Coast Guard Polar Security Cutter (Polar Icebreaker) Program: Background and Issues for Congress*. (Version 262) Report RL34391. Congressional Research Service. Online: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/RL/RL34391/262>
- PAUL, T. V. (2004): Introduction: Enduring Axioms of Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance. In PAUL, T. V. – WIRTZ, James J. – FORTMANN, Michel (szerk.): *Balance of Power. Theory and Practice in the 21st Century*. Redwood City: Stanford University Press, 1–26. <https://doi.org/10.1515/9780804767422-004>
- Putyin beszéde Murmanszkban (2000): Выступление на совещании по проблемам Северного морского пути и судостроения. Online: www.kremlin.ru/events/president/transcripts/21346
- Putyin beszéde Münchenben (2007): *Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy*. Online: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>
- RM Staff (2020): Debate: 'Spheres of Influence' – A Reality to Be Faced or an Atavism to Be Rejected? *Russia Matters*, 2020. március 5. Online: www.russiamatters.org/node/18240
- ROJAS, A. Luis (2022): *Arctic Resource Compilation. China and Russia's Involvement in the Arctic*. Metro Accounting and Professional Services. Online: www.airuniversity.af.edu/Portals/10/AFCLC/

documents/Culture%20and%20Region%20Resources/Arctic/2023/China%20and%20Russia's%20Involvement%20in%20the%20Arctic%20Report_vo5%20-%2012%20December%202022.pdf?ver=w-3fOFdO_6AGPvn3fw3FB-Q%3D%3D

SZILVÁSI Simon (2023): Az Északi-sarkvidék biztonságpolitikájának lehetséges változásai az orosz–ukrán háború tükrében. *Felderítő Szemle*, 22(2), 77–87. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2023-2.pdf#page=77

Журавель, В. П. (2020): О новой государственной политике России в Арктической зоне до 2035 года. Аналитическая записка №9, 2020 (№192). Online: <https://doi.org/10.15211/analytics92020>

Измайлов, М. К. – Смирнова, Н. А. (2023): Инвестиции России в энергетические проекты в Арктике: возможности и перспективы. *Вестник Московского университета имени С.Ю. Витте. Серия 1. Экономика и управление*. 2023. № 4 (47).

Караганов, С. А. (2021): Арктическая политика России: международные аспекты. Доклад НИУ ВШЭ. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики.

Крюкова, В. А. et al (2020): Экономика современной Арктики: в основе успешности эффективное взаимодействие и управление интегральными рисками. Апатиты, ФИЦ КНЦ РАН.

Опорные населённые пункты (2023): Опорные населенные пункты–каркас Российской Арктики. Online: <https://nashsever51.ru/projects/onp>

Опорные населенные пункты Российской Арктики (2022): Опорные населенные пункты Российской Арктики: материалы предварительного исследования. АНО „Информационно-аналитический центр Государственной комиссии по вопросам развития Арктики”, АНО „Институт регионального консалтинга”. Online: <https://porarctic.ru/ru/books/opornye-naselennye-punkty-rossijskoy-arkti-ki-materialy-predvaritelnogo-issledovaniya/>

Филиппова, Л. (2023): Новая роль Китая в Арктике: по следам визита Си Цзиньпина в Россию. *Валдай*, 2023. május 31. Online: <https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/novaya-rol-kitaya-v-arktike/>

Márton Andrea

Kanada változó biztonság- és védelempolitikája A kanadai északi-sarkvidéki politika

Kanada biztonság- és védelempolitikája az ország kormányzásának kritikus aspektusa volt az elmúlt két évtizedben.¹ Az ország biztonsági prioritásainak alakulását számos tényező befolyásolta, beleértve az ország földrajzi elhelyezkedését, az Egyesült Királysághoz fűződő történelmi kapcsolatait, az Amerikai Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatát, az Északi-sarkon a klímaváltozás hatására lezajló környezeti változásokat és az új fenyegetések megjelenését is.

Kanada biztonság- és védelempolitikájának változását az elmúlt évtizedekben meghatározta és befolyásolta az Egyesült Királysággal fenntartott történelmi kapcsolat. Az ország évszázadokon keresztül brit gyarmat volt, és a britek oldalán harcolt számos háborúban. Ez a történelmi kapcsolat azt eredményezte, hogy Kanada átvette a brit katonai hagyományok és gyakorlatok egy részét, például a westminsteri kormányzási modellt és a katonaságon belüli rangsort. A westminsteri kormányzási modell, amelyet Kanada elfogadott, a parlamentáris demokrácia rendszere, és a brit rendszeren alapul. Ezt a rendszert a hatalmi ágak szétválasztása és a jogállamiság jellemzi, fontos szerepet játszott Kanada demokratikus intézményeinek kialakításában, fejlődésében és a stabil politikai környezet megteremtésében.

Jelenleg is nagyon széles körű együttműködés fűzi össze a két országot. Számos nemzetközi szervezetben (NATO, G7, G20) működnek együtt, ugyanakkor Kanada tagja a Brit Nemzetközösségnek. Kanada harmadik legnagyobb kereskedelmi partnere volt az Egyesült Királyság 2023-ban. A kereskedelmi áruk és szolgáltatások értéke megközelítette a 46,5 milliárd dollárt. 3700 kanadai kis- és középvállalkozás exportál az Egyesült Királyságba, ugyanakkor körülbelül ezer nemzetközi egyesült királyságbeli cég van

¹ Kanada sarkvidéki szerepéről lásd bővebben Harsányi Márton Péter munkásságát.

jelen a kanadai gazdaságban (Government of Canada 2024a). A kutatás-fejlesztésben is együttműködik a két ország. 2017-ben egyetértési megállapodást kötöttek a kereskedelem és a gazdaságfejlesztés elősegítése érdekében. A megállapodás támogatja a mezőgazdasági, internetes technológiák, a mesterséges intelligencia és a kvantum-kutatások, valamint a sarkkörüli kutatásokhoz kapcsolódó technológiák transzferjét.

Miután az Egyesült Királyság kilépett az Európai Unióból, Kanadával kétoldalú átfogó gazdasági és kereskedelmi egyezményt kötött, amely 2021. április 1-jén lépett hatályba. A kereskedelmi egyezmény megkötése óta folyamatosan dolgoznak egy szabadkereskedelmi megállapodás kialakításán (Government of Canada 2024c).

A katonai együttműködés is nagyon széles körű a két ország között. Ma már megvalósul a katonai állomány és a védelmi minisztériumokban dolgozók cseréje. Kanada számos kiemelt szakmai képzést az Egyesült Királyságban vesz igénybe, és a közös tengeri kihívások kezelésében is együttműködnek. A katonai együttműködés keretein belül évről évre egyre több haditengerészeti és légierős gyakorlatot hajtanak végre.

A két ország biztonsági együttműködése is kiváló, hiszen nemcsak a NATO-ban, hanem a Five Eyes Intelligence Community² tagjaiként is együttműködnek. Ez egy nagyon intenzív hírszerzési együttműködés, amely során a részes államok megosztják egymással a hírszerzési információikat.

Kanada biztonsági- és védelempolitikájának meghatározó eleme kontinentális szomszédjához, az Amerikai Egyesült Államokhoz³ fűződő viszonya. Az Egyesült Államokkal fenntartott kapcsolat tekintetében két irányzat alakult ki, a kontinentális és az interkontinentális. Az előbbi azt jelenti, hogy az Egyesült Államokkal minél szorosabb viszonyt kell fenntartani, ezáltal növekszik az ország nemzetközi érdekérvényesítő szerepe is, és befolyásolható az Egyesült Államok külpolitikája is. Az interkontinentális irányzat képviselői pedig azt állítják, hogy az ország nemzetközi befolyását és érdekérvényesítő szerepét nemzeti értékeinek és érdekeinek hangsúlyozásával autonóm külpolitika megvalósítása révén érheti el (BALOGH–VARGA 2014: 40).

A hidegháború idején kiépített szoros külpolitikai együttműködésben a 2000-es években hangsúlyeltolódás következett be a 2001. szeptember 11-i terrortámadások

² Five Eyes Intelligence Community (Öt Szem Hírszerző Szövetség): az angolszász országok hírszerzési szövetsége, amely Ausztrália, Új-Zéland, az Egyesült Királyság, Kanada és az Amerikai Egyesült Államok hírszerző szervezeteit tömöríti. A szövetség, amely a feldolgozott hírszerzési információkat több forrásból gyűjti – a jel-, a katonai, a térinformatikai és a humánfederitással –, 2001 óta kibővítette tevékenységét az internet megfigyelésével is – Cox 2012.

³ Az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Államok kifejezést politikai és földrajzi értelemben azonos tartalommal használom.

következményeként. Kanada a támadást egész Észak-Amerika elleni támadásként értékelte, és változtatott addigi védelmi politikáján. Ugyan az öbölháború során az Irak elleni műveleteket még nem támogatta, azonban 2003-ban Afganisztánban már jelentős szerepet vállalt, az ISAF első váltásának a parancsnokságát látta el, majd 2006-tól Kandahárban tartományi újjáépítő csoportot vezetett. Nem csak a terrorizmus elleni küzdelemben vállalt szerepe változtatott az ország biztonság- és védelempolitikai felfogásán. Ezekben az években jelentek meg első védelmi dokumentumai is, amelyek kijelölték a kül- és biztonságpolitika sarokköveit, illetve meghatározták az ország biztonsági prioritásait. 2004-ben megjelent Kanada első átfogó biztonság- és védelempolitikai stratégiája,⁴ majd 2008-ban védelmi stratégiája.⁵ A stratégiai dokumentumok megjelenése és a 2006-tól bekövetkezett változások, valamint a kanadai gazdasági érdekek markánsabb képviselője a nemzetközi szinten jelentette a biztonság- és védelempolitika elsődleges változásait. Ez nemcsak a klímaváltozással kapcsolatos kérdéseket jelentette, hanem a felértékelődő energiapolitikát is. Az energetikai szektor felértékelődésében szerepet játszott, hogy megnőtt a palagáz és az olajhomok kitermelésének lehetősége és exportja. Ez növelte az ország energiabiztonságát, ugyanakkor a hagyományos exportpiacán – az Egyesült Államokon – kívül Kína is fokozott érdeklődést mutatott és mutat a nyersanyagok iránt. Kína esetleges térnyerése az észak-amerikai kontinensen a kanadai–amerikai viszony erodálódásához vezethet.

Kanada védelmi stratégiája három sarokpontot határoz meg: az ország területi integritásának és szuverenitásának védelmét, Észak-Amerika védelmét és a nemzetközi békéhez és biztonsághoz történő hozzájárulást. E három stratégiai prioritás az elmúlt években megjelent számos szakpolitikában és stratégiai dokumentumban, illetve testet öltött a NATO vezette békefenntartó missziókban történő részvételben és gyakorlatokban (Government of Canada 2008).

Kanada jelenleg is együttműködik az Egyesült Államokkal az Észak-amerikai Repülésvédelmi Parancsnokság (NORAD) partnereként. Ez a kapcsolat segíti Kana-dát, hogy északi területeit, illetve a légi forgalmát ellenőrizni tudja. Az 1958-ban alapított parancsnokságról szóló megállapodást 2006-ban megújították, és kiegészítették a tengeri területekre vonatkozó monitoringrendszerrel. Ez lehetőséget biztosít a két országnak, hogy a bajba jutott tengeri hajók és személyzetük mentését elősegítsék a haditengerészet és a parti őrség hatékonyabb együttműködése által (Government of Canada 2008).

⁴ Government of Canada 2004.

⁵ Government of Canada 2008.

Az elmúlt években Kanada védelmi költségvetése is változott. A 2000-es évek elején a többi NATO-tagállamhoz hasonlóan a védelmi költségvetés erőteljesen csökkent, majd 2023-ban a vilniusi csúcstalálkozón Kanada is elkötelezte magát, hogy a GDP-jének bruttó 2%-át fordítja védelmi kiadásokra. A legutóbbi kanadai pénzügyi előrejelzések azonban arról szóltak, hogy az ország mégsem lesz képes teljesíteni vállalásait. A költségvetési prognosztizáció alapján ugyan emelkednek Kanada védelmi kiadásai, azonban 2029–2030-ra is csak a GDP 1,76%-át fogja védelmi célokra fordítani. Ugyanakkor a hadsereg és a hadieszközök állapotáról éles vita folyik a kormánypártok és az ellenzék között. Az ellenzék kifogásolja a hadihajók és a felszerelések állapotát, illetve a NATO-vállalás nem teljesítését. A kanadai kormány elismerte a problémákat, és arra hivatkozik, hogy számos kérdésben – többek között, hogy milyen tengeralattjárókat vásároljanak – nem született döntés. Katonai szakértők szerint amennyiben ezekben a kérdésekben megszületnek a döntések, Kanada már 2025–2026-ban teljesítheti NATO-nak tett vállalását. (DUGGAN 2024)

A kanadai kormány megerősítette, hogy csatlakozni szeretne az AUKUS megállapodáshoz is. A 2021. szeptember 15-én az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Ausztrália által megkötött biztonságpolitikai megállapodás a Csendes-óceán térségében Kína növekvő befolyását és az „Övezet és Út” politikáját hivatott ellensúlyozni. Az egyezmény megszületésével a védelmi ipari együttműködések is létrejöttek. Ezek többek között a precíziós fegyvergyártás, a rakétatechnológia, a mesterséges intelligencia, a kvantumtechnológia és a kibervédelem területét ölelik fel. Továbbá Ausztrália segítséget kap az Amerikai Egyesült Államoktól 8 darab atommeghajtású tengeralattjáró üzembe helyezéséhez is. Mint látható, Kanada törekszik az angolszász országokkal bővíteni védelmi megállapodásait, illetve védelmi ipara fejlesztéséhez felhasználni ezeket az együttműködési lehetőségeket.

Kanada nemcsak a terrorizmus, a NATO-kötelezettségvállalások és a szomszédos államokkal fenntartott viszony, valamint a történelmi kapcsolatai hatására változtatja meg a biztonság- és védelempolitikáját, hanem az országot érő új kihívások miatt is. Napjaink egyik legfontosabb kihívása, a IT-rendszerek elleni támadások, az ország egyik legnagyobb fenyegetésévé vált. A technológiára egyre nagyobb mértékben támaszkodva Kanada is – sok más országhoz hasonlóan – sebezhető a kibertámadásokkal szemben. A kiberbiztonság Kanada nemzetbiztonsági stratégiájának szerves része, és a kormány különféle intézkedéseket hajtott végre annak érdekében, hogy megvédje kritikus infrastruktúráját és információs rendszereit a kiberfenyegetésekkel szemben. A kormány kiberbiztonság iránti elkötelezettségét tükrözi a 2010-ben kiadott (Government of Canada 2010a) és 2018-ban frissített nemzeti kiberbiztonsági stratégia.

A stratégia felvázolja a kormány kiberbiztonsági megközelítését, és számos kulcsfontosságú célt és kezdeményezést határoz meg az ország kibervédelmének javítására. A stratégia egyik legfontosabb célja Kanada kiber-ellenállóságának erősítése, amely magában foglalja az ország észlelési, megelőzési és reakálási képességének javítását.

Kanada közelmúltbeli kiberbiztonsági befektetései⁶ rávilágítanak az ország növekvő aggodalmára a kibertámadások veszélye miatt. A helyes irányba tett lépés a kormány azon lépése, hogy pénzeszközöket különítsen el a kiberbiztonsági induló vállalkozások támogatására, amelyek új és innovatív technológiákat fejlesztenek ki a kibertámadások észlelésére és megelőzésére. Ahogy a világ egyre inkább függ a digitális infrastruktúrától, a kibertámadások veszélye sürgető kérdéssé vált, amely veszélyezteti a nemzetbiztonságot és a közbiztonságot is.

Az Északi-sark stratégia és az északi politika

Az Északi-sark régió a hidegháború időszakának lezárulta után geopolitikai és geostratégiai értelemben feledésbe merült (MÁRTON 2013). A térség iránti megújuló érdeklődés elsősorban a 21. század első évtizedeiben bekövetkező globális felmelegedés okozta éghajlatváltozás hatásainak következtében megnyíló új gazdasági lehetőségeknek köszönhető. A régióban felfedezett ásványkincsek, az olvadó jégsapka miatt megnyíló új hajózási útvonalak új lehetőségeket és ezzel együtt új biztonsági fenyegetéseket jelentenek. Ugyanakkor ezek a hatások jelentősen átrajzolták a régió geopolitikai térképét. A bekövetkezett és a jövőben bekövetkező változások jelentős hatással vannak a régió országainak bilaterális kapcsolataira. Amennyiben ma egy mottóval kellene jellemezni ezeket a kapcsolatokat, akkor joggal fogalmazható meg: „a ma ellenfele a holnap szövetségese” (COLBY 2018). Az Északi-sark régió országainak egymás közötti kapcsolataira nemcsak a regionális változások vannak hatással, hanem számos a régió iránt érdeklődő ország és nemzetközi szervezet tevékenysége is. Bár az elmúlt időszakban a térség országainak egymás közötti kapcsolatai jelentős változásokon mentek keresztül, a régió így is számos lappangó konfliktussal terhelt (ÁTLAND 2010). Ugyanakkor elmondható, hogy a térség országai és köztük a – régióban található – nagyhatalmak a bekövetkező vitás kérdéseket nem emelték a konfliktus

⁶ 2018-tól 2023-ig több mint 500 millió kanadai dollárt fektetett be a szektorba. Lásd: Five Take-aways from Canada's New Cybersecurity Strategy. Online: www.csagroup.org/article/five-take-aways-canadas-new-cybersecurity-strategy/

szintjére, hanem igyekeztek bilaterális szinten vagy egyes esetekben a kialakított regionális intézményrendszer keretein belül kezelni.

Az éghajlatváltozás hatásainak következtében a sarkvidék természetes környezete megváltozik, és ennek következtében a stratégiai környezet is jelentős változáson megy keresztül, ugyanakkor nem világos, hogy az egyes korábban kidolgozott különböző lehetséges forgatókönyvek⁷ közül melyik fog megvalósulni. Ez azt is jelenti, hogy a korábban elhangzott jóslatokról, amelyek számos gazdasági előnnyel kecsegtettek, kiderült, hogy túlzottan optimisták, hasonlóan a régióban lezajló katonai konfliktusról szóló jóslatokhoz, amelyeket általában a „minden ingyen van” jelzővel látnak el. A térség iránti felfokozott érdeklődés és az ásványkincsekért megkezdődött versenyfutás vezetett a régió államai között az utóbbi években kialakuló intenzív politikai folyamatokhoz. Ugyanakkor ahhoz, hogy meghatározhatók legyenek az Északi-sark régió biztonsága szempontjából fontos kihívások – amelyek alapját képezik a térségben zajló dinamikus változásoknak –, elsősorban gazdasági, jogi, politikai és védelmi aspektusokat kell figyelembe venni. A magyarázatok kutatásakor nem szabad figyelmen kívül hagyni azokat a térségen kívülről érkező hatásokat, amelyek meghatározzák, vagy csak részben hatást gyakorolnak az egyes országok biztonsági percepcióira.

Amikor a stratégiai környezet dinamikus változásait vesszük górcső alá, sok esetben csak a gazdasági, politikai és az esetleges katonai szempontok alapján jellemezzük a változásokat. A környezetbiztonsági, illetve a társadalmi és kulturális szempontok részben háttérbe szorulnak. Az Északi-sark régióban azonban ezek a hatások egyszerre jelennek meg, és határozzák meg a biztonságról alkotott felfogást. Jóllehet sokféleképpen be lehet mutatni az északi-sarkvidéki régiót, Kanada szempontjából egy teljesen új megközelítésből láthatjuk. Az ország 40%-a az északi sarkkörön belül helyezkedik el, beleértve a kontinentális országrészt és a tengeri szigetvilágot is. Tengeri határvonala, mintegy 162 ezer km is ebben a régióban található. A kanadai északi és északi sarkkörön túli terület ritkán lakott, körülbelül 150 ezer javarészt őshonos népesség él a területen (Arctic Council 2024).

A kanadai kormányzat 2006-ig centralizált politikát folytatott az Északi-sarkvidék fejlesztésére. A kormányzati politikusok is megértették azonban, hogy a területen élő kanadai állampolgárok és az őshonos népcsoportok véleményét figyelmen kívül hagyó politika hosszú távon nem kínál megoldást sem az országnak, sem a térség kihívásaira és lehetőségeire.

⁷ Lásd: Climate Change, Impact and Vulnerability in the Europe, EEA Report No 1/2017. Online: www.eea.europa.eu/publications/climate-change-impacts-and-vulnerability-2016

A kanadai történelem már számos megállapodást tart nyilván, amelyet a többségi nemzet kötött az őshonos népcsoportokkal. A legtöbb ilyen szerződést azonban nem tartották be a többségi nemzet vezetői, így számos sérelmet, jogaiknak a csorbítását, földterületeik elvesztését élték meg az őshonos népcsoportok. Az 1982-ben elfogadott kanadai alkotmány 35. fejezete rendelkezik az őshonos népcsoportok jogairól. E jogok magukban foglalhatják:

- az őshonos népcsoportok jogát a földhöz;
- a vadászati és halászati jogokat;
- az önkormányzati jogokat;
- a kulturális és oktatási jogokat;
- a szociális jogokat.

A felsorolásban szereplő jogoknak azért van jelentősége, mert a csoportonként változhatnak attól függően, hogy milyen hagyományokkal, kulturális identitással rendelkeznek az őshonos népek. Az alkotmány kimondja, hogy a kormánzatnak kötelessége konzultálni az őshonos népcsoportok szervezeteivel és képviselőivel, adott esetben alkalmazkodni hozzájuk azokban a kérdésekben, amelyek érintik az alkotmányban foglalt jogait.

A kanadai kormány 2010-ben fogadta el az ország Északi-sarkvidéki stratégiáját. A stratégia kormány által megfogalmazott jelmondata: „A mi Északunk, a mi örökségünk és a mi jövőnk” (Government of Canada 2010b).

A stratégia négy fő prioritást határozott meg a kormány számára:

- a kanadai Északi-sarkvidék szuverenitásának fenntartását;
- a társadalmi és gazdasági fejlődés elősegítését;
- a környezeti örökség védelmét;
- az északi kormányzás javítását és a decentralizálást.

A megfogalmazott első prioritás egy hosszú távú együttműködést jelentett az összes északi-sarkvidéki állammal. Az ország északi területeinek védelmére vonatkozó prioritás az Északnyugati-átjáró megnyílásával vált elsődlegessé. Ennek legfőbb oka, hogy az átjáró hajózási útvonala a kanadai szigetvilágon halad keresztül, és amennyiben baleset vagy egyéb katasztrófahelyzet következik be, az súlyosan sértheti Kanada szuverenitását, illetve jelentősen megterheli a sérülékeny környezetet és élővilágot. Éppen ezért Kanada számos új rendelkezést, törvényt fogadott el az új kihívások és kockázatok csökkentésére.⁸ Ugyanakkor a szomszédos államokkal fennálló vitáit is

⁸ Ilyen volt a hajók ballasztvíztárolásáról szóló rendelkezés is – Government of Canada 2024d.

(BLAZESKI 2016), amelyek ugyan nem érték el a konfliktus szintjét, kezelni kellett. A szuverenitásának védelméhez felhasználta a kialakított nemzetközi jogi megállapodásokat, elkezdte fejleszteni hadseregét, regionális együttműködések alakított ki, és bekapcsolódott a régióval kapcsolatos nemzetközi kutatásokba.

A kormányzati dokumentumban megfogalmazott kettes számú prioritást, a fejlődés elősegítését az infrastruktúra fejlesztésével és az állami jóléti szolgáltatások mindenki számára történő elérhetőségével valósították meg. A kormányzat igyekezett egy önellátó, fenntartható gazdálkodásra épülő gazdaságfejlesztési modellt kialakítani. Mindemellett támogatást biztosított az őshonos népcsoportok kulturális örökségének megővéséhez, az elszigetelt lakosság egészségtudatos életmódjának kialakításához, és éves ösztöndíjat biztosított az északi-sarkvidéki régióval kapcsolatos tanulmányok folytatására.

A stratégia célul tűzte ki az éghajlatváltozás hatásainak csökkentését és a környezeti örökség védelmét. Erre azért volt szükség, mert az ország nagy részét érintik a természeti környezetben bekövetkező változások, amelyek új lehetőségeket és kihívásokat is jelentenek egyszerre. A kormány a stratégiai célkitűzés megvalósítását a meglévő nemzeti park bővítésével és két új nemzeti park építésével, valamint a nemzetközi viszonylatban is világ színvonalú északi-sarki kutatóállomás létrehozásával kívánta elérni. A környezet átfogó védelméről jogszabályban gondoskodott. Ez a jogszabály tartalmazta a kanadai szigetvilág szárazföldi és tengeri területeinek védelmét is. Ugyanakkor a hajózásról szóló szabályok változtatásával már hatékony védelmet nyújtott és nyújt a környezeti károk ellen.

Az utolsóként megjelölt prioritás alapján a kormány garanciákat vállalt arra, hogy a 2006-ban megkezdett földprogramokat folytatja megteremtve ezzel az őshonos népesség önrendelkezését. A megkötött megállapodás pozitív lépés az inuit népcsoport politikai hatásköreinek kiszélesítésére, valamint a megkezdett decentralizációs politika⁹ folytatására.

A kanadai északi-sarkvidéki politika fokozatosan fejlődik és fejlődött annak ellenére, hogy az Északi-sarkvidékre vonatkozó olyan nemzetközi egyezmény – mint amilyen a Déli-sarkvidékre vonatkozik –, amely szabályozza a terület státuszát és használatát, nem létezik. Jelenleg az Egyesült Nemzetek Szervezete 1982-ben Montego Bayben

⁹ A kanadai kormány földátruházási megállapodásokat kötött az északi területen, illetve az északi sarkkörön belül élő népcsoportokkal. Ezek a megállapodások részben a korábbi történelmi, részben pedig új megállapodások voltak. Céljuk az őshonos népesség jogainak és önrendelkezésének helyreállítása, illetve a korábbi ottawai centralista politika – Ottawából mondjuk meg, hogyan kell élni az északi sarkköri régióban – hibáinak kijavítása. Lásd Government of Canada 2024a.

aláírt tengerjogi konvenciója az egyetlen nemzetközi szabályozás. Bár a nemzetközi szabályozás ismertetése nem témája a jelen fejezetnek, néhány sarkalatos pontot, amely szorosan kapcsolódik Kanada biztonságot- és védelempolitikájához, megemlítek. Az ország szempontjából a szabályozás kontinentális talapzattal foglalkozó része válik egyre aktuálisabbá, mert kiemelt kérdésként jelenik meg, hogy a kontinentális talapzat mely része tartozik hozzá. Ennek a jelenlegi helyzetben – amikor felértékelődött a szénhidrogénkészletek szerepe és a hozzájuk kapcsolódó bányászati jogok kérdésköre – kiemelt gazdasági jelentősége van. Ugyanakkor a kontinentális talapzat felosztásának módja is fontos, hiszen Kanada részben a szektorális felosztás elvének elméletére¹⁰ alapozta a sarkvidéki régióban található szigetekkel kapcsolatos területi igényeit, részben pedig a nemzetközi szerződésekre a jogszerűségét.¹¹

2019. május 23-án Kanada 2100 oldalas beadvánnyal fordult az ENSZ Kontinentális Talapzat Bizottságához, hogy meghatározza az ország tenger alatti szárazföldi határait az Északi-sarkvidéken. A beadvány elkészítése és a szervezethez történő eljuttatása az első lépés volt – a tengerjogi egyezményben meghatározott folyamatban – Kanada kontinentális talapzatának nemzetközi elismertetése felé. 2022. december 19-én tudományos kutatásokkal alátámasztott kiegészítést nyújtott be a 2019. évi beadványhoz.

Kanada szempontjából a nemzetközi szabályozás még két gazdasági területen tartogat kihívásokat. Az egyik a kizárólagos gazdasági övezetek élő erőforrásai többletének használata, amely praktikusán a halászattal kapcsolatos kérdésekben jelenik meg elsősorban. A másik jelentős gazdasági és biztonsági kérdéskör a megnyíló hajózási útvonalakról szól. Az Északnyugati-átjáró Kanada északi sarkköri szigetvilágán a parthoz közel halad el, amely a jelenlegi szabályozás alapján belföldi vízi útnak számít. Ez azt jelenti, hogy az áthaladás és a hajózás szabályait Kanada határozza meg. Az Amerikai Egyesült Államok azonban szeretné az Északnyugati-átjárót a Szezei-csatornához hasonlóan nemzetközi vízi útnak nyilváníttatni. Mindez éles ellentétben áll Kanada érdekeivel, hiszen mindez nemcsak sérti, hanem amennyiben megvalósul, súlyosan sérti is az ország szuverenitását. Lásd Bazsó-Vigh Vivien tanulmányának 3. ábráját (24. oldal).

Kanada 2015-ben fogadta el a fenntartható fejlődési célok megvalósítására vonatkozó 17 célkitűzést tartalmazó tervet. A célkitűzések lefedik a gazdasági, társadalmi és környezeti dimenziókat, és integrálják a béke, a kormányzás és az igazság szolgáltatás

¹⁰ Pascal Poirier kanadai szenátor nevéhez kötődő elmélet, amelyet 1907-ben mutatott be. A szektorelmélet lényege, hogy azok az államok, amelyek területe átnyúlik az északi sarkkörön belültre, minden szárazföldi területre, szigetre kiterjeszthetik szuverenitásukat függetlenül attól, hogy azokat felfedezték-e, vagy sem. A kisebb államok számára ez a felosztás előnyös volt.

¹¹ Lásd Csatlós Erzsébet fejezetét.

elemeit. A fenntartható fejlődési célok megvalósítása elkötelezettséget jelent az ország számára olyan Kanadán belüli intézkedések meghozatalára, amelyek segítségével felszámolható az országon belüli szegénység. A célkitűzések egyben illeszkednek ahhoz a kormányzati politikához, amely az északi-sarkvidéki kanadai, az őslakos népesség és az ország más részein élő kanadaiak közötti fejlődési szakadék csökkentését, valamint az őslakos népesség és más kanadaiak közötti megbékélést tűzte ki célul.

A kanadai kormány 2022 szeptemberében fogadta el az Északi-sarkra vonatkozó együttműködési szakpolitikai keretet, amely számos feladatot határozott meg a 2030-ig tartó időszakra. Ahogy a miniszteri előszóból is kiderül, az északon és az Északi-sark régióban élő őshonos népcsoportok és lakosok nem férnek hozzá ugyanazokhoz a szolgáltatásokhoz, lehetőségekhez és életszínvonalhoz, mint a déli országrészen élők. Ezért az új keretrendszer a *Közös jövőkép* című fejezetben meghatározza azokat a prioritásokat, amelyekre az ország megújított Északi-sark-stratégiája is épül:

1. egészséges családok és közösségek kialakítása;
2. befektetések az energia-, a közlekedés- és az egyéb infrastruktúrákba, amelyekre a regionális kormányzatoknak és a gazdasági szereplőknek szükségük van;
3. munkahelyteremtés, az innováció előmozdítása az északi régióban;
4. a közösségek számára fontos kutatások előmozdítása;
5. az éghajlatváltozás hatásainak csökkentése, támogatni az egészséges ökoszisztémák kialakítását;
6. Kanada északi és északi-sarki állampolgárainak védelme;
7. Kanada szuverenitásának fenntartása és az ország vezető szerepének kialakítása az Északi-sark régióban;
8. az őslakos és nem őslakos közösségek közötti megbékélés előmozdítása és a kapcsolatok javítása.

Az együttműködési keret 6. és 7. prioritása az Északi-sarkra vonatkozó, ugyanakkor az ország védelem- és biztonságpolitikai célkitűzéseivel összhangban levő elgondolásokat tartalmaz. A kanadai kormány egyértelműen hangsúlyozza, hogy a védelmi kérdésekben mind a szövetségi kormány, mind a regionális kormányzati intézmények, mind az őslakosok kormányzatai együttműködnek.

Ugyanakkor kimondja, hogy a NANOOK művelet, amely a kanadai haderő belföldi sarkvidéki kiképzési programja, továbbra is működni fog. Ezen a műveleten keresztül kiképzést nyújtanak, partnerségeket alakítanak ki, és felkészítik a kanadai szövetségi, regionális őslakos önkormányzatokat. Továbbá megosztják a felkészítéshez szükséges korszerű létesítményeiket és a Természeti erőforrások Kanada északi sarkkörön túli

kontinentális talapzatán (Natural Resources Canada Polar Continental Shelf) programot partnereikkel. A kanadai fegyveres erők tovább mélyítik kapcsolataikat a lakossággal, folytatják a Kanadai Járőrszolgálat (Canada Rangers), a kanadai fegyveres erők részét képező tartalékos egységek felkészítését. Ezek a tartalékos egységek látják el a katonai feladatokat az ország északi-sarki régiójában.

A 7. prioritás egyértelműen hivatkozik Kanada védelmi stratégiájára, amikor kimondja, hogy az ország fokozza katonai jelenlétét az Északi-sark régióban. Műveleti szinten a kanadai fegyveres erők rendszeres gyakorlatokat, illetve számos beruházást hajtanak¹² végre a régióban. A kanadai légierő 88 db harcászati repülőgépből álló flottát szerez be, hogy érvényesítse Kanada érdekeit az Északi-sark régióban, és teljesítse az ország NATO-ban vállalt kötelezettségeit.

A szakpolitikai dokumentum megerősíti, hogy az Északi-sark régióban a fizikai környezet részben az éghajlatváltozás, részben pedig a megerősödő gazdasági tevékenységek hatásainak következtében jelentős változásokon ment/megy keresztül. A visszahúzódó jégtakaró és az ezzel párhuzamosan megnyíló hajózási útvonalak, a halászati idény eltolódása, valamint a kőolaj- és földgáztermelés és a hozzá kapcsolódó infrastruktúrák használata megköveteli a tartós jelenlétet és a képességet a tengeren. Ezzel párhuzamosan kiterjed a parti őrség szervezetére és a feladataira is. A kanadai parti őrség egy civil szervezet a halászati és tengerészeti minisztérium felügyelete alatt. Nem tartozik a fegyveres erökhöz, mandátumát a minisztériumtól, illetve a kanadai hajózási törvény rendelkezései alapján látja el. A törvény számos olyan speciális feladatot is rábízott, mint a Szablya-sziget védelmét és ellenőrzését, továbbá a csatornák ellenőrzését, a jégtörő kapacitás fenntartását és a jégzajlással kapcsolatos feladatok, valamint a tengeri kutató-mentő tevékenység ellátását.

Rámutat, hogy az Északi-sark régióban a kutatás-mentési feladatok rendkívül bonyolultak és több szervezet együttműködésével végezhető el sikeresen. Jelenleg a sarkvidéki kutató-mentő tevékenység tengeri és szárazföldi, valamint a légtér nagysága miatt olyan összetett tevékenység, amely nemcsak a képességek, hanem a részt vevő szervezetek nagy számát is igényli az életmentés érdekében. A légi kutató-mentő tevékenységet a Kanadai Királyi Légierő végzi a civil légi kutató-mentő szervezet segítségével. Az önkéntes civil szervezet biztosítja a feladatellátáshoz szükséges magánrepülőgépeket és a képzett személyzetet. A Kanadai Fegyveres Erők felelősek

¹² A nemzeti hajóépítési stratégia részeként hat jégtörő hajót épít, és az Északi-sarkvidék időjárási viszonyaira kialakított terepjárókat szerzett be.

az összehangolt légi és tengeri kutató-mentő rendszer hatékony működtetéséért. A tengeri kutató-mentő tevékenység ellátása a kanadai parti őrség feladata, amelyet egy önkéntes szervezet több mint 200 taggal és 25 hajóval támogat. A szárazföldi kutatás-mentés a tartományi kormányok és ügynökségek, valamint a szövetségi kormány együttműködésével valósul meg. Leggyakrabban a területileg illetékes rendőrségi szolgálat koordinálja és foglalja magába a Kanadai Királyi Légierővel és a Kanadai Fegyveres Erők Kanadai Rangereivel való együttműködést is. A nemzeti közbiztonsági szervezet vezeti a nemzeti kutató-mentő közösség stratégiai szintű szakpolitikai keretének kidolgozását azért, hogy biztosítva legyen Kanada minden régiójában, beleértve az Északi-sark régiót is, az integrált működés.

Kanada az Északi-sark régió és nemzeti érdekeinek érvényesítésének elősegítésére tengerészeti operatív központokat alakított ki. Ezeknek az a feladata, hogy értékelje azokat a potenciális fenyegetéseket, tengeri tevékenységeket, amelyek sértik Kanada szuverenitását, és potenciális veszélyt jelentenek rá. A tengeri biztonságért felelős több szövetségi osztályból és ügynökségből álló operatív központok lehetővé teszik a különböző kormányzati és civil szervezetek közötti együttműködést, a hírszerzési és megfigyelési információk megosztását, valamint a szervezett válaszcsoportok támogatását.

A szakpolitikai keretrendszer átfogóan jelöli ki a célokat Kanada északi területeinek és az Északi-sark régióinak fejlesztésére, az ország szuverenitásának megőrzésére. Mindezek után tekintsük át Kanada a fenti irányelveknek megfelelően megújított Északi-sark-stratégiáját (Government of Canada 2024b)!

Kanada Északi-sark-stratégiája a korábbi stratégiához képest változásokat tartalmaz. A szakpolitikai prioritásokban megfogalmazott irányelvek jelennek meg benne. Azokon a területeken, ahol a stratégia nem tartalmaz változásokat, ott hivatkozik egy nemzeti stratégiára vagy irányelvre. A fenti előzmények után áttekintem a dokumentum főbb elemeit.

A stratégiai dokumentum négy fő kérdéskörre fókuszál:

1. Kanada szuverenitásának megerősítése az Északi-sark régióban;
2. a gazdasági és társadalmi fejlődés elősegítése;
3. az Északi-sark régió ökoszisztémájának védelme;
4. a regionális és önkormányzati működés és döntéshozatali mechanizmusok erősítése.

Kanada Északi-sark-stratégiája nyomatékosítja az ország azon célkitűzését, hogy erősítse szuverenitását az Északi-sark régióban. Ennek érdekében lépéseket tett

a katonai jelenlétének megerősítésére, ideértve az Északi-sarkvidéki Képzési Központ (Arctic Training Center) létrehozását és a szakpolitikai dokumentumban már ismertett kanadai járőrszolgálat (Canadian Rangers) program kiterjesztését is. Ezenkívül a védelemhez kapcsolódóan új technológiák és katonai képességek fejlesztésébe fektet be azért, hogy az északi-sarki területeinek védelmi képességeit és megfigyelését javítsa. Kanada részt vesz a RADARSAT Constellation Mission nevű kezdeményezésben is, amely a térség műholdas megfigyelési lehetőségeit javítja, ezáltal elősegítve a kommunikációt a kormányzati és regionális szervezetek között, illetve segíti az Északi-sarkon belül a tengeri tevékenységek megfigyelését.

Az ország északi-sarki szuverenitásának erősítését nemcsak a katonai jelenlét megerősítésében látja, hanem a nemzetközi regionális együttműködésekben is. Kanada 1996-os alapítása óta tagja az Északi-sarkvidéki Tanácsnak (Arctic Council). A regionális fórum lehetőséget teremt a régióban az éghajlatváltozás hatásainak csökkentését célzó politikák, együttműködések kialakítására és végrehajtására. Ezenkívül az ország részt vesz a regionális közös katonai gyakorlatokon és a kutatási és mentési műveletekben az Északi-sarkvidéki Tanács többi tagállamával együtt.

Az ország katasztrófaelhárítási infrastruktúrájának fejlesztése szintén része a dokumentumnak, és kiemelten jelenik meg a regionális együttműködések kialakításánál. Ahogy az Északi-sarkvidék elérhetőbbé válik, és megnövekszik a tengeri forgalom, a balesetek és vészhelyzetek lehetősége is nő. Erre a felmerülő kihívásra Kanada olyan infrastruktúrába fektet be, amely lehetővé teszi számára, hogy hatékonyabban reagáljon a régióban bekövetkezett eseményekre. A kulcsfontosságú kezdeményezések közé tartozik egy új kutató-mentő állomás építése az Északi-sarkvidéken, valamint a Joint Arctic Command végrehajtása, amelynek egységes parancsnoki struktúráként az a célja, hogy javítsa a kanadai katonai és polgári hatóságok közötti koordinációt és kommunikációt (SZÉNÁSI 2016: 47).

A stratégiai dokumentum két fejezetben is foglalkozik az éghajlatváltozás hatásaival. A gazdasági és társadalmi közösségek fejlődése és fejlesztése részben az új technológiák, illetve az életkörülmények javítását és az infrastruktúra-fejlesztést jelenti. Ugyanakkor az új hajózási útvonalak megnyílása új kereskedelmi és turisztikai lehetőségeket teremt az ország számára. A hajózási útvonalak bővülésére Kanada elfogadta a nemzeti hajóépítési stratégiát, amely kimondja, hogy az ország védelme érdekében új hajóépítési programot kell indítani. A programban többéves intenzív tervezési fázist követően a parti őrségnek építenek hajókat. Az első két többcélú hajó megépítésének megkezdéséhez 490 millió kanadai dollárt kap a tendert elnyerő cég. A Polar Class

4 osztályú¹³ többcélú hajók megépítése része a 2019-ben elindított 15,7 milliárd kanadai dollár értékű beruházási programnak, amelyben a kormány 16 db többcélú hajót szerez be. Az új hajóflotta adja a gerincét a parti őrség megújuló hajóflottájának. A többcélú hajók 99,9 méter hosszúak, 8500 tonna vízkiszorításúak, 20,3 méter szélesek, és 50 fő befogadására alkalmasak. Az első hajó átadását 2030-ra tervezik, a szállítások pedig 2040-ig folytatódhatnak. A parti őrség műveleti területe Kanada nyugati és keleti partvidéke, az ország kizárólagos gazdasági övezete, a Szent Lőrinc-öböl, a Nagy-tavak, a Szent Lőrinc-folyó és az Északi-sarkvidék nyugati és alsó része (MI News Network 2024).

Az ország a hajóépítési programmal nemcsak a katonai jelenlétének fokozását éri el a régióban, hanem az éghajlatváltozás következtében a tengeri és a megújuló erőforrásokhoz is jobban hozzáfér. Ezek az erőforrások segíthetik a távoli északon élő közösségek energiaellátását, ugyanakkor lehetőséget biztosítanak az országnak a fosszilis tüzelőanyagok felhasználásának csökkentésére. A stratégiai dokumentum részletesen foglalkozik az éghajlatváltozás ökoszisztémára gyakorolt hatásaival is. Ugyanakkor ez a kérdéskör Kanada számos más stratégiájában is megjelenik valamilyen szempont szerint. A dokumentumban új elemként jelenik meg az őslakos közösségek önkormányzatainak segítése, támogatása. A 2008-ban elindított földigénylési program és az önkormányzati megállapodások alapján „made in North” politikákat és stratégiákat dolgoztak ki az őshonos népek és az északi lakosság gazdasági és társadalmi kihívásainak kezelésére. A kanadai kormányzat vállalta, hogy foglalkozik az őslakos népcsoportok problémáival, és elősegíti a megbékélést az állam népei között.

Az orosz–ukrán konfliktus hatásai

A 2022-ben kezdődött orosz–ukrán konfliktusra válaszul Kanada számos intézkedést hozott, valamint biztonság- és védelempolitikáját is újraértékelte. Nemzeti érdekek védelme érdekében megerősítette nemzetközi kapcsolatait. Ennek részeként fokozta katonai jelenlétét az Északi-sark régióban, megerősítette együttműködéseit a szomszédos államokkal, és részt vesz katonai és katasztrófavédelmi gyakorlatokon. Mindezek a tevékenységek elősegítik Kanada védelmi képességeinek fejlesztését.

¹³ Polar Class 4: A nemzeti és nemzetközi szabványügyi hatóságok minősítik a hajókat, és sorolják be jég törő képességük alapján. A Polar Class 4 besorolás azt jelenti, hogy a hajó egész évben képes műveleteket végezni elsőéves jégben, amely szórványosan tartalmaz régebbi jeget is. A jégtípusok kategóriákba sorolását a Nemzetközi Tengerészeti Szervezet által összeállított jegyzék (nómenklátúra) tartalmazza.

Az orosz–ukrán konfliktus jelentős hatással volt a kanadai–orosz kapcsolatokra, ugyanis mindkét ország különböző kérdésekben eltérő álláspontot képvisel. Kanada komoly aggodalmának adott hangot Oroszország katonai tevékenységei és azoknak a regionális biztonságra gyakorolt hatásai miatt (SZÉNÁSI 2016: 49). Ez a feszültség a diplomáciai kapcsolatok megváltozásához vezetett a két ország között, Kanada pedig a szövetségeseivel és partnereivel való kapcsolatainak erősítésére összpontosít, hogy szembeszálljon az Oroszország által jelentett lehetséges fenyegetésekkel (BALOGH–VARGA 2014: 39–42). E kihívások ellenére mindkét ország számára elengedhetetlen, hogy fenntartsák a nyitott kommunikációs vonalakat, és feltárják az együttműködési lehetőségeket a közös biztonsági kihívások kezelése és a regionális stabilitás előmozdítása érdekében (GOTHÁRD–KISS 2016: 51–70).

Mivel az orosz–ukrán konfliktus két év után sem fejeződik be, Kanada számára kiemelt jelentőségű, hogy felmérje azokat a potenciális veszélyeket, lehetőségeket és kockázatokat, amelyek hosszú távon befolyásolják biztonság- és védelempolitikáját. Néhány szempont csak a teljesség igénye nélkül, amelynek figyelembevétele szükséges az átfogó, alkalmazkodó biztonság- és védelempolitika kialakításához:

1. Az ország biztonság- és védelempolitikájának folyamatos felülvizsgálata erősebb nemzetbiztonsági keretet jelenthet, amely képes kezelni a kiberfenyegetéseket, a terrorizmust és az ipari kémkedést.
2. Az Északi-sark-stratégiában és a szakpolitikai keretrendszerben kitűzött célok elérése megerősíti az ország szuverenitását az Északi-sark régióban, biztosítva ezáltal az új hajózási útvonalak feletti kontrollt és a hozzáférést a tengeri és a megújuló erőforrásokhoz. Mindezek gazdasági előnyökkel és fejlődési lehetőségekkel is járnak.
3. Kanada biztonsági együttműködés iránti elkötelezettsége megerősítheti a regionális és NATO-szövetségesekkel fenntartott kapcsolatokat ezzel is erősítve a kollektív biztonsági képességeket.
4. A proaktív alkalmazkodás a globális éghajlatváltozás hatásaihoz lehetőséget biztosít, hogy Kanada felkészítse katonai infrastruktúráját az új környezeti kihívásokra, amelyek egyszerre járnak gazdasági előnyökkel, társadalmi kihívásokkal és fejlődési lehetőségekkel. Ugyanakkor ezek biztonsági kockázatokat is rejtenek.

A katonai jelenlét kiterjesztése az Északi-sark régióban jelentős pénzügyi befektetést igényel. Ezzel párhuzamosan geopolitikai értelemben fokozhatja a feszültséget a régió legnagyobb államával, Oroszországgal. A katonai jelenlétnek és az erőikvetítésnek a zord környezet és a logisztikai kihívások miatt vannak objektív korlátai.

Összefoglalás

Kanada biztonság- és védelempolitikája az elmúlt évtizedekben jelentős változáson ment keresztül. A bekövetkezett változások szilárdabb és határozottabb nemzetvédelemhez vezettek, ugyanakkor erősödött az ország északi-sarkvidéki jelenléte. A regionális és nemzetközi együttműködések lehetőséget teremtettek a regionális kihívások, fenyegetések kezelésére, és megerősítette a NATO-tagállamokkal fennálló kapcsolatait és partner-ségeit. A decentralizált Északi-sarkvidék-politika lehetőséget teremtett az őshonos népesség és az északi régió kanadai népessége számára a gazdasági felzárkózásra és a kulturális örökségvédelemre. Az éghajlatváltozás a hajózási útvonalakra, a megújuló erőforrásokra gyakorolt hatásainak kezelése számos nemzeti stratégiában, ugyanakkor az Északi-sark-politikában és a fenntartható fejlődési célok célkitűzéseiben is megjelent.

Az orosz–ukrán konfliktus hatásaként felmérték a katonai jelenlét fokozásának lehetőségét az Északi-sark régióban, és csak a szükséges mértékben növelték annak ellenére, hogy az ország rendelkezik erre szánt katonai erővel. Kanada csatlakozott az Európai Unió által bevezetett Oroszország elleni szankciós politikához, ennek eredményeképpen a kanadai–orosz bilaterális kapcsolatok minimálisra szűkültek. Kanada azonban a nemzetközi multilaterális együttműködésekben továbbra is fenntartja a kapcsolatot Oroszországgal.

Kanada biztonság- és védelempolitikájának fejlődési íve előremutató, folyamatosan emelte be a változó globális helyzetnek megfelelően a kihívásokat és fenyegetéseket, illetve jelenítette meg azokat az előnyöket, amelyek biztosítják polgárainak jólétét és biztonságát.

Felhasznált irodalom

- Arctic Council (2024): *Canada. Arctic and Northern Population*. Online: <https://arctic-council.org/about/states/canada/>
- ÅTLAND, Kristian (2010): *Security Implications of the Climate Change in the Arctic*. The Norwegian Defence Research Establishments, 9.
- BALOGH István – VARGA Gergely (2014): A kanadai biztonság- és védelempolitika. In HÁDA Béla – TÁLÁS Péter (szerk.): *Regionális biztonsági tanulmányok*. Budapest: Nemzeti Közszerológiai Egyetem, 39–42.
- BÁN Zoltán (2021): Az Északi-sarkkör nemzetközi helyzete. *CEA Hungary*, 2021. február 16. Online: <https://ceahungary.hu/egyeb/az-eszaki-sarkkor-nemzetkozi-helyzete/>
- BLAZESKI, Goran (2016): The Hans Island “liquor wars” between Canada and Denmark May Be the Cutest Dispute in History. *The Vintage News*, 2016. szeptember 18. Online: www.thevintagenews.com/2016/09/18/hans-island-liquor-wars-canada-denmark-may-cutest-dispute-history/

- COLBY, Ira C. (2018): *Handbook of Political Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- COX, James (2012): Canada and the Five Eyes Intelligence Community. *Open Canada*, 2012. december 18. Online: <https://opencanada.org/canada-and-the-five-eyes-intelligence-community/>
- DUGGAN, Kyle (2024): Canada Stuck in NATO Penalty Box through 2030. *Politico*, 2024. április 9. Online: www.politico.com/news/2024/04/09/canada-nato-2030-penalty-00151064
- ENSZ Tengerjogi Konvenciója. Online: <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/united-nations-convention-on-the-law-of-the-sea.html>
- GOTHÁRD Péter – KISS András (2016): Az Európai Unió közös biztonság- és védelempolitikája. Online: <http://publikon.hu/htmls/hiakada%20tirr:EuEimtir/tanulmányok.html?ID=24&essayID=304>
- Government of Canada (2004): *Securing an Open Society: Canada's National Security Policy*. Online: <https://publications.gc.ca/collections/Collection/CP22-77-2004E.pdf>
- Government of Canada (2008): *Canada First Defence Strategy*. Online: <https://www.canada.ca/en/department-national-defence/corporate/policies-standards/canada-first-defence-strategy-complete-document.html>
- Government of Canada (2010a): *Canada's Cyber Security Strategy: For a Stronger and More Prosperous Canada*. Online: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsracs/pblctns/archive-cbr-scrt-strtgty/archive-cbr-scrt-strtgty-eng.pdf>
- Government of Canada (2010b): *Statement on Canada's Arctic Foreign Policy*. Online: https://www.international.gc.ca/world-monde/assets/pdfs/canada_arctic_foreign_policy-eng.pdf
- Government of Canada (2024a): *About Treaties*. Online: <https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1100100028574>
- Government of Canada (2024b): *Arctic and Northern Strategic Framework*. Online: <https://www.rcaanc-cirnac.gc.ca/eng/1560523306861/1560523330587>
- Government of Canada (2024c): *Canada and the World: Canada-United Kingdom relations*. Online: https://www.international.gc.ca/country-pays/united_kingdom-royaume_uni/relations.aspx?lang=eng
- Government of Canada (2024d): *National Shipbuilding Strategy*. Online: <https://www.canada.ca/en/public-services-procurement/services/acquisitions/defence-marine/national-shipbuilding-strategy.html>
- MI News Network (2024): Canadian Coast Guard Embarks on Historic Fleet Modernization with Multi-Million Contracts. *Marineinsight.com*, 2024. április 2. Online: www.marineinsight.com/shipping-news/canadian-coast-guard-embarks-on-historic-fleet-modernization-with-multi-million-contracts/
- MÁRTON Andrea (2013): *Finnország biztonság- és védelempolitikája*. Doktori értekezés. NKE Hadtudományi Doktori Iskola.
- SZÉNÁSI Endre (2016): Putyin Oroszországa: orosz mentalitás és szofisztikált birodalmi gondolkodás a katonapolitikában. *Hadtudományi Szemle*, 16(2), 36–52.

Vákát oldal

Szilvási Simon

Az Amerikai Egyesült Államok északi-sarkvidéki biztonságpolitikája

Az Amerikai Egyesült Államok¹ a világ vezető katonai és gazdasági nagyhatalma, ennek ellenére a hidegháború utáni politikai-katonai enyhülés következtében kevésbé meghatározó régióként tartotta az Északi-sarkvidéket, illetve az északi sarkkör területeit. Az Északi-sarkvidék fontossága bár kevés alkalommal kerül a vezető hírekbe, megkérdőjelezhetetlen, hiszen az Északi-sarkvidék a világ lakossága akár 75%-ának is összeköttetést biztosítana ideális körülmények között (FRIEDMAN 2013), ahogyan az 1950-es évek végére már az Északi-sarkvidéket, különösképpen annak transzatlanti területeit, puffervónaként értelmezték az amerikai vezetés körében. A Krím félsziget orosz elcsatolása és az Ukrajna elleni speciális katonai művelet jelentős hatással volt az Északi-sarkvidék nemzetközi és biztonságpolitikai helyzetére. A Kínai Népköztársaság északi-sarkvidéki tevékenysége és a térségben betölteni kívánt szerepe szintén tovább erősödött. Továbbá a fejezet visszatekintést nyújt arra, hogy az amerikai sarkvidéki beruházások és célkitűzések milyen mértékben valósultak meg az elmúlt években.

Az Amerikai Egyesült Államok Alaszka állama révén közvetlen hozzáféréssel rendelkezik az Északi-sarkvidékhez. A 49. állam, Alaszka 1867-ben került az USA fennhatósága alá azt követően, hogy Andrew Johnson elnök megvásárolta a területet az Orosz Birodalomtól körülbelül 7,2 millió dollárért. Az Egyesült Államok északi-sark politikájának az irányadó elveit a Nemzetbiztonsági elnöki irányelv (National Security Presidential Directive, NSPD), a Belbiztonsági elnöki irányelv (Homeland Security Presidential Directive, HSPD) Sarkkörti irányelve (Arctic Region

¹ A fejezetben a szerző az Amerikai Egyesült Államok és az Egyesült Államok kifejezéseket azonos jelentéstartalommal használja.

Policy), illetve az Egyesült Államok Parti Őrségének 2019-es kiadványa (United States Coast Guard, Arctic Strategic Outlook) határozza meg. 2020-ban, ezekhez kapcsolódóan az Egyesült Államok Haditengerészete (U.S. Navy) és az Egyesült Államok Légierője (U.S. Air Force) szintén publikáltak egy átfogó, az adott haderőnemre és az Északi-sarkvidékre szabott célkitűzéseiket tartalmazó kiadványt (Wilson Center 2020).

Az Amerikai Egyesült Államok 2022-ben publikálta legfrissebb északi-sarkvidéki stratégiáját. A legfőbb nemzetbiztonsági cél egy stabil és biztonságos régió megteremtése. A területen alacsony a biztonsági kihívások mértéke, amelyet a környező északi-sarkvidéki országok sikeres együttműködése segít biztosítani. A *Changes in the Arctic* (Az Északi-sarkvidék változásai) című kongresszusi dokumentum elemzése részletesen tárgyalja a megváltozott északi-sarkvidéki körülményeket. A dokumentum összegzése alapján az északi sarkkörön túli tengeri útvonalakon – mint az északi tengeri úton (Northern Sea Route), amely az Oroszországi Föderáció északi partjai mentén vezet, és az Északnyugati-átjárón (Northwest Passage), amely Kanada északi partjai mentén vezet – zajló kereskedelmi szállítás nem képvisel jelentős átmenő forgalmat, és ez a közeljövőben sem fog számottevően változni. A kongresszusban nem számolnak rövid távon ugrásszerűen növekvő hajóforgalommal a térségben, illetve a katonai jelentőségén kívül nem említik a kereskedelmi tengeri utakat. A jelentésekből azt a következtetést állapíthatjuk meg, hogy az Egyesült Államok kevésbé tartja fontosnak az Északnyugati-átjárót, illetve a további sarkközi tengeri hajózási szerepét (SZILVÁSI 2021).

A 2022-ben megjelent legfrissebb stratégia, az északi-sarkvidékre vonatkozó nemzeti stratégia a *National Strategy for the Arctic Region* (NSAR) címet viseli (The White House 2022). Ez a dokumentum négy pillérre osztja az Egyesült Államok északi-sarkvidéki feladatait. Az első a biztonság és a sarkvidéki (katonai) képességek fejlesztése, amely elsősorban a hazai területek és érdekek védelmét helyezi előtérbe. A korábbi 2013-as amerikai északi-sarkvidéki stratégiához képest a geopolitikai feszültségek és törekvések sokkal hangsúlyosabban jelennek meg a legújabb kormányzati dokumentumban. Ennek hátterében azok a tényezők állnak, amelyek Oroszország és Kína tekintetében is az együttműködés minimálisra szorítását jelentették. 2022-ben az Ukrajna elleni hadművelettel a 2013-as évhez képest a Kínai Népköztársaság és az Amerikai Egyesült Államok közötti politikai viszony feszültebbé vált. Oroszország és Kína mint fő aktorok jelennek meg a kiadványban, amelyek az Egyesült Államok szerint veszélyeztetik az Északi-sarkvidéken a biztonságpolitikai *status quót*. A dokumentum azonban nem említ partnerséget vagy együttműködési kezdeményezést az említett országokkal.

Washingtoni szempontból azonban a 2022-es év merőben más helyzetet teremtett ebben a térségben is az Európában kiújult katonai konfliktus okán. Az orosz–ukrán katonai konfliktus magával hozta két sarkvidéki állam, Finnország és Svédország NATO–csatlakozását² (The White House 2022).

Az északi sarkkör feletti területek közé tartozik az North Slope Borough, az északnyugati sarkvidéki Borough és a Nome népszámlálási terület. Alaszka az Egyesült Államok legnagyobb és legritkábban lakott állama. Az államnak körülbelül 737 ezer lakosa van, akiknek több mint fele a két nagyvárosban, Anchorage-ban és Fairbanksben él. Alaszkában a kőolajtermelés és a bányászat a fő iparágak. Az Egyesült Államok sarkvidéki területein élő népesség létszáma megközelítőleg 50 ezer fő. Az őslakos népek³ többek között az aleutok, alutiiq, yup'ik, inupiaq (északnyugat-alaszkai inuitok), athabaskaiak, tlingitek és haidák. A térségben működő párbeszédalapú szervezet, az Északi-sarkvidéki Tanács alapító tagja az Egyesült Államok, eddig kettő cikluson át, 1998-tól 2000-ig és 2015-től 2017-ig tartó időszakban látta el a szervezet rotálódó elnökségének tiszttségét. Az Egyesült Államok első elnöksége alatt az Egyesült Államok prioritásai közé tartozott az emberi egészség, beleértve a telemedicinát és a betegségfelügyeletet, az éghajlatváltozás hatásait az Északi-sarkvidéken, a fenntartható sarkvidéki turizmus fejlesztését. Legutóbbi elnöksége alatt az Egyesült Államok prioritásai közé tartozott az Északi-sarkvidék biztonsága, védelme és felügyelete, beleértve a keresési és mentési együttműködést, az olajszennyezésre való felkészültséget és reagálást, a tengerek védelmét, a tengeri hajózást és az óceánok savasodásának megfigyelését (Arctic Council 2024).

Az Egyesült Államok és Oroszország közösen elnökölt az Északi-sarkvidéki Tanács égisze alatt működő, tudományos együttműködéssel foglalkozó különleges munkacsoportban, ami az Északi-sarkvidéki Tanács 2017. május 11-én az alaszkai Fairbanksben tartott miniszteri ülésén a külügyminiszterek által aláírt, jogilag kötelező erejű *Megállapodás a nemzetközi tudományos együttműködés fokozásáról* című dokumentum megkötéséhez vezetett. Az Egyesült Államok elnökölt mindkét, a tengeri környezetvédelemmel és a kereséssel és mentéssel foglalkozó szakértői csoportban a *Megállapodás a tengeri olajszennyezésre való felkészültségről és reagálásról szóló együttműködésről az Északi-sarkvidéken* (aláírva 2013-ban) és a *Megállapodás a légi és tengeri*

² Az Egyesült Államok teljes Északi-sarkvidékkel foglalkozó kormányzati stratégiáit lásd Congressional Research Service 2024.

³ Bővebben lásd Sági Edit *A számi kisebbség szerepe és lehetőségei a Barents Euro-Arktikus Régióban* című tanulmányát: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/9904>.

keresésről és mentésről szóló együttműködésről az Északi-sarkvidéken létrehozásakor (Arctic Council 2024).

Az Északi-sark régióban számos kisebb szervezet szabályozza a terület működését, amelyek kompetenciájukban és funkciójukban is jelentősen eltérnek. Az egyik legfontosabb és legmeghatározóbb az Északi-sarkvidéki Tanács (Arctic Council). A kormányközi fórum állandó tagjai a szavazati joggal rendelkező Oroszország, Egyesült Államok, Kanada, Dánia (Grönland), Norvégia, Izland, Svédország és Finnország. Olyan állandó megfigyelő státuszú tagok is jelen vannak, mint Kína és India, valamint nyugat-európai országok, mint az Egyesült Királyság, Németország, Franciaország. Az Egyesült Államok és Kanada nem érdekelt abban, hogy az Északi-sarkvidéki Tanács egy ENSZ-szintű és jelentőségű szervezetté váljon a sarkvidék térségében. A tanács egy deklaráció alapján létesült, amely nem működhet szeparáltan a nyolc sarkvidéki országtól, és nem kötelezhet más államokat vagy szervezeteket arra, hogy különleges intézkedéseket eszközöljenek. A tanács további működését így e két említett állam egy diszkussziót elősegítő fórumként értelmezi, mintsem egy nemzetek feletti szabályalkotó, kormányzó testületként. Ennek további okai lehetnek, hogy a szinte példa nélküli együttműködésre a térségben ennek dacára mégis az államérdek tűnik 2024-ben is a döntő tényezőnek a sarkvidéki országok tekintetében. Erre a legtalálhatóbb példa, hogy a nyolc sarkvidéki ország rendelkezhet csak tagsággal a szervezetben, a többi állam, legyen az akár egy globális nagyhatalom, értsd Kínai Népköztársaság, csak megfigyelő státuszt szerezhet (CHARRON 2012).

Az amerikai sarkvidék gazdasági szerepe

Alaszka állam az amerikai gazdaság össztermelésének 0,2%-át adja a 2023-as harmadik negyedéves gazdasági adatok szerint. Ennél kevesebb hozzájárulást csak Vermont és Wyoming állam teljesít (USA Facts). Alaszka állam gazdasági fontosságának több pillére van, de általánosan elmondható, hogy a legnagyobb állam gazdasága erőteljesen függ a terület gazdasági erőforrásaitól. Legnagyobb részben az olaj- és gáztartalékok kitermelése, a halászat és a turizmus említhető húzó ágazatként. Mielőtt Alaszka állammá vált, a bevétel több mint a felét, a halászat, a bányászat (cink, arany), valamint a szőrmekereskedelem adta. Az állammá válás után a nyersolaj felfedezésével és kitermelésével teljesen átalakult a gazdaság összetevőinek köre, több mint 80%-ot tett ki ezután. A kitermelés csúcsidezőszaka az 1980-as évek végén történt, az adatok szerint azóta folyamatosan csökkenő tendenciát mutat a North Slope nevű területen

(GUNNAR 2012). Az Egyesült Államok északi-sarki erőforrás-kitermelő tevékenysége szinte teljes mértékben az kőolaj kitermelésében mutatkozik meg. Az Egyesült Államokban készült geológiai felmérés több mint 90 trillió hordónyi olajat feltételez az Északi-sarkvidék alatt, ami 13%-a a világ felfedezetlen, illetve rejtett, még fel nem tárt tartalékainak. A felmérés szerint ennek a hatalmas mennyiségnek az egyharmada az Egyesült Államok területén található (U.S. Geological Survey). Már az Obama-adminisztráció is engedélyezett az Északi-sark régió Alaszka part menti területein fúrásokat. Ezek a nehézségek a belügyminisztériumot (Department of Interior) arra kényszerítették, hogy ártérítse az északi-sarkvidéki energia feltárását, de nem volt egyértelmű, hogy az amerikai kormány hogyan tervezi a biztonságos kitermelést. Az egyik legkritikusabb terület ugyanis az olajkitermelés, hiszen a szennyezés egy esetleges baleset esetén nem marad az ország vízi határai között. Ugyanis a politikusoknak garanciát kell adniuk, hogy a kitermelés nem fogja veszélyeztetni a helyi élővilágot, ezért a biztonsági intézkedések különleges előrelátást és tervezést igényelnek (SZILVÁSI 2021).

A Trump-kormányzat által engedélyezett kitermelést Biden elnöki rendeletekkel részben visszavonta, azonban a demokrata vezetés is pártolta az alaszakai Project Willow nevű kezdeményezést, amely egy olajkitermelő létesítmény megépítését jelentené a sarkkörön túl. Az eredetileg tervezett projekt sokkal nagyobb volumenű és kiterjedésű földterületet érintett volna, azonban különböző természetvédelmi szervezetek nyomására és az általuk kifejtett lobbitevékenység mentén módosított tervezetet fogadtak el, amely kisebb földterületen valósul meg. Ez a kezdeményezés is jól mutatja azonban, hogy a sarkvidékközelbeli területeken az erőforrás-kitermelés minden sarkkörüli országnak prioritás. A kompromisszumkészség azonban a Biden-kormányzat részéről abban mutatkozott meg, hogy kevesebb környezetterheléssel valósulhat meg a beruházás. Az amerikai kormány megadta a végső jóváhagyást a Willow projektre, amely lehetővé teszi a ConocoPhillips vállalat számára, hogy olajfúrásokat végezzen Alaszka állami földterületein. A kritikusok szerint a Willow projekt jóváhagyásával Joe Biden amerikai elnök megszegte kampányígéretét, miszerint nem engedélyezi új fosszilis energiahordozók kitermelését szövetségi földeken (GORDON 2023).

Új kihívások jelentkeztek a globális felmelegedés következtében, ennek pedig az az eredménye, hogy az amerikai parti őrsgnek és haditengerészetnek fokozottabb járőrtevékenységet szükséges folytatnia. Barack Obama elnöksége a globális klímaváltozás kérdéskörét helyezte előtérbe az Arktisszal kapcsolatosan. Az Egyesült Államok elnöki kommunikációjában is felismerte azt a tényt, hogy a többi északi-sarkvidéki államhoz képest jelentős a lemaradása a sarkkörüi térségben. Barack Obama korábbi elnök 2015-ös alaszakai utazása indikálta a változó politikai hozzáállást – személyében

az Egyesült Államok történetében először látogatta meg hivatalban lévő elnök az ország legészakibb államának sarkkörön túl elterülő részét. (STRAUSS et al. 2022).

A 2017 januárjában beiktatott republikánus Donald Trump elnöksége alatt az adminisztráció rendkívül kevés figyelmet szentelt a klímaváltozás jelentőségének, az elnöki ciklus négy éve alatt csupán az olvadó Északi-sarkvidék biztonságpolitikai jelentőségei kerültek a fókuszba. Ugyanakkor a biztonsági környezet lassú, de folyamatos változásai elkerülhetetlenné tették az USA aktívabb szerepvállalását. Mike Pompeo külügyminiszter a finnországi Rovaniemiben 2019 májusában elhangzott beszédében (POMPEO 2019) egyértelműen felvázolta, hogy az Egyesült Államok elveivel ellentétes Kanada és az Oroszországi Föderáció (továbbiakban Oroszország) azon gyakorlata, amely szerint az NSR-t (Northern Sea Route, északi tengeri útvonal) és az NWP-t (Northwest Passage, Északnyugati-átjáró) saját beltengeri útvonalaként kezeli. A külügy volt vezetője élesen kritizálta a Kínai Népköztársaságot (továbbiakban Kína) is, amiért nem északi-sarkvidéki állam létére jelentős terveket vázolt fel a Jeges-tenger és az azt övező területek hasznosítására. Pompeo szerint ez azért veszélyes, mert Peking agresszív stratégiája a Dél-kínai-tengeren egyfajta indikátor lehet egy jövőbeli esetleges agresszív fellépésre az Északi-sarkvidéken (HENG 2024). Hogyan változtatja meg a helyzetet, ha Kína esetlegesen megjelenik az Egyesült Államok sarkvidéki területeihez közel a klímaváltozás nyújtotta könnyebb hozzáférhetőség jegyében? Ehhez hozzátartozik a Kínai Népköztársaság haditengerészetének és parti őrségének rohamos fejlődése mind az eszközök számában, mind azok technológiai színvonalában. Ez a jelenlét elsősorban járőrözési műveletekben jelenik meg felszíni hajók képében, ahogy erre 2015-ben és 2021-ben már láthattunk példát. A nagyobb veszély katonai szempontból azonban a kínai tengeralattjárók esetleges megjelenése a sarkvidék jege alatt. E nukleáris meghajtású felszín alatti járművek ballisztikusrakéta-indítási képességgel rendelkeznek, és nukleáris töltetű robbanófej hordozására is alkalmasak. Ez egyértelműen olyan fenyegetés az Amerikai Egyesült Államok számára, amely korábban nem létezett Kína vonatkozásában. Ez elméletben alkalmassá tenné Pekinget egy nukleáris első csapás kivitelezésére⁴ az amerikai partok közvetlen közeléből. Korábban csak a Szovjetunió rendelkezett, illetve napjainkban az Oroszországi Föderáció rendelkezik ilyen képességgel (PURANEN–KOPRA 2023).

Donald Trump korábbi elnök felvetése, miszerint megvásárolná a világ legnagyobb szigetét a Dán Királyságtól, számos hangos kritikát váltott ki világszerte (PERRIGO 2019). Azonban e gondolat nem csupán egyike volt a korábbi republikánus elnök

⁴ Kína állami stratégiáiban deklaráltan nem intéz nukleáris első csapást egyik ország ellen sem.

unortodox politikai megnyilvánulásainak; valójában évtizedekre visszanyúló stratégiai gondolkodás része, mivel az Egyesült Államok vezetésében korábban is felmerült a világ legnagyobb szigetének birtoklása (SALAMA et al. 2019). A levéltári titkosítás alól 1991-ben feloldott dokumentumok rávilágítottak, hogy 1946-ban az Egyesült Államok ajánlatot tett a Grönland feletti ellenőrzést gyakorló Dán Királyságnak a sziget megvételével kapcsolatosan. Akkoriban százmillió dollárt ajánlottak fel érte aranyrudak formájában. A világ legnagyobb szigetének stratégiai jelentősége vitathatatlan, és azt az előnyt igyekeztek kihasználni a washingtoni döntéshozók is a II. világháború lezárását követő években. Az amerikai *Time* magazin 1947-ben számolt be hasonló értesülésekről, miszerint számításba vették a vételár mellett Dánia adósságának elengedését is az Egyesült Államok felé. A titkos diplomáciai iratok még arra is kitértek, hogy Alaszka egyes olajban gazdag részeit cserélték volna el stratégiai területekre Grönlandon (PERRIGO 2019). Bár Koppenhága akkoriban sem mutatott érdeklődést Grönland eladására, az amerikai kezdeményezés végül az 1951-es katonai együttműködésben ért el sikert, amikor is a felek megállapodtak egy amerikai légitámaszpont létrehozásáról Thule település mellett. A bázis az Egyesült Államok Légierőjének legészakibb támaszpontja, egyben a korai rakéta-előrejelző rendszer első bástyája. Grönland és az Egyesült Államok kapcsolatában fontos stratégiai és diplomáciai lépésként az Egyesült Államok 2020 nyarán újranyitotta az 1953-ban bezárt konzulátusát Nuukban (SZILVÁSI 2021). Az USA ezzel a lépéssel is jelezni kívánta Kína felé, hogy az Egyesült Államok számára továbbra is stratégiai fontosságú a sziget. Ugyanis Peking is élénken érdeklődik Grönland erőforrásai iránt, mivel a sziget déli része gazdag lelőhelye az úgynevezett ritkaföldfémeknek (PAPP 2021).⁵ A számítástechnikai ipar nélkülözhetetlen erőforrásának kitermelését és az ezekhez kapcsolódó beruházásokat az Egyesült Államok igyekszik a lehetőségekhez mérten visszaszorítani. Időközben a helyi lakosokkal együttműködve a bázist átnevezték natív, grönlandi névre, valamint a légierő helyett az Egyesült Államok legújabb haderőnemének, az űrhaderőnek (Space Force) a bázisává minősítették át a korábbi Thule légierőbázist (JACOBSEN 2024).

Joe Biden amerikai elnök és Lloyd Austin védelmi miniszter szerint az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesei északi-sarkvidéki érdekeit a jövőben is védelmezni kell, és e cél elérésére érdekében a költségvetésből az elnök további forrásokat fog allokálni a térség katonai műveleteinek és objektumainak fenntartására és modernizálására. Az Amerikai Egyesült Államoknak ugyanis egyszerre kell reagálnia Oroszországra

⁵ Hazánkban a Grönlanddal kapcsolatos kérdésekben Papp Zsanett Gréta jelentős munkássága kiemelendő.

és Kínára is a sarkvidéki régióban. Washington töretlenül kiáll az északi-sarkvidéki politikájában és stratégiájában a terület katonai védelme, fenntartható gazdasági hasznosítása, az őslakosok védelme és támogatása, valamint a környezetvédelmi szempontok figyelembevétele mellett. A Joe Biden vezette demokrata kormány nagy hangsúlyt fektet az Északi-sarkvidéken történő folyamatok megértésére és elemzésére. A Biden–Harris-adminisztráció eltökélt abban, hogy a klímaváltozást tudományos megközelítéssel lehet csak hatékonyan kezelni. Ennek érdekében létrehozta számos olyan szervezetet, amelyek korábban nem léteztek, vagy csak regionálisan működtek, de most szövetségi szintre emelték azokat. Ismét elkezdte működését a Sarkvidéki Végrehajtó Irányító Bizottság (Arctic Executive Steering Committee – AESC), amelyben neves sarkvidékszakértők dolgoznak együtt. A szervezet az Amerikai Egyesült Államok északi-sarkvidéki érdekeit hivatott előmozdítani, illetve felelős a cél elérése érdekében tett erőfeszítések szövetségi szinten történő koordinálásáért (SZILVÁSI 2022).

A folyamatokat külön erre a tevékenységre kinevezett diplomata is előmozdítja (U.S. Department of State 2021). A külügyminisztérium egy korábban betöltetlen pozícióra 2024-ben jelölt új tisztviselőt. James DeHart, az északi-sarkvidéki régió kinevezett koordinátorának (U.S. Coordinator for the Arctic Region) feladata, hogy folyamatosan egyeztessen az Egyesült Államok szövetségeseivel a hatékonyabb kooperáció előmozdításáért. Az Egyesült Államok két alaszakai szenátora évek óta lobbitevékenységet folytat, hogy Washington egyaránt nagyobb szerepet vállaljon az alaszakai infrastruktúra fejlesztésében, illetve a sarkvidéken Oroszország és Kína tevékenységeinek ellenőrzésében. A védelmi minisztérium (Department of Defense) 2022-ben megalapította a Ted Stevens Center for Arctic Security Studies elnevezésű regionális szervezetét, amelynek fő profilja az edukáció és a kutatás iránti elköteleződés elsősorban védelmi-katonai ügyekben. A civil szakértői és a hivatásos partnerek együttműködése révén folyamatosan gazdagítják az Északi-sarkvidékkel kapcsolatos tudásanyagot, amivel a védelmi tárca ez irányú döntéseit segítik (Ted Stevens Center 2024).

Az Egyesült Államok parti őrségének szerepe

Az Egyesült Államoknak saját érdekei fenntartásához állandó, zavartalan hozzáférésre van szüksége a sarkvidéki régióhoz, aminek biztosítása többféleképpen történhet. Ez részben lehetséges tengeralttjárók segítségével a légtér biztosítása mellett, azonban kizárólag az Egyesült Államok lobogója alatt hajózó jégtörő kapacitással felvértezett flotta képes azt maximálisan biztosítani. Ezek vagy jégtörő típusú vagy a jeges körülményekre

megerősített felszíni járművek, amelyek jelenleg nem tartoznak az Egyesült Államok Haditengerészetének arzenáljába. Az Egyesült Államok parti őrsége rendelkezik jelenleg ilyen, bár erősen limitált számú eszközökkel. Az Egyesült Államoknak jelenleg négy jégtró hajúja van, amelyek egyike sem nukleáris meghajtású. A flotta gerincét az 1970-es évek végén szolgalatba állított Sarkcsillag (Polar Star) és a Sarki-tenger (Polar Sea) alkotják. Ezek képesek 6 láb (1,8 méter) vastag összefüggő jégpáncélon is áthatolni. A flotta harmadik tagja a Healy nevű közepes jégtró, amely a 2000-es évek elején állt szolgalatba. A Healy ugyan fizikai kiterjedésben nagyobb társainál, de jégtró képességeit tekintve elmarad tőlük, ugyanis csupán 4½ láb (1,3) méter vastag jégréteg eltávolítására alkalmas. Az amerikai nemzeti hó- és jégközpont (National Snow and Ice Data Center) adatai szerint az déli-sarkvidéki tengeri jég általában 1-2 méter (3-6 láb) vastag, míg az északi-sarkvidéki tengeri jég általában 2-3 méter (6-9 láb) vastag, egyes régiókban a jégvastagság akár az 5 métert (15 láb) is elérheti. A sarkvidéki tengeri jég azonban egyre vékonyodik, mindössze 1-2 méter (3-6 láb) vastag. Nem csupán a parti őrség, hanem a Nemzeti Tudományos Alap (National Science Foundation) is rendelkezik jégtró képességű eszközzel. Ennek szerényebb képességei vannak, és elsősorban déli-sarkvidéki tudományos missziókban vesz részt. A hajó elnevezését a déli kontinenst először megpillantó amerikai hajóról, Nathaniel B. Palmerről kapta. Ez a hajó azonban lényegesen csekélyebb teljesítményre képes, és nem vethető be a parti őrség hatáskörébe tartozó feladatokhoz. Mivel Washington stratégiai szinten kívánja az amerikai jelenlét elérését a régióban, amely elsősorban az amerikai parti őrség feladatköre, ezért a térségben folytatott járőrtevékenység és a többi szereplő aktivitásának megfigyelése jelentette költségek is egyre növekedni fognak (SZILVÁSI 2021).

Milyen ütemben halad a Donald Trump és elnöksége idején elindított jégtró flotta⁶ fejlesztési beruházása? A kivitelező a Bollinger Mississippi Shipbuilding nevű vállalat, azonban a parti őrség és a Kongresszus beszámolói, meghallgatásai alapján jelentős, években mérhető késés jellemzi már most a tervezési munkálatokat. Ennek lehetséges okai, hogy az Egyesült Államok több mint ötven éve nem tervezett és épített hasonló járműveket, valamint költségvetési és pénzügyi okok húzódnak a projekt késése mögött (HADLEY 2022). E hátrány kiküszöbölése érdekében a parti őrség bejelentette, hogy hamarosan használt jégtrókat szándékozik vásárolni és átalakítani. Az első hajó többre fog kerülni, mint a másik kettő, mert ennek az osztálynak a tervezési költségeit is tartalmazza, és ez lesz az osztály gyártási tanulási görbéjének kezdete. Az első két

⁶ Az angol terminológiában a Polar Security Cutter névvel illetik őket, amely nemcsak a parti őrség hajóinak jégtró képességeire utal, hanem e hajók az amerikai területek biztonságáért is felelnek.

hajó beszerzését finanszírozták. Az első tervezése és építése, mint fent említettem, jelentős késést könyvelhet el; legkorábban 2028-ban adhatják át a parti őrségnek. A parti őrség javasolt 2024-es költségvetése 170 millió dollárt kérvényezett a jég-törőflotta-program folytatólagos finanszírozására. A 2023-as költségvetés benyújtása részeként a parti őrség 125 millió dollárt kért egy meglévő, kereskedelmi forgalomban kapható jég-törő hajó beszerzésére, amelyet technikailag módosítanak, hogy a parti őrség többi hajójával kompatibilis legyen. A Kongresszus azonban elutasította ezt a finanszírozási kérelmet. A parti őrség a 2024-es költségvetés benyújtása részeként ismét 125 millió dollárt kért egy meglévő, kereskedelmi forgalomban elérhető sarki jég-törő hajó beszerzésére (Congressional Research Service 2024).

Alapvetően a parti őrség szervezete nem külön haderőnem, így nem a védelmi minisztérium fennhatósága alatt áll, ebből fakadóan a költségvetése is csekélyebb. Az Egyesült Államok parti őrsége több mint 13 milliárd dollár értékű fejlesztésének része a három új jég-törő képességű hajó építése a szervezet számára. Esetleges megoldást jelenthet a jövőben, ha forrásbővítést kapna a védelmi minisztériumtól, vagy ha a haditengerészet saját hatáskörben fejlesztené jég-törő képességű hadihajókat, amelyek a hidegháború alatt álltak szolgálatban, viszont napjainkban már nem képezik részét az Egyesült Államok haditengerészetének (GLACIER 1996). Karl Schultz, a parti őrség parancsnoka szerint egy kilenc hajóból álló flotta tudná hatékonyan biztosítani a tudományos-gazdasági jellegű feladatokat, valamint a megfelelő biztonságpolitikai aspektusokat, ám jelenleg kettő jég-törő áll rendelkezésre, illetve amennyiben a tervezett hat jég-törő jármű megépül húsz éven belül, akkor sem érné el a parancsnok által előirányzott számot.⁷ Mire pedig megépülnének ezek a jég-törő hajók, addigra új kihívások jelennének meg a területen, mivel a jégolvadás mértéke feltételezhetően növekedni fog, így a parti őrség által ellenőrizni szükséges tengeri területek növekedésével járna. Az Egyesült Államok parti őrsége az a szervezet, amely a környezetváltozást a leginkább érzékeli a fegyveres szervezetek közül. Így a jövőben újabb és újabb lépéseket tesznek, hogy a már meglévő erőforrásaikkal Oroszországot, illetve főként a Kínai Népköztársaságot visszatéreljék abba a mederbe, amelyben még az USA érdekeinek veszélyeztetése, a szabad hajózás és a szabadkereskedelem megsértése nélkül tevékenykedhetnek (NESHEIWAT 2022). Az elkövetkezendő tíz évben megépülnek minden valószínűség szerint az Amerikai Egyesült Államok parti őrségének új közepes jég-törő kapacitású

⁷ Az említett jég-törő hajóknak ugyanis az Északi-sarkvidék mellett az Antarktiszon elhelyezkedő amerikai kutatóbázist is el kell látnia évenként utánpótlás szállítmányokkal.

1. ábra: Az Amerikai Egyesült Államok nehézjég-törő hajója, a Polar Sea

Forrás: HARDMAN 2017

hajói, amelyekkel állandó jelenlétet érhetnek el akár Kanadával együttműködve, akár önállóan az Alaszka környéki, illetve az azt határoló tengereken (SZILVÁSI 2023).

Az Egyesült Államok fegyveres erőinek északi-sarkvidéki tevékenysége

A sarkvidéken felmerülő biztonsági kihívások jellege már nem pusztán katonai jellegű, környezetvédelmi, szociális, gazdasági és számos más dimenziója is keletkezett a hidegháború utáni évtizedek során. Az Egyesült Államok haderőnemei rendszeresen gyakorlatoznak a hidegégővi hadviselés elsajátítása és folyamatos fejlesztése céljából. Washington a 2020-as évek előtti két évtizedes korlátozott bevonása az északi-sarkvidéki védelempolitikába nem jelentette, hogy befejeződtek volna az alaszakai hadgyakorlatok, vagy a NATO nemzeteivel megszűnt volna a biztonsági jellegű együttműködés e tekintetben. Csupán a hidegháború végeztével a térségbeli fenyegetettség

a Szovjetunió megszűnésével redukálódott. Az Amerikai Egyesült Államok a NATO⁸ vezető katonai hatalmaként felismerte, hogy a változó északi-sarkvidéki régióban nemzeti érdekei biztosítása és északi határainak védelme érdekében a közeljövőben másfajta intézkedésekre van szükség, mint a korábbi évtizedekben. Új kihívások jelentkeztek a globális felmelegedéssel, ennek pedig az a következménye, hogy nemcsak az amerikai haditengerészetnek kell fokozottabb járőrtevékenységet folytatnia az északi partvidék térségében, hanem a többi sarkvidéki ország haditengerészetének is. Az Amerikai Egyesült Államok egyik legfontosabb külpolitikai célkitűzése a tengerek szabadságának védelme, ez az elv az úgynevezett *mare liberum*, és ezt az Északi-sarkvidék vizein is szándékoznak fenntartani. Ennek érdekében az északi sarkkörön túl a jövőben is egyre gyakrabban indítanak úgynevezett Freedom of Navigation Operationst, röviden FONOP, ami a tengeri navigáció szabadságát hivatott demonstrálni, és ezzel az intézkedéssel főleg a kínai nagymértékű északi-sarki régióbéli jelenlétet igyekeznek ellenőrizni. (SZILVÁSI 2023)

Az Amerikai Egyesült Államok 1983 óta hajtja végre a FONOP-küldetéseket világszerte, leginkább autoriter államokkal szemben, úgymint Kína, illetve Irán, amelyek az Egyesült Államok álláspontja szerint visszaütik a tengerek szabadságának elvét, illetőleg a szabadság elvét általánosan is. Az egyik legnagyobb félelem, hogy Kína a dél-kínai-tengerihez hasonló illegális szigeteket építhet az északi-sarkvidéki régióban, és ezeket felhasználva területi követeléseket is támaszthatna. E gyakorlat természetesen ellentétben áll Kína azon kijelentésével, hogy tiszteletben tartják az északi-sarkvidéki régió országainak területi jogait, illetve szuverenitásukat (BRADY 2017). Az amerikai döntéshozók egy lehetséges opciónak tartják ezt is, és Kína visszaszorítása elsődleges szempont az északi-sarkvidéki stratégiák kidolgozásakor is. A FONOP elsősorban nem teljesen Oroszországnak szól, mivel Moszkvának jogos területi követelései vannak, és az UNCLOS egyezmény aláíró tagja is. Ez inkább nagyobb mértékben Kína figyelmeztetésére szolgál, ugyanis az 1980-as évek óta az Egyesült Államok nem hajtott végre a tengerek szabadságáért folytatott küldetést Oroszország ellen. Az Egyesült Államok maga is elismeri, hogy ezekhez a küldetésekhez szükséges hajókapacitással jelenleg nem rendelkezik, főleg az olyan jeges körülmények között is hajózni képes eszközökkel, mint a jégtörő hajók, illetve a megerősített hajótörzs (BRADY 2019).

Az amerikai haditengerészet a II. világháború óta nem épített olyan jeges vizeken hajózni képes vízfelszíni járműveket, amilyenekkel az északi-sarkvidéki vizeken biztonságosan lehet navigálni. Az Egyesült Államok katonai döntéshozói 2018-ban

⁸ A NATO és az Északi-sarkvidék vizsgálatában hazánkban Gazdag Erika munkássága kiemelendő.

megpróbálták újraéleszteni ezeket a FONOP-küldetéseket az amerikai parti őrség jégtörő hajójával, azonban a hajó technikai állapota túl nagy kockázatot jelentett, és az Egyesült Államok vonakodott volna Oroszország segítségét kérni a bajba jutott hajó mentésére (HENDRIX 2020).

Joe Biden amerikai elnök és Lloyd Austin védelmi miniszter szerint az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesei északi-sarkvidéki érdekeit a jövőben is védelmezni kell, és e cél elérésére érdekében a költségvetésből az elnök kellő forrásokat fog allokálni a térség katonai műveleteinek és objektumainak fenntartására és modernizálására. Az Egyesült Államok aktív tagja a térség több biztonsági és katonai kérdésekkel foglalkozó fórumainak, mint az Arctic Security Forces Roundtable, illetve az Arctic Chiefs of Defence, valamint bár nem többnemzeti szervezet, mint ez előző kettő, de fontos megemlíteni a NORAD, North American Aerospace Defense Command (észak-amerikai légvédelmi parancsnokság) tevékenységét is a régióban, amely az észak-amerikai és a grönlandi légtér biztonságáért is felel. Azonban ezek a szervezetek 2014 óta orosz részvétel nélkül működnek, így biztonsági kihívásokat csak a NATO és a vele szövetséges tagországok keretében lehetett megvitatni (CONLEY et al. 2020).

A következő közös hadgyakorlatok a NATO-tagországok közreműködésével valósulnak meg szinte majdnem minden évben: kétfévente rendezik meg az Ice Exercise-t (ICEX), a Cold Response-t és az Arctic Challenge Exercise-t (ACE). Ezeken a közös hadgyakorlatokon többnemzetiségű kötelékek vesznek részt többek között skandináv vezetéssel, néhány esetben pedig az Amerikai Egyesült Államok területén tartották őket. A cél a különböző szövetséges haderők közötti interoperabilitás hatékonyabb megvalósítása és a szélsőségesen hideg körülmények közötti műveletek begyakorlása. A NATO-országok aképpen reagáltak a térség biztonsági helyzetében beálló változásokra, hogy 2021 nyarán újra működésbe hozták az Atlanti Parancsnokságot, teljes nevén Egyesített Erők Parancsnokságát, amelynek elődszervezete 2003-ban jelentős átalakításon esett át. A parancsnokság az Amerikai Egyesült Államokban (Norfolk, Virginia) kialakított központtal rendelkezik. Műveleti területe az Amerikai Egyesült Államok keleti partjaitól az Északi-sarkvidékig terjed. A norvég–amerikai védelmi együttműködés keretében a Biden-kormányzat partnerként tekint Norvégiára a klímaváltozás elleni harcban, valamint tovább mélyítették a kétoldalú védelmi együttműködésüket, amely a U.S. – Norway Supplementary Defense Cooperation Agreement (norvég kiegészítő védelmi együttműködési megállapodás, SDCA) keretében kiterjesztett katonai gyakorlatozást jelent.⁹ A hadgyakorlatot Norvégia északi

⁹ Lásd Márton Andrea fejezetét.

részen kétfévente rendezik meg, és több mint 20 ezer résztvevővel 13 ország képviselteti magát. Az alaszkai tréningek mellett az Egyesült Államok katonái és tengerészgyalogosai a finn hadsereggel együttműködve Lappföldön gyakorlatoztak (International Training 2023). A 2023 februárja és márciusa között zajló tevékenységben a finn hadsereg Jääkäri elnevezésű dandárja nemzetközi és amerikai katonákból álló nemzetközi kontingenst készített fel Finnország északi részén, ami a túlélési képességek fejlesztését és a sarkvidéki harctevékenység szimulálását egyaránt magába foglalta. A svéd és a finn NATO-csatlakozás mellett az Egyesült Államok az elmúlt években megerősítette és kiterjesztette a katonai együttműködést Norvégiával is. Új védelmi együttműködést írt alá a két ország 2022-ben, amelyben két terület kijelöléséről állapodtak meg a felek, ahol az Egyesült Államok megnövekedett katonai hatáskörrel rendelkezik Norvégia északi, arktikus területén (NATHANSON 2023).

Az Egyesült Államokat aggasztják Oroszország katonai és infrastrukturális beruházásai, amelyek a korábbi szovjet bázisok újranyitásával, illetve modernizálásával függenek össze az elmúlt 15 évben.¹⁰ A Szovjetunió utódállamaként az Oroszországi Föderáció katonai szempontból a legerősebb aktor akár a sarkvidéki harcászatról, akár a katonai eszközeit említjük. Ez a tény állandó kockázatot jelent az Egyesült Államok, valamint a NATO-tagországok biztonságára nézve. Az orosz agresszió Ukrajnával szemben ezeket a félelmeket tovább erősítette, és felmerült az a lehetőség is, hogy az ukrajnai konfliktus kapcsán esetleg más, Oroszország számára kiemelten fontos régiókban, például az Északi-sarkvidéken Oroszország hajlandó lenne érdekeit katonai eszközökkel megvédeni. Könyvünk Oroszországgal foglalkozó fejezete ezeket a katonai, illetve civil kapacitásokat részletesen ismertette. A térségben 2022 előtt is csupán két ország nem volt tagja az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének, 2024-ben pedig már minden sarkvidéki¹¹ ország NATO-tag Oroszország kivételével. Az Ukrajna elleni orosz invázió mindegyik sarkvidéki országot „felrázta” katonai értelemben, mivel eddig a sarkvidéki katonai képességek visszaépítésének gondolata számos esetben parkolópályára került a sarkvidéki országok prioritási sorrendjében. Habár mindegyik sarkvidéki országban a politikai, katonai tanácsadók évtizedek óta hangsúlyozták a védelmi képességek felelevenítését ezen a területen, 2022-ig igazi áttörést egyik ország sem ért el.

¹⁰ Lásd Ilyás György fejezetét.

¹¹ A fejezetben a sarkvidéki jelző jelentéstartalma megegyezik az Északi-sarkvidékkel, a Déli-sarkvidék említése külön szerepel.

Oroszország mellett a másik globális szereplő, a Kínai Népköztársaság is közös tevékenységet végez gazdasági befektetések és tudományos kutatás formájában.¹² Kína nem sarkvidéki ország, azonban magát sarkvidékközei országnak nevezi sarkvidéki stratégiai dokumentumában, amelyet 2018-ban jelentetett meg. Amennyiben a Kínai Népköztársaság tevékenységeit vizsgáljuk, megállapítható, hogy ezek tudományos kutatásra és gazdasági jellegű tevékenységre korlátozódnak a sarkvidéken. Megosztott az Egyesült Államok véleménye abban a kérdésben, hogy mennyiben jelent katonai fenyegetést a kínai tevékenység. Kína mint feltörekvő hatalom ambiciózus terveket dolgozott ki többek között az Északi-sarkvidék hajózóújtainak az „Övezet és Út” elnevezésű kezdeményezésbe való beépítésével (SØRENSEN–KLIMENKO 2017).

A Kínai Népköztársaság az amerikai stratégiai dokumentumok terminológiájában másképpen jelenik meg, mint a hidegháború időszakában a Szovjetunió (Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége). A stratégiai rivális kifejezés, amellyel Pekinget illetik, távol áll a szovjet idők ellenségképétől. Néhány szakember attól tart, hogy a jelenleg is széles körű orosz és kínai stratégiai együttműködések esetlegesen katonai vonalon tovább erősödhetnek. Eddig nem észlelték a Kínai Népköztársaság haditengerészetének hadihajóit az Északi-sarkvidéken, még Moszkvával közös hadgyakorlaton sem. A Kínai Népi Felszabadító Hadsereg haditengerészetének hajói ugyan látótávolságba kerültek az Alaszkához tartozó Aleut-szigetek közelében, azonban ezeknek az alkalmaknak inkább jelzésértékű üzenet lehet tulajdonítani, semmint konkrét katonai veszélyt.

Kínának kevés mozgástere van az Északi-sarkvidéken amiatt, hogy csak a nemzetközi vizeken tud saját jogon bármilyen tevékenységet végezni. A part menti területek a nemzetközi tengerjog szerint a parti országok területe, amelyen csak az adott ország engedélyével lehet áthaladni, kikötni¹³ (ZOLTAI 2022). Hogyan változtatja meg a helyzetet, ha Kína mint a legnagyobb területtel és gazdasági-katonai potenciállal rendelkező nem északi-sarkvidéki ország esetlegesen megjelenik az Egyesült Államok sarkvidéki területeihez közel, a klímaváltozás nyújtotta könnyebb hozzáférhetőség jegyében? Ehhez hozzátartozik a Kínai Népköztársaság haditengerészetének rohamos fejlődése mind az eszközök számában, mind azok technológiai színvonalában (FRIEDMAN 2019). Ez a jelenlét elsősorban haditengerészeti járőrözési műveletekben jelenik meg, felszíni hajók képében, ahogy erre 2015-ben és 2021-ben már láthattunk példát (O’ROURKE 2020).

¹² Lásd Zoltai Alexandra fejezetét.

¹³ További részletekért e témakörben és az Egyesült Államok kontinentális talapzatáról szóló az ENSZ Tengerjogi Bizottságához benyújtott 2023-as hivatalos kérelemről lásd Csatlós Erzsébet nemzetközi jogi fejezetét.

A Kínai Népi Felszabadító Hadsereg SLBM-képességei [*submarine-launched ballistic missiles (SLBMs)*, vagyis tengeralattjáróról indított ballisztikus rakétahordozó] Kína globális céljainak elérése érdekében az elmúlt évtizedekben jelentős fejlődést mutattak. A nukleáris meghajtású tengeralattjárói nukleáris robbanófejű ballisztikus rakéták hordozására és kilövésére képesek. Jelenleg hat ilyen eszközzel rendelkezik a kínai haditengerészet. A Jin-osztályú, 094-es típusszámú tengeralattjárók akár 12 db tengeri indítású SLBM-et (tengeri indítású ballisztikus rakétát) is képesek hordozni, amelyek opcionálisan nukleáris robbanófejjel is felszerelhetők (REGHEHR 2019). A tengeralattjárók mobilitási képessége az említett második nukleáris csapásmérő képesség beteljesítésében van. A szerző szerint a Kínai Népköztársaság az amerikai és az orosz nukleáris triád képességeit imitálja (LAJEUNESSE 2019). Az elérhető hat tengeri járműnek az amerikai jelentések szerint jelentős a zajterhelése, így a haditengerészet célja a jövőben halkabb működésű tengeralattjárók kifejlesztése és gyártása, így az ellenséges járművek számára kevésbé lesznek detektálhatók (Reghr 2019). Valamint észszerűbb lépés lenne, ha a interkontinentális nukleáris robbanófejű ballisztikus rakéták hatótávolságát növelnék az Északi-sarkvidékre küldött haditengerészeti vagy légierő helyett. Ezzel kevesebb feszültséget okoznának a térségben, ugyanis a katonai megjelenés negatív hatással lehet az északi-sarkvidéki országok, különösképpen a NATO-tagországok és a Kínai Népköztársaság között (HARGRAVES 2021). Illetve, ahogy azt számos tanulmány is részletezi, az Oroszországi Föderáció és a Kínai Népköztársaság között is feszültségekhez vezethet, mivel nagymértékű koordinációt igényelne az orosz és a kínai féltől akár a kommunikáció, vagy a katonai interoperabilitás tekintetében. Amennyiben Oroszország nem biztosít létesítményeket, illetve területét nem osztja meg Kínával katonai vonatkozásban, úgy Kínának nagyságrendileg 900–1000 kilométer feletti távolságot kell áthidalnia katonai eszközeinek és fegyveres erőinek mozgósításához. A különböző haderőnemek fejlesztése és a területen való alkalmazása mellett a kínai logisztikai támogatásnak is nagymértékben fejlődnie kell (LAJEUNESSE–CHOI 2020).

Összefoglalás

A Biden- és az első Trump-kormányzat alatt az Egyesült Államok sarkvidéki szakpolitikája kevésbé változott Oroszország és Kína tekintetében. Ugyanis az amerikai döntéshozók véleménye szerint hiába tart számot nagyobb érdeklődésre az Északi-sarkvidék, annak jogi, politikai, katonai és civil szervezeti keretrendszere alkalmas

ezeknek a változásoknak a kezelésére. Ez nagyon fontos megállapítás, mivel jól szemléletes, miért nem volt olyan lényeges Washingtonnak az Északi-sarkvidék térsége. Az Egyesült Államok legfontosabb érdeke, hogy Alaszka államot és lakóit folyamatosan felkészítse a klímaváltozás hatásaira, és ellenállóvá tegye a közösségeket a megnövekedett kihívásokkal szemben. A szövetségi államnak a jelenben is megoldandó probléma az elszigetelt városoknak, falvaknak a téli időszakban megfelelő ellátmányt biztosítani Alaszka egész területén. A parti őrség egyik legfontosabb feladata, hogy üzemanyagot és élelmiszert biztosítson ezeknek az alkalomadtán hóval körülrzárt part menti városoknak (U.S. Department of Energy 2022). Az Egyesült Államoknak elsősorban a klímaváltozással már évtizedek óta a valóságban megmutatkozó tüneteket kell kezelnie legnagyobb állama területén, illetve az onnan bejövő nyersanyagok és halászati termékek zavartalan biztosítása a legfőbb célok és feladatok meghatározója. A permafrosztra épült civil és katonai infrastruktúra, a közutak hiánya vagy degradációja jelentős erőforrásokat köt le állami és szövetségi szinten egyaránt. A fejezetből világosan látszik, hogy az egy évtizeddel ezelőtti politikai vádak, miszerint az Egyesült Államok nem fordít elég figyelmet az Északi-sarkvidékre, mára már kevésbé élesek, mint tíz évvel ezelőtt.

Fontos leszögezni azonban, hogy minden ország tekintetében az összehasonlítást az adott ország gazdasági, politikai képességei és érdekei mentén végezzük mind a sarkvidéki területéhez, mind a globális szerepköréhez viszonyítva. Megfigyelhető, hogy szövetségi szinten mind a civil-tudományos szférában, mind a katonai dimenzióban haderőnemekre lebontva egyéni célkitűzésekkel rendelkeznek. Az Egyesült Államokban működő magánvállalatok és politikai gondolatműhelyek számtalan tanulmányt készítettek a döntéshozók számára. A sarkvidék tudományos kutatása mára az Egyesült Államok egyetemei és kutatói körében sem csupán a jégolvadás tanulmányozását és a természettudomány témakörében íródott publikációkat jelenti. A biztonságpolitika, geopolitika témaköre állandó szegmenssé vált, és a néhai nagymúltú alaszakai szenátorról elnevezett Ted Stevens Center megalapítása is ezt fémjelzi. A parti őrség jégtörői lassan, de biztosan épülnek. Washington szimbolikus visszatérése a sarkvidékre már az ukrán–orosz háború előtt is jól kimutatható volt, utána pedig még erősebb motivációt szolgáltatott nemcsak az Egyesült Államok vezetésének, hanem a többi NATO-tagországnak is. Kína növekvő globális befolyása pedig olyan tényező, amelyre az Egyesült Államok nem teheti meg, hogy ne reagáljon a sarkvidéken még abban az esetben sem, ha Peking mozgástere északon a földrajzi és nemzetközi jogi keretek mivoltából erősen korlátozott. A jövőben várhatóan a jégolvadás mértékével együtt nő az USA sarkvidéki területeire költendő erőforrások mértéke is, legyenek azok

a civil vagy a katonai infrastruktúra részei. Szinte borítékolható, hogy a Szovjetunió összeomlásától a 2000-es évek elejéig tartó „jégelt” eseménytelen nemzetközi politikai időszak véget ért az Északi-sarkvidék vonatkozásában, és e területet a nemzetközi nagypolitika folyamatosan figyelemmel fogja kísérni.

Felhasznált irodalom

- Arctic Council (2011): *Agreement on Cooperation on Aeronautical and Maritime Search and Rescue in the Arctic*. Online: <https://oaarchive.arctic-council.org/handle/11374/531>
- Arctic Council (2024): *Organization. Arctic States. The United States*. Online: <https://arctic-council.org/about/states/the-united-states/>
- BRADY, Anne-Marie (2017): *China as a Polar Great Power*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/9781316832004>
- BRADY, Anne-Marie (2019): Facing Up to China's Military Interests in the Arctic. *China Brief*, 19(21).
- CHARRON, Andrea (2012): Canada and the Arctic Council. *International Journal*, 67(3), 765–783. Online: <https://doi.org/10.1177/002070201206700312>
- Combined Arms Doctrine Directorate staff (2024): Army Developing First Arctic Doctrine in More than 50 years. *U.S. Army*, 2024. január 23. Online: www.army.mil/article/273137/army_developing_first_arctic_doctrine_in_more_than_50_years
- Congressional Research Service (2024): *Changes in the Arctic: Background and Issues for Congress*. Online: <https://sgp.fas.org/crs/misc/R41153.pdf>
- CONLEY, A. Heather et al. (2020): *America's Arctic Moment. Great Power Competition in the Arctic to 2050*. Washington, DC.: Rowman & Littlefield.
- FRIEDMAN, Norman (2013): World Naval Developments – Arctic Activity Heats Up. *Proceedings*, 139/11/1329. Online: <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2013/november/world-naval-developments-arctic-activity-heats>
- FRIEDMAN, Norman (2019): *Strategic Submarines and Strategic Stability: Looking Towards the 2030s*. The Australian National University, National Security College. Online: https://crawford.anu.edu.au/sites/default/files/publication/nsc_crawford_anu_edu_au/2019-09/publish_nsc_publication_strategic_submarines_2019_1.pdf
- Glacier, 1966 (WAGB 4). Online: www.history.uscg.mil/Browse-by-Topic/Assets/Water/All/Article/2101538/glacier-1966-wagb-4/
- GORDON, Noah (2023): *The Willow Project and the Race to Pump the "Last Barrel" of Oil*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.

- GUNNAR, Knapp (2012): *An Introduction to the Economy of Alaska*. Anchorage: Institute of Social and Economic Research University of Alaska.
- HADLEY, Greg (2022): Arctic Hasn't Gotten Enough in Past Pentagon Budgets, VanHerck Says. Will That Change in 2023. *Air & Space Forces Magazin*, 2022. március 25. Online: www.airandspaceforces.com/arctic-past-pentagon-budgets-vanherck-2023/
- HARDMAN, Ray (2017): Trump Announces Funding For Icebreakers At Coast Guard Commencement. *Connecticut Public Radio*, 2017. május 17. Online: <https://www.ctpublic.org/politics/2017-05-17/trump-announces-funding-for-icebreakers-at-coast-guard-commencement>
- HARGRAVES, Drew – CHESSE, Timothy – BLUEGGEL, Armin (2021): A Crowded North: NATO Considerations for China's Arctic Ambition. *Campaigning*, 2021. október 28. Online: <https://jfsc.ndu.edu/Portals/72/Documents/campaigning/RA%20Hargraves%20Chess%20Blueggel%2029%20October%202021.pdf>
- HENDRIX, Jerry (2020): The United States Must Defend Open Seas in the Arctic. *National Review*, 2020. május 13. Online: <https://www.nationalreview.com/2020/05/arctic-us-navy-must-defend-open-seas/>
- HENG, Calvin (2024): *Perils of the Familiar Past: Explaining the United States' South China Sea Misanalogy*. The Arctic Institute. Online: <https://www.thearcticinstitute.org/perils-familiar-past-explaining-united-states-south-china-sea-misanalogy/>
- JACOBSEN, Marc (2024): *Greenland in Arctic Security. (De)securitization Dynamics Under Climatic Thaw and Geopolitical Freeze*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press. Online: <https://doi.org/10.3998/mpub.12676130>.
- Jaeger Brigade (2023): International Training Cooperation to Continue at the Jaeger Brigade. *The Finnish Defense Forces*, 2023. február 1. Online: <https://maavoimat.fi/en/-/international-training-cooperation-to-continue-at-the-jaeger-brigade>
- LAJEUNESSE, Adam (2019): China's Mahanian Ambitions: Second Thoughts. *Canadian Naval Review*, 15(2), 17–22.
- LAJEUNESSE, Adam – CHOI, Timothy (2020): *Are Chinese Submarines Coming to the Arctic?* North American and Arctic Defence and Security Network, Quick Impact Report. Online: <https://www.naadsn.ca/wp-content/uploads/2020/07/20-July-Are-Chinese-Submarines-Coming-to-the-Arctic-Lajeunesse-and-Choi-final.pdf>
- NATHANSON, Marc (2023): Op-Ed: An Extraordinary Year Of U.S. – Norwegian Cooperation. *U.S. Embassy in Norway*, 2023. augusztus 28. Online: <https://no.usembassy.gov/an-extraordinary-year-of-u-s-norwegian-cooperation/>
- NESHEIWAT, Julia – MATHEWSON, Andro (2022): Securing the North: Expanding the United States' Icebreaker Fleet, Opinion. *Military Times*, 2022. január 27. Online: www.militarytimes.com/opinion/commentary/2022/01/26/securing-the-north-expanding-the-united-states-icebreaker-fleet/

- O'ROURKE, Ronald (2020): *China Naval Modernization: Implications for U.S. Navy Capabilities – Background and Issues for Congress*. Congressional Research Service. Online: <https://sgp.fas.org/crs/row/RL33153.pdf>
- O'ROURKE, Ronald (2024): *Coast Guard Polar Security Cutter (Polar Icebreaker) Program: Background and Issues for Congress*. Report RL34391. Congressional Research Service. Online: <https://crsreports.congress.gov/RL34391>
- PAPP Zsanett Gréta (2021): „Green land” – A grönlandi ritkaföldfémek stratégiai szerepe a Kína és az Egyesült Államok közötti nagyhatalmi versenyben. Szakdolgozat. Budapest: ELTE.
- PERRIGO, Billy (2019): President Trump Reportedly Wants to Buy Greenland. TIME Reported Similar Plans in 1947. *Time*, 2019. augusztus 16. Online: <https://time.com/5653894/trump-greenland-history/>
- POMPEO, Michael Richard (2019): Looking North: Sharpening America's Arctic Focus. *U.S. Department of State*, 2019. május 6. Online: <https://2017-2021.state.gov/looking-north-sharpening-americas-arctic-focus/>
- PURANEN, Matti – KOPRA, Sanna (2023): China's Arctic Strategy – A Comprehensive Approach in Times of Great Power Rivalry. *Scandinavian Journal of Military Studies*, 6(1), 239–253. Online: <https://doi.org/10.31374/sjms.196>
- REGEHR, Ernie (2019): Conjuring Chinese Nuclear Weapons Submarines in the Arctic. *Arctic Security Briefing Papers*, 2019. május 29. Online: www.thesimonsfoundation.ca/highlights/conjuring-chinese-nuclear-weapons-submarines-arctic
- SALAMA, Vivian et al. (2019): President Trump Eyes a New Real-Estate Purchase: Greenland. *The Wall Street Journal*, 2019. augusztus 16. Online: www.wsj.com/articles/trump-eyes-a-new-real-estate-purchase-greenland-11565904223?reflink=desktopwebshare_permalink
- SØRENSEN, Camilla T. N. – KLIMENKO, Ekaterina (2017): Emerging Chinese–Russian Cooperation in the Arctic Possibilities and Constraints. *Sipri Policy Paper*, 46. Online: <https://www.sipri.org/sites/default/files/2017-06/emerging-chinese-russian-cooperation-arctic.pdf>
- STRAUSS, Lon – GORDINIER, Ryan – BYRNE, Michael (2022): U.S. Marines and NATO's Northern Flank. *Arctic Review on Law and Politics*, 13, 72–93. Online: <https://doi.org/10.23865/arctic.v13.3381>
- SZILVÁSI Simon (2021): Az olvadó izolacionizmus: avagy az Amerikai Egyesült Államok és az Északi-sarkvidék. *AJRC-elemzések*, 2021: Eo8, 3–12.
- SZILVÁSI Simon (2022): Az Északi-sarkvidék változó szerepe a NATO északi szárnyának védelmében. *Felderítő Szemle*, 21(2), 61–75.
- SZILVÁSI Simon (2023): Az Északi-sarkvidék biztonságpolitikájának lehetséges változásai az orosz–ukrán háború tükrében. *Felderítő Szemle*, 22(2), 77–87.
- Ted Stevens Center for Arctic Security Studies (2024). Online: <https://tedstevensarcticcenter.org/about-the-ted-stevens-center-for-arctic-security-studies/>

- The White House (2021): *Biden-Harris Administration Brings Arctic Policy to the Forefront with Reactivated Steering Committee & New Slate of Research Commissioners*. Online: www.whitehouse.gov/ostp/news-updates/2021/09/24/biden-harris-administration-brings-arctic-policy-to-the-forefront-with-reactivated-steering-committee-new-slate-of-research-commissioners/
- The White House (2022): *National Strategy for the Arctic Region*. Online: www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/National-Strategy-for-the-Arctic-Region.pdf
- USA Facts (2023): Economy of Alaska Alaska's share of the US economy. Online: <https://usafacts.org/topics/economy/state/alaska/>
- U.S. Department of Energy (2022): *Arctic Strategy*. U.S. Department of Energy Strategy To Support Arctic Activities and Priorities. Online: www.energy.gov/sites/default/files/2022-11/Arctic%20Strategy_1.pdf
- U.S. Department of State (2021): *Special Presidential Envoy for Climate John Kerry's Call with Russian President Putin During Meetings in Moscow, Russia*. Online: <https://www.state.gov/special-presidential-envoy-for-climate-john-kerrys-call-with-russian-president-putin-during-meetings-in-moscow-russia/>
- U.S. Geological – STAUFFER, Peter (2009) *U.S. Geological Survey (USGS) Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle*. Project Report. Online: <https://library.arcticportal.org/1554/1/usgs.pdf>
- U.S. Government Accountability Office (2023): *Coast Guard Acquisitions: Polar Security Cutter Needs to Stabilize Design Before Starting Construction and Improve Schedule Oversight*. GAO-23-105949. Online: <https://www.gao.gov/products/gao-23-105949>
- Wilson Center (2020): *The U.S. Air Force Arctic Strategy, Alaska, and the New Arctic: A Conversation with Alaska's Senators Lisa Murkowski and Dan Sullivan*. Online: <https://www.wilsoncenter.org/event/us-air-force-arctic-strategy-alaska-and-new-arctic-conversation-alaskas-senators-lisa>
- ZOLTAI Alexandra (2022): Az Északi-sark mint a geopolitika új színtere – Kína helye a nagyhatalmi erőegyensúly alakulásában. *Eurázsia Szemle*, 2(1), 82–97.

Vákát oldal

Zoltai Alexandra

A Kínai Népköztársaság az Északi-sarkvidéken¹

A kínai külpolitikai irányvonal változásával Kína érdeklődését is felkeltette a föld legészakibb és legdélibb pontja, ám jelen tanulmány az Északi-sarkvidékre és a kínai stratégiára szorítkozik. A Kínai Kommunista Párt és eleve a kínai stratégia és külpolitika mindig törekedett a holisztikus szemléletre, így az Északi-sarkvidék kérdésében is ajánlott eszerint vizsgálni a kínai jelenlétet. Kína sarkvidéki stratégiájának – beleértve az északi-sarkvidéki katonai stratégiát – egyes aspektusait szerencsésebb nemcsak önmagukban elemezni, hanem inkább Kína regionális kontextusában, amelyet meg lehetőségen egyedi biztonságfelfogásnak kell tekinteni. Kína leglátványosabb stratégiai lépése a térséggel kapcsolatban a 2018-ban kiadott Kína első északi-sarkvidéki stratégiájának fehér könyve, amelyben stratégiai tervként szerepelt az Északi-sarkvidék bekapcsolása az „Övezet és Út” kezdeményezésbe (Belt and Road Initiative, BRI), ezzel pedig az északi-sarki selyemút a 21. századi tengeri selyemúttal a BRI tengeri kereskedelmi hálózatának része lett. A kínai stratégia sikeressége a térségben nagymértékben függ a bilaterális és a multilaterális kapcsolatoktól, illetve a geopolitikai színtér alakulásától főként Oroszország és az Egyesült Államok tekintetében. Jelen tanulmány a kínai északi-sarkvidéki stratégiát kívánja összefoglalni szélesebb kontextusban értelmezve, emellett pedig Kína szerepét vizsgálni a geopolitikai környezetben.

¹ A tanulmány során a hivatalos pinyin átírást használom a kínai szavakat illetően.

Kína és az Északi-sarkvidék kapcsolatának megértése

2013-ban jelentették be az „Övezet és Út” kezdeményezést, amely az eddigi alacsony aktivitású kínai külpolitikával szemben egy új irányvonalat határozott meg Kína külkapcsolatai számára. Xi Jinping kínai elnök ezen kezdeményezésével nyíltan hozzákezdett a fennálló világrend átformálásához és Kína globális szerepének növeléséhez. A BRI fő célja, hogy újradefiniálja Eurázsia kapcsolatrendszerét, és az egész kezdeményezés leginkább egy hálózatként ragadható meg, amely térben rendkívül rugalmasan bővíthető: legutóbb az északi-sarkvidéki térséggel bővült a BRI (ZOLTAI 2020). Fontos megvizsgálni, hogy milyen érdekek mozgatják a kínai északi-sarkvidéki stratégiát, és melyek az ország legfontosabb szándékai a térségben.

Kína elsődleges és talán legfontosabb célja, hogy biztosítsa hozzáférését az újonnan nyíló kereskedelmi útvonalakhoz. Nemcsak időt tudna spórolni és profitot növelni, mivel a Malaka-szoroson és a Szezei-csatornán keresztül 35 napot vesz igénybe az út Ázsiából Európába, az Északi-sarkon keresztül viszont csak 22 napot, de diverzifikálni is tudná szállítási útvonalát, ami jelentős megoldást kínálna a Malaka-szoros dilemmájaként emlegetett fennálló komoly biztonsági kockázatra. Kína ugyanis komoly fenyegetésként tekint az ázsiai csendes-óceáni térségben az amerikai jelenletre, mivel ott az USA vagy szövetségesei is képesek lezárni az útvonalat a Kína számára nélkülözhetetlen energiaforrások előtt, amelyek a Perzsa-öbölből érkeznek a Malaka-szoroson keresztül az ázsiai országba (WISHNICK 2017: 29). A másik komoly biztonsági kockázat, amelyre Pekingnek megoldást kell találnia, az az egyre növekvő energiafelhasználása. Kína GDP-növekedése habár lelassulni látszik, az ország energiafogyasztása folyamatosan nő. Kína ma a világ legnagyobb energiafogyasztója és importőre. 2012 és 2022 között Kína teljes energia-, olaj- és földgázigénye éves szinten 3,1%-kal (a globális 1,4%-kal szemben), 4%-kal (globálisan 0,9%-kal szemben), illetve 9,6%-kal (globálisan 1,7%-kal szemben) nőtt (NAKHLE 2023). Az ilyen mértékű növekedés, valamint a belső energiaforrások hiánya arra készteti Kínát, hogy importból biztosítsa nyersanyagszükségletének nagy részét. A Kínába irányuló olaj-, földgáz- és szénimport az ország belső fogyasztásának mintegy 85, 40, illetve 7%-át teszi ki, vagyis nem meglepő, hogy Kína számára kiemelt prioritást jelent az ellátási láncának diverzifikálása (NAKHLE 2023).

Emellett az új külpolitikai irány miatt előtérbe került a szabályalkotásba való nagyobb beleszólás célja, amire az Északi-sarkvidéken jó esélye van a pekingi vezetésnek, hiszen itt még nagyjából nem alakultak ki a szabályok, így lehetősége nyílhat szabályalkotó nagyhatalomként kipróbálni magát és meghatározni azokat, nem pedig

alkalmazkodni a már meglévőkhöz, ahogy ez a nemzetközi kapcsolatok világának számos területén korábban történt (ZHOU 2018). Kína szempontjából az Északi-sarkvidék az egyik olyan régió, ahol úgy gondolja, hogy komoly befolyásra tud szert tenni, és akár nagyhatalmi státuszban tudja képviseltetni magát (LING–WILSON 2020). A Jeges-tengerben rejlő halászati potenciál is az ország érdekei közé tartozik, mivel Kína partjai mentén egyre inkább akadozik a halászat, egyre kevesebb a hal, az igény iránta viszont ezzel szemben egyre nagyobb. Többek között emiatt is szerepel Kína ambíciói között, hogy halászati jogot nyerjen nemzetközi vizeken, amibe az Északi-sarkvidék térsége pontosan beleilleszkedik. A Kínai Tudományos Akadémia kutatója szerint Kína hosszú távú mezőgazdasági fejlődéséhez elengedhetetlen az országtól távolabb eső tengereken való halászat, így elkerülhetetlen, hogy Kína halászati érdekeket támasszon az Északi-sarkon (PAN–HUNTINGTON 2015: 153–157). Egyre fontosabbá váló céljai közé tartozik az is továbbá, hogy regionális kutatásokat tudjon végezni az Északi-sarkvidéken, legfőképp a klímaváltozás tekintetében. Az eddigi kutatási eredményekre hivatkozva kínai tudósok úgy vélik, hogy a jég olvadása nagy hatással lesz Kínára is, ahol emelkedni fog a tengerszint, és ennek következtében 20 millió embert kell majd kitelepíteni, nem is beszélve az ezzel járó mezőgazdasági problémákról (NONG 2018).

Holisztikus vizsgálati megközelítés a kínai északi-sarkvidéki stratégiát illetően

Kína sarkvidéki stratégiájáról kínai biztonsági szakértők és tudományos közösségek körében folytatott megbeszélésekből, valamint az Északi-sarkvidéken folytatott közelmúltbeli kínai gazdasági, politikai és tudományos tevékenységek megfigyelésével nyomon követhető, hogy Kína sarkvidéki stratégiája átfogó megközelítésű, és négy fő, politikai, gazdasági, tudományos, valamint katonai ágból áll. (LI–YOU–WANG 2015). A stratégia fő célja, hogy elősegítse Kína befolyását az Északi-sarkvidéken azáltal, hogy egyszerre formálja a diskurzusokat, követi a kínai külpolitikai irányelvet és megkérdőjelezi az Északi-sarkvidék jogi koncepcióit (politikai), vizsgálja lehetőségeit, és erősíti gazdasági érdekeit az Északi-sarkvidéken (gazdasági), valamint egyesíti a polgári-katonai tudományos és technológiai innovációt, részt vesz a térség tudományos életében (tudományos), valamint az északi-sarkvidéki katonai jelenlétre való esetleges felkészülés nemzetbiztonsági szempontból való vizsgálata (katonai) (WU 2021). Mivel az Északi-sarkvidék nem jelent jelentős nemzetbiztonsági vagy geopolitikai

prioritást Kína számára, Kína sarkvidéki stratégiájának egyes aspektusait – beleértve annak katonai dimenzióit – egy nagyobb, holisztikus stratégia elemeiként kell értelmezni (SUN–WU 2016). Kína külpolitikáját a teljes nemzetbiztonság védelmének szükségessége vezérli. Kína sarkvidéki stratégiája tehát legjobban ezen a fogalmi kereten keresztül látható, és a 2015-ben életbe léptetett kínai nemzetbiztonsági törvény a sarkvidéki régiókat (a világűr és a tengerfenék mellett) a biztonság részterületévé emelte, amelyben Kína békésen meg fogja védeni érdekeit (A Kínai Népköztársaság nemzetbiztonsági törvénye 2015).

Kína érdeklődésének kezdete az Északi-sarkvidéket illetően

Politikai kar

A kínai külpolitikai irányvonal az elmúlt három évtizedben nagymértékben változott, és elkezdett kiszélesedni, aminek következtében a pekingi vezetés egyre nagyobb hangsúlyt kezdett fektetni a kínai érdekek fejlesztésére és a globális szintén, elsődlegesen a csendes-óceáni térségben való képviseletére. Hu Jintao korábbi, majd a jelenlegi kínai elnök, Xi Jinping vezetése alatt Peking külpolitikája már elkezdett jóval túlmutatni a Csendes-óceánon, és így egyre nagyobb szerepet kap benne az Északi-sarkvidék is. Az 1990-es években Jiang Zemin vezetése alatt Peking főként a bilaterális kapcsolatok fejlesztésére koncentrált, valamint a stratégiai megállapodásokra. Hu Jintao elnöksége alatt is a bilaterális kapcsolatok fejlesztésének elkötelezettje volt, de Peking immár a szabadkereskedelmi egyezményekre helyezte a hangsúlyt, miután felvételt nyert a WTO-ba. A szabadkereskedelmi megállapodások Kína északi-sarkvidéki politikáját már kismértékben előre tudták mozdítani, mivel 2013-ban szabadkereskedelmi megállapodást kötött Izlanddal, majd 2017-ben tárgyalásokat folytatott Norvégiával is. A hivatalos kínai külpolitikai álláspont szerint, amelyet Yin Zhuo kínai ellentengernagy 2010-es nyilatkozatában is elmondott, az Északi-sarkvidéket Kína az egész emberiség tulajdonának tekinti, és ellenzi, hogy bármely országoknak kizárólagos szuverenitása legyen felette (CHANG 2010). Sok szakértő szerint Kína külpolitikai törekvései a sarki régiókat az óceánokkal együtt, valamint a kiberteret és a világűrt is lefedik, mivel ezek olyan stratégiai területek, amelyekben Kína nagy ambíciókkal rendelkezik, és vezető, valamint szabályalkotó szerepet szeretne magának (ZHOU 2018).

Tudományos kar

Kína sarkvidéki érdeklődése először a Déli-sarkvidéken kezdődött, majd később fordult az Északi-sarkvidék felé. A Kínai Állami Óceáni Igazgatóság (Guojia Haiyang Ju, 国家海洋局) 1964-ben alakult a jövőbeni sarkvidéki expedíciókban való részvételre, majd 1985-ben megvásárolta az első hajóját Finnországtól. Ez képes volt a jeges viszonyok közti navigálásra, így elindíthatta déli-sarkvidéki expedícióját, amelyet 1986-tól egészen 1994-ig végzett, amikor is leváltották Kína első jégtörő hajójára, a Xuelongra. A Xuelong vagy más néven Havas Sárkány 1999-ben végezte első északi-sarkvidéki expedícióját,² amelyből 2018 szeptemberéig összesen kilencet hajtott végre.

1989-ben alapították meg Sanghajban a Kínai Poláris Kutatóintézetet (Zhongguo Jidi Yanjiu Zhongxin, 中国极地研究中心), ennek az intézménynek a létrehozása jól jelezte Kína egyre nagyobb érdeklődését az Északi-sarkvidék iránt. 1990-ben léptek kínai tudósok először az Északi-sarkvidék területére, ahova ki is tűzték a kínai zászlót. 1966-ban a Nemzeti Déli-sarkvidéki Expedíciós Bizottság Irodáját átnevezték az Északi-sarkvidék jelentőségének növekedése miatt Kína Északi-sarkvidéki és Déli-sarkvidéki Igazgatóságára (Guojia Haiyang Ju Jidi Kaocha Bangongshi, 国家海洋局极地考察办公室). Szintén 1996-ban Kína csatlakozott az északi-sarkvidéki tudományos kutatását és együttműködését támogató vezető, nem kormányzati nemzetközi szervezethez, az International Arctic Science Committee-hez (IASC), és 2005-ben Kunming városában rendezték meg az Arctic Science Summit Weeket (ASSW). 2004-ben pedig Kína megépítette első északi-sarkvidéki kutatóállomását, amely a Sárga-folyó nevet kapta. 2007-ben vett részt először Kína az Északi-sarkvidéki Tanács ülésén, és azóta küld minden évben delegáltakat az Északi-sarkvidéki Tanács vezető tisztségviselőinek (Arctic Council Senior Arctic Official, SAO) találkozójára. Az Északi-sark tudományos életében való egyre nagyobb részvétel nagyon jó alapot kínált Kína számára az északi országokkal való jó bilaterális kapcsolatok kiépítésére (ZOLTAI 2021).

Kína rövid idő alatt jelentősen növelte a tudományos létesítményeit, ezáltal pedig a tudományos potenciálját az északi régióban, jelenleg pedig több országhoz hasonlóan rendelkezik kutatóállomással a Spitzbergákon, aktív tagja a Nemzetközi Északi-sarkvidéki Tudományos Bizottságnak (International Arctic Science Committee, IASC), rendszeresen tudományos expedíciókat folytat jégtörő hajóival, és egyre gyakrabban vesz részt a nemzetközi tudományos együttműködési projekteken. A kínai beruházások

² Chinese National Antarctic Research Expedition, CHINARE.

a K + F területén az elmúlt húsz évben páratlanok voltak nemcsak az Északi-sarkvidéket tekintve, hanem általánosságban véve a kínai K + F-szektor (KOIVUROVA et al. 2019: 13).

Gazdasági kar

2017-ben került hivatalosan is az északi-sarkvidéki régió a BRI kezdeményezéshez, amikor is egy kínai kormányzati jelentés a Jeges-tengert „kék gazdasági folyosóként” aposztrofálta (WANG–CHEN 2018). Ezzel pedig kezdetét vette egy olyan korszak, amelyben Kína a kereskedelmi volumenének növeléséhez kezdett az észak-európai országokkal és Oroszországgal, elkezdte növelni infrastrukturális beruházásait, valamint támogatni a multilateralizmust. Finnország 2000 és 2016 között kapta az ötödik legtöbb kínai külföldi működőtőke-befektetést összesen 8,43 milliárd dollár értékben, Norvégiában ugyanezen időszak alatt ez 7 milliárd dollár volt (FENG–SAHA 2018). Majd Izland és Grönland lettek a kínai külföldi tőkebefektetések fő helyszínei (GOODMAN–FREESE 2018).

2017-ben az akkor még egyetlen kínai jégtörő, a Havas Sárkány I megtette az Északnyugati-átjáró útvonalát; a 20 ezer tengeri mérföldnyi út 83 napot vett igénybe hét nappal lerövidítve a megszokott utat New Yorktól Sanghajig a Panama-csatornán keresztül (Chinese Research Vessel Completes 8th Arctic Expedition 2017). Ez az első kínai hajó, amely mind a három északi-sarkvidéki útvonalat végigjárta (ZHOU 2018). Kína vált az egyik vezető északi-sarkvidéki hajózává is, és a COSCO kínai szállítási cég úgy tartja számon magát, mint vezető hajózási társaság az északi tengeri úton (GUDJONSSON–NIELSSON 2017). 2015-ben a COSCO vállalat Yong Sheng nevű teherhajója 55 nap alatt ért el az Északkeleti-átjárón keresztül Dalian kikötőjéből Rotterdamig, majd vissza Kínába Tianjin kikötőjébe (LELYVELD 2018).

Katonai kar

A kínai ambícióknak megfelelően az ország már évekkel ezelőtt megkezdte a térséggel kapcsolatos politikájának kialakítását. Egyes kínai szakértők egészen 1925-re datálják az ország Északi-sarkvidék iránti elköteleződését, amikor aláírta a svalbardi egyezményt, amely elismeri, hogy a Spitzbergák Norvégiához tartozik (WISHNICK 2017: 30). 2013-ban sikeresen megfigyelő állam lett az Északi-sarkvidéki Tanácsban, amelyet a legtöbb kínai hivatalnok úgy értékelt, mint annak elismerését, hogy legitim

a kínaiak érdeke a régióban (KOIVUROVA et al. 2019: 35). Azzal, hogy elnyerte a megfigyelői státuszt, hozzáférést kapott az Északi-sark vizeihez és légteréhez, valamint részvételi lehetőséget a régiót érintő nemzetközi kormányzásában (WISHNICK 2017: 30). A kezdeti kevésbé aktív részvétel és kevésbé láthatóság után Kína lassan elkezdte kijelölni érdeklődési területeit az Északi-sarkvidéken (KOIVUROVA et al. 2019: 35).

Az Északi-sarkvidék jelenlegi helyzete a kínai stratégiában

Politikai kar

A jelenlegi kínai külpolitika nem jelent kihívást az általánosan fennálló északi-sarkvidéki biztonsági és kormányzási struktúrára nézve, habár Kína minden bizonnyal változást hozott a régió normáiban (KOIVUROVA et al. 2019: 35). Kína úgy tekint az Északi-sarkvidékre, mint amit regionálisan és globálisan is kormányoznak, így Kína az Északi-sarkvidéki Tanácsot a szélesebb körű sarkvidéki kormányzás egyetlen szegmensének tekinti, és Kínának a nemzetközi ügyekben betöltött saját kiterjesztett szerepe jól bizonyítja, hogy már most is az egyik fontos szereplője az északi-sarkvidéki kormányzásnak (KOIVUROVA et al. 2019: 13). A 2018-ban kiadott első kínai Északi-sarkvidékről szóló fehér könyvben (A Kínai Népköztársaság Államtanács Információs irodája 2018) világosan le is fekteti, hogy az Északi-sarkvidéken való kínai jelenlét teljes egészében a fennálló jogi és politikai szabályoknak megfelelően történik (KOIVUROVA et al. 2019: 12). A 2018-ban kiadott fehér könyv tekinthető az Északi-sarkvidék és Kína kapcsolata egy új korszakának, hiszen Kína ezzel fektette le és adta tudtára a nemzetközi politikának, hogy északi-sarkvidéki aktornak tekinti magát (KOIVUROVA et al. 2019: 12). A fehér könyvében úgy jellemzi magát, mint az északi sarkkörrel kapcsolatos ügyek fontos érintettje és a régió ügyeinek megkerülhetetlen részese, valamint „sarkközeli állam” (GOODMAN–FRESE 2018). Peking álláspontja szerint tehát elfogadja az Északi-sarkvidéken életben lévő nemzetközi jogot és egyezményeket (UNCLOS, Polar Code, új halászati egyezmény), valamint együttműködik az Északi-sarkvidéki Tanáccsal. A kínai külpolitika legfőképpen arra törekszik, hogy az Északi-sarkvidéken ne normakövetőként legyen jelen, hanem immár normaalkotóként, amire a legjobb példa az Északi-sarkvidék bevonása a BRI-be és a kínai diplomácia más szegmenseinek megjelenése a Jeges-tenger területén (beruházások, tudományos kutatás, turizmus stb.) (KOIVUROVA et al. 2019: 12).

Kína északi-sarkvidéki jelenléte nemzetközileg érvényes és legitim okainak megteremtése döntő fontosságú a kínai érdekek kiterjesztése szempontjából a régióban. Ez szorosan összefügg a politikai karral, amellyel Kína az északi-sarkvidéki államokkal való kapcsolatainak fejlesztését és a kínai fenyegetésméletek hatásainak mérséklését célozza. A hivatalos eszmecserék mellett Kína az elit és az olyan intézmények, mint az egyetemek és kutatóintézetek közötti nem hivatalos kapcsolatokat hangsúlyozza annak érdekében, hogy „baráti kört” alakítson ki, amely támogatja, vagy legalább semlegesnek tekinti a kínai sarkvidéki ambíciókat (JÜRIS 2019). Egyes kínai tudósok arra is rámutatnak, hogy a sarkvidéki államok közötti kapcsolatok közismerten összetettek. Diplomáciai megközelítésében tehát Kínának arra is törekednie kell, hogy ezeket az „ellentmondásokat” a kínai érdekek javára fordítsa.

Tudományos kar

Kína régóta érdeklődik a sarkvidéki tudomány iránt különböző, teljesen legitim és érvényes okokból. Mivel a sarkvidéki kutatások fontosak az éghajlatváltozás következményeinek megértéséhez és a hajózás biztonságának javításához, az északi-sarkvidéki tudósok általában üdvözölték az északi-sarkvidéki tudományhoz való kínai hozzájárulást (SMIESZEK–KOIVUROVA–NIELSSON 2020). Kína a társadalomtudományokba is befektetett, mivel az ilyen kutatásokat fontosnak tartják az Északi-sarkvidék politikai és társadalmi struktúráinak megértéséhez, valamint Kína politikai és kormányzati előrelépéseinek támogatásához a térségben (JAKOBSON–PENG 2012).

Ennek ellenére számos kínai forrás, köztük a *Katonai stratégia tudománya*, úgy véli, hogy az északi-sarkvidéki tudományos tevékenység hasznos frontot jelent Kína katonai és biztonsági érdekeinek kiterjesztéséhez a régióban. Azt javasolja, hogy a kínai hadseregnek aktívan együtt kell működnie a kínai sarkvidéki expedíciókkal létesítmények és logisztikai támogatás biztosításával (XIAO 2020). A tudományos együttműködés valóban hasznos fedezetként szolgált néhány egyértelmű kettős felhasználású kínai együttműködési projekt számára. Különösen kiemelkedő volt az együttműködés Oroszországgal, a kínai és orosz kutatóintézetek közösen vettek részt projektekben olyan területeken, mint a jég alatti akusztika és a tenger alatti kommunikáció (JÜRIS 2019). Kína szintén nagy érdeklődést mutatott az Északi-sarkvidék műholdas lefedettségének növelése iránt navigációs és megfigyelési célokra. A svédországi Kirunában, a kínaiak által finanszírozott műholdas földi állomáson kívül Grönlandon, Izlandon és Finnországban is terveztek hasonló projekteket, egyelőre sikertelenül (WOOD–STONE–LEE 2021).

Kína Északi-sarkvidék-kutatásának területei: (1) Az északi-sarkvidéki kutatások 2007-es rohamos fejlődése óta a kínai egyetemek és tudományos kutatóintézetek országszerte sorra hoztak létre sarkvidéki kutatási platformokat. A fő platformok a következők: Kínai Óceán Egyetem Poláris Kutatóközpontja, Kínai Poláris Kutatóközpont Poláris Stratégiai Kutatóközpontja és Tongji Sarkkutató Központ Nemzetközi Poláris és Tengeri Tanulmányok Egyetemi Központja, Sanghaji Nemzetközi Tanulmányi Intézetek Sarkkutatás Központ, Wuhan Egyetem Kínai Határok és Óceánok Intézete, Jilin Egyetem Sarkvidéki Intézete, Dalian Tengerészeti Egyetem Poláris Tengerészeti Kutatóközpontja, Kínai Egyetemek Poláris Kutatóközpontja, a Harbini Egyetem Északi-sarkvidéki Kék Gazdasági Folyosó Kutatási Központja stb. (2) A Nemzeti Társadalomtudományi Alap projektjei által finanszírozott sarkvidéki kutatások, a Nemzeti Filozófiai és Társadalomtudományi Hivatal finanszírozza az északi-sarkvidéki kutatási projekteket. 2020 márciusáig összesen 34 projekt valósult meg a Kínai Országos Társadalomtudományi Északi-sarkvidéki Kutatási Alap támogatásával. (3) A tudományos folyóiratok szerepe, amelyek egyik fő célja az északi-sarkvidéki kérdésekkel kapcsolatos kutatási eredmények publikálása, mindezt magas színvonalon. Az akadémiai folyóiratok fontos támogató és irányító szerepet töltek be a sarkvidéki kérdések kutatási és fejlesztési folyamatában és irányában. 2020 márciusáig a publikációk száma az északi-sarkvidék témakörében a CSSCI (Chinese Social Sciences Citation Index) forrásfolyóirataiban több mint 250 volt. A kutatási cikkeket publikáló tudományos folyóiratok továbbra is irányítják, támogatják és előmozdítják az északi-sarkvidéki kérdésekkel kapcsolatos kutatást, és arra töreksenek, hogy nagyobb platformszerepet töltsenek be Kína sarkvidéki jogai és érdekei tekintetében. (4) A posztgraduális oktatás a kínai sarkvidéki kérdések kutatásának magja. A magas szintű oktatás fontos forrása az északi-sarkvidéki kérdésekkel foglalkozó tudósok kinevelésének. 2020 márciusáig a CNKI (*China Academic Journals*) disszertáció-adatbázisának adatai alapján 234 sarkvidéki kérdésekkel foglalkozó doktori és mesteri tézist írtak (LI–LI 2020).

Gazdasági kar

Kína gazdasági szerepe is növekszik a térségben, és egyértelműnek tűnik, hogy az ország készen áll a nyitott navigációs lehetőségek kihasználására, és főleg az Északi-sarkvidék energiaforrásaiba fektet be. Jelenleg azonban a térségben jelen levő kínai szereplők főként Oroszországra összpontosítanak az olaj- és gázberuházások tekintetében, Grönlandra

a bányászat tekintetében, a finnországi biogazdaságra, valamint Izlandra és bizonyos mértékben Finnországra, a turisztikai együttműködés területein (KOIVUROVA et al. 2019: 19). Fontos momentum volt az északi-sarki selyemút, valamint a kínai bilaterális kapcsolatok életében a második kínai jégtröő hajó, a Xuelong 2, amely finn segítségével tudott megépülni, majd 2018 szeptemberében bocsájtották vízre, és kezdte meg a műveleteket (China Launches Icebreaker Xue Long 2 2019). 2018 és 2019 között a COSCO 14 utat tett meg az Északi-tengeren 10 hajó igénybevételével, amellyel 10 millió dollárt, 7000 tonna üzemanyagot és 220 hajózási napot tudott megspórolni (MANTA 2019). Kína átfogó megközelítésének politikai ágát az északi-sarkvidéki gazdasági kapcsolatok erősítése támogatja. 2013-ban a China National Petroleum Corporation befektetett a Yamal Liquefied Natural Gas (LNG) projektbe az orosz sarkvidéken (Novatek 2014); 2016-ban a Kínai Selyemút Alap is csatlakozott a projekthez (Novatek 2016). A kínai befektetőknek részesedése van Oroszország hatalmas Arctic LNG2 projektjében is (HUMPERT 2019). A gazdasági ág igazán akkor vált egyértelművé, amikor hozzákapcsolták az Északi-sarkvidéket az „Övezet és Út” kezdeményezéshez. Több kínai tudós már előtte javasolta, hogy Kínának aktívan meg kellene erősítenie a sarkvidéki kereskedelmi hálózatait, és fejlesztenie kellene a közlekedési és energia-infrastruktúrát az északi-sarkvidéki tengeri útvonalakon. Kína például az infrastruktúra formájában mutatkozó kiemelkedő gazdasági jelenlét révén azt állíthatja, hogy biztonsági érdekei vannak az Északi-sarkvidéken, legitimálva ezzel a katonai erő kivetítését (XIA 2018).

Katonai kar

Kína gazdasági potenciálja mellett egyre inkább biztonsági kérdésnek tekinti az Északi-sarkvidéket, a kínai legfelsőbb vezetés azonban köztudottan nem beszél arról, hogy Kína pontosan hogyan tervezi előmozdítani és megvédeni érdekeit a térségben. Kína első, 2018-ban közzétett, északi-sarkvidéki politikával foglalkozó fehér könyve egyszerűen kijelenti, hogy Kína „fontos küldetést vállal” az Északi-sarkvidéken belüli biztonság előmozdítása terén, de tartózkodik minden további részlet megadásától (A Kínai Népköztársaság Államtanács Információs irodája 2018). A nemzetközi kapcsolatok és biztonsági tanulmányok területén számos kínai szakértő hangsúlyozza a sarkvidéki régiók jelentőségét, és sürgeti a kínai vezetést, hogy kezdje meg a kínai érdekek biztosításához szükséges képességek fejlesztését a nagyhatalmi verseny ezen új területein. A szakértők azonban felhívják a figyelmet arra,

hogy az Északi-sarkvidék felé történő terjeszkedése során Kínának rendkívül óvatos nagystratégiai megközelítést kell követnie, amely a nemzet nagyobb külpolitikai céljait szolgálja. Ilyen megközelítésben a katonai erő szükségtelen demonstrációi a térségben csak „nemzetközi ellentmondásokat” idézhetnek elő, és károsíthatják Kína nagyhatalmi kapcsolatait (XIAO 2020: 166–167). Más tudósok még a „sarkvidéki Kína” fenyegetésméletek megjelenésére is figyelmeztetnek, amelyeket a nyugati államok szándékosan terjesztenek, ami potenciálisan hátráltatja Kína sarkvidéki előretörésének kilátásait (LIU 2022).

Elismerve a kínai sarkvidéki létesítményekben rejlő kettős felhasználási lehetőséget, a Pentagon és számos skandináv biztonsági hírszerző ügynökség figyelmeztetett a térségben zajló kínai kutatási és infrastrukturális projektek biztonsági kockázataira (CAPACCIO 2019). Ezért Kína erőfeszítései egy elhagyott grönlandi haditengerészeti bázis megvásárlására (MATZEN 2017) és a finn védelmi erők finn lappföldi Rovajärvi lötérehez közeli repülőtér megvásárlására vagy bérlésére (YLE News 2021) nem jártak sikerrel, akárcsak egy kínai vállalkozás ajánlatai földek vásárlására Izlandon és Észak-Norvégiában (STAALSEN 2016). Kirunában a kínaiak továbbra is hozzáférhetnek egy 2016-ban létesített műholdas földi állomáshoz, de a svéd állami űrvállalat valószínűleg nem újítja meg szerződését a kínaiakkal (BARRETT–AHLANDER 2020). A finnországi Sodankyläben biztonsági aggályok miatt nem valósultak meg a tervek, hogy a Finn Meteorológiai Intézet és a Kínai Tudományos Akadémia között létrejöjjön az Északi-sarkvidéki Űrmegfigyelések és Adatmegosztás Közös Kutatóközpontja (PURANEN–KOPRA 2022).

Az Északi-sarkvidék jövője Kína szempontjából

Politikai kar

A kínai politikai elit szerint Kínának bővítenie és fejlesztenie kellene kapcsolatait az északi-sarkvidéki államokkal, erősítve az úgynevezett kínai „beszédhatalmat” a régiót és annak normatív struktúráját illetően. A diskurzushatalmat a kínai vitákban a nemzetközi politika narratívái és agendái irányításának képességeként értelmezik, aminek sikeressége esetén befolyást kell gyakorolnia a normatív és jogi folyamatokra (XIA 2018). Kína az Északi-sarkvidék hagyományos területi meghatározását a térség globalizáltabb felfogásával próbálta felváltani. Kína északi-sarkvidéki diskurzushatalmának

erősítése érdekében a kínai szakértők a tengerjog szerepét is hangsúlyozzák, és azt tanácsolják a politikai vezetésnek, hogy aktívan vegyenek részt minden lehetséges többoldalú fórumon és tárgyaláson az északi-sarkvidéki kormányzásról. Különösen fontosak az északi tengeri útvonal és az Északnyugati-átjáró mentén található tengeri útvonalak és szorosok, amelyeket Kína nemzetközi vizekként szeretne meghatározni (XIA 2018). Hivatalosan Kína ma már „közeli sarkvidéki államként” határozza meg magát, és ambiciózus tervei között szerepel, hogy 2035-re „sarki nagyhatalom” legyen (State Oceanic Administration 2014).

Tudományos kar

Kína északi-sarkvidéki kutatásai 16 éves fejlődésen mentek keresztül, amelynek során rengeteg tapasztalatot szereztek, és sok problémát is azonosítottak. Kínában azonban még mindig vannak problémák a sarkvidéki kérdésekkel kapcsolatos kutatásban, mint például a kapcsolódó tudományágak kutatása és néhány ág esetében a kutatás hiánya. Ha ezeket a problémákat nem szüntetik meg, akkor Kína sarkvidéki kutatása nem újulhat meg. Emiatt Kína sarkvidéki kutatási területét három perspektívából szükséges vizsgálni: horizontálisból, vertikálisból és szisztematikusból, és ezek együttes fejlesztése után tud továbblépni. Először is a történelem vertikális perspektívája, jelen és jövő. Az Északi-sark kérdésköre mindkét történelmi dimenziót érinti, és figyelembe kell vennie a tényleges helyzetet, valamint a jövőbeli fejlődést is, legyen szó sarkvidéki jogi kérdésekről, sarkvidéki geopolitikai kérdésekről vagy a „északi-sarki selyemút” megépítéséről. Másodszor, a terjeszkedés, a hálózat és az átfogó integráció horizontális perspektívája. Az ott jelen levő problémák már nem csupán magának az Északi-sarkvidéknek a problémái, hanem egyre inkább globális problémává válnak. Harmadszor, az átfogó, koordinált és rendszerszintű szemlélet, figyelembe kell venni az Északi-sarkvidéken belüli különböző országok és szervezetek, az Északi-sarkvidéken belüli kapcsolódó iparágak és különböző területek kölcsönös koordinációját és egységét, továbbá az Északi-sarkvidék és a világ más régiói közötti kapcsolatot és integrációt (LI–LI 2020). Kína már a harmadik jég-törő hajóját építi, amely a tervek szerint 2025-ben kezdheti meg tudományos kutatási munkáját. Kínának jelenleg két jég-törője van, a Xuelong 1 és a Xuelong 2. Legfontosabb küldetésük az ország hét északi- és déli-sarki állomása utánpótlásának biztosítása. A jég-törők a jégsapkák, a légkör összetétele és a tengeri környezet kutatását is támogatják Földünk mindkét sarkvidéki területén (XIE 2023).

Gazdasági kar

A hajózás Kínából Európába 15 nappal lehet rövidebb, amint a jég megolvad, és néhány hónapig hajózhatóvá válik a tengeri szakasz. Kína azonban inkább hosszú távon gondolkodik, és a transzpoláris tengeri utat szeretné majd igénybe venni, amely néhány évtizeden belül válik csak járhatóvá a jég olvadásától függően, és az Északi-sarkvidék legtetjét közepén átszelve haladhat majd. Ez az útvonal szintén csak korlátozott ideig lesz járható egy évben, de Kína sokat tudna spórolni az idővel és az üzemanyaggal, valamint az Oroszország által kontrollált vizeket is meg tudná így kerülni (HUMPERT–RASPOŦNIK 2012: 284).

A kínai termékek mintegy 90%-át tengeren szállítják. A Kínai Állami Óceánügyi Hivatal (State Oceanic Administration) a 21. századot „az óceánok évszázadának” nyíltvánította felismerve a tengeri útvonalak fontosságát fejlesztési stratégiájukban. A Kína és Európa közötti tengeri kereskedelem háromszor nagyobb, mint a légi kereskedelem. A Kína és Oroszország közötti együttműködési kezdeményezések az Északi-sarkvidéken oda vezettek, hogy a COSCO az északi tengeri útvonalon végzett utak körülbelül 30%-ában részt vesz. 2021-ben összesen 26 hajóutat regisztráltak Kínába az északi tengeri útvonalon keresztül, ebből 14-et a COSCO üzemeltetett. Az északi tengeri útvonal bevezetése hatásának felmérése érdekében a COSCO egy tanulmányt szponzorált, amely jelentős megtakarításokat mutatott be: ezen az útvonalon 14 út összesen 220 nappal csökkentette a szállítási időt, 6948 tonna üzemanyag-megtakarítást és költségcsökkentést eredményezett, ami összesen 9,36 millió dollár a hagyományos útvonalakhoz képest (YUN 2018).

Katonai kar

Az északi-sarkvidéki stratégia Kína nagy stratégiájához kapcsolódik, de az ország óvatos „átfogó megközelítést” követ a régió belüli érdekeinek biztosítása érdekében. Bár az átfogó megközelítést a kínai vezetés által követett stratégiaként definiáljuk, egy ilyen stratégia nem feltétlenül van részletesen kidolgozva vagy bármilyen nagy terv szerint koordinálva. Az átfogó megközelítés a szakirodalomban „feltörekvő stratégiának” nevezett megközelítéshez hasonlít, amelyben a nagyvonalú terv és egy elérni kívánt cél („Kína mint sarki nagyhatalom 2035-ben”) elképzelése szerepel (POPESCU 2017). A hivatalos kínai retorikai homályosság a kínai sarkvidéki stratégia szándékaival kapcsolatos általános bizonytalansággal párosulva bőséges teret

hagyott a nemzetközi találgatásokra (BRADY 2017). Egyes megfigyelők úgy vélik, hogy Kína kettős felhasználású sarkvidéki kikötőket fejleszt, amelyek bázisként szolgálhatnak a sarki jégsapka alatti őrjáratot folytató nukleáris tengeralattjárói számára (BRADY 2019). A legriasztóbb elképzelések szerint, ahogyan Mike Pompeo volt amerikai külügyminiszter fogalmazott, a kínai terjeszkedés akár az Északi-sarkvidéket is „egy új Dél-kínai-tengerré alakíthatja, amely rendkívüli militarizációval és területi követelésekkel jár” (POMPEO 2019). Az amerikai Kongresszusban többször is politikailag elítélték az Északi-sarkot érintően az orosz katonai mozgósítást, valamint a Dél-kínai-tengeren történő egyre agresszívabbnak titulált kínai magatartást és megnövekedett katonai jelenlétet (ODGAARD 2022).

Geopolitikai kontextus

Oroszország

A kezdeti északi-sarki külpolitikában Kína szabadkereskedelmi egyezményeket kötött, emellett pedig konkrét gazdasági kezdeményezéseket is igyekezett kidolgozni az Északi-sarkvidéken, amelynek középpontjában Oroszország állt. Ez a kínai törekvés orosz részről is jó fogadtatásra talált, mivel Vlagyimir Putyin orosz elnök 2012-ben Vlagyivosztkban meghirdette a „kelet felé fordulás” politikáját, így ez felgyorsította a folyamatot, majd a 2014-es krími események és az azt követő amerikai és nyugat-európai szankciók, amelyek nem hagytak más választást Oroszország számára, Kína felé terelték az orosz vezetést, és Kína lett az elsődleges partner számos orosz energetikai és infrastrukturális kezdeményezés számára, amelyek bevonják a szibériai és az orosz távol-keleti régiókat (KOIVUROVA et al. 2019: 46). Liu Lei és He Jian már 2015-ben felvetette, hogy Oroszország növekvő nemzetközi elszigeteltsége lehetőséget teremthet a két ország számára az északi-sarkvidéki kérdésekben folytatott kétoldalú együttműködés elmélyítésére (LIU–HE 2015).

Az energiaügyi együttműködés uralta Peking érdekeit az orosz Északi-sarkvidéken, ideértve a China National Petroleum Corporation (CNPC) és a Rosznyeft közötti, körülbelül 270 milliárd dollár értékű megállapodást, amely huszonöt éves időtartamra vállalta az orosz kőolaj szállítását, valamint a CNPC és a Gazprom között is nagyszabású megállapodás született, mintegy 400 milliárd dollár értékű földgázpartnerség jött létre. Továbbá a CNPC, valamint a kínai Selyemút Alap a fő érdekelt a szibériai Yamal LNG projektben is, amely az orosz Novatek felügyelete alatt áll, és amely hivatalosan

2017 decemberében indult el, a második szakasza pedig 2018 augusztusától kezdte meg működését. A Novatek szállította az első szállítmány LNG-t Kínába az északi tengeri útvonalon keresztül, a CNPC 2019-től hárommillió tonna gáz szállítását kívánja szavatolni Jamalból (KOIVUROVA et al. 2019: 46). Kína az északi-sarkvidéki selyemutat az északi tengeri út vonalán képzei el, méghozzá orosz együttműködéssel. Xi Jinping az északi-sarki selyemút ötletét először 2017-ben Moszkvában említette meg (LIU 2017). Oroszország egyetlen északi-sarki országgént csatlakozott a BRI-hez.

Az északi-sarki selyemút név alatt futó, elsőként megvalósuló projektje egy befektetés volt, ahol a Selyemút Alap 9,9%-os részesedést vállalt az orosz Yamal LNG projektben, amely szállítással, infrastruktúrával és az erőforrásokkal kapcsolatos tevékenységeket folytat az Északi-sarkvidék eurázsiai részén. Ennek eredményeként kínai cégek összesen 29,9%-os részesedéssel rendelkeznek a projekten belül, ugyanis a kínai állami tulajdonú Kínai Nemzeti Kőolajvállalat 20%-kal rendelkezik az orosz Novatek (50,1%) és a francia French Total (20%) mellett. A projekt pénzügyi részét pedig részben egy 12 milliárd dolláros kölcsönmegállapodásból fedezik, amelyet a kínai Eximbank és a Kínai Fejlesztési Bank nyújt. A fejlesztés többek között tartalmazza egy vasúti összeköttetés kiépítését a Sabetta kikötővel, ezzel bekapcsolva a térséget az eurázsiai vasúti hálózatba. Ez a beruházás megközelítőleg 3,22 milliárdos befektetés lenne (GUDJONSSON–NIELSSON 2017).

Xi Jinping 2017-ben Oroszországba látogatott, ahol együttes nyilatkozatot írt alá a két ország (Kína és Oroszország északi-sarki együttműködésének új fejezete 2018), amelynek keretein belül az északi-sarki selyemutat és az északi tengeri útvonalat nevezték meg az együttműködésük fő helyszínének. Az új selyemút ezen része főként az ezen az útvonalon való hajózásra és az itt rejlő energiaforrások kiaknázására épít, ugyanis Kína energiafüggőségét diverzifikálni akarja (LIU 2017). Éppen ebből kifolyólag Oroszország egyik nagy beruházása közé tartozik ennek az útvonalnak a fejlesztése: 2030-ig több tízmilliárd dollárt kívánnak fordítani a hajókra, hajóépítésekre, navigációra és kikötőkre az útvonal mentén (JOHNSON–STANDISH 2018). Egy 2015-ös orosz rendelet után, amely jóváhagyta az északi tengeri útvonal 2030-ig tartó fejlesztését, az útvonalon a tengeri szállítás volumene jelentősen megnőtt, 2017 és 2018 között hozzávetőleg 9 millió tonnával. 2019-től – a kínai északi-sarkvidéki fehér könyv kiadását követő évtől – az északi tengeri útvonal tranzitjainak száma nőtt: a 2018-as 27-ről 2019-ben 37-re, 2020-ban pedig 62-re emelkedett. Az északi tengeri útvonal információs iroda nyolcszoros forgalomnövekedésről számolt be az elmúlt hat évben, amely a 2018-as nagyjából 18 millió tonnáról 2021-re több mint 30 millió tonnára emelkedett (HUMPERT 2022).

1. ábra: Kínai jégtörőhajók

Forrás: Polar Research Institute Of China, <https://en.pric.org.cn/>

Kína számára azonban az ezen az útvonalon való közlekedés csak addig biztosított, amíg jó a kapcsolat a két ország között. Ugyanis Oroszország az északi tengeri útvonalat saját territóriumának tekinti, ami teljes egészében orosz terület az UNCLOS 234. cikkelyére hivatkozva. A másik probléma, ami felmerül az útvonal használatával kapcsolatban, az a merőben másfajta környezet, amely a hajók technológiájának és építésének szempontjából extrákat kíván, valamint hogy Kína nem rendelkezik ezekhez megfelelő szakemberekkel. Kínának jégtörőket és olyan hajókat szükséges építenie, amelyek képesek az északi-sarkvidéki szélsőséges, jégtáblákkal határolt környezetben is navigálni. Ezért is nagyon fontos számukra, hogy Oroszországgal jó kapcsolatot ápoljanak, és így hozzájussanak a megfelelő technológiákhoz (LIU 2017). Az országot érintő nyugati szankciók miatt Oroszország egyre inkább függ pénzügyileg Kínától. Ezért is kezdett el fejlesztéseket véghez vinni az Északi-sarkvidéken, mivel az stratégiai fontosságú. Vlagyimir Putyin, Oroszország elnöke leszögezte, hogy fontos részét képezi Oroszország nemzetbiztonságának katonailag, politikailag, gazdaságilag, technológiailag és környezetileg is (WISHNICK 2017: 51).

Amerikai Egyesült Államok

A Biden-adminisztráció kezdeti lépéseiből a szakértők arra következtetnek, hogy Kína helyett Oroszország áll majd az ellenségkép középpontjában (POPP 2020). Legnagyobb célja pedig az lesz, hogy megelőzze a régió militarizációját főleg orosz szempontból, ugyanis úgy vélik, hogy a nagyhatalmi versengés ezt a régiót sem fogja elkerülni, és ami Ukrajnában történt, áttérjedhet az Északi-sarkvidékre is. Az Egyesült Államok

vezetése ezért várhatóan az Északi-sarkvidéken is igyekszik helyreállítani a szövetségi rendszerét, hogy ezzel is megakadályozza az agresszív orosz magatartást, és fenntartsa a biztonsági egyensúlyt. A multilateralizmus iránti elkötelezettség és a más államokkal való együttműködés iránti hajlandóság a globális változások kezelése érdekében közelebb hozhatja az Egyesült Államokat a többi sarkvidéki államhoz (POPP 2020).

Mindazonáltal, hogy az Egyesült Államok és Kína közötti együttműködés a klímaváltozás tekintetében az Északi-sarkvidéken megvalósítható-e, vagy sem, nagyban függ attól, hogy a jelenlegi Biden-kormány hogyan látja Kína politikáját és jelenlétét a térségben.³ Nem sokkal Biden elnök megválasztása után David Balton megjegyezte, hogy a Biden-adminisztráció nem feltétlenül tekinti ugyanúgy a kínai szerepvállalást a pólusokban, mint a Trump-kormány, és hogy a Biden-kormány kevésbé lesz agresszív Kínával szemben ebben a kérdésben (POPP 2020). Összességében, ellentétben a hidegháború alatti Egyesült Államok–Szovjetunió kapcsolattal az USA–Kína kapcsolatnak nem feltétlenül szükséges nulla összegű játéknak lennie. A multilateralizmus és a más államokkal való együttműködési hajlandóság a globális éghajlati kihívások kezelésében természetesen közelebb hozza az Egyesült Államokat a többi sarkvidéki államhoz. A közös tudományos együttműködés az Északi-sarkvidéken, valamint a Déli-sarkvidéken nemcsak politikai jelzést adhat a két állam közötti kapcsolatok enyhülésére, hanem korlátozott költségek mellett sokkal nagyobb egyenlőséget is kínálhat a kapcsolatokban (NONG 2022). Kína visszaszorításának érdekében a regionális fórumokon és a döntéshozatalban az Egyesült Államoknak szövetségeseivel kell aktív kapcsolatot ápolnia, és ahol Kína valóban a régió preferált struktúráin keresztül dolgozik, az Egyesült Államoknak törekednie kell arra, hogy ezeket a tevékenységeket legitimnek fogadja el, és az éghajlatváltozás ellen tett erőfeszítésekben is fontos lenne a közös munka és együttműködés, amely nemcsak a két ország kapcsolatán javíthatna, hanem a régió számára is előnyös lenne (ZOLTAI 2022). Az Oroszország és Ukrajna közötti konfliktus után az Egyesült Államok kihasználta az európai országok (különösen az északi országok) Oroszországgal szembeni félelmét és elutasítását, amibe bevonta Kínát, amelyet Oroszország támogatójaként nevezett meg, és olyan ellenségképet formál róla, amely Oroszországhoz hasonlóan fenyegeti az északi-sarkvidéki országok biztonságát. Az egyetlen különbség, amit felállított, hogy Oroszország a ma ellensége, Kína pedig a jövő ellensége. Sőt az Egyesült Államok úgy gondolja, hogy Kína még a fennálló nemzetközi rendet is képes lehet megváltoztatni, ezért hosszú távú fenyegetése nagyobb, mint Oroszországé. Északi-sarkvidéki ügyekben az Egyesült

³ Lásd Szilvási Simon fejezetét.

Államok azt reméli, hogy ezt felhasználhatja az északi-sarkvidéki országok Kínával szembeni fenntartásai növelésére, és gyengítheti Kína vonzerejét az északi-sarkvidéki együttműködés terén (YUE–GU 2024).

Az ukrajnai háború hatása Kína északi-sarkvidéki jelenlétére

Az ukrajnai háború megerősítette a demokratikus országok közötti kapcsolatokat, és visszhangot váltott ki Kínával való kapcsolataikban, amely nem ítélte el Oroszországot. A NATO 2022-es stratégiai koncepciójában először említette Kínát és az Északi-sarkvidéket egy lapon, Finnország és Svédország csatlakozásával pedig még jobban kiéleződhetnek a geopolitikai határvonalak az Északi-sarkvidéken (NATO 2022). Egyes kínai szakértők még arra is figyelmeztettek, hogy az Északi-sarkvidék „NATO-óceánná” válhat (LI 2022). Ezen túlmenően, Oroszország 2022. februári ukrajnai inváziója további kihívásokat okozott a kínai gazdasági terjeszkedésnek az Északi-sarkvidéken mind a nyugati szövetséges sarkvidéki országokban, mind Oroszországban. Például számos gazdasági projekt és kínai érdekeltekkel folytatott befektetés (például az Arctic LNG2 projekt) jövője bizonytalanná vált, félve a másodlagos szankcióktól (ZHOU 2022).

Az Egyesült Államok retorikájának is köszönhetően néhány olyan ország, mint Dánia és Kanada, már aggódnak Kína északi-sarkvidéki tevékenységei miatt, és hajlanak arra, hogy csökkentsék Kína részvételének elismerését az északi-sarkvidéki ügyekben. Kína sarkvidéki imázsának hanyatlása óriási negatív hatással lesz Kína jövőbeli részvételére az északi-sarkvidéki ügyekben. Egyes sarkvidéki országok esetében a Kínával való együttműködés nagyobb belpolitikai ellenállásba ütközik, és a közvélemény sem feltétlen támogatja. Kína szokásos kutatási és fejlesztési tevékenységeit az Északi-sarkvidéken egyre inkább a „biztonsági fenyegetések” szemszögéből fogják szemlélni az északi-sarkvidéki országok.

Az Oroszország és Ukrajna közötti konfliktus, valamint az Egyesült Államok és a Nyugat által Oroszországgal szemben bevezetett szankciók folytatódásával a Nyugattól elszigetelődött Oroszország egyre inkább Kínától függ, ami lehetővé teszi, hogy Kína nagyobb befolyással rendelkezzen a kétoldalú kapcsolatokban. Jelenleg Oroszország egyértelművé tette, hogy üdvözli a kínai jelenlétet az orosz sarkvidéki térségi projekteken, ami új lehetőségeket biztosít Kína számára, hogy bővítse részvételét az északi-sarkvidéki ügyekben. A jövőben Kína tovább bővítheti befektetéseit az orosz sarkvidéki energiaprojektekbe, továbbra is támogatja az orosz „Power of

Siberia-2” északi-sarkvidéki földgázvezeték Kínával való összekötését, és felszívhatja a szahalini olaj- és gázmező termelési kapacitását.

Az Északi-sarkvidék általános helyzetében bekövetkezett változások súlyosan befolyásolták Kína szokásos tevékenységét az Északi-sarkvidéken. Az ilyen változásokkal szemben Kínának meg kell erősítenie hitelességét, hosszú távú terveket kell készítenie, és óvatosan kell reagálnia az eseményekre. Kínának teljes mértékben fel kell ismernie, hogy a „sarkvidéki selyemút” megépítése és Kína zökkenőmentes részvétele az Északi-sarkvidéken folyó különféle tevékenységekben az Északi-sarkvidék egységes és nyitott régióján alapul. Óvatosan és visszafogottan kell folytatnia a sarkvidéki együttműködést Oroszországgal, és aktívan törekednie kell az együttműködésre más sarkvidéki országokkal, különösen az észak-európai országokkal (YUE 2024).

Összefoglalás

Az Északi-sarkvidék lehet minden valószínűség szerint a nagyhatalmak között zajló geopolitikai versengés legújabb színtere, amennyiben a megváltozott geopolitikai helyzethez jobban alkalmazható szabályrendszerek kidolgozása megvalósul, illetve a meglévő jogszabályi keretek a nemzetközi jog által betartásra és betartatásra kerülnek az északi-sarkvidéki országok részéről. Emellett, ha minden sarkvidéki ország jelentős állami támogatásokkal biztosítaná a régió fenntartható fejlesztését, akkor az Északi-sarkvidék meghatározó potenciállal rendelkezne a kereskedelem, a turizmus és az erőforrások elosztásának területein, amiből az egész világgazdaság profitálni tudna.

Összességében az Északi-sarkvidéket a kínai érdekek szempontjából döntően fontos régiónak és a teljes nemzetbiztonság fontos összetevőjének tekintik. Az Északi-sarkvidék megnyílik, és kínai tudósok becslése szerint a nagyhatalmi versengés és a katonai feszültségek, különösen az Egyesült Államok és Oroszország között, erősödni fognak a térségben. A kínai sarkvidéki stratégia tehát átfogó kínai jelenlét megteremtését célozza a régióban gazdasági, tudományos és katonai területeken. Kína mára egyértelműen északi-sarki szereplővé vált azzal, hogy az ország első északi-sarki politikáját elfogadták 2018-ban. Kína jelenléte láthatóan megnőtt a térségben az elmúlt tíz évben, különösen azóta, amióta az ország 2013-ban megfigyelői státuszt kapott az Északi-sarkvidéki Tanácsban, de figyelemre méltó tudományos hatalommá is tudott válni a régióban, amely saját kutatóállomással rendelkezik. Kína a meglévő *status quo* fenntartására törekszik az Északi-sarkvidéken, főleg annak tekintetében, hogy a kínai stratégiai célok elérésére elengedhetetlen a békés, együttműködő légkör megteremtése.

Felhasznált irodalom

- A Kínai Népköztársaság Államtanács Információs irodája: [中华人民共和国国务院新闻办公室] (2018): Kína Északi-sarki fehérkönyve [《中国的北极政策》白皮书] Online: www.scio.gov.cn/
- A Kínai Népköztársaság nemzetbiztonsági törvénye (2015) [中华人民共和国国家安全法]. Online: www.gov.cn/zhengce/2015-07/01/content_2893902.htm
- BARRETT, Jonathan – AHLANDER, Johan (2020): Exclusive: Swedish Space Company Halts New Business Helping China Operate Satellites. *Reuters*, 2020. szeptember 21. Online: www.reuters.com/article/uk-china-space-australia-exclusive-idUKKCN26C2oA
- BRADY, Anna-Marie (2017): *China as a Polar Great Power*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/9781316832004>
- BRADY, Anna-Marie (2019): Facing Up to China's Military Interests in the Arctic. *China Brief*, 19(21). Online: <https://jamestown.org/program/facing-up-to-chinas-military-interests-in-the-arctic/>
- CAPACCIO, Anthony (2019): China Military Expanding Reach Into Arctic Region, Pentagon Says. *Bloomberg*, 2019. május 3. Online: www.bloomberg.com/news/articles/2019-05-03/china-military-expanding-reach-into-arctic-region-pentagon-says
- CHANG, Gordon G. (2010): China's Arctic Play. *The Diplomat*, 2010. március 9. Online: <https://thediplomat.com/2010/03/chinas-arctic-play/>
- China Launches Icebreaker Xue Long 2 (2019). *The Maritime Executive*, 2019. szeptember 10. Online: www.maritime-executive.com/article/china-launches-icebreaker-xuelong-2
- Chinese Research Vessel Completes 8th Arctic Expedition (2017). 人民网, 2017. október 10. Online: <http://en.people.cn/n3/2017/1010/c90000-9278077.html>
- FENG, Ashley – SAHA, Sagatom (2018): China's Arctic Ambitions in Alaska. *The Diplomat*, 2018. április 20. Online: <https://thediplomat.com/2018/04/chinas-arctic-ambitions-in-alaska/>
- GOODMAN, Sherri – FRIESE, Elisabeth (2018): China's Ready to Cash In on a Melting Arctic. *Foreign Policy*, 2018. május 1. Online: <http://foreignpolicy.com/2018/05/01/chinas-ready-to-cash-in-on-a-melting-arctic/>
- GUÐJONSSON, Heidar – NIELSSON, Egill Thor (2017): China's Belt and Road Enters the Arctic. *The Diplomat*, 2017. március 31. Online: <https://thediplomat.com/2017/03/chinas-belt-and-road-enters-the-arctic/>
- HUMPERT, Malte (2019): China Acquires 20 Percent Stake in Novatek's Latest Arctic LNG Project. *High North News*, 2019. április 29. Online: www.highnorthnews.com/en/china-acquires-20-percent-stake-novateks-latest-arctic-lng-project
- HUMPERT, Malte (2022): Cargo Volume on Northern Sea Route Reaches 35m Tons, Record Number of Transits. *High North News*, 2022. január 26. Online: www.highnorthnews.com/en/cargo-volume-northern-sea-route-reaches-35m-tons-record-number-transits

- HUMPERT, Malte – RASPOТNIK, Andreas (2012): The Future of Arctic Shipping Along the Transpolar Sea Route. *Arctic Yearbook* 2012, 281–307. Online: https://arcticyearbook.com/images/yearbook/2012/Scholarly_Papers/14.Humpert_and_Raspotnik.pdf
- JAKOBSON, Linda – PENG, Jingchao (2012): China's Arctic Aspirations. *SIPRI Policy Paper* No. 34. Online: www.sipri.org/sites/default/files/files/PP/SIPRIPP34.pdf
- JOHNSON, Keith – STANDISH, Reid (2018): Putin and Xi Are Dreaming of a Polar Silk Road. *Foreign Policy*, 2018. március 8. Online: <https://foreignpolicy.com/2018/03/08/putin-and-xi-are-dreaming-of-a-polar-silk-road-arctic-northern-sea-route-yamal/>
- JÜRIS, Frank (2019): *The Talsinki Tunnel: Channelling Chinese Interests into the Baltic Sea*. Tallinn: RKK ICDS. Online: https://icds.ee/wp-content/uploads/2019/12/ICDS_EFPI_Analysis_The_Talsinki_Tunnel_Frank_J%C3%BCris_December_2019.pdf
- Kína és Oroszország északi-sarki együttműködésének új fejezete [中俄奏响北极合作新篇章] (2017). *Oceanol*, 2017. július II. Online: https://haiyang.dzwww.com/hyyw/201707/t20170711_11084466.html
- KOIVUROVA, Timo et al. (2019): *China in the Arctic and the Opportunities and Challenges for Chinese-Finnish Arctic Co-operation*. Government's Analysis, Assessment and Research Activities, 8/2019. Online: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-636-2>
- KOVALENKO, Alina – MORGUNOVA, Maria – GRIBKOVSKAIA, Victoria (2018): Infrastructural Synergy of the Northern Sea Route in the International Context. *Jenergeticheskaya Politika*, 4, 57–67.
- LELYVELD, Michael (2018): China Eyes Arctic for Polar Silk Road. *Radio Free Asia*, 2018. február 12. Online: www.rfa.org/english/commentaries/energy_watch/china-eyes-arctic-for-polar-silk-road-02122018102036.html
- LI Zhenfu – LI Shiyue (2020): Északi-sarkvidéki kérdések kutatása Kínában: Fejlesztési kontextus, támogatási rendszer és tudományág-fejlesztés. [中国北极问题研究: 发展脉络、支撑体系和学科发展]. *Orosz, Kelet-Európai és Közép-Ázsiai Tanulmányok* [俄罗斯东欧中亚研究], 5(10), 113–132.
- LI Zhenfu – YOU Xue – WANG Wenya (2015): Kína többirétegű stratégiai rendszerének kutatása a sarkvidéki útvonalra vonatkozóan. [中国北极航线多层战略体系研究]. *Zhongguo ruankexue*, 2015(4), 29–37.
- LI Yun (2022): Kieleződik a katonai verseny az Északi-sarkvidéken [北极地区军事博弈愈演愈烈]. *Jiefangjunbao*, 2022. június 10. Online: www.163.com/dy/article/H9GDRSJ60511DV4H.html
- LING Guo – WILSON, Steven Lloyd (2020): China, Russia, and Arctic Geopolitics. *The Diplomat*, 2020. március 29. Online: <https://thediplomat.com/2020/03/china-russia-and-arctic-geopolitics/>
- LIU Dan (2022): China's Arctic Threat Theories: Current Situation, Origins and Impact. [中国北极威胁论: 现状, 原因与影响]. *Xibu xuekan*, 2022(2), 54–58.
- LIU, Lei – HE, Jian (2015): A sarkvidéki átjárók biztonsága az általános nemzetbiztonság szempontjából [总体国家安全观视角中的北极通道安全]. *Guoji anquan yanjiu*, 2015(6), 132–150.
- LIU, Nengye (2017): China-Russia Trouble on the Arctic Silk Road? *The Diplomat*, 2017. július 21. Online: <https://thediplomat.com/2017/07/china-russia-trouble-on-the-arctic-silk-road/>

- MANTA, Francesco (2019): China's Policies on Polar Silk Road and Impacts on Trade and Energy Use in Arctic Region. *Chinese Journal of Population Resources and Environment*, 17(4), 322–328. Online: <https://doi.org/10.1080/10042857.2019.1685360>
- MATZEN, Erik (2017): Denmark Spurned Chinese Offer for Greenland Base over Security – Sources. *Reuters*, 2017. április 7. Online: www.reuters.com/article/us-denmark-china-greenland-base-idUSKB-N1782EE
- NAKHLE, Carole (2023): A Rising China is Reshaping Global Energy Markets. *Geopolitical Intelligence Services*, 2023. november 10. Online: www.gisreportsonline.com/r/china-energy-markets/
- NATO (2022): *NATO 2022 Strategic Concept*. Online: www.nato.int/strategic-concept
- NONG Hong (2018): China's Interests in the Arctic: Opportunities and Challenges. *Institute for China–America Studies*, 2018. március. Online: [https://chinaus-icas.org/wp-content/uploads-s/2018/03/2018.03.06-China-Arctic-Report.pdf](https://chinaus-icas.org/wp-content/uploads/s/2018/03/2018.03.06-China-Arctic-Report.pdf)
- NONG Hong (2022): *China and the United States in the Arctic: Exploring the Divergence and Convergence of Interests*. Institute for China–America Studies.
- Novatek (2014): *Novatek Closes Sale of 20% Interest in Yamal LNG to CNPC*. Online: www.novatek.ru/en/press/releases/index.php?id_4=826
- Novatek (2016): *Novatek and China's Silk Road Fund Conclude Selling 9.9% Stake in Yamal LNG*. Online: www.novatek.ru/en/press/releases/index.php?id_4=1165
- ODGAARD, Liselotte (2022): Home versus Abroad: China's Differing Sovereignty Concepts in the South China Sea and the Arctic. *Cambridge Review of International Affairs*, 37(1), 60–78. Online: <https://doi.org/10.1080/09555757.2022.2078278>
- PAN, Min – HUNTINGTON, Henry P. (2015): A Precautionary Approach to Fisheries in the Central Arctic Ocean: Policy, Science, and China. *Marine Policy*, 63, 153–157. Online: <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2015.10.015>
- POMPEO, Michael Richard (2019): Looking North: Sharpening America's Arctic Focus. *U.S. Department of State*, 2019. május 6. Online: <https://2017-2021.state.gov/looking-north-sharpening-americas-arctic-focus/index.html>
- POPESCU, Ionut Catalin (2017): Grand Strategy vs. Emergent Strategy in the Conduct of Foreign Policy. *Journal of Strategic Studies*, 41(3), 438–460. Online: <https://doi.org/10.1080/01402390.2017.1288109>
- POPP, Olivia (2020): How U.S. Arctic Policy and Posture Could Change Under President-elect Biden. *New Security Beat*, 2020. december 15. Online: www.newsecuritybeat.org/2020/12/u-s-arctic-policy-posture-change-president-elect-biden/
- PURANEN, Matti – KOPRA, Sanna (2022): Finland and the Demise of China's Polar Silk Road. *The Jamestown Foundation*, 2022. december 30. Online: <https://jamestown.org/program/finland-and-the-demise-of-chinas-polar-silk-road/>

- SMIESZEK, Malgorzata – KOIVUROVA, Timo – NIELSSON, Egill Thor (2020): China and Arctic Science. In KOIVUROVA, Timo – KOPRA, Sanna (szerk.): *Chinese Policy and Presence in the Arctic*. Leiden: Brill Publishing, 42–61. Online: https://doi.org/10.1163/9789004408425_005
- STAALSEN, Atle (2016): No Chinese Resort in Svalbard, after All. *The Barents Observer*, 2016. október 21. Online: <https://www.thebarentsobserver.com/arctic/no-chinese-resort-in-svalbard-after-all/114034>
- State Oceanic Administration (2014): State Oceanic Administration Director: Moving from a Major Polar Country into a Polar Great Power. [海洋局局长：从极地大国迈向极地强国]. 2014. november 14. Online: www.gov.cn/xinwen/2014-11/19/content_2780849.htm
- SUN Kai – WU Hao (2016): Új sarkvidéki biztonsági helyzet és Kína sarkvidéki biztonsági érdekeinek védelme [北极安全新态势与中国北极安全利益维护]. *Nanjing Zhengzhixueyuan xuebao*, 2016(5), 71–77.
- WANG Zhimin – CHEN Yuanhang (2018): Kína és Oroszország lehetőségei és kihívásai a „sarki selyemút” megépítésében [中俄打造“冰上丝绸之路”的机遇与挑战]. *Sohu*, 2018. március 9. Online: www.sohu.com/a/225192464_618422
- WISHNICK, Elizabeth (2017): *China's Interests and Goals in the Arctic: Implications for the United States*. Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.
- WOOD, Peter – STONE, Alex – LEE, Taylor A. (2021): *China's Ground Segment: Building the Pillars of a Great Space Power*. Montgomery: China Aerospace Studies Institute, Air University.
- WU Jianshu (2021): Kína stratégiai döntése az Északi-sarkvidéken. [论中国在北极的战略选择]. *Gong-gong waijiao jikan*, 2021(1), 33–39.
- XIA Liping (2018): Kutatás a „sarkvidéki selyemút” fejlesztéséről az új korszakban. [新时代“冰上丝绸之路”的发展布局研究]. *Xueshu Qianyan*, 2018(6).
- XIAO Tianliang szerk. (2020): *The Science of Military Strategy*. [战略学]. Beijing: Guofang daxue chubanshe.
- XIE, Echo (2023): China Starts Building Third Icebreaker, Which Scientists Say Could Send Researchers to Polar Seabeds by 2025. *South China Morning Post*, 2023. június 27. Online: www.scmp.com/news/china/science/article/3225554/china-starts-building-third-icebreaker-which-scientists-say-could-send-researchers-polar-seabeds
- YLE News (2021): Defence Ministry Blocked Chinese Plans for Research Airbase in Lapland. *YLE News*, 2021. március 4. Online: <https://yle.fi/a/3-11820411>
- YUE Peng – GU Zhengsheng (2024): Az Északi-sarkvidék biztonsága előtt álló új helyzet az orosz–ukrán konfliktus következtében és annak Kínára gyakorolt hatása [岳鹏 顾正声：俄乌冲突下北极地区安全面临的新形势及对中国的影响]. *Russian Academic Journal* [俄罗斯学刊] 2024(1), 79–100.
- YUN Sun (2018): The Intricacy of China's Arctic Policy. *Stimson*, 2018. augusztus 27. Online: www.stimson.org/2018/intricacy-chinas-arctic-policy/

- ZHOU, Laura (2018): Slowly but Surely, China Is Carving a Foothold through the Arctic. *South China Morning Post*, 2018. január 26. Online: www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2115409/chinese-ships-arctic-voyage-marks-progress-ice-silk
- ZHOU, Laura (2022): Chinese Firms 'Told to Stop Work on Russian Arctic LNG 2 Project' due to EU Sanctions. *South China Morning Post*, 2022. május 20. Online: www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3178572/chinese-firms-told-stop-work-russian-arctic-lng-2-project-due
- ZOLTAI Alexandra (2020): Kína geopolitikai és geoökonómiai stratégiája az Északi-sarkon: új régiós hatalom a láthatáron? *Geopolitikai Szemle*, 2(1), 183–202.
- ZOLTAI Alexandra (2021): Az Északi-sarki selyemút múltja, jelene és jövője a kínai külpolitikában. In HORVÁTH Levente – SALÁT Gergely (szerk.): *Övezet és út. Múlt, jelen, jövő*. Budapest: Typotex – Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 275–291.
- ZOLTAI Alexandra (2022): Az Északi-sark mint a geopolitika új színtere – Kína helye a nagyhatalmi erőegyensúly alakulásában. *Eurázsia Szemle*, 2(1), 80–97.

Molnár Dóra – Szalkai Patrik

Az Északi-sarkvidéken kívüli államok érdekei az Északi-sarkvidéken

Bevezetés

Az Északi-sarkvidék hosszú ideig korlátozott nemzetközi figyelmet kapott, és többnyire azon országok foglalkoztak a térséggel, amelyeknek közvetlen kapcsolata volt vele. Az elmúlt évtizedek azonban jelentősen felértékelték a térséget a világ egésze számára. Egyes országok a megnyíló hajózási útvonalakban látják saját nemzeti érdeküket, mások az erőforrás-kitermelésben vagy a tudományos jellegű kutatásban. A klímaváltozás és a globális konfliktusok előtérbe kerülése miatt pedig egyes országok számára az Északi-sarkvidék katonai relevanciája nőtt számottevően.

Az Északi-sarkvidéki Tanács (*Arctic Council*) a régió elsődleges nemzetközi szervezete, amely nagy fokú legitimációval rendelkezik a térség államainak köszönhetően. Az északi-sarkvidéki államok¹ stratégiáikban rendszeresen kiemelik, hogy alapvető érdekük a szervezet támogatása (MOLNÁR–SZALKAI 2023: 59). A szervezet rendeltetésének azt tartja, hogy az Északi-sarkvidék „a béke, a stabilitás és a konstruktív együttműködés régiója maradjon, amely élénk, virágzó, fenntartható és biztonságos otthont jelent minden lakója számára” (Arctic Council 2021: 6). A szervezetben a teljes jogú tagi státuszú északi-sarkvidéki államok töltenek be vezető szerepet, a külső államok számára megfigyelő státusz áll rendelkezésre, amely azonban korlátozott jellegű részvételt biztosít a szervezetben. Legmeghatározóbb jogosultságuk a munkacsoportokban

¹ Ezek az államok a következők: Kanada, Dánia, Finnország, Izland, Norvégia, Oroszország, Svédország és az Egyesült Államok.

1. ábra: Az északi-sarkvidéki államok és az Északi-sarkvidéki Tanács megfigyelő státuszú tagállamai
 Forrás: BLOOM 2022

való részvétel, ezáltal a döntéshozatali folyamatok befolyásolása révén érdekeik kifejezése és érvényre juttatása. A Északi-sarkvidéki Tanács jelenleg 13 megfigyelő állammal rendelkezik: Kína, India, Franciaország, Németország, Olaszország, Hollandia, Lengyelország, Spanyolország, Svájc, az Egyesült Királyság, Japán, Szingapúr és Dél-Korea.² A tanács növekvő jelentőségét bizonyítja, hogy olyan további államok is megfigyelő státuszért folyamodtak, mint a Cseh Köztársaság, Észtország, Görögország, Írország és Törökország.

Az Európai Unió 2008 óta próbálja elnyerni a megfigyelő státuszt, ez idáig sikertelenül. Kezdetben ezt Kanada blokkolta az Európai Unióba irányuló fókákkal kapcsolatos termékeinek importtilalma miatt, s bár a nézeteltérést 2015-ben megoldották, ezután Oroszország vált az uniós megfigyelő státusz fő ellenzőjévé az EU Oroszországot sújtó szankciói miatt (SZALKAI 2022). Ezek után az uniónak annyit sikerült elérnie, hogy a tanács üléseit „megfigyelheti”, tehát jelen lehet, de nem rendelkezik megfigyelő státusszal (Arctic Council Secretariat 2013). Az Északi-sarkvidéki Tanács munkájában részt vevő államokról nyújt átfogó képet az 1. ábra.

² Az államokon kívül számos kormányközi szervezet és nem kormányzati szervezet is elnyerte a megfigyelői státuszt. Míg előbbire példa a Nemzetközi Hajózási Szervezet (IMO) vagy az ENSZ Fejlesztési Programja (UNDP), addig az utóbbira az Északi Fórum (Northern Forum) vagy a Nemzetközi Északi-sarkvidéki Tudományos Bizottság. A teljes listát lásd: *Arctic Council* [é. n.].

A szervezetnek amellet, hogy ellátja hivatalos feladatait, jelentős geopolitikai szerepe is van. A szervezet működését jellemző konszenzusos döntéshozatal egyrészt rákényszeríti a tagállamokat (így köztük Oroszországot is), hogy a térséget illetően párbeszédet folytassanak, és kompromisszumra jussanak (még ha néha ezt nem is sikerül elérni, s ez esetben éppen a konszenzus kívánalma lesz a döntéshozatal gátja), másrészt e nyolc állam korlátok közé szoríthatja a nem északi-sarkvidéki államok érdekérvényesítési lehetőségét is. Ez utóbbi a Trump-adminisztráció alatt nyilvánvaló amerikai érdekként is megjelent, amikor egy külügyminisztériumi közlemény szerint „[a] nyolc sarkvidéki állam irányítja az Északi-sarkvidéket, és elutasítjuk a nem sarkvidéki államok arra irányuló kísérleteit, hogy szerepet vállaljanak ebben a folyamatban” (Reuters 2019) – még ha ez a kijelentés nyilvánvalóan a kínai északi-sarkvidéki terjeszkedésre adott válaszként is értékelhető.

A 2022. február 24-én kitört orosz–ukrán háború miatt – tiltakozásul az orosz invázió ellen – 2022. március 3-án a hét északi-sarkvidéki állam felfüggesztette részvételét a szervezetben, ezzel 2022 nyaráig a szervezet gyakorlatilag leállt, majd csak 2022 nyarán indultak újra azok a programok, amelyekben Oroszország nem vett részt (CANOVA–PIC 2023). 2023 májusában Norvégia vette át a szervezet elnökségét (a kétéves elnöki tisztséget 2021 és 2023 között ellátó Oroszországtól), és a norvég elnökség fő céljául azt tűzte ki, hogy életben tartsa a szervezetet (European Interest 2023). Ennek eredményeképp 2023 szeptemberében a nyolc államnak olyan új irányelvekben sikerült megállapodnia, amelyek lehetővé teszik a munkacsoportok újbóli működését. Ezen új irányelvek lehetőséget adnak a munkacsoportok számára, hogy döntéshozatali folyamatot kezdeményezzenek, a már megkezdett projekteket folytassák és újakat javasoljanak. Emellet megerősítették az együttműködést a megfigyelő államokkal és a külső részt vevő entitásokkal (EDVARSEN 2023). Így bár már több mint két éve annak, hogy a nyolc északi-sarkvidéki állam felső vezetői szinten nem ül össze, a szervezet munkacsoporti szinten mégis működik, és az orosz–ukrán háború közvetett hatása, hogy megerősítette a nem északi-sarkvidéki államok szerepét a régió legmeghatározóbb szervezetében.

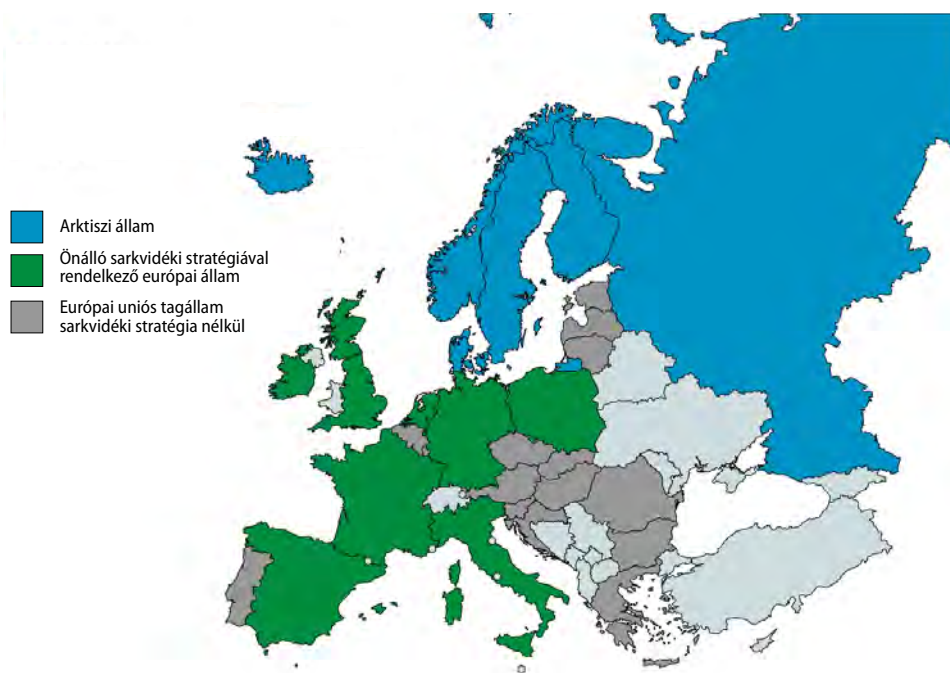
Ennek a megváltozott helyzetnek azonban van új hozadéka is: a külső államok érdeklődése a térség iránt érezhetően megnőtt. Ezen államok más-más érdek mentén igyekeznek északi-sarkvidéki jelenlétüket legitimálni. Ezek között említhető egyrészt a gazdasági haszonszerzés, másrészt a tudományos kutatás. Az előbbi vonatkozásában elmondható, hogy az Északi-sarkvidék gazdasági potenciálja hosszú ideig nem volt a közbeszéd része, és később is csak a térség államai számára kínált elérhető, reális lehetőséget. Napjainkra azonban a helyzet megváltozott, és a világ minden pontjáról

befektetéseket eszközölnek egyes kitermelési projektekbe, és igyekeznek minél inkább részt venni az új hajózási útvonalak kiaknázásában. Másrészt a globális éghajlatváltozás és annak helyi következménye miatt a tudományos kutatás vált az Északi-sarkvidékkel kapcsolatos érdekek között az egyik legmeghatározóbbá. Fontos azonban kiemelni, hogy a tudományos kutatás nem minden esetben kizárólag tudományos célt szolgál, hanem az államok az úgynevezett tudománydiplomáciát felhasználva próbálják más nemzeti érdeküket is érvényre juttatni.

Jelen könyvfejezet a szerzők azon hipotézisét kívánja alátámasztani, miszerint egy-egy régióon belül az Északi-sarkvidékkel kapcsolatos állami érdekek megegyeznek vagy igen hasonló tematika mentén épülnek fel, és azokat alapvetően az egyes térségek elhelyezkedése (tudniillik az Északi-sarkvidéktől való földrajzi távolsága) határozza meg. A tanulmány célja, hogy rávilágítson azokra a mögöttes mozgatórugókra, amelyeknek köszönhetően az Északi-sarkvidék mára a Föld egyik legfontosabb régiójává vált, és olyan jellegű nemzetközi verseny zajlik az Északi-sarkvidék feletti befolyásszerzésért, amelyre a hidegháború óta nem volt példa. A vizsgálat fókuszában Nyugat-Európa, Közép-Európa, a Baltikum térsége, a Közel-Kelet, Kelet-Ázsia és részben Dél-Amerika áll. Afrika vizsgálatától eltekintünk, mivel napjainkban még nincs olyan afrikai állam, amely biztonságpolitikai agendájában szerepelnének északi-sarkvidéki biztonsági kérdések – ezek az államok sokkal inkább a Déli-sarkvidék világával állnak közelebbi és hosszabb múltra visszatekintő kapcsolatban. A továbbiakban a szerzők nem mutatják be részletekbe menően a felsorolt térségek valamennyi államának sarkvidéki tevékenységét, hiszen ez jelentősen túlmutatna a tanulmány terjedelmi korlátjain, hanem egy-egy példán keresztül mutatnak rá az adott régióra jellemző Északi-sarkvidékkel kapcsolatos regionális érdekekre és a szakpolitika legjelentősebb és újonnan megjelenő aktoraira. Mellőzik továbbá azon államok vizsgálatát, amelyek északi-sarkvidéki tevékenységébe a könyv további fejezetei nyújtanak részletes bepillantást, így elsősorban az Északi-sarkvidéki Tanácsban megfigyelő státusszal rendelkező államok tevékenységére fókuszálnak.

Nyugat-Európa az Északi-sarkvidéken

Az északi-sarkvidéki identitás hangsúlyozása erősen jelen van az Európa egységét képviselni hivatott Európai Unió megszólalásaiban és Európa nyugati államainak nagy részénél egyaránt. Az Európai Unió 2021-ben elfogadott északi-sarkvidéki stratégiájának bevezető mondata a következő: „az Európai Unió az Északi-sarkvidéken található”

2. ábra: Az európai államok északi-sarkvidéki stratégiai elköteleződése

Forrás: a szerzők szerkesztése

(Európai Bizottság 2021: 1). Ahogy a 2. ábrán látható, kevés kivétellel Nyugat-Európa valamennyi állama rendelkezik saját északi-sarkvidéki stratégiával. Itt meg kell jegyezni, hogy a zölddel jelzett országok stratégiái nem minden esetben kifejezetten Arktisszal foglalkozó stratégiát jelentenek, hanem tágabb értelemben poláris témával foglalkozó állami politikát meghatározó dokumentumokat, mint például Spanyolország (Comité Polar Español 2016) és Hollandia (Ministry of Foreign Affairs 2021) esetében. Jelen alfejezet Nyugat-Európa északi-sarkvidéki érdekelttségét két részben vizsgálja: előbb bemutatja a régió kis országainak megközelítését, majd felvázolja a nagyobb államok főbb érdekeit.

Kisállami északi-sarkvidéki identitás

Kínához hasonlóan – amely magát a „közel-északi-sarkvidéki állam” kifejezéssel illeti – Svájc is saját jelzőt kezdett használni önmeghatározására. A svájci „vertikális

északi-sarkvidéki állam” elnevezés is elsősorban brandépítési célokat szolgál. A megnevezés nem teljesen alaptalan. Annak ellenére, hogy Svájc nem rendelkezik tengerparttal, és az európai kontinens közepén található, természeti adottságai hasonlóak az Északi-sarkvidékhez, és a használt elnevezés ezt hivatott hangsúlyozni. A hasonló természeti adottságok közül kiemelhető a gleccserek és hegységek nagy száma, valamint az, hogy területének egy részét jég borítja. Svájc nem rendelkezik írott északi-sarkvidéki stratégiával, de Stefan Estermann nagykövet szóban már ismertette a svájci stratégia hat pillérét: a kutatóintézetek támogatása, a nemzetközi tudományos együttműködés előmozdítása, a magánszektor kapacitásának kihasználása, az Északi-sarkvidékről folytatott nemzetközi párbeszédben való részvétel, az éghajlatváltozás kezelése és az őslakos népekkel való szolidaritás (SHARP 2019).

Emellett kevésbé ismert tény (és a hat pillérben sem szerepel), de Svájc a világ-gazdaság egyik meghatározó nyersanyag-kereskedelemmel foglalkozó központja. A svájci kereskedők ellenőrzik a világ nyersolaj-kereskedelmének egyharmadát, a világ fémkereskedelmének mintegy kétharmadát és a világ mezőgazdasági nyersanyag-kereskedelmének 35-60%-át (Euronews–AFP 2023). Így tehát Svájc a klimatikus kapcsolatok mellett jelentősen érdekelt az északi-sarkvidéki nyersanyagokkal kapcsolatos fejleményekben és a kereskedelmi útvonalak fellendülésében – ez utóbbiban azért is, mert 2014-ben szabad kereskedelmi megállapodást kötött Kínával (Swiss Confederation 2023).

Az európai északi-sarkvidéki identitás kapcsán Svájc mellett ki kell emelni Skóciát is. Skócia nagy hangsúlyt fektet annak nyomatékosítására, hogy Skócia a világ legészakibb nem északi-sarkvidéki állama. A kormányzat nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó honlapja három fő témát emel ki: az ír-skót kapcsolatokat, a feminizmust és az északi-sarkvidéki kötődést (Scottish Government [é. n.]). Az oldal rámutat, hogy Skócia és az Északi-sarkvidék nemcsak nagyon közel helyezkedik el egymáshoz, de hasonló kihívásokkal is néz szembe, és az északi-sarkvidéki államok az ország meghatározó kereskedelmi partnerei. Skócia a 2010-es évektől kezdve több cikkben is kifejtette sarkvidéki kapcsolatainak fontosságát, és elítélte, hogy az Egyesült Királyság nem fordít kellő figyelmet a térségre – bár az Egyesült Királyság kezdeti, nem elhanyagolható mértékű érdeklődése az elmúlt években csak tovább erősödött. 2012-ben pedig Rachael Lorna Johnstone, skót jogászprofesszor az *Északi-sarkvidéki Évkönyvben* (*Arctic Yearbook*) felvetette egy különálló skót északi-sarkvidéki stratégia szükségességét azzal érvelve, hogy az Egyesült Királyság sarkvidékkel kapcsolatos érdektelensége korlátozza Skócia északi-sarkvidéki politikáját (JOHNSTONE 2012). A skót kormányzat megfogadta ezt a tanácsot, és 2019-ben kiadta saját, az Egyesült Királyságtól

független északi-sarkvidéki stratégiáját (Scottish Government 2019). Ezt figyelembe véve megállapítható, hogy bár az Egyesült Királyság valószínűleg a skót ösztönzés nélkül is egyre nagyobb hangsúlyt fektetne az Északi-sarkvidékre, az államalakulaton belül Skócia sarkvidéki érdekeltsége régebbre nyúlik vissza, és meghatározó szerepet játszhatott a brit sarkvidéki érdekeltség fejlődésében (még úgy is, hogy a 2023-as brit északi-sarkvidéki stratégiában sem térnek ki a skót érdekekre (UK Government 2023).

Hollandia Északi-sarkvidéki érdeklődése hosszú időre nyúlik vissza. A holland Terschelling szigetéről származó Willem Barentsz egy rövidebb tengeri útvonalat akart felfedezni a császári Kínába, és úgy gondolta, hogy ehhez a Szibériától északra fekvő vizeken kell hajóznia. Barentsz három jeges-tengeri útja során a parancsnoksága alatt álló hajók felfedezték a Nova Zemlja és a Kara-tenger környékét, majd a Svalbard-szigeteket, köztük a fő szigetet, a Spitzbergákat 1596-ban (Over the Circle 2018). Az 1980-as évek óta földrajzi helyzetéből fakadóan és a tengerszint-emelkedés által sújtott országként Hollandia meghatározó környezeti érdekekkel rendelkezik az Északi-sarkvidéket illetően, de jelentősek a térséghez kapcsolódó gazdasági érdekei is. Egyrészt holland vállalatoknak vannak érdekeltségei a régióban, különösen a tengeri és offshore technológia, a hajóépítés, a halászat, valamint az olaj- és gázipar területén, másrészt az új tengeri útvonalak fellendülése a rotterdami kikötő stratégiai jelentősége miatt szintén fontos kapcsolódási pont Hollandia számára (The Arctic Institute [é. n. a]).

Nagyállami gazdasági érdekek

A régió nagyobb államai közül Németország, Franciaország és az Egyesült Királyság sarkvidéki érdekeltsége a legmeghatározóbb, ezért röviden ezen államok politikájára térünk ki. Olaszország is jelen van a térségben, megfigyelő státusszal is rendelkezik az Északi-sarkvidéki Tanácsban, azonban érdeklődése szinte kizárólag a kutatásokra korlátozódik (az ENI energetikai vállalatán kívül), ezért ennek részletezésétől eltekintünk.

Nyugat-Európa (és Észak-Európa) jelentős szereplője a sarkvidéki olaj- és gáz-kitermelésnek. 2020-ban az európai bankok adták a globális kockázatvállalási és a sarkvidéki fejlesztőknek nyújtott hitelek több mint egynegyedét. Ez az összeg 2016 és 2020 között 16,6 milliárd dollárról 28,4 milliárdra nőtt (ILERI et al. 2021: 6). Az európai olaj- és gázipar szintén erősen érdekelt a sarkvidékben. Az orosz-ukrán háború előtt a BP (az orosz Rosznyeftben lévő részesedése révén), az Equinor, a Shell, a Petoro, a Vaar Energie (norvég vállalat, amelynek fő részvényese az olasz ENI), a Wintershall

és a TotalEnergies közvetlen vagy közvetett részesedéssel rendelkezett a fejlesztés, értékelés vagy felfedezés alatt álló 375 forrásból 178-ban (ILERI et al. 2021: 13). Azonban a háború az európai sarkvidéki befektetésekre észrevehetően negatív hatással volt. 2022-ben a holland–brit Shell, a brit BP és az olasz ENI is kivonult az orosz piacról és befektetésekből (ZHANG 2022). A közvetlen energetikai vállalatok mellett fontos kiemelni a bankszektor szerepét is. A brit székhelyű Barclays a sarkvidéki olaj- és gáziparnak a világ negyedik legnagyobb és a nem északi-sarkvidéki államok közül a legnagyobb finanszírozója, míg a francia BNP Parisbas a hetedik, a német Deutsche Bank pedig a tizenegyedik világviszonylatban (ILERI et al. 2021: 20). A gazdasági érdekek azonban nem kizárólagosan az energetikaiparba történő befektetéseken alapulnak. Nagyszámú egyéb francia vállalat tevékenykedik a kanadai és norvég sarkvidéki területeken is (Ministry of Foreign Affairs and International Development 2016: 27).

A tengeri útvonalak fellendülése kapcsán bár gyakorta megjelenik, hogy Oroszországnak jelentős befolyása van a sarkvidéki hajózás kontrollálásában, fontos kiemelni *Nagy-Britannia* egyik kevésbé látványos, de hasonló jelentőségű, a pénzügyi és jogi szolgáltatásaiban rejlő képességét. Amellett, hogy a londoni bankok képesek pénzügyi támogatást nyújtani a tőkeintenzív északi-sarkvidéki beruházásokhoz, a város világelső a hajózási, az energia- és a bányászati ágazatban végzett speciális tevékenységek biztosításában, amelyek közé tartoznak az északi-sarkvidéki projektek is (DEPLEDGE 2018: 85–86). A londoni székhelyű biztosítóintézeteknek több százmillió dolláros bevételük van a tengeri biztosítási díjakból: az olajszenyyezés, a roncsok eltávolítása, a hajótestek, a felszerelések, az utasok és a legénység biztosításából. A Lloyd's Register, amely 1977 óta biztosítja a világ jégjáró flottájának jégosztályozását, a világ meglévő jégtörő flottájának mintegy 25%-át osztályozta (ezzel a második helyen áll a Russian Register után), és szorosan részt vesz az oroszországi és kanadai flottafelújítási projektekben is (DEPLEDGE 2018: 86). Mindez egyfelől nagy bevételt jelent az országnak, másrésztől befolyásolási képességét is nagyban növeli.

Németország viszonylatában kiemelendők sarkvidéki energetikai érdekei, amelyek azonban nem tekintenek vissza nagy múltra. A 2010-es évek első felében Németország és a német vállalatok inkább olyan államokra összpontosítottak, mint Kazahsztán és Mongólia, mintsem az Északi-sarkvidék régiójára. Ennek oka az volt, hogy az északi-sarkvidéki országok piacai nem igényeltek különösebb figyelmet, valamint a tényleges kiaknázási lehetőségekkel kapcsolatos nagy fokú bizonytalanság is szerepet játszott benne (MAIR 2012: 22). Ez az évtized végére megváltozott, és 2019-re egyes becslések szerint Németország legnagyobb olaj- és gázkitermelő vállalata, a Wintershall Dea termelésének már 55%-a az Északi-sarkvidékről származott (TILLER 2021: 9).

Közép-európai érdekek az Északi-sarkvidéken

Közép-Európa fogalma alatt jelen fejezet az Osztrák–Magyar Monarchia utód-államait³ és Lengyelországot érti. Az Északi-sarkvidék és Közép-Európa kapcsolata az Osztrák–Magyar Monarchia korára nyúlik vissza. 1873-ban az 1872 és 1874 között zajlott osztrák–magyar többnemzetiségű expedíció fedezte fel a Ferenc József-földet, amelynek tagjai Németországból, Magyarországról,⁴ Csehországból, Morvaországból, Olaszországból, a mai Horvátországból, Dél-Tirolból és leginkább Ausztriából származtak. A sarkvidéki kutatás szempontjából ez az expedíció meghatározó volt, a „Nemzetközi Poláris Év” mint kutatási hagyomány is ennek a felfedezésnek köszönhető (VEC 2023). Karl Weyprecht, az osztrák–magyar haditengerészet hadnagya, tudós és az osztrák–magyar sarkvidéki expedíció társparancsnoka vetette fel először a nemzetközi sarki év ötletét, amely ezt követően nagy nemzetközi támogatásra lelt, és 1879-ben megalakult a Nemzetközi Sarkvidéki Bizottság. Ennek tagjai Dánia, Norvégia, Oroszország, Finnország, Svédország, Németország, Ausztria–Magyarország, Hollandia, Franciaország, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Kanada Domínium lettek. Ennek eredményéül 1882–1883-ban tartották meg az első Nemzetközi Poláris Évet, amelyet legutóbb 2007–2008-ban rendeztek meg negyedik alkalommal (Fort Conger [é. n.]), míg az ötödiket 2032–2033-ra tervezik. Bár valójában nem beszélhetünk osztrák–magyar „gyarmatról”, mert a sikeres északi-sarkvidéki expedíció és a Ferenc József-föld felfedezése után az Osztrák–Magyar Monarchia sohasem kísérelte meg elismertetni jogát a terület felett azon okból kifolyólag, hogy az expedíció magánvállalkozás volt, illetve hogy Ferenc József elutasította a gyarmatosítást (TARJÁN [é. n.]). Ettől függetlenül azonban az tény, hogy az expedíciónak volt magyar támogatója gróf Zichy Ödön személyében, és volt magyar résztvevője is, Dr. Kepes Gyula hajóorvos személyében.⁵

³ Csehország, Szlovákia, Ausztria, Magyarország.

⁴ Magyarország kevésbé ismert északi-sarkvidéki szerepvállalásáról számos tudományos publikáció elérhető az Osztrák–Magyar Monarchia időszakától a jelenkor katonai együttműködéséig. A kötet terjedelme nem teszi lehetővé ezek bemutatását, további információért a következő szerzők publikációnak olvasása ajánlott (összeállította a szerk.): NÉMETH Viktória (2019): Az Osztrák–Magyar Monarchia és geopolitikai jelenléte az Arktisban. *Történeti Földrajzi Közlemények*, 7(1–2), 73–90; NAGY Miklós Mihály (2001): Geográfia hadilobogó alatt. *Magyar Tudomány*, 46(7), 788–798; NAGY Miklós Mihály (2004): Boldog békeidők haditengerészei. *Hadtörténelmi Közlemények*, 117(4), 1310–1313; Kiss Márton (2020): Cholnoky Jenő élete és munkássága. *Újkor*, 2020. július 5.; KÜM/14612/2011 Magyar Köztársaság külügyminisztere, Budapest 2011. október 13.

⁵ Ki kell emelni, hogy az első tisztán magyar tudományos expedíció még korábbra datálható. Két jezsuita tudós, Hell Miksa és Sajnovics János 1768–1769-ben eljutottak a norvégiai Vardø-be.

Ebből kiindulva talán nem meglepő, hogy a térség fő érdeke és érdeklődése az Arktisz-szal kapcsolatban – még jelenleg is – a tudományos kutatásokhoz és a klímaváltozáshoz kapcsolódik. Az 1920-ban megkötött svalbardi egyezményt⁶ a közép-európai régió államai közül Ausztria, a Cseh Köztársaság, Szlovákia, Lengyelország és Magyarország is aláírta. Az öt állam közül napjainkban Lengyelország játssza a legmeghatározóbb szerepet az északi-sarkvidéki térségében, de egyre jelentősebb a cseh szerepvállalás is, és mára egyre jobban körvonalazódó magyar érdekek is nevesíthetők.

Hosszú ideig Közép-Európára általánosságban igaz volt, hogy nem rendelkezik az Arktisszal kapcsolatban sem gazdasági, sem védelmi érdekekkel, ez alól pedig még *Lengyelország* mint a térség meghatározó szereplője sem volt kivétel (GRACZYK 2012: 140). Az utóbbi években azonban Lengyelország hatalmi súlyának növekedésével párhuzamosan jól kirajzolódik az ország Északi-sarkvidék iránti növekvő érdeklődése, amelyet jól mutat az, hogy az Északi-sarkvidéki Tanácsban az elsők között nyerte el a megfigyelő státuszt 1996-ban. 2010 óta Lengyelország kezdeményezésére a Északi-sarkvidéki Tanács megfigyelő államainak külügyminisztériumai és a tanács elnökségét betöltő ország közötti rendszeres találkozót tartanak, amely „Varsó Formáció” néven vált ismertté. Célja, hogy a nem északi-sarkvidéki államok megvitassák egymás között az Északi-sarkvidék sorsát, majd közvetlenül az elnökséghez tudjanak fordulni (McGWIN 2018). 2020-ban Lengyelország elfogadta a *Lengyel sarkvidéki szakpolitika* című stratégiai dokumentumát, amely egyszerre foglalkozik az Arktisszal és az Antarktisszal (Polish Polar Policy 2020), majd a stratégiában foglaltak végrehajtására 2022-ben felállították a nemzeti sarkvidéki szakpolitikáért felelős kormányzati bizottságot (The Arctic Institute [é. n. b]). Emellett Lengyelország rendelkezik egy tízéves sarkkutatási koncepcióval a 2017 és 2027 közötti időszakra vonatkozóan (WĘSŁAWSKI – ZIAJA 2017), valamint a lengyel sarki kutatások zöld-fehér könyvével (LEWANDOWSKI 2020).

Az Északi-sarkvidék iránti lengyel érdeklődés azonban hosszú múltra tekint vissza. Lengyelország tudományos jelenléte az Északi-sarkvidéken a második nemzetközi sarki évben kezdődött 1932-ben egy 12 hónapos expedícióval a Medve-szigetre. Azóta

Útjuk során csillagászati, geológiai és meteorológiai megfigyeléseket végeztek. Lásd NÉMETH 2023: 48.

⁶ 1920. február 9-én kötötték meg az úgynevezett svalbardi egyezményt, amely értelmében a Spitzberák területe bár Norvégiahoz tartozik, és ott a norvég jog érvényesül, a szigetcsoport erőforrásait a szerződés részesévé váló államok szabadon kiaknázhathatják, azaz az aláíró felek számára a halászat, a vadászat, a tengeri, ipari, bányászati és kereskedelmi tevékenységek minden típusa engedélyezett. Előírja továbbá, hogy a kutatással kapcsolatos szabályokat külön megállapodásban kell rögzíteni, azonban ilyen megállapodás nem létezik. Gyakorlatban minden aláíró ország tudásai egyenlő jogokat kapnak a kutatáshoz.

Lengyelország létrehozta az egyetemi kutatási nyári bázisok hálózatát Svalbardban, és 1957-ben felállította az állandó kutatóállomását Hornsundban, a Svalbard-szigeteken. A Stanislaw Siedleckiről elnevezett lengyel északi-sarki állomás 1978-ban jelentős korszerűsítésen esett át, amelynek köszönhetően immáron egész évben folytathatók a kutatások. Ezek főként meteorológiai, szeizmológiai, gleccserdinamikai és geomágneses kérdéseket érintenek, de rögzítik a légkör elektromossági adatait és számos éghajlati jellemzőt is. A Lengyel Tudományos Akadémia Geofizikai Intézete felel a kutatóexpedíciók megszervezéséért (INTERACT [é. n.]). Ezenkívül Lengyelországnak van egy kutatóhajója is, amelyet kutatóexpedíciókhoz használnak az Északi-sarkvidéken, valamint a lengyel kutatói közösség különböző hálózatokon (és számos sarkvidéki kutatási projektjén keresztül részt vesz a nemzetközi sarkvidéki tudományos együttműködésben (The Arctic Institute [é. n. b])).

Gazdasági téren lengyel vállalatok nyersanyagfeltárási és -kitermelési tevékenységekben vesznek részt Kanadában és Grönlandon, szénhidrogén-feltáráshoz a norvég talapzaton, hajógyártásban és hajókarbantartásban az Északi-sarkvidéken működő hajók számára, valamint korlátozott mértékben halászati tevékenységben az Atlanti-óceán északi részén és a Barents-tengeren (The Arctic Institute [é. n. b])). A lengyel gazdasági szerepvállalás új irányát pedig a szén-dioxid-tárolás jelenti. 2023 decemberében a Polaris elnevezésű szén-dioxid-tárolási projekthez a lengyel Orlen is csatlakozott, s a tervek szerint 50%-os részesedést fog szerezni 2028 végén (Reuters 2023).

Lengyelország mellett a *Cseh Köztársaság* mutat még jelentős érdeklődést az Északi-sarkvidék iránt, amely szembeötlő megnyilvánulása volt 2020 decemberében, hogy benyújtotta jelentkezését az Északi-sarkvidéki Tanácshoz megfigyelő státusz elnyerésére (Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic [é. n. c])). Az ország nagy hangsúlyt fektet a tudományos kutatásra, valamint a kulturális-tudományos kapcsolatokra és kapcsolatrendszerének bővítésére is. 2018-ben rendezték meg az első északi-sarkvidéki fesztivált, amelyet azóta minden évben megtartanak. Célja a cseh és a sarkvidéki tudósok és művészek közötti kapcsolatok fejlesztése, valamint új partnerek bevonása (Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic [é. n. b])). Csehország Északi-sarkvidék iránti érdeklődésének eszközeként használja – a tudományos kutatás mellett – a kultúrát és a művészeteket. 2020–2021-ben a harmadik alkalommal megrendezett cseh északi-sarkvidéki fesztivált már hat városban tartották meg (MUSANOVIC 2022a), majd 2022 szeptemberében a negyedik fesztivál keretében több mint húsz szervezet társszervezésével már kétértelművé nőtte ki magát a rendezvénysorozat (*Arctic Festival* 2022). A legutóbbi, 2023-as fesztiválnak csak a kulturális pillérét rendezték meg, a tudományos pillér kimaradt, aminek az volt az oka, hogy

a cseh sarkkutatók jelentős többsége (mintegy hatvanan) azon *Az Északi-sarkvidék* című átfogó monográfia megírásán munkálkodtak, amely megjelenése 2025-ben várható (*Arctic Festival* 2023). Emellett komoly tudományos kutatásokat folytatnak a Masaryk Egyetemen, ahol önálló Északi-sarkvidék-kutatóközpont működik az éghajlatváltozás és az emberi tevékenységek sarkvidéki hatásainak vizsgálatára (ARCTIC Centre for Human-to-Environment Oriented Studies – Masaryk University [é. n.]), valamint cseh tudósok sarkvidéki kutatóállomást működtetnek Svalbardban (Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic [é. n. c]). A Dél-Csehországi Egyetem tulajdonában álló, 2013 óta működő Josef Svoboda Kutatóállomás egy kutatóbázisból és egy tereptáborból áll (Interact GIS [é. n.]). A 2020 óta tartó projekt ötéves futamidejű, és közvetlenül kapcsolódik az ENSZ Fenntartható fejlődési célkitűzéseikhez is (Masaryk University [é. n.]). Végül a Csehországban működő Északi Társadalom (Nordic Society) elnevezésű egyesület célja a kulturális kapcsolatok elmélyítése az északi államokkal (Izland, Dánia, Norvégia, Svédország, Finnország) (Severská společnost [é. n.]). Tehát Csehország Északi-sarkvidék iránti érdeklődése tökéletesen kirajzolódik, és ennek fényében nem nevezhető véletlennek az sem, hogy 2015-ben cseh kezdeményezésre (a České Budějovice-i Dél-Csehországi Egyetem és a brünni Masaryk Egyetem támogatásával) jött létre a Közép-európai Sarkvidéki Partnerség az Osztrák Sarkkutató Intézet és a Lengyel Tudományos Akadémia Sarkkutató Bizottságának bevonásával (Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic [é. n. a]).

Magyar érdekek az Északi-sarkvidéken

A magyar érdekek rövid felvázolásának külön alfejezetet szentelünk, és fontosnak tartjuk kiemelni, hogy több olyan terület is nevesíthető, amellyel kapcsolatban a ma még a magyar politikai gondolkodásnak kevésbé részét képező Északi-sarkvidék a jövőben új kitörési pont lehet Magyarország számára.⁷

⁷ A szerzők korábbi tanulmányukban részletezték Magyarország és az Északi-sark kapcsolatrendszerét, és felvázolták a magyar északi-sarkvidéki érdekeket is. Jelen alfejezetben pusztán a tanulmány legfontosabb megállapításait foglaljuk össze. A magyar kérdések részletes tárgyalását lásd: MOLNÁR–SZALKAI 2022.

A jelenleg hatályos magyar stratégiai dokumentumok nem, vagy csak érintőlegesen foglalkoznak a térséggel, és Magyarország önálló északi-sarkvidéki stratégiával sem rendelkezik. Egy markánsabb magyar északi-sarkvidéki jelenléthez tehát a stratégiai-jogi keretek jelenleg még hiányoznak. Mindössze az Innovációs és Technológiai Minisztérium 2018-ban kiadott a 2018–2030 közötti időszakra vonatkozó, 2050-ig tartó időszakra is kitekintést nyújtó második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégiája (Melléklet a 23/2018. (X. 31.) OGY határozathoz) az a hivatalos dokumentum, amely közvetlenül is foglalkozik az Északi-sarkvidék térségével. Közvetett veszélyfaktorként nevesíti a sarkvidéki gleccserek oladásának tengerszint-emelkedést okozó hatását, amely közvetlen összefüggésben van azzal, hogy „Magyarország a globális klíma-migráció cél- vagy tranzitországává válhat” (Melléklet a 23/2018. (X. 31.) OGY határozathoz 2018: 160). Emellett egyes külügyminiszteri nyilatkozatok is rávilágítanak a térség jelentőségére (Arctic Frontiers 2017; Arctic Frontiers 2018) kiemelve a gazdasági és geopolitikai vetületek, a magyar vízkészletek stratégiai szerepét, valamint egy az északi-sarkvidéki erőforrásokat szabályozó nemzetközi rezsim szükségességét.

A globális nyitás politikájával összhangban közvetlen magyar érdekként lehet nevesíteni a gazdasági kapcsolatok további növelését, központban a hadiiparral és az energiaiparral. Magyarország együttműködése az északi-sarkvidéki államokkal katonai téren hosszabb múltra nyúlik vissza. Gondolhatunk a svéd haditechnikai beszerzésekre (SAAB Bofors Dynamics Carl Gustaf M4 hátrasiklás nélküli löveg, Gripen vadászgépek lízingelése), valamint Magyarország az északi-sarkvidéki NATO-hadgyakorlatokon is részt vesz (mint a 2018-as Trident Juncture vagy a 2022-es Cold Response 2022⁸). Végül utalunk a kutatási téren történő együttműködésekre. Magyarország 2021-ben Finnországgal írt alá egyetértési megállapodást az úripari együttműködésről (Magyarország Kormánya 2021), majd 2022-ben Oroszországgal írt alá szándéknyilatkozatot a már 1999-ben megkezdett bilaterális úrkutatási együttműködés folytatásáról (KOVÁCS 2022; HORVAI 2021). Ezek mind olyan területek, amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy Magyarország sikerrel pályázza meg a megfigyelő státuszt az Északi-sarkvidéki Tanácsban, hasonlóan más európai államokhoz, de ehhez először is politikai akaratra van szükség és annak felismerésére, hogy Magyarország északi-sarkvidéki jelenléte milyen hozadékkal jár gazdasági, társadalmi téren vagy akár a nemzetközi elismertség terén.

⁸ Bővebben lásd Padányi József fejezetét és SZILVÁSI 2022.

A Baltikum speciális helyzete

A Baltikum a vizsgált térségek közül földrajzilag a legközelebb helyezkedik el az Északi-sarkvidékhez, ezért egyrészt jelentősen kitett a sarkvidék változásainak, másrészt mindennek köszönhetően a biztonsági és a környezeti kérdések egyaránt jelentős súlyt képviselnek. Éppen ezért valamennyi vizsgált régió közül itt a legnehezebb elkülönülő érdekekről beszélni. Ennek ellenére csak a közelmúlt fejleménye az, hogy a balti államok növekvő érdeklődést mutatnak az Északi-sarkvidék iránt, s e körben a prioritást élvező területek már jól kirajzolódnak:

- az éghajlatváltozás és kutatás;
- a biztonsági szempontok;
- a gazdasági lehetőségek.

Éghajlatváltozás és kutatás

A térség mindhárom állama aláírta az 1920-as svalbardi egyezményt, azonban jelenleg egyik állam sem rendelkezik megfigyelő státusszal az Északi-sarkvidéki Tanácsban. *Észtország* 2020-ban hivatalosan is benyújtotta jelentkezését azzal az indokolással, hogy az Északi-sarkvidék fejlődéséhez nemzetközi együttműködésre van szükség, és ez nem kizárólag az északi-sarkvidéki államok feladata, hanem a világ minden államáé és szervezetéé, valamint Észtország hangsúlyozza finnugor és kulturális kapcsolatait is (Embassy of Estonia Oslo [é. n.]). Emellett kiemelendő, hogy Észtország saját magát a „legészakibb nem északi-sarkvidéki” államként határozza meg (WEGNER 2021).

Lettország 2021-ben jelentette be, hogy szintén készül a jelentkezés benyújtására, amelyet Edgar Rinkēvičs, akkori lett külügyminiszter azzal magyarázott, hogy „az Északi-sarkvidéken zajló folyamatok közvetlen hatást gyakorolnak a balti-tengeri régió környezetére, gazdaságára és biztonságára is”. (Republic of Latvia Ministry of Foreign Affairs 2021). Mārtiņš Vargulis (lett kutató, valamint a NATO és EU állandó képviselőjéhez delegált diplomata) szerint az ország Arktisszal kapcsolatos egyik fő prioritása a klímaváltozás hatásainak vizsgálata (MUSANOVIC 2022b). Ezen a véleményen van Andris Pelšs lett külügyi államtitkár is, aki szintén kiemelte, hogy az Északi-sarkvidék szorosan kapcsolódik Lettországhoz (és így a balti térség egészéhez is), és a sarkvidéken lehet jól megfigyelni a klímaváltozás pozitív és negatív hatásait (MUSANOVIC 2022c).

Jó bizonyíték az Északi-sarkvidék baltikumbeli tudományos felértékelődésére az, hogy már az a *Litvánia* is több tudományos expedíciót indított az Északi-sarkvidékre, amely a három balti állam közül a legviszafogottabban jelenik meg a térségben. 2017-ben indult el a lengyel–litván ADAMANT⁹ projekt, amely ötvözi a lengyel sarkvidéki tapasztalatokat a litván tengerbiológiai ismeretekkel. A program tudományos célja a gleccserolvadás ökoszisztémára gyakorolt hatásainak vizsgálata, ugyanakkor a projekt nagy hozadéka a lettek számára az, hogy a lengyel kutatókkal való együttműködés bevezeti Litvániát a sarkvidéki kutatásba (TARYBA–NAUKI 2017: 3). Ezen együttműködés keretében 2021-ben svalbardi expedíciót is indítottak (EU-CONEXUS 2021). A litván sarkvidéki kutatás pedig ezt követően jelentősen fellendült, 2023-ra a Klaipėda Egyetem Tengeri Kutatóintézete negyedik alkalommal indított kutató expedíciót szintén Svalbardra az ökoszisztéma változásainak kutatása céljából (BERŽANSKYTĖ 2023).

Biztonsági szempontok

Általánosságban elmondható, hogy a balti államok biztonsági tekintetben elsősorban abban érdekeltek, hogy az Északi-sarkvidék stabil terület maradjon, mivel a sarkvidék biztonságpolitikai változásai közvetlenül hatnak a balti térségre (MUSANOVIC 2022b). Érdekeiket elsősorban a NATO- és EU-tagság keretein belül tudják érvényesíteni, azonban ezen összeurópai és atlanti szervezeteken túl érdemes a helyi regionális együttműködések is figyelemmel kísérni, mert az egyes államok fókuszának változásait ezeken keresztül lehet hatékonyan figyelemmel kísérni.

A balti térség számos informális biztonságpolitikai együttműködésben vesz részt az észak-európai északi-sarkvidéki államokkal. Ki kell emelni a *Nordic-Baltic Cooperation* (NB8) elnevezésű együttműködést, amely 1992-ben jött létre, és tagjai Finnország, Svédország, Norvégia, Izland, Dánia, Észtország, Lettország és Litvánia. Jelenleg az együttműködés fókuszában a biztonságpolitikai párbeszéd mélyítése és Ukrajna támogatása áll. A szervezet közép-európai kapcsolattal is rendelkezik, ugyanis 2013 óta külügyminiszteri szinten több találkozót is tartottak a V4-országokkal (Republic of Estonia Ministry of Foreign Affairs 2024). Emellett még jelentős a 2012-ben létrehozott *Északi Csoport* elnevezésű informális együttműködésre épülő formáció,

⁹ Teljes neve: Arctic Benthic Ecosystems under Change: the Impact of Deglaciation and Boreal Species Transportation by Macroplastic.

amelynek a NB8 szervezet tagjain kívül Hollandia, az Egyesült Királyság és Németország is a tagja. A csoport konzultatív fórumként működik az európai biztonsági kérdések, a NATO–EU-kapcsolatok és más, a régiót érintő témák kapcsán (Republic of Lithuania Ministry of National Defence 2024).

Gazdasági lehetőségek

Gazdasági értelemben az Északi-sarkvidék azt követően kezdett el felértékelődni a balti államok számára, hogy a balti államok euroatlanti integrációját követően a Nyugat és Oroszország közötti összekötő funkciójukkal fel kellett hagyniuk. A Baltikum ezt követően már nem a kelet–nyugat hídja volt, hanem az észak–dél hídja lett (ANDRIJAUSKAS 2021: 234–235). Jól mutatja az akkori hozzáállást az a megállapítás 2014-ből, miszerint Litvánia észak-sarkvidéki kapcsolatát illetően „üzleti vagy gazdasági érdekeket még távcsővel sem lehet észrevenni” (JURKYNAS 2014).

Mára azonban a térség a Baltikum számára is jelentősen felértékelődött. A gazdasági lehetőségek tekintetében elsősorban nem a szállítási kérdések váltak meghatározóvá, hanem – ahogyan az mind az észt, mind a lett Észak-sarkvidéki Tanácsba való jelentkezés kapcsán előtérbe került – a digitalizáció és a helyi vállalatok észak-sarkvidéki lehetőségeinek kiaknázása az elsődleges gazdasági mozgatórugó. A lett jelentkezés kapcsán Rinkēvičs hangsúlyozta a balti-tengeri régió és az Európai Unió gazdasága számára fontos közlekedési és infrastrukturális projekteken való együttműködés nagy lehetőségeit (Republic of Latvia Ministry of Foreign Affairs 2021), és Pelšs államtitkár is prioritásnak tartotta a gazdasági szempontokat ugyanebben a tekintetben (MUSANOVIC 2022c). Emellett az Észak-sarkvidék olyan terület, ahol a lett cégek hozzájárulása a digitalizáció, az automatizálás, a közlekedés és a műholdas rendszerek terén is jelentős lehet (MUSANOVIC 2022b).

A Baltikumban már 2013-ban felismerték, hogy az észak-tengeri útvonal felledülése és az Ázsiából érkező hajók megjelenése jelentősen át fogja alakítani a térség kapcsolatrendszerét a szállítmányozás és a logisztika terén. A nyersanyagok és az LNG exportja és importja Európa és Ázsia között jelentősen befolyásolni fogja Észak-Európa és a Baltikum kereskedelmi és szállítási stratégiáját (HAHL 2013: 3). A sarkvidéki hajózás a Baltikum számára új üzleti lehetőségeket fog jelenteni és alkalmat arra, hogy szorosabb gazdasági kapcsolatot létesítsen Ázsiával. Helyi viszonylatban pedig új logisztikai központok építését vonhatja maga után, ami a jövőben gazdasági előnyöket és új munkahelyeket jelent (MERLINO 2023).

A Közel-Kelet és az Északi-sarkvidék kapcsolata

Távolodva a sarkvidéktől, a Közel-Keleten már kevésbé a biztonsági kérdések dominálnak az Északi-sarkvidéket illetően. A térség országai közül jelenleg egy sem rendelkezik megfigyelő státusszal az Északi-sarkvidéki Tanácsban, azonban ez a jövőben változhat, tekintve, hogy a régió számos országa jelentősen növelte jelenlétét a térségben az elmúlt évek alatt. A közel-keleti országok földrajzi adottságai jelentős mértékben meghatározzák kapcsolataikat az Arktisszal: a térségre jellemző a nagy mennyiségű olajkészletek és a tengeri hajózásban betöltött stratégiai szerepük. Emellett az éghajlatváltozás és az elsivatagosodás kihívásai miatt alapvető érdekük a klímaváltozás vizsgálata, amelyhez az Északi-sarkvidék kitűnő lehetőségeket nyújt. Ezek azok a fő közel-keleti érdekek, amelyek ki is rajzolódnak az egyes államok északi-sarkvidéki politikájában:

- kőolaj-kitermelés;
- tengeri szállítmányozás;
- a klímaváltozás hatásainak kutatása;
- kapcsolat- és hálózatépítés.

A kőolaj-kitermelés

A Közel-Kelet és az Északi-sarkvidék közös jellemzője, hogy mindkét régió jelentős kőolajtartalékokkal rendelkezik. Ez jelentősen meghatározta az észak-európai gazdasági folyamatokat is, ugyanis miután 1973 októberében Egyiptom megtámadta Izraelt, és a háború következtében az arab világ embargót vezetett be azon országokra, amelyek támogatták Izraelt, ez a fejlemény arra késztette az észak-európai országokat, hogy fontolják meg az északi-sarkvidéki olajkitermelést. Erre nem kellett sokat várni, hiszen már novemberben Norvégia be is jelentette a kőolajkitermelés megkezdését (MAZIAD 2017).

Az Egyesült Arab Emírségek nemcsak a Közel-Kelet egyik legmeghatározóbb szereplője, hanem északi-sarkvidéki szerepvállalásával is élen jár a térség államai között. Hosszabb időre nyúlik vissza együttműködése Oroszországgal az Északi-sarkvidéket illetően, de az ország sarkvidéki térnyerésében az orosz-ukrán háború is szerepet játszott. A háború következményeként a legtöbb nyugati vállalat – köztük a francia Technip, az olasz Saipem és az amerikai Baker Hughes – kiszállt a Novatek Arctic LNG 2 projektjéből, ezért Oroszország máshonnan kényszerült pótolni a kieső

technológiai képességet. Az Egyesült Arab Emírségek *Green Energy Solution* nevű cége így tudott megjelenni a sarkvidéken, és azt a technológiát, amelyet korábban a Technip és a Saipem nyújtott, most ez az emírségekbeli vállalat biztosítja (HUMPERT 2022). Ennek az együttműködésnek is köszönhetően 2024-ben az Arctic LNG 2 nevű projekt megkezdte a kitermelést (ČUČUK 2024).

A tengeri szállítmányozás

A közel-keleti államok Északi-sarkvidékre vonatkozó másik meghatározó érdeke a hajózás. A térség államai évről évre nagyobb részesedést szereznek a sarkvidéki hajózásban. 2021-ben a DP World az Egyesült Arab Emírátsokban elhelyezkedő, dubaji székhelyű logisztikai és kikötőüzemeltető vállalat szerződést írt alá, hogy támogassa a tengeri útvonalak mentén végzett műveletek irányítását a Jeges-tengeren. Emellett a megállapodás értelmében a DP World és a Rosatom közösen jég törő hajó tervezésébe kezdtek, és a Murmanszk–Vlagyivosztk utvonalon közösen fejlesztik a kikötőket, hogy a konténerek átrakodása könnyebben megoldható legyen (KRAMER 2021). 2023-ban pedig a két vállalkozás új céget hozott létre International Container Logistic néven, amelynek célja a sarkvidéki konténerszállítás fellendítése (HUMPERT 2023).

A klímaváltozás hatásainak kutatása

A svalbardi egyezményt a régió államai közül Afganisztán, Egyiptom, Görögország, Szaúd-Arábia és Törökország is aláírta. Törökország – amely csak 2024-ben vált az egyezmény részes államává – részben Európa, részben Ázsia területén helyezkedik el, és három oldalról is tenger határolja. Emellett az Arab-félszigetet Európával összekötő szárazföldi útvonalon fekszik, amelynek szerepe napjainkban a migráció következtében igen felértékelődött. Az országot földrajzi fekvése tehát eleve predesztinálja arra, hogy az Északi-sarkvidék térségének kérdéseivel foglalkozzon. Emellett ki kell emelni, hogy Törökországnak kulturális kapcsolatai is vannak az Északi-sarkvidék őslakos népeivel azon népcsoportok révén, amelyek évezredekkel ezelőtt elvándoroltak Közép-Ázsiából és Szibériából, és a Bering-szoroson át Amerikába jutottak. Erre bizonyítékul szolgálnak a nyelvészeti hasonlóságok és a sámánokhoz köthető hagyományok (LIMON 2021: 4). Törökország 2015-ben jelezte megfigyelő státusz elnyerésére irányuló szándékát az Északi-sarkvidéki Tanács felé (AYAYDIN 2022), majd 2019-ben

indította első északi-sarkvidéki expedícióját, 2023-ra pedig már a harmadiknál tartott (COSKUN 2023). Látható tehát, hogy az elmúlt években a török érdeklődés és gyakorlati jelenlét nagymértékben fellendült.

Kapcsolat- és hálózatépítés

Törökország az elmúlt években jelentős hálózatépítésbe is kezdett. Pusztán a 2019-es expedíció okán török tudósok jártak Norvégiában, Lengyelországban, Oroszországban, Indiában és Dél-Koreában, hogy a helyszínen bilaterális kapcsolatok kiépítését kezdeményezzék. Emellett Törökország egyetértési nyilatkozatokat kötött Bulgáriával, Dél-Koreával, Ukrajnával, Csehországgal, Fehéroroszországgal és Chilével is a sarkvidéki kutatások (beleértve a déli-sarkvidéki kutatásokat is) érdekében (Ministry of Foreign Affairs 2023; LIMON 2021: 7).

Az Egyesült Arab Emírségek még egy lépéssel továbbment a sarkvidékkel kapcsolatos együttműködési intézményi keretekbe foglalásával. 2022-ben indította el az Arctic Circle nevű szervezettel együttműködve a „Harmadik Pólus” *folyamatot*, amely azt a célt tűzte ki, hogy az Északi-sarkvidék együttműködési modelljét átültesse a Himalája térségére vagy – ahogy egyre gyakrabban hivatkoznak erre a területre – a Harmadik Pólusra.¹⁰ A kezdeményezés célja, hogy a térség országai közösen lépjenek fel az éghajlatváltozás következtében egyre súlyosabb problémává váló olvadó gleccserek és vízbiztonság okozta kihívásokkal szemben (United Arab Emirates Ministry of Climate Change and Environment 2022).

India északi-sarkvidéki jelenléte

Bár India nem sorolható földrajzilag a Közel-Kelethez, ahogyan nem sorolható a következő alfejezetben tárgyalandó kelet-ázsiai régióhoz sem, ezért a két régiót összekötő államként itt foglalkozunk vele röviden, ugyanis semmiképpen nem lehet kihagyni a vizsgált államok sorából. Nemcsak népességének számaránya és gazdasági súlya, valamint az Északi-sarkvidék iránti érdeklődése ad okot a vizsgálatára, hanem az a tény is, hogy a kötet keretei között a szerzők bemutatják valamennyi fontos

¹⁰ A Harmadik Pólus régiója a Himalája földrajzi környezetét jelöli, amely magában foglalja Indiát, Kínát, Pakisztánt, Afganisztánt, Nepált, Bhutánt, Bangladeszt, Mianmart és számos közép-ázsiai országot.

feltörekvő állam – tehát a BRICS-országok¹¹ – Északi-sarkvidék-politikáját, így e körbe természetesen India is beletartozik.

India Északi-sarkvidék iránti érdeklődése több mint százéves múltra tekint vissza. Az ország 1920-ban írta alá a svalbardi egyezményt, ezt követően azonban 2007-ig, az első kutatások megindításáig érdemben nem foglalkozott a térséggel. Egy évvel később felállították a Himadrit névre keresztelt első indiai kutatóállomást a Svalbardszigeteken, amely azért is kiemelendő, mert Kína mellett India az egyetlen fejlődő ország, amely sarkvidéki kutatóbázissal rendelkezik (SINGH 2024). A kutatások egyik fókuszpontját a sarkvidéki gleccserek tömegének változása jelenti, ami India számára azért fontos, mert a Himalája gleccsereivel való összehasonlítás révén rendkívül fontos információkat nyerhetnek. India az Északi-sarkvidéki Tanácsban is egyre aktívabb szerepet vállal. 2013-ban megfigyelő státuszt kapott (amelyet 2019-ben megújított), jelenleg pedig egyrészt egy különmegbízott kinevezését fontolgatja, aki képviselné Indiát az Északi-sarkvidékkel kapcsolatos kérdésekben, másrészt egy csúcstalálkozó megszervezését kezdeményezheti az Északi-sarkvidéki Tanács államai részvételével a fenntartható sarkvidéki fejlődésre való figyelemfelhívás céljával.

India érdeklődése a térség iránt hagyományosan tudományos és környezeti jellegű volt, így érdekeit is e két területen nevesítette először, mára azonban egyértelműen azonosíthatók stratégiai és kereskedelmi érdekei is (BISEN 2023). A *stratégiai érdekei* artikulációját jelenti a 2022. március 17-én elfogadott *India Északi-sarkvidék Politikája: partnerség építése a fenntartható fejlődésért* című első hivatalos indiai északi-sarkvidéki stratégia. Eszerint India északi-sarkvidéki politikájának hat pillére van: tudomány és kutatás, éghajlat- és környezetvédelem, gazdasági és emberi fejlődés, közlekedés és összeköttetés, kormányzás és nemzetközi együttműködés, valamint nemzeti kapacitásépítés. India Északi-sarkvidék-politikájával olyan célokat kíván elérni, mint az Északi-sarkvidék éghajlatváltozásának éghajlati, gazdasági és energiabiztonságára gyakorolt hatásának jobb megértése, a hatékonyabb elemzés, előrejelzés és összehangolt politikai döntéshozatal elősegítése. India Arktisz-politikájával olyan célokat kíván elérni, mint az Északi-sarkvidék éghajlatváltozásának India éghajlati, gazdasági és energiabiztonságára gyakorolt hatásának jobb megértése, a hatékonyabb elemzés, előrejelzés és összehangolt politikai döntéshozatal elősegítése. Továbbá az Északi-sarkvidék jégolvadásának India gazdasági, katonai és stratégiai érdekeire

¹¹ A BRICS betűszó a négy alapító ország, Brazília, Oroszország, India, Kína és a Dél-afrikai Köztársaság angol nevének kezdőbetűiből áll: Brasil, Russia, India, China és Republic of South Africa.

gyakorolt hatásainak vizsgálata vagy a sarkvidékek és a Himalája közötti kapcsolatok tanulmányozása (Ministry of Earth Sciences 2022).

A hagyományosan domináns *tudományos érdekek* azok, amelyek az ország számára a legmeghatározóbbak. Jelenleg mintegy 25 intézet és egyetem vesz részt az Északi-sarkvidék kutatásában Indiában, és a Tudományos és Technológiai Minisztérium szerint 2007 óta közel száz lektorált tanulmány jelent meg az Északi-sarkvidékkel kapcsolatos kérdésekről (ClearIAS Team 2023). A goai székhellyel működő Nemzeti Sark- és Óceánkutató Központ (National Centre for Polar and Ocean Research, NCPOR) India első számú K + F-intézménye, amely az ország sarkvidéki és dél-óceáni¹² kutatási tevékenységéért felelős. India jelenlegi célja a Himadri kutatási bázis megerősítése, valamint az indiai kutatási tevékenységek összehangolása a nemzetközi kezdeményezésekkel amellet, hogy különböző sarkvidéki fórumok keretében két- és többoldalú projektek kidolgozására törekszik az északi-sarkvidéki államokkal és más partnerekkel együtt. India eddig összesen az Északi-sarkvidékre 13 expedíciót, a Déli-sarkvidékre pedig 41 expedíciót indított, ennek ellenére azonban a mai napig nem rendelkezik saját speciális sarkkutató járművekkel, azokat még mindig bérelni kényszerül.

A különböző nemzetközi szerződések és egyezmények részes államaként India az éghajlatváltozás elleni küzdelemre irányuló globális erőfeszítések középpontjában áll, ezért nem meglepő, hogy hangsúlyosan jelennek meg India *környezeti érdekei* is az Északi-sarkvidékkel kapcsolatban. A jégtömbök olvadása okozta tengerszint-emelkedés India vonatkozásában közel 1300 szigetet érint, és számos tengeri faj fenntarthatóságára lesz hatással. A globális felmelegedés hatással van az ország élelmiszer-termelésének mintegy felét adó nyári terményekre (rizs, szójabab, hüvelyesek), valamint a csapadékviz viszonyokra, amely India esetében különösen kritikus az indiai mezőgazdaság monszuntól való nagymértékű függése miatt.¹³ Végül pedig az Északi-sarkvidék és a Himalája mint rokon területek (hiszen az Északi- és a Déli-sark után a legnagyobb édesvízkészletekkel a „harmadik pólusnak” is nevezett Himalája rendelkezik) hasonló problémákkal küzdenek, különösen a gleccserolvadást illetően.¹⁴

¹² A Déli-óceán a 60. déli szélességi kör és az Antarktisz közötti víztömeg neve a modern földrajz-tudományban, nem hivatalosan az ötödik óceánként emlegetik. A Déli-óceán a másik négytől eltérően nem kontinensekkel határolt, hanem az Antarktisz körüli, különállóan áramló víztömeget jelölik ezzel a névvel.

¹³ India az éves csapadékmennyiségének 70%-át a monszunból kapja.

¹⁴ A Harmadik pólusnak nevezett Északi-sarkvidékhez kapcsolódó szakirodalomért lásd Dr. Kamrul Hossain (Arctic Centre, University of Lapland) munkásságát a témakörben.

Kelet-Ázsia Északi-sarkvidék-politikája

A kelet-ázsiai államok érdekei az Arktisszal kapcsolatban alapvetően egységesnek mondhatók. A térség gazdaságilag fejlett államai a sarkvidéki hajózás szélesebb körű hozzáférhetőségében érdekeltek, mert ezzel lerövidülne az út Európába, amely a kelet-ázsiai áruk egyik legnagyobb felvevőpiaca. Ez központi kérdés Kínában, Japánban és Dél-Koreában is, de a térség többi állama is ebben érdekelt, hiszen az északi tengeri útvonal egyik vége Kelet-Ázsia. Ezzel párhuzamosan a térség országai jelen vannak az éghajlatváltozással kapcsolatos kutatásokban is, és fontos területként kezelik a sarkvidék biztonsági kérdéseit is tekintve, hogy a régió közel helyezkedik el az Északi-sarkvidékhez, és az éghajlatváltozás jelentősen befolyásolja a műveleti környezet változását. A térségnek elsősorban gazdasági érdekei vannak az Északi-sarkvidékkel kapcsolatban, mivel azonban a sarkvidék felmelegedése jelentős hatást gyakorol a kelet-ázsiai országokra, ezért másodlagos szempontként az éghajlatváltozással kapcsolatos kutatás is megjelenik.

Gazdasági érdekek

A térség országai az Arktisszal kapcsolatban három fő témakörben érdekeltek: az energiaforrásokban, a hajózási útvonalakban és a technológiában. Ez a három terület bár eltérő hangsúllyal, de valamennyi térségbeli állam szakpolitikájában megjelenik. Az olyan gazdaságilag élmezőnybe tartozó országoknál, mint Kína, Japán és Dél-Korea pedig mind a három szempont meghatározó szerepet játszik.

Dél-Korea ennek szemléltetésére tökéletes példa. Fő stratégiai érdeke a sarkvidékkel kapcsolatban a gazdasági lehetőségekhez kapcsolódik. Mivel energiaigényét szinte teljes mértékben importtal elégíti ki, a sarkvidéki hajózás és erőforrásokhoz való hozzáférés határozzák meg döntően az ország kapcsolatát a sarkvidékhez. Becslések szerint az ország évente egymilliárd dollárt takarítana meg, ha az olajfogyasztásának 10%-át sarkvidéki forrásokból fedezné (PARK 2014: 60). Emellett Dél-Korea meghatározó szereplő a hajógyártásban is: a világszerte üzemben lévő LNG-tartályhajók kétharmada – beleértve az Északi-sarkvidéken közlekedőket is – Dél-Koreában épült (PARK 2021: 3). Végül pedig az ország a technológiát illetően is érdekelt a sarkvidéki navigációs fejlesztések és innovációk révén: Dél-Korea 2009 óta fejleszti az autonóm hajókat és navigációs rendszereket a Hyundai Heavy Industries, a Daewoo Shipbuilding & Marine Engineering és a Samsung Heavy Industries részvételével (KHORRAMI 2021).

A sarkvidéki gazdasági lehetőségekben nemcsak a világgazdaságba erősen integrált szereplők érdekeltek, mint Dél-Korea, hanem például *Észak-Korea* is. Az Észak-Koreában található raszoni kikötő jelentős gazdasági potenciállal rendelkezik, amely megfelelő politikai körülmények között átrajzolhatná a térség gazdasági térképét. Ez a legészakibb egész évben jégmentes kikötő 3,5 millió tonna rakománykapacitással. Előnye az oroszországi Zarubino kikötőhöz képest, hogy az bár északabbra helyezkedik el, kisebb és nem teljesen jégmentes, míg a kínai Dalian kikötő nagy és fontos gazdasági csomópont, de jelentős szállítási többletköltségek nélkül nem tudja megfelelően kiszolgálni az északkeleti Heilongjiang és Jilin tartományokat (BIGOLD – CHEY – GIM 2021: 2). Éppen ezért mind Kína, mind Oroszország érdekelt a kikötő fejlesztésében és üzemeltetési jogainak megszerzésében. Ez a kikötő jelenlegi felhasználásán is megmutatkozik. A három mólós kikötő közül a másodikat mólót használja Észak-Korea, míg az elsőbe egy kínai logisztikai vállalat fektetett be, és jelenleg is zajlik a felújítása. A harmadik, legnagyobb mólót a RasonKonTrans, egy orosz-észak-koreai közös vállalat bérli (HOTTA 2023). A kikötő jövőjét bár elsősorban Phenjan politikai szándékai határozzák meg, a lehetőség nyitva áll, hogy a térség egyik legmeghatározóbb kikötőjévé váljon a sarkvidéki szállítmányozás szempontjából, amiből Oroszország és Kína is profitálhat (lásd a 3. ábrát).

Szingapúr szintén elsősorban gazdasági érdekekkel rendelkezik az Északi-sarkvidék kapcsán. Az ország 2013-ban szerezte meg a megfigyelő státuszt az Északi-sarkvidéki Tanácsban, de aktivitása meglehetősen korlátozott a szervezetben, mert elsősorban gazdasági indíttatásból bővíti tengeri építő- és hajóépítő iparát, hogy kiszolgálja az északi-sarkvidéki államok igényeit. Az ország, szemben a fenti államokkal, ellenérdekelt a sarkvidéki tengeri útvonalak fellendítésében, mert az északi-sarkvidéki útvonalakon történő hajózás veszélyeztetheti a Malakka-szorosban elfoglalt „kapuőri” pozícióját (ALMAZOVA-ILYINA et al. 2020: 3). 2008-ban a részben szingapúri állami tulajdonú Keppel Corporation megépítette első két jégtörő hajóját az orosz Lukoil–Kalinyingrádmornyeft olajvállalat számára, és ezzel az első ázsiai jégtörő vállallattá vált. Ezt követően pedig Luxemburnak és Oroszországnak is gyártott sarkvidéki hajózásra alkalmas hajókat és LNG-szállítókat (VARNAKOMOLA 2023). Szingapúrnak olyan ambíciói nincsenek, hogy saját maga is kitermelője legyen a sarkvidéki nyersanyagforrásoknak, de technikai tudást nyújthat az Északi-sarkvidékre vonatkozó eszközök fejlesztéséhez (CHEN 2016: 2012). Összességében tehát elmondható, hogy az ország a megnövekedett hajóépítési igényeken keresztül próbál profitálni az Északi-sarkvidék felértékelődéséből, miközben a hajózási útvonalak tekintetében ellenérdekelt a sarkvidéki hajózás fellendítésében.

3. ábra: 2013-ban a HHL Hong Kong által az oroszországi Usty-Lugából az észak-koreai Raszonba megtett út

Forrás: BENNETT 2014

Éghajlatváltozás és kutatás

A svalbardi egyezményt Kína, Japán, Dél-Korea és Észak-Korea írták alá a térség államai közül. A kelet-ázsiai térség tudományos érdeklődése a térség iránt azzal magyarázható, hogy az Északi-sarkvidék felmelegedése közvetlenül érinti a régiót időjárási anomáliákat és jégkárokat okozva. A gyakorlati következmények között pedig megemlíthetők a növényzet növekedésének, később virágzásának lassulása és csökkenése, ennek következtében a kisebb termésmennyiség és a csökkenés a régió erdeinek CO₂-felvételét illetően (University of Zurich 2022). Így tehát Kelet-Ázsiát is közvetlen környezeti kihívások érik az Északi-sarkvidék felmelegedése miatt.

Bár a térség valamennyi állama jelentős erőfeszítéseket tesz a sarkvidéki kutatások terén, mégis *Japán* Északi-sarkvidék iránti érdeklődése nyúlik vissza a legrégebbre. Japán az 1950-es évek óta végez megfigyeléseket és kutatásokat az Északi-sarkvidéken. 1991-ben az első olyan nem sarkvidéki állam volt, amelyik megfigyelőállomást létesített az Északi-sarkvidéken, és csatlakozott az 1990-ben létrehozott Nemzetközi Sarkvidéki Tudományos Bizottsághoz (IASC) (Headquarters for Ocean Policy 2015: 4). Az ország sarkvidékkel kapcsolatos érdeklődése napjainkban sem hagyott alább. Japán első sarkvidéki kutatóhajója, amelyet jelenleg a Japán Tengeri-Földtudományi és Technológiai Ügynökség (JAMSTEC) épít, várhatóan 2026-ra készül el (JII 2024).

Dél-Amerika érdeklődése az Északi-sarkvidék iránt

A dél-amerikai szubkontinens földrajzilag jelentős távolságban helyezkedik el az Északi-sarktól, ezért a térség államainak Északi-sarkvidék iránti érdeklődése is szerényebb mértékű, valamint elsődlegesen a tudományos kutatásokra korlátozódik, párhuzamba állítva az Antarktisszal kapcsolatos régi múltra visszatekintő kutatásokkal. Egy állam, *Brazília* azonban mindenképpen kiemelést érdemel. Egyrészt BRICS-alapító tagállamról van szó, és az ország regionális hatalmi státusza megkérdőjelezhetetlen, másrészt környezeti adottságaiból fakadóan közvetve és közvetlenül is kapcsolata van az északi-sarki térséggel.

Brazília érdeklődése a sarkvidékek iránt nem új keletű, bár figyelme – földrajzi okokból – kezdetben a Déli-sarkvidékre terelődött. Da Silva elnök idejében 2010-től kezdve indult meg Brazíliában stratégiai szinten a gondolkodás arról, hogy az ország csatlakozzon-e a svalbardi egyezményhez, és kérjen-e megfigyelői státuszt az Északi-sarkvidéki Tanácsban. 2019-ben létrejött az északi-sarkvidéki tevékenységekkel foglalkozó technikai csoport (Arctic Working Group, AWG), majd 2022-ben Brazília tengeri erőforrásokkal foglalkozó tárcaközi bizottsága hivatalosan is javasolta az elnökségnek a svalbardi egyezmény ratifikálását és az Északi-sarkvidéki Tanácsban megfigyelő státuszért való folyamodást (FAKHOURY 2023). A 2023 augusztusában kiadott tízéves tudományos program (*Antarctic deployment plan*) zárófejezete pedig *A New Frontier for Brazilian Polar Science* (Új határvonal a brazil sarkvidéki tudománynak) címet viseli, amely az Északi-sarkvidék jelentőségét emeli ki. Szintén a tavalyi év fejleménye volt az első brazil sarki expedíció elindítása Svalbardra, amelyben öt brazil tudós tudományos vizsgálatokat végzett botanikai, mikrobiológiai és glaciológiai kérdésekben (ROSA 2023).

Brazília Északi-sarkvidék iránti érdeklődését több oldalról közelítve is legitimálja (FAKHOURY 2023). Egyrészt az Amazonas vidékét érintően sok tekintetben hasonló biztonsági problémákkal kell szembenéznie, mint a sarkvidéki államoknak az Északi-sarkvidékkel kapcsolatban. Az éghajlatváltozásnak mindkét térség rendkívül kitett, valamint az e területeken élő őslakos közösségek nagyobb reprezentativitást követelnek a területüket érintő döntésekben. Másrészt Brazília hosszú múltra visszatekintő déli-sarkvidéki programjának köszönhetően nagy tapasztalatra tett szert a békés kutatási tevékenységekben, amely tapasztalatokat az Északi-sarkvidékre is át lehetne ültetni. Végül pedig a G20 és a BRICS tagállamként hídszerepet tölthetne be a Nyugat, Oroszország és Kína között az Északi-sarkvidéki Tanács munkájában történő esetleges részvétele esetén, hiszen a multipolaritás nagy támogatójaként van jelen a világszínpadon.

Megvizsgálva Brazília északi-sarkvidéki érdekeit, kiemelendők egyrészt a tudományos kutatásokban való részvétel, amelyek az Északi- és Déli-sark közötti kapcsolatra vonatkoznak olyan kérdéseket érintve, mint a tengeri emlősök kutatása és a két pólus között kapcsolatot teremtő vándormadarak. Másrészt a tengeri jég olvadása által okozott tengerszint-emelkedés következményeiként társadalmi-környezeti érdekek is artikulálhatók.¹⁵ Harmadrészt kiemelendők a gazdasági lehetőségek. A világ nyolcadik legnagyobb energiafogyasztó országaként (British Petroleum 2020) diverzifikálhatja az energiaellátás forrásait, valamint a szénhidrogén-kitermelésben szerzett tudásával hozzájárulhat a régió energiahasznosításához.¹⁶ Végül az Északi-sarkvidéki Tanács munkájában történő részvétel esetén – látva új mintákat – Brazília sikeresen tovább tudná fejleszteni a már meglévő párbeszéd fórumait.¹⁷

Összefoglalás

Számos ország – földrajzi elhelyezkedésétől függetlenül – aktívan kezdett érdeklődni az Északi-sarkvidék iránt az elmúlt tíz évben. Ma már sokkal több állam rendelkezik meghatározó érdekekkel az Északi-sarkvidéken, mint ahány megfigyelő államot

¹⁵ Brazília 8500 km hosszú partvonallal rendelkezik, és lakosságának mintegy 60%-a tengerparti területeken él. Lásd: ALISSON 2017.

¹⁶ Mélytengeri olaj- és gázkitermelő berendezések északi-sarkvidéki államokba történő exportálásával már most is jelen van ezen a piacon. Lásd: EVAN1313 2022.

¹⁷ Ilyen fórumok az esőerdőországok között 1978-ban létrehozott Amazonas Együttműködési Szerződés Szervezete és a 2019-ben aláírt letíciai paktum, amely az amazóniai természetvédelmi intézkedéseket hivatott előmozdítani.

az Északi-sarkvidéki Tanács számlál, és az elmúlt évek tendenciáit nézve az érdeklődő államok száma (és feltehetően a megfigyelő státuszt elnyerő államok száma is) emelkedni fog. A Baltikum részvétele külön is érdeklődésre tarthat számot. Bár új keletű, hiszen az elmúlt tíz év fejleménye, mégis rohamos léptékben növekszik, amelyben a térség sarkkörhöz közeli helyzete is jelentős szerepet játszik.

A nem északi-sarkvidéki államok érdeklődésének egyik fókuszpontja az északi-sarkvidéki diplomáciában való szélesebb körű részvételre irányul. Ez elsősorban az Északi-sarkvidéki Tanácsban való kiterjedtebb részvételt jelentené, az északi-sarkvidéki államok azonban ezt a növekvő érdeklődést nem nézik jó szemmel, és vonakodnak attól, hogy a tanács munkájába jobban bevonják a nem északi-sarkvidéki államokat. Ahhoz, hogy még ha minimálisan is, de ebbe az irányba mozduljanak el, az orosz–ukrán háborúra volt szükség. Jelenleg az Északi-sarkvidéki Tanács norvég elnöklése elkötelezett a szervezet életben tartása és Oroszország bent tartása iránt. Solveig Rossebø, Norvégia vezető sarkvidéki tisztviselője szerint a szervezet nem élne túl Oroszország kilépését, és annak esetleges megszűnése valószínűleg oda vezetne, hogy a politikai törésvonalak mentén új struktúrák jönnének létre, amelyekben a nem északi-sarkvidéki államok minden bizonnyal nagyobb szerepet tudnának játszani. Azonban Oroszország jelenlegi Északi-sarkvidék-politikája nem ad okot aggodalomra, mert továbbra is konstruktívan áll az Északi-sarkvidéki Tanácshoz (JONASSEN 2024).

A sarkvidéki érdekek globális fellendülésének azonban van pozitív fejleménye is. Ennyi állam térségbeli békés jelenléte pozitív biztonsági fejlemény, amely egyértelműen az együttműködés irányába hajtja a folyamatokat. S ahogy az Északi-sarkvidék megszűnik elszigetelt térség lenni, a világ is úgy válik egyre inkább érdekeltté az Északi-sarkvidék adta lehetőségek békés kihasználásában. Ezt felismerve az északi-sarkvidéki államoknak is elemi érdeke (lenne) a térségen kívüli államok felé való nyitott hozzáállás, amelyből maguk is számos területen profitálni tudnának.

A lehetőségek kihasználását most lehetne megalapozni, és a kezdő lépések megtétele Magyarország számára is egy lehetőség. A tőlünk nyugatra és keletre elhelyezkedő európai államok is egyre nagyobb figyelmet fordítanak a térségre. Bár magas költség-vonzatú tevékenységek végzésére még nincs szükség az Északi-sarkvidéken, a térség globális szerepének fellendüléséről mindenképpen el kell kezdeni stratégiai szinten gondolkodni, és fel kell készülni egy olyan világra, amelyben az Északi-sarkvidék nemcsak a felfedező és kutatóké, hanem egy új, az európai politikát meghatározó régióvá válik. Magyarország lehet a második közép-európai állam, amely önálló sarkvidéki stratégiával rendelkezik, demonstrálva ezzel azt is, hogy az ország a legmagasabb szinten számol az Északi-sarkvidék geopolitikai és természeti változásaival és azok hatásával.

Felhasznált irodalom

- ALISSON, Elton (2017): Nível do mar na costa brasileira tende a aumentar nas próximas décadas. *Agência FAPESP*, 2017. június 5. Online: <https://shorturl.at/egCO3>
- ALMAZOVA-ILYINA, A. B. et al. (2020): National Interests of Japan and Its Emerging Arctic Policy. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 539. Online: <https://doi.org/10.1088/1755-1315/539/1/012048>
- ANDRIJAUSKAS, Konstantinas (2021): Baltic Perspective on Connectivity with China. In GAENS, Bart – JÜRIS, Frank – RAIK, Kristi (szerk.): *Nordic-Baltic Connectivity with Asia via the Arctic: Assessing Opportunities and Risks*. Tallinn: International Centre for Defence and Security.
- Arctic Council [é. n.]: *Arctic Council Observers*. Online: <https://arctic-council.org/about/observers>
- Arctic Council (2021): *Arctic Council Strategic Plan 2021–2030*. Reykjavík: Arctic Council Secretariate.
- Arctic Council Secretariat (2013): *Kiruna Declaration*. Kiruna: Arctic Council. Online: <https://oaarchive.arctic-council.org/server/api/core/bitstreams/b7567462-73f5-49f7-be0c-9c0855399142/content>
- Arctic Festival* (2022). Online: <https://arktickyfestival.cz/en/previous-years/arctic-festival-2022>
- Arctic Festival* (2023). Online: <https://arktickyfestival.cz/en/previous-years/arctic-festival-2023>
- Arctic Frontiers (2017): Arctic Frontiers 2017 The Arctic in a Global Context. *YouTube.com*, 2017. január 25. Online: www.youtube.com/watch?v=AWx2yzWm77Y
- Arctic Frontiers (2018): Arctic Frontiers Policy 2018 – Speaking Truth to Power. Science Based Policy in a Post-fact World. *YouTube.com*, 2018. június 15. Online: www.youtube.com/watch?v=p_VIBqrr49k
- AYAYDIN, Eda (2022): The Arctic Fox and the Turkish Wolf Negotiating; Is the “North” Important for the Turkish Foreign Policy? *High North News*, 2022. június 27. Online: www.highnorthnews.com/en/arctic-fox-and-turkish-wolf-negotiating-north-important-turkish-foreign-policy
- BENNETT, Mia (2014): North Korea and the Northern Sea Route. *Cryopolitics.com*, 2014. május 8. Online: www.cryopolitics.com/2014/05/08/north-korea-and-the-northern-sea-route/
- BERŽANSKYTĖ, Elizabet (2023): Polar Bears and Retreating Glaciers: Lithuanian Scientist’s Expedition to the Arctic. *LRT*, 2023. október 8. Online: www.lrt.lt/en/news-in-english/19/2088780/polar-bears-and-retreating-glaciers-lithuanian-scientist-s-expedition-to-the-arctic
- BIGOLD, Michelle – CHEY, Minjung – GIM, Duke Dukhoe (2021): *A Case For Rajin Port – Economic Significance and Geopolitical Implications*. Beyond Parallel, CSIS Korea Chair. Online: <https://beyondparallel.csis.org/wp-content/uploads/2021/05/A-Case-For-Rajin-Port-3.pdf>
- BISEN, Anurag (2023): India’s G20 Presidency: Opportunity to Resume Engagement in the Arctic. *The Arctic Institute*, 2023. február 28. www.thearcticinstitute.org/india-g20-presidency-opportunity-resume-engagement-arctic

- BLOOM, Evan T. (2022): The Rising Importance of Non-Arctic States in the Arctic. *The Wilson Quarterly*, Online: www.wilsonquarterly.com/quarterly/the-new-north/the-rising-importance-of-non-arctic-states-in-the-arctic
- British Petroleum (2020): *Statistical Review of World Energy*. Online: www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf
- CANOVA, Emilie – PIC, Pauline (2023): The Arctic Council in Transition: Challenges and Perspectives for the New Norwegian Chairship. *The Arctic Institute*, 2023. június 13. Online: www.thearcticinstitute.org/arctic-council-transition-challenges-perspectives-new-norwegian-chairship/
- CHEN, Gang (2016): Asian Economic Interests in the Arctic – Singapore’s Perspective. In LUNDE, Leiv – YANG, Jian – STENS DAL, Iselin (szerk.): *Asian Countries and the Arctic Future*. New Jersey: World Scientific, 203–215. Online: https://doi.org/10.1142/9789814644181_0013
- ClearIAS Team (2023): India’s Arctic Policy. *ClearIAS*, 2023. november 11. Online: www.clearias.com/india-arctic-policy
- Comité Polar Español (2016): *Directrices para una estrategia polar Española – Guidelines for Spanish Polar Strategy*. Online: www.ciencia.gob.es/InfoGeneralPortal/documento/ef4fc9c3-10c3-444c-8f56-b6e6a76cb550
- COSKUN, Sebnem (2023): Trailblazing Turkish Scientists back Home from 3rd Arctic Ocean Expedition. *Anadolu Agency*, 2023. augusztus 8. Online: www.aa.com.tr/en/science-technology/trailblazing-turkish-scientists-back-home-from-3rd-arctic-ocean-expedition/2963020
- ČUČUK, Aida (2024): Report: Production Starts at Russia’s Arctic LNG 2 Despite US Sanctions. *Offshore Energy*, 2024. január 3. Online: www.offshore-energy.biz/report-production-starts-at-russias-arctic-lng-2-despite-us-sanctions/
- Daily Sabah (2019): *Turkish scientists set course for North Pole*. 2019. augusztus 8. Online: www.dailysabah.com/science/2019/08/08/turkish-scientists-set-course-for-north-pole
- DEPLEDGE, Duncan (2018): *Britain and the Arctic*. Cham: Palgrave Macmillan. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-69293-7>
- EDVARDSEN, Astri (2023): Light at the End of the Tunnel for the Arctic Council. *High North News*, 2023. szeptember 12. Online: www.highnorthnews.com/en/light-end-tunnel-arctic-council
- Embassy of Estonia Oslo [é. n.]: *Estonia as an Aspiring Arctic Council Observer State: The Arctic’s Inventive Neighbour*, 2024. április 4. Online: <https://oslo.mfa.ee/events/estonia-as-an-aspiring-arctic-council-observer-state-the-arctics-inventive-neighbour/>
- EU-CONEXUS (2021): *Arctic Expedition – Finding Answers to Questions about the Coastal Community*, 2021. szeptember 2. Online: www.eu-conexus.eu/en/2021/09/02/arctic-expedition-finding-answers-to-questions-about-the-coastal-community/

- Euronews–AFP (2023): Swiss Government to Assess the Share of Raw Materials in GDP. *Euronews.com*, 2023. november 22. Online: www.euronews.com/business/2023/11/22/swiss-government-to-assess-the-share-of-raw-materials-in-gdp
- Európai Bizottság (2021): *Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Stronger EU Engagement for a Peaceful, Sustainable and Prosperous Arctic. JOIN(2021) 27 final*. Brussels, 2021. október 13. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52021JC0027>
- European Interest (2023): Priorities for Norway's Chairship of the Arctic Council. *European Interest*, 2023. április 5. Online: www.europeaninterest.eu/priorities-for-norways-chairship-of-the-arctic-council/
- Evan 1313 (2022): Major Subsea Christmas Trees Contracts in the Third Quarter Will Be Led by Brazil Projects. *Brazil Energy Insight*, 2022. július 18. Online: <https://brazilenergyinsight.com/2022/07/18/major-subsea-christmas-trees-contracts-in-the-third-quarter-will-be-led-by-brazil-projects>
- FAKHOURY, Renato (2023): Brazil in the Arctic Council: Not as Crazy as it Sounds. *The Arctic Institute*, 2023. február 7. Online: www.thearcticinstitute.org/brazil-arctic-council-not-crazy-sound
- Fort Conger [é. n.]: *History of the First International Polar Year*. Online: https://fortconger.org/histoire_de_la_premiere_annee_polaire_internationale-history_of_the_first_international_polar_year
- GRACZYK, Piotr (2012): Poland and the Arctic: Between Science and Diplomacy. In HEININEN, Lassi (szerk.): *Arctic Yearbook 2012*. Rovaniemi: Thematic Network (TN) on Geopolitics and Security of the University of the Arctic, 139–155. Online: https://arcticyearbook.com/images/yearbook/2012/Scholarly_Papers/8.Graczyk.pdf
- Headquarters for Ocean Policy (2015): *Japan's Arctic Policy*. Online: https://www8.cao.go.jp/ocean/english/arctic/pdf/japans_ap_e.pdf
- HAHL, Martti (2013): What's Next in the Arctic? *Baltic Rim Economies* – Special issue on the future of the Arctic, 2(4), 3.
- HORVAI Ferenc (2021): Harmincéves kapcsolataink az Európai Űrügynökséggel. *Aeromagazin.hu*, 2021. szeptember 17. Online: www.aeromagazin.hu/index.php?option=com_k2&view=item&id=1430:-harmincéves-kapcsolataink-az-európai-űrügynökséggel&Itemid=115
- HOTTA, Yukihiro (2023): The China-Russia-North Korea Triangle Looks Unlikely to Last. *The Japan Times*, 2023. december 5. Online: www.japantimes.co.jp/commentary/2023/12/05/world/china-russia-north-korea/
- HUMPERT, Malte (2022): Russia's Novatek to Use Closer Ties with UAE to Secure Key Technology for Arctic LNG Project. *High North News*, 2022. október 17. Online: www.highnorthnews.com/en/russias-novatek-use-closer-ties-uae-secure-key-technology-arctic-lng-project

- HUMPERT, Malte (2023): Russia Inks Deal with Dubai's DP World to Develop Arctic Container Shipping. *High North News*, 2023. október 26. Online: www.highnorthnews.com/en/russia-inks-deal-dubai-dp-world-develop-arctic-container-shipping
- ILERI, Eren Can et al. (2021): Drill, Baby, Drill: How Banks, Investors and Insurers Are Driving Oil and Gas Expansion in the Arctic. *Reclaimfinance.org*, 2023. szeptember 23. Online: https://reclaimfinance.org/site/wp-content/uploads/2021/09/Drill_Baby_Drill_RF_Arctic_Report_23_09_2021.pdf
- INTERACT [é. n.]: *Polish Polar Station Hornsund*. Online: <https://eu-interact.org/field-sites/polish-polar-station-hornsund/#:~:text=The%20Polish%20Polar%20Station%20Hornsund%20was%20established%20in,and%20has%20been%20in%20year-round%20operation%20since%20then>
- Interact GIS [é. n.]: *Czech Arctic Research Station of Josef Svoboda*. Online: www.interact-gis.org/Home/Station/15
- JIIJ (2024): Japan's First Arctic Research Vessel to Be Named „Mirai II”. *The Japan Times*, 2024. február 22. Online: www.japantimes.co.jp/news/2024/02/22/japan/japan-arctic-research-vessel/
- JOHNSTONE, Rachael Lorna (2012): An Arctic Strategy for Scotland. In HEININEN, Lassi (szerk.): *Arctic Yearbook 2012*. Rovaniemi: Thematic Network (TN) on Geopolitics and Security of the University of the Arctic, 114–129. Online: www.arcticyearbook.com/images/yearbook/2012/Scholarly_Papers/6.Johnstone.pdf
- JONASSEN, Trine (2024): Arctic Frontiers 2024: “Without Russia, the Arctic Council Will Not Survive”. *High North News*, 2024. február 15. Online: www.highnorthnews.com/en/without-russia-arctic-council-will-not-survive
- JURKYNAS, Mindaugas (2014): Opinion: Lithuania's Interest in the Arctic – A New Niche. *The Lithuania Tribune*, 2014. július 8. Online: <https://lithuaniatribune.com/opinion-lithuanias-interests-in-the-arctic-a-new-niche/>
- KHORRAMI, Nima (2021): Finland, Japan, South Korea, and Sweden: A Middle Power Partnership for Enhanced Maritime Capacity in the Arctic. *The Arctic Institute*, 2021. október 26. Online: www.thearcticinstitute.org/finland-japan-south-korea-sweden-middle-power-partnership-enhanced-maritime-capacity-arctic/
- KOVÁCS Ferenc (2022): Aláírták a magyar–oroszlőregyezménynt. *Index.hu*, 2022. február 12. Online: <https://index.hu/techtud/2022/02/12/orban-viktor-oroszorszag-urkutatas/>
- KRAMER, Andrew E. (2021): Russia Signs Deal with Dubai Logistics Company to Navigate Thawing Arctic. *The New York Times*, 2021. július 23. Online: www.nytimes.com/2021/07/23/world/europe/arctic-shipping-russia-dubai.html
- LEWANDOWSKI, Marek et al. (2020): Polish Polar Research: Green-and-White Paper Under the Aegis of the Polish Polar Consortium (PPC). *Publications of the Institute of Geophysics, Polish Academy of Sciences*, 431. Online: https://doi.org/10.25171/InstGeoph_PAS_Publs-2020-006

- LIMON, Onur (2021): Arctic Interests and Policy of Turkey: Dilemmas, Approaches and Initiatives. *Arctic Yearbook 2021, Defining and Mapping the Arctic: Sovereignities, Policies and Perceptions*, 1–15. Online: https://arcticyearbook.com/images/yearbook/2021/Scholarly-Papers/9_AY2021_Limon.pdf
- Magyarország Kormánya (2021): Magyarország és Finnország úripari együttműködésről állapotott meg. *Kormány.hu*, 2021. szeptember 14. Online: <https://kormany.hu/hirek/szijjarto-peter-magyarorszag-es-finnorszag-uripari-egyuttmukodesrol-allapodott-meg>
- MAIR, Stefan (2012): Germany's Interest on Energy and Natural Resources in the Arctic. In MAURER, Andreas et al. (szerk.): *The EU as an Arctic Actor? Interests and Governance Challenges – Report on the 3rd Annual Geopolitics in the High North*. GeoNor – Conference and joint GeoNor workshops, Berlin, 2012. május 22–24. Online: www.swp-berlin.org/publications/products/projekt_papiere/Mrr_GeoNor_Conference_Report_1212.pdf
- Masaryk University [é. n.]: *ARCTIC Centre for Human-to-Environment Oriented Studies: Impact of Climate Change and Human Activities in the Arctic (ARCTOS MU)*. Online: www.muni.cz/en/research/projects/54447
- MAZIAD, Marwa (2017): The Strange History of the Arctic and the Arab Gulf. *University of Washington*, 2017. október 10. Online: <https://jsis.washington.edu/news/strange-history-arctic-arab-gulf/>
- McGWIN, Kevin (2018): The Week Ahead: An Observer Is as an Observer Does. *Arctic Today*, 2018. május 6. Online: www.arctictoday.com/week-ahead-observer-observer/
- Melléklet a 23/2018. (X. 31.) OGY határozathoz: a 2018–2030 közötti időszakra vonatkozó, 2050-ig tartó időszakra is kitekintést nyújtó második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia 2018.
- MERLINO, Massimo (2023): Arctic Route Impact on Baltic Logistics. *massimomerlino.com*, 2023. május 14. Online: www.massimomerlino.com/arctic-route-impact-on-baltic-logistics/
- Ministry of Earth Sciences (2022): Union Minister Dr. Jitendra Singh Releases India's Arctic Policy in New Delhi Today. *PIB Delhi*, 2022. március 17. Online: www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=1806993
- Ministry of Foreign Affairs (2021): *The Netherlands' Polar Strategy 2021–2025 Prepared for Change*. The Hauge: Foreign Affairs. Online: www.government.nl/documents/publications/2021/03/01/polar-strategy
- Ministry of Foreign Affairs (2023): Chile Signs Memorandum of Understanding with Türkiye on Antarctic Cooperation. *Ministry of Foreign Affairs Chilean government*, 2023. április 18. Online: <https://minrel.gob.cl/news/chile-signs-a-memorandum-of-understanding-with-turkiye-on-antarctic>
- Ministry of Foreign Affairs and International Development (2016): *The Great Challenge of the Arctic – National Roadmap for the Arctic*. Paris. Online: www.diplomatie.gouv.fr/IMG/pdf/frna_-_eng_-_interne_-_prepa_-_17-06-pm-bd-pdf_cle02695b.pdf
- Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic [é. n. a]: *Activities of Czech Scientists Related to the Arctic*. Online: https://mzv.gov.cz/jnp/en/foreign_relations/candidacy_arctic_council/activities_of_czech_scientists/index.html

- Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic [é. n. b]: *Arctic Festival*. Online: https://mzv.gov.cz/jnp/en/foreign_relations/candidacy_arctic_council/arctic_festival/index.html
- Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic [é. n. c]: *The Czech Republic and the Arctic Council*. Online: https://mzv.gov.cz/jnp/en/foreign_relations/candidacy_arctic_council/index.html
- MOLNÁR, Dóra – SZALKAI, Patrik (2022): Could the Arctic Be a New Field of Advocacy for Hungary? *Hadmérnök*, 17(3), 169–185. Online: <https://doi.org/10.32567/hm.2022.3.11>
- MOLNÁR, Dóra – SZALKAI, Patrik (2023): Arctic Strategies for a Peaceful Future. *Hadtudomány*, 33(1), 58–73. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2022.32.4.58>
- MUSANOVIC, Alisa (2022a): Czech-Arctic Connections: Interview with Amb. Zdeněk Lyčka. *The Polar Connection*, 2022. május 2. Online: <https://polarconnection.org/zdenek-lycka-interview/>
- MUSANOVIC, Alisa (2022b): Latvia's Arctic Connections: Interview with Mārtiņš Vargulis. *The Polar Connections*, 2022. május 17. Online: <https://polarconnection.org/martins-vargulis-interview/>
- MUSANOVIC, Alisa (2022c): Latvia in the Arctic: Interview with State Secretary Andris Pelšs. *The Polar Connection*, 2022. május 9. Online: <https://polarconnection.org/andris-pelss-interview/>
- NÉMETH, Viktória (2023): The Arctic from a Hungarian Perspective. *Modern Geográfia*, 18(1), 41–57. Online: <https://doi.org/10.15170/MG.2023.18.01.03>
- Over the Circle (2018): The Netherlands in the Arctic: Clear Skies and Choppy Waters. *Overthecircle.com*, 2018. november 18. Online: <https://overthecircle.com/2018/11/18/the-netherlands-in-the-arctic-clear-skies-and-choppy-waters/>
- PARK, Young Kil (2014): South Korea's Interests in the Arctic. *Asia Policy*, 18(1), 59–65. Online: <https://doi.org/10.1353/asp.2014.0031>
- PARK, Tina J. (2021): *The Republic of Korea's Interests & Priorities in the Arctic*. NAADS Policy Primer. Online: www.naadsn.ca/wp-content/uploads/2021/05/Park-ROK-policy-primer.pdf
- Polish Polar Policy (2020): *Polish Polar Policy. From Past Expeditions to Future Challenges. Appendix to Resolution 129/2020 of the Council of Ministers*. 2020. szeptember 11. Online: www.gov.pl/attachment/f8fdc364-84ce-40b2-992c-e70c711050a1
- Republic of Estonia Ministry of Foreign Affairs (2024): *Nordic-Baltic Cooperation (NB8)*. Online: [www.vm.ee/en/international-relations/regional-cooperation/nordic-baltic-cooperation-nb8](http://vm.ee/en/international-relations/regional-cooperation/nordic-baltic-cooperation-nb8)
- Republic of Latvia Ministry of Foreign Affairs (2021): *Minister of Foreign Affairs: In 2022, Latvia is Preparing to Apply for the Role of an Observer in the Arctic Council*. 2021. november 10. Online: www.mfa.gov.lv/en/article/minister-foreign-affairs-2022-latvia-preparing-apply-role-observer-arctic-council
- Republic of Lithuania Ministry of National Defence (2024): *Prominent International Events Upcoming Next Week: Baltic and Northern Group Ministers of Defence Will Convene in Palanga*. 2024. május 16. Online: <https://kam.lt/en/prominent-international-events-upcoming-next-week-baltic-and-northern-group-ministers-of-defence-will-convene-in-palanga/>

- Reuters (2019): U.S. Rejects Interference by Non-Arctic Countries in Polar Region: Official. *Reuters.com*, 2019. május 5. Online: www.reuters.com/article/us-usa-pompeo-arctic/u-s-rejects-interference-by-non-arctic-countries-in-polar-region-official-idUSKCN1S8299
- Reuters (2023): Poland's ORLEN Takes on CO₂ Storage Project in Norway's Arctic. *Reuters.com*, 2023. szeptember 5. Online: www.reuters.com/sustainability/climate-energy/polands-orlen-takes-co2-storage-project-norways-arctic-2023-09-05
- ROSA, Luiz Henrique (2023): The First Brazilian Expedition to the Arctic. *The Brazilian Report*, 2023. október 1. Online: <https://brazilian.report/environment/2023/10/01/first-brazilian-expedition-arctic>
- Severská společnost [é. n.]: *About Nordic Society*. Online: www.severskaspolecnost.cz/about-nordic-society
- Scottish Government [é. n.]: *Arctic Connections*. Online: www.gov.scot/policies/international-relations/arctic-connections/
- Scottish Government (2019): *Arctic Connections: Scotland's Arctic Policy Framework*. Online: www.gov.scot/publications/arctic-connections-scotlands-arctic-policy-framework/
- SHARP, Gregory (2019): The Swiss Arctic Policy Draw Parallels between the High Altitude of the Alps and the Arctic. *High North News*, 2019. október 18. Online: www.highnorthnews.com/en/swiss-arctic-policy-draw-parallels-between-high-altitude-alps-and-arctic
- SINGH, Manish (2024): India in the Arctic: Legal Framework and Sustainable Approach. *The Arctic Institute*, 2024. január 9. Online: www.thearcticinstitute.org/india-arctic-legal-framework-sustainable-approach
- Swiss Confederation (2023): *China-Switzerland Free Trade Agreement*. Online: www.eda.admin.ch/countries/china/en/home/switzerland-and/bilateral-relations/china-switzerland-free-trade-agreement.html
- SZALKAI Patrik (2022): Az Európai Unió arktiszi politikájának fejlődése 2008-tól napjainkig és az orosz-ukrán háború hatása. *Biztonságpolitika*, 2022. május 30. Online: <https://biztonsagpolitika.hu/elemzesek/az-europai-unio-arktiszi-politikajanak-fejlodes-2008-tol-napjainkig-es-az-orosz-ukran-haboru-hatasa>
- SZILVÁSI Simon (2022): Magyar jelenlét az Északi-sarkvidéken – kutatások és védelmi jellegű együttműködések. In SZELEI Ildikó (szerk.): *A hadtudomány aktuális kérdései*. Budapest: Ludovika, 109–118.
- TARYBA, Lietuvos Mokslo – NAUKI, Narodowe Centrum (2017): DAINA – *Polish-Lithuanian Funding Initiative Call for Proposals 2017 – Joint Project Description Template*. Online: https://old.iopan.pl/projects/Adamant/ADAMANT_2017_12-15_final.pdf
- TARJÁN M. Tamás [é. n.]: A Ferenc József-föld felfedezése. *Rubicon*. Online: www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1873_augusztus_30_a_ferenc_jozsef_fold_felfedezese
- The Arctic Institute [é. n. a]: *Netherlands*. Online: www.thearcticinstitute.org/country-backgrounders/netherlands/
- The Arctic Institute [é. n. b]: *Poland*. Online: www.thearcticinstitute.org/country-backgrounders/poland/

- TILLER, Lennart (2021): *Expansion at Any Cost – Wintershall Dea*. Sassenberg: Urgewald. Online: www.urgewald.org/sites/default/files/media-files/urgewald_wintershall_Paper_englisch_WEB-1.pdf
- UK Government (2023): *Looking North: The UK and the Arctic – The United Kingdom's Arctic Policy Framework*. London: Polar Regions Department, Foreign, Commonwealth & Development Office Online: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/63e38ed3e90e0762637e30do/looking-north-the-uk-and-the-arctic-the-uks-arctic-policy-framework.pdf>
- United Arab Emirates Ministry of Climate Change and Environment (2022): *The Arctic, Third Pole and COP28. Launch of The Arctic Circle – United Arab Emirates: Third Pole Process*. Online: https://prismic-io.s3.amazonaws.com/arctic-circle-www/07e98c8f-2ofi-4c39-b242-6d8e9a21dae4_TP+Process+Press+Release+2.pdf
- University of Zurich (2022): Arctic Winter Warming Causes Cold Damage in the Subtropics of East Asia. *Science Daily*, 2022. február 8. Online: www.sciencedaily.com/releases/2022/02/220208105229.htm
- VARNAKOMOLA, Siwat (2023): The Lion City Goes North: Unpacking Singapore's Growing Participation at the North Pole. *STEAR*, 2023. március 16. Online: www.stearthinktank.com/post/lion-city-goes-north-unpacking-singapore-s-growing-participation-north-pole
- VEC, Miloš (2023): The Last World: 150 Years of Franz Josef Land. *Völkerrechtsblog.org*, 2023. július 14., Online: <https://voelkerrechtsblog.org/the-last-world-150-years-of-franz-josef-land/>
- WEGNER, Michael (2021): Ireland and Estonia's Arctic Ambitions. *Polar Journal*, 2021. január 28. Online: <https://polarjournal.ch/en/2021/01/28/ireland-and-estonia-apply-to-the-arctic-council/>
- WĘSŁAWSKI, Jan Marcin – ZIAJA, Wiesław szerk. (2017): *Strategy for Polish Polar Research – a Concept for the Years 2017–2027*. Polish Polar Consortium – Committee on Polar Research – Polish Academy of Sciences. Online: www.pkpolar.pl/wp-content/uploads/STRATEGIA_POL_caly%20plik_RGB_LISTOPAD_2017.pdf
- ZHANG, Yan Anthea (2022): Shell, BP and ExxonMobil Have Done Business in Russia for Decades – Here's Why They're Leaving Now. *Theconversation.com*, 2022. március 3. Online: <https://theconversation.com/shell-bp-and-exxonmobil-have-done-business-in-russia-for-decades-heres-why-theyre-leaving-now-178269>

A szerzőkről

- Bazsó-Vigh Vivien* doktorandusz, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE) kutatási főreferense. Az NKE Hadtudományi Doktori Iskola abszolvált hallgatója. Kutatási területe a geopolitika és földrajzi ismeretek, ezen belül az északi sarkkörhöz tartozó államok biztonsági és katonaföldrajzi vizsgálatával foglalkozik; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1264-8202>.
- Csatlós Erzsébet* habilitált egyetemi docens a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Közjogi Intézetében. Jogászként végzett, PhD-fokozatát 2011-ben szerezte *Az Arktisz nemzetközi jogi helyzete* című disszertációjával, 2021-ben habilitált. Tudományos érdeklődése a nemzetközi jog, EU-jog és a közigazgatási jog metszéspontjában álló területekre irányul; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8129-6189>.
- Ilyás György* külpolitikai szakértő és Oroszország-kutató az Eötvös Loránd Tudományegyetemen végezte a tanulmányait, valamint a Magyar Tudományos Akadémián és az ADA University-n további specializált képzésekkel gazdagította tudását. A Magyar Külügyi Intézet kutatója. A kutatásai a posztsovjeti térség átalakulásaira, az eurázsiai régió belüli kapcsolat- és intézményrendszer fejlődésére, az orosz Arktiszban zajló változásokra és a külpolitika-alkotás módszertani fejleményeire összpontosítanak; e-mail: ilyash@elte.hu.
- Márton Andrea* főtitkár, Honvéd Vezérkar Haderőtervezési Csoportfőnökség; e-mail: marton.andrea@mil.hu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4216-4797>.
- Molnár Dóra* egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Nemzetközi Biztonsági Tanulmányok Tanszék; e-mail: molnar.dora@uni-nke.hu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1476-5253>.
- Németh Viktória* (PhD) az Oeconomus Gazdaságkutató Alapítvány senior kutatója. ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5651-9024>.
- Padányi József* egyetemi tanár, az MTA doktora, a Katonai Műszaki Doktori Iskola vezetője a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon; e-mail: padanyi.jozsef@uni-nke.hu; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6665-8444>.
- Rada Péter* habilitált egyetemi docens a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Európa-tanulmányok Tanszékén, a Budapesti Metropolitan Egyetem nemzetközi rektorhelyettese; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7415-0851>.
- Szalkai Patrik* doktorandusz, NKE Hadtudományi Doktori Iskola; e-mail: petrickszal@protonmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8004-3083>.
- Szilvási Simon* doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8642-870X>.
- Topál Dániel* (PhD) éghajlatkutató az ELTE Környezettudományi Doktori Iskolájában szerzett környezetfizika doktori fokozatot 2023-ban. A HUN-REN CSFK Földtani és Geokémiai Intézetének tudományos munkatársa. Jelenleg a louvaini katolikus egyetem posztdoktori kutatója, tudományterülete a nagytérségi éghajlat-dinamika, különös tekintettel a sarki területek éghajlati változásaira és azok szerepére a globális éghajlati változások megértésében; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9348-4494>.
- Zoltai Alexandra* elemző, Neumann János Egyetem Eurázsia Központ, PhD-hallgató, PTE Földtudományok Doktori Iskola; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7598-3094>.

A klímaváltozás hatással van mindennapi életünkre, hatással van biztonságunkra is. Nincs másként ez az Északi-sarkvidék esetében sem, ahol a klímaváltozás eddig nem tapasztalt geopolitikai helyzetet teremtett. Mindez olyan új kérdéseket vet fel, amelyek megválaszolására tesz kísérletet e könyv. Vajon képesek-e az északi-sarkvidéki államok és a nagyhatalmak együttműködni a régió békéjének, valamint fenntarthatóságának megőrzésében? Milyen szerepe van, illetve lehet a nem sarkvidéki országoknak, köztük hazánknak is, ebben az átalakulásban? A kötet az Északi-sarkvidék biztonságpolitikájának kulcskérdéseire keresi a választ. Magyarország legjelentősebb szakértői közreműködésével, a legfrissebb tudományos eredmények alapján született meg ez az átfogó munka, amely elengedhetetlen mindazok számára, akik szeretnék jobban megérteni az Északi-sarkvidék növekvő szerepét a globális szintén, legyen szó környezetvédelemről, biztonságpolitikáról vagy nemzetközi kapcsolatokról.

Kovács László

Nemzeti Közszerológati Egyetem
tudományos rektorhelyettes

ISBN 978-963-653-120-1

9 789636 531201